M. ANTONII MURETI PRESBYTERI ... ORATIONES, EPISTOLAE, ET...

Marc Antoine Muret

Digitized by Google

M. ANTONII MURETI

PRESBYTERI J. C. ET CIVIS ROMANI

ORATIONES, EPISTOLAE, ET PRAEFATIONES,

E variis Editionibus diligentiſſime collectae, ac duobus Tomis comprehenſae.

TOMUS PRIMUS.

DUO VOLUMINA ORATIONUM CONTINENS.

ROBORETI, MDCCXXVII.
Ex Typographia Berniana,
SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google

Illuſtriſſimis

ROBORETANAE CIVITATIS PROVISORIBUS

CAROLO DE FRAPORTA,
NICOLAO DE LINDEG,
AMBROSIO ROSMINO,
LEONARDO CARPENTARIO,

Ampliſſimoque

CONSILIO ROBORETANO.

Petrus Antonius Bernus S. P. D.

D*Efuiſſe me officio meo exiſtimarem,* VIRI ORNATISSIMI, *ſi, quo ſtudio rei litterariae in hac veſtra Civitate promovendae vos egregie incenſos cognovi, non & ego,*

Digitized by Google

qui vos quaſi normam cogitationum mearum mihi ſemper propoſui, pari deſiderio flagraſſem. Itaque hoc potiſſimum cauſſae fuit, cur ab eo tempore, quo veſtra humanitate ac praeſidio fretus domicilium in hac Urbe fixi, bonarumque artium ſtudioſis operam meam publice exhibui, nihil firmius in animo haeſerit, quam ut aliquid typis deſcriberem, in quo adſidue legendo ac pervolutando occupati juvenes, qui ad eloquentiae ſtudia animum appellunt, fructum non mediocrem poſſent percipere. Permagni enim intereſſe, qualem initio latinitatis quaſi ſaporem deguſtes, vel id abunde probat, quod videmus plerumque Homines tanta primorum ſtudiorum opinione deceptos, ut eligant potius in illo ſuo barbaro atque inepto dicendi genere conſeneſcere, quam ingenue fateri neſcire ſe, quod numquam omnino didicere. Durum quippe dediſcere quod ſummo labore comparatum eſt, ac niſi excellentis ingenii fuerit, optimique judicii, praeſtabit nemo. Eſt igitur cur iſtis indulgeamus qui ineptias, & barbariem probant; turpe

enim

enim ſibi foret, cum meliorem eloquentiam adſequi non poſſint, eam quam habent deprimere. Id ego ne noſtris adoleſcentibus aliquando contingeret ſedulo curandum exiſtimavi, atque operae pretium duxi, rudes animos latina in primis ac perpolita oratione informare; idque unum eſſe, quod prae ceteris praeſtandum initio ſit, curamque omnem ac ſollicitudinem Magiſtri deſideret. Verberantur enim quandoque miſeri juvenes, niſi grammaticorum tricas abſolutiſſime fuerint adſecuti (quaſi vero nihil interſit grammaticene, an latine loquaris) aut etiam niſi accentu notaverint adverbia: ceterum ſitne pura ac latina oratio non admodum ſane penſatur. Quod ſi tantum operae ponitur ut ea juventuti tradantur, quae numquam tradidiſſe ſatius foret; nonne id praeſtabilius viribus omnibus eniti, ut juvenum animos iis rebus imbuamus, quas ſibi comparaſſe numquam illos poeniteat? Igitur M. Antonii Mureti, Viri & ſcientiarum cognitione, & elegantia latini ſermonis, &, quod in multiplici doctrina

 magis

magis admireris, acerrima judicii vi praeſtantiſſimi, Orationes, Epiſtolas, ac Praefationes, quas quidem conquirere umquam potui omnes, imprimendas ſuſcepi: vobiſque potiſſimum dicatas volui, VIRI AMPLISSIMI, tum ut voluntatis, vel potius obſervantiae erga vos meae quaſi ſpecimen aliquod vobis praeberem, tum etiam ut plane intelligeretis in adjuvandis pro virili parte adoleſcentibus me vobis non concedere. Accedit & illud certe non ultimo loco habendum, quod auctoritas veſtra, veſtrique nominis amplitudo, etiamſi nullius liber hic aeſtimationis eſſet illi quidem maximam conciliaret. Nunc, cum & ipſe multam per ſe habeat, & plurimam per vos habiturus ſit, non equidem adulor ipſemet mihi, cum facile adducor ut credam, opus hoc, cum omnibus, tum praecipue adoleſcentibus ita fore jucundum, ut nihil prope antiquius ſint habituri. Reliquum eſt ut munuſculum hoc meum, qualecumque fuerit, gratum vobis acceptumque ſit; quod, cum a me majora deberi vobis animadverto, equidem

deſi-

deſidero: cum vero incredibilis veſtrae illius humanitatis cogitatio meum ſubit animum, etiam ſpero. Valete igitur, VIRI AMPLISSIMI, atque eo animo excipite laborem meum, ut & omnes facile intelligant incredibile dictu eſſe, quantum ſtudia juventutis veſtrae vobis cordi ſint; & mihi optatiſſimum futurum ſit majora in dies meditari.

Roboreti IX. Kal. Novembres MDCCXXVII.

Digitized by Google

M. ANTONIUS MURETUS
S D.

SCIPIONI GONZAGAE,

MARCHIONI, & S. R. I. PRINCIPI.

OFfero tibi munus, Scipio Gonzaga, ſi aut ex ſua, aut ex tua dignitate ſpectetur, perexiguum; ſi ex viribus meis, mediocre; ſi ex animo, magnum. Orationes quaedam sunt, variis a me temporibus habitae: quas, cum partim diſperſae atque errantes vagarentur, partim apud me in adverſariis neglectae jacerent, nunc in unum corpus collectas ut edi ac divulgari paterer, amici quidam, multo mei, hac quidem in parte, quam par eſt, & quam ego ipſe vellem, ſtudioſiores, impulerunt. Satis ſuperque fuerat, earum partim in ſcholaſtico pulvere, atque in illis eruditorum hominum umbraculis, non tantum recto, ut dicitur, ſtetiſſe talo, ſed plauſum etiam & ἐπισημασίας tuliſſe: partim

tim in illo conſeſſu, quo nullum habet terrarum orbis auguſtiorem, & ſilentio auditas, & principum virorum teſtimonio commendatas fuiſſe. Superarat fortuna ſpes meas: quam ſaepius ſine cauſſa experiri, negant eſſe ſapientis. Neque neſcius eram, moroſiora ac difficiliora eſſe legentium, quam audientium, judicia: ſaepeque accidere, ut, quae audientes mirabamur, eadem legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi jam latere, amici obſtiterunt: quibus parendum fuit: ne, ſi in negando pertinax eſſem, ſuperbiae denique id potius, quam modeſtiae, adſcriberetur. Cum igitur inibi eſſet, ut ederentur, libenter adripui occaſionem diu optatam inſcribendi tibi, ut nunc fit, aliquid depromtum ex ſtudiis meis, eademque opera teſtificandi & judicii de te, & mirifici cujuſdam amoris erga te mei. Vere enim hoc dicam Scipio: cum omnes qui te norunt, ita te ament, ut eorum nemo ſit, qui ſe ſtudio atque obſervantia tui cedere cuiquam putet, ego tamen mihi videor diuturna & accurata notatione & obſervatione earum rerum, que te uſque eo

om-

omnibus amabilem reddunt , ſingulare quiddam praeter ceteros πεπονθέναι. Quid eſt enim, quod ad conciliandas, ac devinciendas hominum voluntates valeat , quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? Nihil hic de ſumma atque antiquiſſima gentis veſtrae aut nobilitate aut potentia dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum eſt, ut & aliorum ſit. Alios & iſta amatores habent. Ego in te nihil amo, niſi teipſum. Itaque ut ille rex potentiſſimus ex amicis ſuis alium dicebat eſſe φιλοβασιλέα, alium φιλαλέξανδρον: ita tu, alios eſſe, qui & alia in te ament, me plane & ex animo φιλοσκιπίωνα eſſe tibi perſuadeas licet. Ac teipſum cum dico, ne illam quidem dico & oris & totius corporis dignitatem, quae tibi omnium elegantiorum hominum animos primo ſtatim adſpectu conciliat, conſtituens, quoad ejus fieri poteſt, ante eorum oculos, & ingenium & mores tuos. Quamvis enim vere dixit neſcio quis poëtarum, gratiorem in pulchro corpore eſſe virtutem: ea tamen eſt in te veriorum ac ſolidiorum bonorum copia, quae te his ſecundae, ut ita dixerim,

rim, vitae bonis cenſeri non ſinat. Ingenium excellens, & in quo, tamquam in pingui ac feraci ſolo, omnes ingenuas artes ita facile comprehendas, ut eas non ab aliis accipere, ſed ex te ipſo parere ac proferre videaris. Quo tu uſus ita ut decuit, a Graecae Latinaeque linguae intelligentia, a poëtarum, hiſtoricorum, rhetorum cognitione ad philoſophiam, & ad eam, quam tibi ab ineunte aetate propoſueras, quaeque tibi nunc in amoribus ac deliciis eſt, theologiam, ea celerirate properaſti, ut, quae honoris, ac dignitatis praemia confecto ſtudiorum curriculo tribui ac decerni ſolent, ea tu tunc meritiſſimo conſecutus ſis, cum adhuc maturum videri poterat, de animo ad illas graviores diſciplinas adjicendo cogitare. Atque ut iſtius generis ingenium numquam ita eſſe otioſum poteſt, ut omnino nihil agat: quod tibi dabatur a ſeverioribus ſtudiis excepti ac ſubſecivi temporis, eo tu, quaſi ludibundus, eas artes, in quibus ingenui adoleſcentes exerceri olim Athenis ſolebant, ita omnes didiciſti, itaque te in eis exercuiſti, ut in earum qualibet cum ſum-

mis

mis artificibus comparari facile poſſis Quid nunc ego mores illos tuos plane, ut poëtae loquuntur, aureos laudem? Potuitne quiſquam umquam bonus tecum biduum vivere, tuaeque ſuavitatis partem aliquam guſtare, quin, ut ſibi totam aetatem tecum exigere liceret, optaverit? Ita tu, quod rariſſimi exempli eſt, ſummam integritatem vitae cum ſumma comitate, ac facilitate copulaſti. Sed nolo nunc plura de te; ne ipſi tibi moleſtus ſim. Equidem cum de ſcriptis meis non magnopere laborare ſoleam, tamen hunc librum praecipue cupio & celebrari nunc, & ad poſteros pervenire. ut exſtet aliquod teſtimonium judicii de ſingularibus tuis virtutibus mei. In quo ne forte quis eorum, qui te non norunt, nam de iis, quibus tu notus es, nihil tale metuo, adſentationi, & conſuetudini datum eſſe aliquid ſuſpicetur, Deum immortalem teſtor, nihil umquam a me verius, magiſque ex animi mei ſententia ſcriptum eſſe, quam ea, quae de tuis laudibus ſcripſi. A te peto, ut me ames: quo me ipſi mihi efficias cariorem. Vale. Romae. Kal. Mai. MDLXXI.

IN-

INDEX ORATIONUM
PRIMI VOLUMINIS.

I. DE dignitate ac praeſtantia ſtudii Theologici. 1

II. De laudibus litterarum. 9

III. De utilitate ac praeſtantia litterarum humaniorum adverſus quoſdam earum vituperatores. 18

IV. De Philoſophiae, & Eloquentiae conjunctione. 25

V. Pro Franciſco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pont. Max. 37

VI. Pro Antonio Rege Navarrae ad Pium IV. Pont. Max. 44

VII. De Moralis Philoſophiae laudibus. 51

VIII. De Moralis Philoſophiae neceſſitate. 60

IX. De juſtitiae laudibus. 67

X. De ſui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus. 76

XI. Pro Alfonſo II. Duce Ferrariae, &c. ad Pium IV. Pont. Max. 87

XII. Pro Alfonſo II. Duce Ferrariae, &c. ad Pium V. Pont. Max. 92

XIII. Pro Carolo IX. Rege Chriſtianiſſimo ad Pium V. Pont. Max. 99

XIV. Pro Sigiſmundo Auguſto Rege Poloniae ad Pium V. Pont. Max. 109

XV. De toto ſtudiorum ſuorum curſu, deque Eloquentia, ac ceteris diſciplinis cum Juriſprudentia conjungendis. 120

XVI. Cur ad munus docendi quo ſe ſponte abdicaverat, revocatus ſit. 126

XVII. De Doctoris officio, deque modo juris prudentiam docendi. 128

XVIII.

XVIII. De auctoritate & officio Judicum. 135
XIX. In reditu ad Urbem M. Antonii Columne. 143
XX. In funere Pii V. Pont. Max. 151
XXI. De via & ratione ad eloquentiae laudem perveniendi. 159
XXII. Pro Carolo IX. Galliarum Rege Chriſtianiſſimo ad Gregorium XIII. Pont. Max. 164
XXIII. De utilitate, jucunditate, ac praeſtantia litterarum. 170
XXIV. In funere Caroli IX. Gallorum Regis. 182
XXV. Ad Gregorium XIII. Pont. Max. pro Henrico III. Galliae, & Poloniae Rege. 188
XXVI. In funere Pauli Foxii Archiepiſcopi Toloſani, Regis Galliarum Oratoris. 192

VITA

M. ANTONII MURETI

Presbyteri, & Civis Romani.

De dignitate ac praeſtantia ſtudii Theologici.

ORATIO PRIMA.

HABITA LUTETIAE PARISIORUM. Non. Feb. MDLII.

CUM omnes mihi ſingulari quadam, ac praecipua laude digni videntur, qui in aſſequenda honeſtarum artium ſcientia operam & induſtriam ſuam collocant, tum ii praecipue, qui veluti majore quodam numinis afflatu perculſi, caeteris omnibus poſthabitis, ad divinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes ſuas, atque omnia ſtudia contulerunt. Nam ſi eorum omnium, quae in hac immenſa rerum univerſitate cernuntur, unumquodque naturali perficiendi ſui deſiderio tenetur: & animus noſter ad ſimilitudinem divinitatis effictus tanto perfectior eſt, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus eſt, exemplar accedit: dubitari

profecto non poteſt, quin ea ſit omnium praeſtantiſſima facultas, quae, quoad ejus fieri poteſt, cum humanis divina copulando, mortalitatem noſtram, quantum illius imbecillitas patitur divinae naturae arctiſſima colligatione devincit. De illius mihi facultatis laudibus hodierno die demandatum eſt ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peraeque valere debet auctoritas, non ut eas quidem ſingillatim percenſere omnes, ac flore orationis conveſtire conarer, (quod & imperare iniquum eſſet, & ſuſcipere temerarium) ſed ut ex earum innumerabili copia pauca quaedam ſeligerem, de quibus ex hoc ampliſſimo loco, vobis audientibus explicarem. Qua de re cum mecum initio ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim ſophiſtae apud Annibalem de rebus bellicis longa accurataque oratione diſputanti contigiſſe dicitur: ſi homo adoleſcens, & cum a caeteris rebus ſatis tenuiter inſtructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditiſſimos viros, ad dicendum de rebus divinis aggrederer. Illud etiam me commovebat, quod praeclare a Platone ſcriptum noveram, orationi, & iis rebus, quae oratione tractantur, quandam inter ſe cognationem intercedere oportere, ex quo facile intelligebam conſequi, ut ad res divinas pro dignitate tractandas divinum quoddam requireretur orationis genus. At iſta quidem, re adhuc integra, fortaſſis majore quadam cautione providenda fuerint: nunc quidem jam ſemel altum ingreſſis, quae nos cumque tempeſtas exceptura eſt, vela nimirum facienda ſunt. Illud modo antequam ulterius provehar, a vobis ſummopere contendo, ut quando omne mihi perfugium in veſtra bonitate ac clementia ſitum eſt, tenuitatem meam veſtro favore, & ſilentio ſublevetis, quo mea oratio his veluti ſecundis ſubvecta ventis, quem ſibi propoſuit, portum facilius conſequatur. Atque ut hinc exordiamur. Si nihil diceremus aliud, niſi eam, quae antiquiſſimo vocabulo Theologia dicitur, ſcientiam eſſe quandam, quae divinae ſapientiae theſauros hominibus recluderet, tamen illud, ut opinor, liquido conſtaret, quanto aeterna nativis, immortalia caducis, divina humanis antecellunt, tanto eſſe hanc facultatem caeteris omnibus anteponendam. Sed quemadmodum qui praeclari alicujus aedificii

ficii pulchritudinem pervidere, ac penitus cognoſcere cupiunt, non ſatis ſibi eſſe ducunt illud uno totum aſpectu contemplari, ſed ſingulas etiam ſibi partes accuratè perluſtrandas, ac ſeorſum conſiderandas putant; ita nos, ſi hujus praeſtantiſſimae facultatis partes paullisper excutere voluerimus, tum demum, quanta illius pulchritudo ſit intelligemus. Theologia igitur, viri eruditiſſimi, ut a majoribus noſtris accepimus, duabus praecipuis partibus continetur, quarum una in lege poſita eſt, altera in Evangelio. Eſt vero ea lex, de qua loquimur, non ab humano profecta conſilio, neque ſimilis earum, quae hominum libidine ſtatuuntur, in quibus multa inepte ac ridicule, nonnulla etiam impie ac nefarie ſancita reperias, ſed primum quidem ab illo hujus univerſitatis parente, ac opifice Deo in omnium hominum impreſſa, atque inſignita animis, poſt etiam ejuſdem Dei digito in tabulis inſculpta lapideis, ne improbis ulla praetendendae facinoribus ſuis ignorantiae occaſio relinqueretur. Cumque eam in duo ſumma capita tribuere liceat, eorum prius, quae ad cultum numinis, poſterius, quae ad tuendam hominum inter ſe ſocietatem pertinent, omnia ſumma brevitate complectitur. Atque hinc vel imprimis naturae noſtrae imbecillitatem licet agnoſcere, quod cum pauca admodum, eaque ſuapte natura facillima praecepta ſint, ſemper tamen deficiamus, alicubi neque umquam ſtabilem, inoffenſumque curſum perpetuo retineamus. Tremefactus itaque comparatione ſui cum divinis praeceptis animus, Chriſto ſe indigere cognoſcit, in cujus ſinum confugiat, cujus ſe viribus provehat, ſub cujus bonitate, tamquam ſub firmiſſimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quae lege propoſita ſunt, ſuppliciis deliteſcat; ut rectiſſime Paulus legem paedagogum, qui nos veluti manu apprehenſos ad Chriſtum deduceret, nominaſſe videatur. Eat nunc Lucianus aliquis: perfricet frontem, & dicat ullam eſſe legem, quae cum hac lege ulla ex parte comparari queat. Quid enim? Quae, Deum immortalem, portenta in omnibus omnino legibus, ſi ab hac diſceſſeris, reperiuntur? Quarum aliae furta, aliae adulteria, aliae etiam quaedam multo turpiora permittunt, ut nihil pene tam turpe ſit, quod non legiſlator aliquis licere voluerit. Hanc vero ſapientiſſimus ille Moſes, non a Jove quodam commentitio, ut Minos;

non ab Apolline, ut Lycurgus; non ab Aegeria, ut Numa; ſed ab eo, qui ſolus veri Dei nomine cenſendus eſt, ſibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus abſolutam, ut nihil neque immutari, neque adjici, neque detrahi poſſit. Sed ea tamen, uti antea dixi, morbum quidem noſtrum commonſtrare ac detegere nobis poteſt: depellere eundem, ac ſanare non poteſt. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximumque momentum ad vires recuperandas habet, neque tamen tantum, ut in ea poſita ſint omnia. Quare Evangelio nobis Chriſtus aperitur, qui, modo firma in ipſum fide nitamur, non vana illa quidem, & ocioſa, quam multi ſtulte, & inaniter jactant, ſed ſolida, & bonarum actionum perpetuo foecunda, nos, velut humeris ſuis impoſitos, tollit in coelum. O rem omni praedicatione majorem! O nuncium vere jucundum, & laetabilem! Cum humana natura primi parentis depreſſa lapſu peſſum tota ferretur, tantam fuiſſe in filio Dei clementiam, ut delapſus e coelo, humanam formam induere voluerit, ut corporatus, ac carne tectus infinitis ſeſe laboribus, cruciatibus, aerumnis, morti denique teterrimae, atque acerbiſſimae expoſuerit, ſuo ſudore ac ſanguine ſuo ab animis noſtris duriſſimum jugum aeternae depelleret ſervitutis. Tene, Chriſte optime, ut nos liberali cauſa aſſereres manu, omnium dominus cum eſſes, ſervi formam aſſumſiſſe? Tene nobis quietem tuis laboribus, libertatem tua ſervitute, vitam denique tua morte peperiſſe? Admirantur hiſtoriae veteres Pythagoreum quendam, qui ſe pro amico in cauſſa capitis vadem dare veritus non eſt: at hoc quanto admirabilius eſt, Dei Filium, Deumque ipſum, ut nos merito noſtro inimicos ſibi, aeternis eriperet ſuppliciis, tot, tam dira, ac vel dictu, vel cogitatu aſpera, & horribilia ſuſtinere voluiſſe? Et quiſquam eſt, qui alias omnes, ſi in unum conferantur, ſcientias cum hac, qua iſta tam pulchra, tam admirabilia, tam divina traduntur ullo modo comparandas putet? Haec vero una eſt omni cura, ſtudio, contentione digniſſima. Haec una eſt non tam liberalis vocanda, quam liberatrix. Haec aurea illa catena eſt, qua cum coeleſtibus terreſtria copulantur. Haec ſcala illa eſt, quam olim, per quietem ſanctiſſimus Patriarcha vidit, cujus gradibus in coelum ſcandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari,

adorare, demittentem ſemetipſum ex auguſtiſſimo illo majeſtatis ſuae faſtigio, ſeſeque accommodante ad humanae conditionis humilitatem: rurſuſque eundem defunctum nobili illa ſervandorum mortalium provincia, ſpoliatiſque inferis (o rem omni humana cogitatione ſublimiorem!) in coelum ſublimem raptum, vallatumque ac ſtipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de caliginoſiſſimis illis Satanae ergaſtulis erutorum multitudine, juſto ac pleno triumpho coelum ingredientem, neque disjecta muri parte, ſed valuis ſuo ſanguine recluſis; iter eodem nobis omnibus aperientem. Atque haec quidem quamvis ejuſmodi ſunt, ut ad excitandum, inflammandumque quemlibet torpentem animum ſufficere poſſe videantur; tamen ex tam ubere campo alia quaedam, niſi moleſtum eſt proferamus. Vere enim illud affirmare poſſe videor, eruditiſſimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus coeleſtibus quendam veluti florem, in hiſce inferioribus quandam veluti faecem eſſe dicebant; ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem, in aliis ſcientiis faecem contineri. Namque ut hinc noſtra ſe primum efferat oratio, quis neſcit, quantopere ſe in perſcrutandis rerum principiis veteres Philoſophi torſerint, quamque nihil, ſi res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mundum hunc, & quicquid in eo vel aſpectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutiſſimorum corporum concurſione coaluiſſe: qui ſi vel unam earum, quas ſomniabat, atomum cerebri habuiſſet, numquam iſta tam ſtulte, incogitanterque ſcripſiſſet. Alius aeternum eſſe eum, neque deſiturum umquam, neque exordium ducentem ab ullo temporis principatu, non animadvertens hac ratione illam, a qua ipſe tantopere abhorrebat, infinitatem induci. Qui vero optime ſenſiſſe creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiam adjungunt, quaſi ut artifex, ita Deus ſine materia nihil poſſit efficere. Quid Theologi? hujus univerſitatis auctorem eſſe, ac effectorem Deum, qui cum innumerabilibus ſeculis anteceſſiſſet, quo temporis puncto ipſi placuit, mundum hunc, & quae illius ambitu continentur, ſine ullis vectibus, ſine ullis ferramentis, ſinu ulla materia, verbo tantum, ac nutu ſuo ex nihilo architectatus eſt; eundemque aſſidue ſua bonitate, ac prudentia continet, mode-

ratur, fovet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, viciſſitudines efficit. Quod ſtatos orbium coeleſtium curſus, quod certas ſiderum trajectiones, quod conſtitutis vicibus inſignes ac notabiles rerum commutationes intuemur, haec & caetera omnia ad eum modum non fortunae temeritate, aut vi ulla materiae dirigi, ſed divina providentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philoſophi? Alius eum cor ipſum eſſe dicit, alius cerebrum, alius cordi ſuffuſum ſanguinem, alius ſpiritum innatantem ſanguini, alius harmoniam quandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, ut mihi quidem iſta conſideranti certamen aliquod inſaniae ſuſcepiſſe videantur. Ita ex hoc tam confuſo, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionum veluti cinno, nihil fere colligere poſſumus, niſi ſemper copioſiſſimam meſſem hominum varie inſanientium fuiſſe. Nam nonnullli quidem ea dicunt, ut eos in re tam ſeria riſum captare atque aucupari putes, ut apud Dicaearchum Pherecrates, qui animum nihil omnino eſſe contendit, veritus credo, ne quid poſſet tam abſurde aut fatue dici, ut id nemo dixiſſet Philoſophorum. Illa vero multo etiam apud eos perturbatior, atque implicatior quaeſtio eſt, permaneatne animus corporeis ſolutus vinculis, an qui corporum, idem ſit interitus animorum. Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cum tam multa ſibi cum ſuibus convenirent, ſe hoc uno ab eis intereſſe. Stoici longam eis vitam, ut cornicibus, ſed non perpetuam tribuunt. Pythagoras vero jucundus eſt, qui manere illos quidem docet, ſed ex corporibus in alia corpora migrare, ut idem ſit forte hodie gallus gallinaceus, qui tempore belli Trojani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Ariſtoteles? de hoc quidem illud homericum dici poteſt:

> Τυδεΐδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη
> Ἠὲ μετὰ Τρώεσσιν ὁμιλέοι, ἢ μετὰ ἀχαιοῖς.

Obſcuritate enim ſe involvens ſua in neutram partem ſatis aperte propendet, ut pene in legem Solonis incurrere videatur. Ille autem proxime quidem omnium accedit ad veritatem, ſed ei tam multa mendacia admiſcet, ut non abſurde dicant, qui eum dicunt poetice philoſophari. Quid

porro

porro de iiſdem rebus Theologi? Animum hominis ſimplicem quandam & individuam eſſe naturam, ad exemplar divinitatis expreſſam, licet ortus participem, tamen interitus expertem, quae, corpore ſoluta, ſi ſe pure, ac pie geſſerit, in coelum evolet, aeternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem; ſin ſe malis, iiſque inexpiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam deſituris damnanda ſuppliciis deprimatur. Quod ſi quae de Deo a balbutientibus Philoſophis dicta ſunt, cum ſolida Theologorum doctrina comparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia, & explorata, & ſalutaria tradere: Illos vero neque ſatis, quid dicant intelligere, & credula ingenia pernicioſiſſimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Thireſia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici poteſt, eam videlicet ſapere ſolam, reliquas diſciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari. Quod ſi quis eam quae ex levioribus ſtudiis percipitur amoenitatem requirit, ne eam quidem in feraciſſimis Theologiae campis fruſtra deſideraverit. Nam ſive poeticis modulationibus aures demulcere meditamur, quis umquam ita in hoc genere excelluit, ut cum Davide comparatus non ſordeat? Niſi forte Orpheum, Homerum, Pindarum de leviſſimis plerumque nugis verba fundentes audire praeſtat, quam illum Deo acceptiſſimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc ejuſdem auxilium in ſummis ſuis difficultatibus implorantem, nunc inſectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea, quae multis poſtea ſeculis contigerunt, ita ſubjicientem oculis, ut nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuiſſet. Sive hiſtoriae cognitione ducimur, unde veriores, unde ſcitu digniores hiſtorias, quam ex ſacris litteris repetere poterimus? An vero ſuavius eſt cognoſcere quid Croeſo in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti oblique Apollo, quam quid Moſi ad Pharaonem, quid Samueli in Palaeſtinos proficiſcenti, aperte ac perſpicue Deus ipſe reſponderit? Quomodo Regulus a Carthaginenſibus, quam quomodo ſervator & σωτὴρ humani generis Chriſtus, a Judaeis omni crudeliſſimorum ſuppliciorum genere divexatus fuerit? Jucundiuſne, aut fructuoſius arbitramur intelligere quibus artibus Aſſyrii, Perſae, Romani caeteras nationes de-

vicerint, quam quibus auguſtiſſimi illi religionis noſtrae principes, aliique deinceps innumerabiles, eorum veſtigia ſecuti, Chriſtianae ditionis terminos ampliaverint? O hebetes & ſtupidos, aut, ut verius dicam, miſeros & perditos, ſi qui harum rerum ſuavitatem, fructumque non ſentiunt: Contra vero o ter & quater beatos illos, quorum ita eſt affectus animus, ut nuſquam ſuavius, quam in his ſtudiis conquieſcat: non eos aut inanium dignitatum, aut fuxarum opum adurit ſitis: non eos voluptatum illecebrae molliunt; liberi & pravis omnibus cupiditatibus ſoluti, ex illo perenni puteo aquam aeternae vitae effectricem hauriunt: ex illis perpetuo virentibus campis flores ſuaviſſimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum numquam eſt intermoritura ſuavitas: Deo ſerviunt, Deo adhaerent, ejus tantum gloriae velificantur, eo fruuntur, quaeque olim plene percepturi ſunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione percipiunt. Ergo ſive domi, ſive foris verſentur, cum Deo aſſidue colloquuntur, ſive proſperis rerum utantur ſucceſſibus, eidem ut proſperitatis ſuae auctori gratias agunt: ſive quid eis adverſi accidit (quanquam quid ejuſmodi viris accidere adverſi queat?) Sed tamen ſi quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adverſas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, ſed verbo divino ſeſe ſolantes, quidquid a Deo immittitur, ſummi beneficii loco habendum eſſe ducunt. Pro Deum immortalem: quid eſt, ſi hoc non eſt feliciter vivere; & in terris vitam coeleſtium imitari? O vitae Theologia dux, o virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix. Quid ſine te non modo nos, ſed omnino vita hominum eſſe potuiſſet? tu depravatas impuriſſimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolaſti: tu diſtractos, diſſipatoſque variis idolorum cultibus homines in unius verae Religionis ſocietatem convocaſti: tu magiſtra morum ac diſciplinae fuiſti: ac veluti ſol exoriens, nubium caliginem diſſipat: veluti ſidus, quod Caſtoris & Pollucis dicitur, exortu ſuo maris rabiem placat, tempeſtateſque diſpellit; ita tu divinitus exorta & tenebras ignorantiae diſſipaſti, & illo tuo ſalutari fulgore procellas veterum ſuperſtitionem diſpuliſti. Tu nobis velut Helice, aut Cynoſura quaepiam es ad quam univerſus navigationis, id eſt, vitae noſtrae curſus dirigatur. Tu ignis

ille

ille coeleſtis es, quem verus ille Prometheus, id eſt, Chriſtus in terras attulit, ſine quo vita conſtare non poteſt. Tu & vitae tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorem ſuſtuliſti. Beatos igitur qui ad te, tamquam ad portum, confugiunt: beatos qui ſe tibi a teneris unguiculis penitus totoſque tradunt: miſeros contra, qui, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quae omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum ſcientiam profiteris, quarum plena cognitio aeternam beatitatem, ignoratio aeternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim hujus praeſtantiſſimae diſciplinae verticem conſecutos, partim illius ſacris imbutos atque initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neque vos aut labor deterreat, aut voluptates avocent, quo minus in ſacratiſſima illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum ſudorumque veſtrorum, & magna hic inter homines praemia, & infinitis partibus majora ſunt in coelo divinitus conſtituta. DIXI.

De laudibus litterarum

ORATIO II.

HABITA VENETIIS MENSE OCT. Anno MDLIV.

QUAE ſingula hominibus ad dicendum accendentibus timorem facere conſueverunt, patres ampliſſimi, voſque ceteri cives ornatiſſimi, ea mihi ſeſe hodierno die objiciunt univerſa. Sive enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid poteſt, Venetiis dicimus: ſive audientium dignitas, magna lectiſſimorum hominum adſtante frequentia dicimus: ſive ipſa orationis materia, dicendique condicio, ita dicimus, ut ſit nobis eodem tempore de ingenio, doctrina, de gloria, ornamentiſque omnibus in hoc litterarum certamine periclitandum. Venetiis dicere, ſi quiſquam eſt, qui parum putet, eum neceſſe eſt in maximarum, earundemque toto orbe notiſſimarum rerum ignora-

tione

tione verſari. Ecquis enim eſt hodie tam inacceſſus, tam ab omni hominum conſortio remotus in terris locus, quo non hujus praeſtantiſſimae civitatis fama pervaſerit? quis populus, quae gens, quae hominum natio vel tam immanis atque barbara, vel tam exculta diſciplinis atq; artibus, quam non jampridem florentiſſima Venetorum Reſpublica non gloria modo & ſplendore nominis ſui, verum etiam admiratione compleverit? Haec vero firmamenta Reipublicae, haec ornamenta Italiae, haec virtutum omnium, laudū darumq; artium praeclariſſima lumina intuentem, non commoveri, tantum id quidem eſt, ut, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenii, ſed vix in quemquam hominem, qui ceterorum de ſe judicia extimeſcat, cadere poſſe videatur. Etenim ſi eloquentiſſimos olim viros accepimus, cum ad dicendum veniſſent, unius principis aſpectu ita conturbatos fuiſſe, ut obmuteſcerent: quid mihi tandem animi eſſe oportet, qui neque comparandus cum illis omnino ſum, & apud vos dico, ſenatores ampliſſimi, ad quos cum oculorum converto aciem, totidem mihi conſeſſum principum videor intueri? Ac ceteri quidem ſaepe ad eam excuſationem confugiunt, ut ſe, cum tenuitatis ſuae conſcii eſſent, tamen vel neceſſitate, vel officio impulſos, vel amicorum ſive precibus, ſive tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetiviſſe, quam detrectare non potuiſſe, dicant; quam totam rationem nobis hodierno die ipſa rei natura, conditioque praecludit. Non enim detrectantes, ſed ultro nobis depoſcentes hanc dicendi provinciam, ad eam non alienis precibus impulſi, ſed veſtra incredibili benignitate admiſſi ſumus; ut ſi minus ex aliqua parte noſtra vobis approbata fuerit induſtria, cauſſa nulla ſit, quin omnes accuſandam potius noſtram temeritatem, quam imbecilitatem ſublevandam putent. Equidem cum & ab ineunte aetate, tum domeſticis excitatus exemplis, tum ipſa hortante natura, honeſtarum artium ſtudia coluerim, & ubi primum per aetatem licuit, quae mihi meo ipſe labore pepereram, aliis tradere ingreſſus, novem prope jam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione conſumſerim; tamen ſuperiora illa conſiderans, ita commovebar animo, facile ut hoc potuerim abſtinere conſilio, niſi me huc ſumma de veſtra ſingulari humanitate concepta ſpes, & magna quaedam appro-

approbandae vobis, ſi minus eruditionis, at certe voluntatis meae, cupiditas impuliſſet. Ac mihi quidem, &, cujus rei cauſſa in hunc locum aſcenderim, & ad quos verba facturus ſum, cogitanti, prorſus ita videtur; nullo in argumento meam commodius orationem poſſe verſari, quam ſi, litterarum diſciplina quantum non ornamenti ſolum, verum etiam praeſidii bene temperatis civitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus ſaeculis repetita memoria exponam: minime id quidem, quo vos, tales viros, commoneſaciam, excellentibus a natura ingeniis praeditos, eruditos a ſtudiis liberalium doctrinarum, a diuturno aſſiduoque magnarum rerum uſu peritos: ſed quia libenter facio, ut, quarum artium precepta ſcientia unumquemque veſtrum vehementer affici conſtat, earum animos veſtros jucunda commemoratione delectem. Quae cum ita ſe habeant; mihique ipſa per ſe delectae ad dicendum materiae dignitas ſatis magnam audientiam factura videatur: tamen magis conſuetudine, quam quod ita neceſſarium judicem, petam a vobis, ut mihi, res pulcherrimas brevi oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis. Magna omnino vis magnumque momentum poſitum eſt in litteris, viri ampliſſimi, ad conſervandas, boniſque cumulandas omnibus civitates. Nam cum felicitas publica, ad quam humana omnia referenda ſunt, e ſingulorum civium felicitate conſtet: ſingulorum autem felicitas in excolenda, exercendaque virtute praecipue ſita ſit; & ad perfectam virtutem conſequendam, neceſſariam quandam praecurſionem adhibeant litterae; illud profecto conſequitur, ut, niſi in qua litterarum cultura vigeat, florere abſolute civitas nulla poſſit. Ponite vobis ante oculos, omnes aetatis humanae partes; omnem publicorum temporum varietatem, omnes inſtituendae vitae rationes & vias animo & cogitatione percurrite; nullam omnino reperietis, quae non ita litterarum auxilio indigeat, ut, eas ſi quis ſuſtulerit, ſolem ipſum de mundo ſuſtuliſſe videatur. Eae nos, ubi primum firmius incedere, atque articulatius loqui coepimus, de ipſo prope nutricum acceptos ſinu, titillatione quadam honeſtiſſimae voluptatis alliciunt, allectos praeceptis ſaluberrimis complent: non tantum bene dicendi, verum etiam bene vivendi commonſtrant

ſtrant vias: excitant in animis noſtris igniculos gloriae: quantus ſit in virtute ſplendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quae qui ſemel bene penitus imbiberint, ii numquam non poſtea & vitii turpitudinem omni ſtudio refugient, & officii honeſtatiſque rationem rebus aliis omnibus anteponent. Ut autem in ſemente poſita ſpes meſſis eſt, ita totius reliquae vitae expectatio ab educatione pueritiae pendet. Ubi vero infirmam illam ineuntis aetatulae teneritatem robur adoleſcentiae excepit, quae tandem alia res aut animum praeclararum rerum ſtudio accendere, aut efferentibus ſeſe cupiditatibus, quibus ea pars inſigniter agitari ſolet, frenos injicere, praeter litterarum tractationem, poteſt? Themiſtoclem olim, cum ſomnum capere adoleſcens non poſſet, dicere ſolitum tradunt, ſe Miltiadis trophaeo, quieſcere volentem, excitari: quanto eos acrius incendi, atque inflammari neceſſe eſt, qui quotidie non unius, ſed innnumerabilium hominum virtute praeſtantium trophaea non e marmore cōſtituta ad exigui praedicationem temporis, ſed ad omnem aeternitatem commendata litteris intuentur? Neque vero pertimeſcendum eſt, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ii, qui aetatis ſuae florem litterarum ſtudiis dedicandum eſſe ſtatuerunt. Tanta ſiquidem eſt oblectatio paullatim acquirenda cognitione rerum ſeſe paſcentis animi, ut, ea qui fruuntur, ab iis, neque laboris taedium, neque avocantium voluptatum blanditiae ſentiantur. Itaque ſapienter poetae, cum ceteros omnes deos Veneris imperio ſubdidiſſent, in Minervam modo, & in ſtudiorum praeſides Muſas, nihil ei, nihil Cupidini juris eſſe voluerunt. Quinetiam illud ab iiſdem memoriae proditum eſt, Jaſonem olim, ceteroſque Argonautas, cum eam inſulam, quae ab amoenitate, florumque copia nomen invenerat, praeternavigarent, periculumque eſſet, ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quae eam inſulam incolebant, ad exitium perducerentur; unum in Orpheo perfugium habuiſſe: qui cum aſſediſſet in puppi, ſimulque fides blandis impellere digitis, ſimul vocem illam, qua rupes nemoraque traxerat, explicare coepiſſet, tanta ſimul aures animoſque audientium voluptate complevit, ut jam Sirenum vocibus nemo navigantium moveretur. Hoc figmento, quid tandem

aliud

aliud doctiſſimi homines, niſi id, quod nos volumus, indicarunt? Florida videlicet illa inſula, juventus eſt, eam qui quaſi praetervehuntur, magno in periculo ſunt, ne Sirenum, id eſt, voluptatum blanditiis decepti, & a recto itinere abducti, in vada & ſcopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium eſt? quod, niſi Orphei, optimi ac ſapientiſſimi vatis, lyra? cujus ſuavitatem qui percipiunt, ii, & Acheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem inſtitutum illud iter emenſi, vellus auréum, id eſt, virtutem cum immortali conjunctam gloria conſequuntur. Nimirum ut major lux minorem, ita minoris voluptatis ſenſum perceptio majoris exſtinguit. Quanto autem voluptas ea, quae diſcendo ſentitur, coeteris omnibus major, ſinceriorque ſit, vel illud indicio eſt, quod aliarum etiam qui eis plurimum tribuunt, ſatietatem tamen quandam eſſe, ac taedium, confitentur: hujus ut quiſque percepit plurimum, ita eam acrius, atque avidius concupiſcit. Quod ſi cui forte dubium eſt, prodeat in mediũ Chryſippus: qui ſaepe ſtudio intentus tanta voluptate perfruebatur, ut eum tamquam extra ſe poſitum cibi potioniſque caperet oblivio. Prodeat ſollertiſſimus ille caeleſtium orbium non perſcrutator tantum, ſed etiam imitator, Siracuſanus Archimedes, qui non modo earum rerum, quas natura fert, prae ea, quam capiebat e ſtudiis, oblectatione memor non erat; ſed in illa ipſa Syracuſanae urbis direptione, ita defixus erat in ſtudio, ut prius hoſtilis gladii cuſpidem corpore exceperit, quam urbem in hoſtium poteſtatem veniſſe ſentiret. O rem omnium ſaeculorum admiratione digniſſimam! Diripiebatur urbs ea tempeſtate omnium opulentiſſima; effuſi per vias milites, ut in quemque inciderant, ſine ullo ſexus, aetatis, ordinis diſcrimine obvios contrucidabant; undique gladiorum fulgor praeſtringebat oculos; undique armorum ſonitus, undique cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum ejulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, privata publicaque omnia circumſonabant; ipſa urbs paene dimota & convulſa ſedibus ſuis, ſuorum civium in caede ac ſanguine natabat; cum unius hominis mens in media civitate, civitatis ipſius caſum ac ruinam non ſentiebat. Solonem vero accepimus, cum in lectulo, morti proximus, decumberet,

ret, inaudiſſetque aſſidentes amicos, de re quapiam, ſumniſſe, ne ipſi moleſtiam parerent, diſputantes, erecto, ut potuit, jam ſemimortuo capite, rogaſſe eos, ut aliquanto loquerentur elatius; ſibi, ſi etiam moriens aliquid diſcere potuiſſet, diſceſſum e vita jucundiorem fore. O diſcendi cupiditas; quid non efficis, ubi ſemel generoſa ingenia occupaſti. Tenebatur homo ſapientiſſimus graviſſima vi morbi defixus in lecto: vicinitate jam mortis ab omnibus paene corporis partibus ſenſus abſceſſerat: egregius ille animus, mox liber ac ſolutus futurus, e corporeis vinculis exſilire cupiebat: cum quidquid ſupererat virium, eo contulit, ut deficiente lingua, vocibuſque interruptis, ac morientibus ſuum doctrinae, cognitioniſque deſiderium indicaret. Quid hunc veriſimile eſt firmum ac valentem feciſſe; qui ne mori quidem, niſi diſcendo, voluerit? Merito igitur tam diu floruit Athenienſium reſpublica, quam diu tam praeclari viri tenuit diſciplinam. Sed, ut eo redeamus, unde nos facta praeclariſſimorum hominum mentio paulliſper abduxit; dici profecto non poteſt, adoleſcentes nobiliſſimi: vos enim, vos mea jam compellabit oratio: dici, inquam, non poteſt, ea ſtudia, in quae nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futura ſint, cum vos & generis veſtri nobilitas, & veſtra virtus ad reipublicae gubernacula admoverit. Etenim quibus artibus civitates praecipue conſervantur, pietate, juſtitia, fortitudine, imprimiſque prudentia; earum ſunt omnium artium quaſi ſemina litterarum prodita monumentis. Neque vero haec a me ita diſputantur, ut contendam, niſi litteris eruditum, civem patriae utilem eſſe neminem poſſe; ſed hoc dico; niſi litteris exculti ſint ii, qui velut in reipublicae puppi ſedentes, clavum tenent, multis eos muneris ſui, iiſque praecipuis partibus neceſſario defuturos. Nam, cum duo publicorum temporum genera ſint, unum pacis, alterum belli, quorum alterum ſemper optabile eſt, alterum numquam optabile, nonnumquam neceſſarium: quomodo, ut hanc partem priore loco attingamus, in pace, civibus jura deſcribere, quantum cuique tribuendum ſit, intelligere, civium inter ſe diſſidia componere, verba publice facere, legationes cum laude gerere, praeterita tenere, futura proſpicere, quid in omnibus rebus factu optimum

mum ſit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, niſi qui haec ſibi de litterarum fontibus haurienda omnia exiſtimaverit? Niſi vero eorum recipienda ſententia eſt, qui fieri putant poſſe, ut qui reipublicae praeeſt, quamvis litterarũ ſit expers, tamen ad eas res, quas modo enumeravimus, aliena opera non incommode utatur. An vero, T. Manlium Torquatum, memoriae proditum eſt, cum conſul declaratus fuiſſet, excuſaſſe valetudinem oculorum, & ſummum Imperium detrectaſſe; quod indignum duceret, ei capita ac fortunas caeterorum committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui alieno ingenio, alienaque lingua ad omnia uti neceſſe habebunt, ii ſat is ad gubernandos ceteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes, nihil prohibet acie ingenii etiam futura cernere, optimeque conſulere: quales in fabulis Thireſiam, in hiſtoriis Appium legimus: cujus vero doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gerere, quid ſuſcipere, quid cogitare praeclarum poteſt? Sed ſunt quidam homines, qui cum litterarum tractationem tranquillis pacatiſque temporibus & honeſtam imprimis & utilem eſſe fateantur: iidem tamen cum occupata bello aliquo civitas eſt, latere eas, quaſi perterritas metu, & inter tubarum lituorumque clangorem, nullum ſui amplius praebere uſum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error eſt, & quantum vel in medio bellorum tumultu litterae valeant, aperiendum. Etenim ſi corporis tantum, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum iſti fortaſſe aliquid dicerent: nunc quis eſt, qui cum mihi & maximum eſſe in bellis conſilio ac prudentiae locum, & eas virtutes bona ex parte litterarum ſtudio comparari, certe quidem inſigniter augeri, confirmarique conceſſerit, idem tamen earum ſcientiam in bello inutilem eſſe contendat? An ignoramus celebre illud regum regis Agamemnonis votum, qui ut Troja facilius potiretur, non Achillis, aut Ajacis, ſed Neſtoris decem ſimiles optabat ſibi? Neque temporis nobis ad vivendum a natura praeſcripti ea longitudo eſt, neque ita fert humanarum rerum ratio, ut multis admodum bellis interfuiſſe unus idemque poſſit; itaque qui unum, alterumve ſpectarunt, multum ſibi militaris prudentiae collegiſſe exiſtimantur. Quid eos judicabimus, qui hoc ſibi diuturna librorum evolutione pepererunt, ut omnibus quot-

quot

quot poſt hominum memoria geſti ſunt bellis interfuiſſe videantur? Quod ſi quis ita bella aliquod ſpectare poſſet, ut utriuſque partis conſilia teneret, rerum adminiſtrandarum viam rationemque cognoſceret, eventus animo cerneret, quid non ei poſtea in rebus bellicis omnium conſenſu tribueretur? at haec omnia, qui verſantur in litteris, aliaque plurima, ac pulcherrima ocioſi ac ſedentes conſequuntur. Taceo, quam multa expreſſa ſint eruditiſſimorum hominum ſcriptis de virtute, de gloria, de caritate patriae, de animorum aeternitate, de premiis, quae poſt mortem manent eos qui ſe pro patria animoſe, ac fortiter geſſerint, quae tantam vim habent, ut neque qui ea ignorent, verae laudis habere guſtum, neque qui tractant, verae ac ſolidae gloriae ullam omnino rem anteferre poſſint. Quid illud, an non quantivis eſt, quod ſaepe labantes jam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuiſſe revocatos? Citetur teſtis Lacedaemoniorum civitas, cujus exercitus Tyrtaei poetae verſibus inflammatus, pulcherrimam illam de Meſſeniis victoriam reportavit. Dies me deficiet, ſi aut eruditos homines, qui bellicis laudibus praeſtiterunt, aut fortiſſimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinae gloria excelluerunt, enumerare inſtituam. Nam & Architam Tarentinum ſexies exercitum ducem iſſe comperimus, & Meliſſum navalibus aliquot victoriis inſignem fuiſſe, & ter ſtipendia feciſſe: Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello civibus ſuis operam praeſtitiſſe, Quid illa propugnacula Graeciae, Periclem, Themiſtoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani Imperii columina, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, alioſque innumerabiles proferam? quos omnes cum bellicis laudibus claros, tum praeſtantes doctrinae ſtudiis fuiſſe, hiſtoriae loquuntur. Nam Julium Caeſarem, quis neſcit, utra laude praeſtaret, ambiguum poſteris reliquiſſe? Brutus autem, quanto litterarum ardore flagraverit, vel ex eo colligi poteſt, quod ea ipſa nocte, quae mortem ipſius anteceſſit, Platonis dialogum, de animorum immortalitate legiſſe aliquoties dicitur. Atque hoc praeclare olim intellexiſſe videntur Mitylenaei, praecipuam eſſe in rep. vim litterarum, qui, quos populos bello devicerant, nullam eis aliam poenam irrogabant, niſi ut ne liberos ſuos litteras edocerent; ſcie-

ſciebant videlicet eas tantum civitates florere poſſe, in quibus litterarum ſtudia colerentur. Cujus rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An vero, cives, quod viget hodie veſtra Reſpublica, quod floret, quod beata eſt, quod cum ceterae orbis univerſi partes graviſſimis bellorum tempeſtatibus agitentur, una haec (quod ei Deus Opt. Max. proprium, ac perpetuum faxit) in pace atque in otio conquieſcit, aliunde id fieri creditis, quam quod ei & praeſunt homines cum caeteris omnibus, tum hac eruditionis & ſapientiae laude clariſſimi, & ſemper eorum ſimillimi praefuerunt? O divine Plato, tua ſunt omnia & dicta & cogitata praeclare. Tu dicere ſolebas, tunc demum reſpublicas beatas fore, cum eas aut Philoſophi coepiſſent regere, aut qui regerent, philoſophari. Tuum hoc ſapientiſſimum oraculum perpetua jam mille amplius annorum felicitate Venetorum Reſpublica comprobavit. Equidem quo longius in altum invehor, patres ampliſſimi, eo mihi amplior & patentior orationis quaſi curſus oſtenditur. Sed & temporis me ratio, & veſtra ſingularis ſapientia, ut vela contraham, portumque tandem aliquando reſpiciam, monet. Neque enim credibile eſt, poſſe aut me, aut quemquam de litterarum praeſtantia, fructibuſque qui ex earum tractatione capiuntur, vobiſcum melius, aut copioſius, quam unumquemque veſtrum ſecum loqui, & mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quam veſtra ſacietas refugienda. Itaque finem dicendi faciam, ſi vos prius etiam atque etiam rogavero, ut ſi forte minus a me ornate, ac copioſe dictum eſt, quam & hujus loci amplitudo, & ſumma audientium dignitas poſtulabat, meum tamen iccirco placendi vobis ſtudium ne improbetis. Ego quidem ſi non indignus a vobis qui ſaepius audiar, judicer; erit, quod mihi magnopere gratuler: ſin forte: ſed reprimam me, neque committam, ut meis ipſe votis videar male ominari, qui tamen a tot, tam praeclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non hujus modo laboris, ſed totius anteactae vitae fructum hodierno die veſtro ſingulari beneficio videor conſecutus. DIXI.

De utilitate ac praeſtantia litterarum Humaniorum adverſus quoſdam earum vituperatores.

ORATIO III.

HABITA VENETIIS POSTRIDIAE. Non. Octob. Anno MDLV.

PErmultos eſſe intelligo, qui de his litteris, quae humaniores vocantur, eam animo imbibere ſententiam, ut earum tractationem leve quiddam eſſe, ac nugatorium exiſtiment: neque aut magnos admodum labores ab iis ſuſcipi, qui eas juventuti tradant; aut eorum magnopere fructuoſam eſſe reipublicae induſtriam in eis denique non exquiſitam ullam, ac reconditam, ſed circumforaneam quandam, hauſtamque de triviis, ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita diſſentio, ut ex omnibus, qui ſe aliquid docere profitentur, horum vel graviſſimum munus eſſe contendam: neque ullos eſſe, qui aut laborũ plus perferant, aut majores in republica pariant fructus: doctrinae denique a nullo hominum genere majorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: conſtitui hodierno die, patres ampliſſimi, voſque ceteri viri ornatiſſimi, eam mihi ad dicendum materiam ſumere, & nobiliſſimam ſtudiorum partem, quantum id quidem in me poſitum erit, a contemptu, atque ab intolerabili eruditorum hominum inſolentia vindicare. Et vero quid aut huic tempori, aut omnino meo muneri facere convenientius poſſum; quam ut, quae mihi ſtudia celebritatis aliquid cum aliis in locis, tum hac ipſa in civitate pepererunt; a quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcumque profluxi hominum famam; iis quoque viciſſim oratione mea ſplendoris, ac claritatis afferre aliquid coner? praeſertim cum, qui hoc litterarum genus aſpernantur, facere nullo modo poſſint, quin de veſtra, patres ampliſſimi, ſingulari, ſpectataque in omnibus rebus, ac paene divina ſapientia non nihil

eadem

eadem ſuperbia detrahant. Etenim ſi haec tota res tam levis eſt, quam iſti eam videri volunt: quae vos tandem cauſſa commovit, ut proximo ſuperiore anno, propoſitis publice libellis, ſtudioſorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinaeque contentionem excitaretis; utque iis, qui vobis in eo certamine probati eſſent, honeſtiſſimum poſtea praemium ex aerario decerneretis? quae certe una res ad coercendam iſtorum temeritatem ſatis ponderis habere debebat: ut ſi hebetiores eos natura, ſtolidioreſque finxiſſet, quam ut pervidere harum rerum praeſtantiam poſſent; quod tamen veſtro, talium virorum, judicio probatum foret, magnum eſſe aliquid, ac praeclarum ſuſpicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non moventur, rationibus agendum eſt: adeſte animis; mihique breviter oſtendenti, quam varia, quamque multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent; eademque opera, quantos ex eorum navitate atque induſtria reſpublica percipiat fructus; non aures modo, ſed mentes quoque attentas, quaeſo, paulliſper adhibete. Atque adeo, ut haec tota controverſia melius dijudicetur, operae pretium eſt, initio, quaenam ſit iſtorum contemptorum humanitatis oratio, cognoſcere. Qui quoniam eos, qui haſce litteras tractant, ad nullum fere majoris momenti negotium adhiberi vident, non ad judicandas lites, non ad agendas cauſſas, non ad dicendam de rebus gravioribus ſententiam: facile in eam opinionem prolabuntur, ut ab eis, praeter poëticas quaſdam fabulas ad pueriles animos hilarandos compoſitas, & aliquot levia comendae, ac poliendae orationis praecepta, nihil omnino teneri putent. Quid autem magni negotii eſt, inquiunt, in puerorum conſeſſu de ejuſmodi figmentis commemorare, ac modo de Thebano, modo de Trojano bello, modo de Ulixis, aut Aeneae erroribus, molli, & ad inanem oblectationem compoſito ſermonis genere diſſerere; identidemque velut e quibuſdam arculis accommodata colorandae orationi pigmenta depromere? Ecquae autem magna eruditio eſt, ſcire, quot navibus Graeci ad oppugnandum Ilium acceſſerint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, ut Homerus, an Helenae ſimulacrum, ut Euripides prodidit? quod emolumentum ex iſtorum omnium ſcientia; quod

detrimentum ex ignoratione percipi poteſt? Nam ceterarum quidem artium profeſſores quantum utilitatis afferant, perfacile eſt ad intelligendum. Sive enim dialecticos ſpectes; ab iis certa quaedam veri falſique in rebus omnibus cognoſcendi ratio traditur: ii ſe, quid cuique conſentaneum ſit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quae ſit, dividendi, quae finiendi, quae argumentandi ratio, & tenere, & alios docere praeſeferunt. Quid phyſici? qui rerum principia cauſſaſque tractant; qui quomodo quidque gignatur, quoque modo intereat, ediſſerunt; qui nimborum, fulminum, tempeſtatumque cauſſas; qui corporum caeleſtium magnitudines, intervalla, curſus, progreſſiones, inſtitutiones: qui animi naturam, qui rationem ſenſuum, qui animantium omnium ortus, victus, figuras: qui ſtirpium, qui omnium ferme rerum, quae gignuntur e terra, naturas ita perſequuntur, nulla ut pars ab eis caelo, mari, terra, ut poëtae loquuntur, praetermiſſa ſit; haec cum tractant, mediocriter ne reipublicae proſunt? Nam ſi ad eos te convertas, qui eam ſuſceperunt philoſophiae partem, in qua de rebus expetendis fugiendiſque diſſeritur; ii vero ſunt, quorum induſtriae nulla umquam poterunt praemia ſatis ampla reperiri. Quibus enim, quamque praeclaris in rebus eorum diſputationes conſumi videmus? qui hoc primum docent, qui ſit finis, quid extremum, quid ultimum bonorum omnium: quod unum intueri, quo omnes actiones, omnes cogitationes, omnia conſilia referri oporteat: quot ſint virtutum, quotque vitiorum genera; quibuſque modis illas aſſequi, ab his declinare, poſſimus: quo modo exſultanti, jactantique ſe, & detrectanti rationis imperium frenos injicere oporteat cupiditati: tum quo modo quiſque ſe in re familiari gubernanda gerere debeat: poſtremo, quo nihil pulchrius, nihil praeclarius, nihil denique divinius, ne votis quidem conceptis, optari poteſt, quibus moribus, inſtitutis, legibus temperandae ſint civitates: quibus illae modis fundari atque inſtitui; quibus augeri, atque amplificari, quibus denique copioſiſſimae, locupletiſſimae, uno verbo, beatiſſimae effici poſſint. O res praeclaras, & ardentiſſimo ſtudio, ſummaque corporis atque animi contentione digniſſimas. O vitae philoſophia gubernatrix, o virtutum omnium parens,
vitio-

vitiorum omnium expultrix. Tuum eſt falſarum opinionum temeritatem diripere: tuum eſt omnem inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum eſt vitiorum fibras evellere, ſtirpes elidere, ſemina extinguere. Merito divinus Plato nihil te praeſtantius hominum generi a diis immortalibus dari potuiſſe dicebat. Eant nunc iſti verborum magiſtri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, ſi quam habent, & ſe ulla ex parte cum philoſophiae doctoribus conferendos eſſe praedicent. Qui ſi aliquod forte paullo abſtruſius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita pervulgatam, aut quampiam paullo reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos ſe inaurata ſtatua putant. Nonnumquam etiam de ejuſmodi tricis ita inter ſe digladiantur, ut pro aris & focis certamen ſuſcepiſſe videantur. Haec fere eſt, patres ampliſſimi, eorum, qui ſtudia laboreſque noſtros deprimere conantur, oratio: qui quod philoſophiam laudant, libentibus id nobis, atque approbantibus faciunt: numquam enim cuiquam concedemus, ut eam plus amet, pluriſve faciat: quod autem nullum cenſent ſtudiis atque artibus noſtris cum ea eſſe commercium; in eo quantopere fallantur, facile ex iis, quae dicturus ſum, intelligetur. Nam primum omnium, ſi hoc ipſis concederemus, nihil aliud a nobis, quam poëticas fabulas, & exornandae orationis praecepta tradi: non ex eo tamen efficeretur, quod iſti volunt, inanem quandam, & ludricam noſtram omnem eſſe doctrinam, neque alio, quam ad puerorum animos vana quadam oblectatione demulcendos, referri. Etenim poëtarum fabulae, quas iſti tantopere exagitant, & inſectantur, non levia quaedam, & frugis expertia otioſorum hominum commenta ſunt. Immo vero ſub eis, velut involucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique ſapientia continentur. Eratoſthenem quendam fuiſſe ajunt, qui poëticen ita contemneret, ut Homerum ineptae loquacitatis magiſtrum nominaret. At certe Plato, at Ariſtoteles, quorum non paullo major eſt, quam neſcio cujus Eratoſthenis, auctoritas, ita ſaepe repetitis ex eo teſtimoniis utuntur ad confirmanda ea, quae tradunt, ut eum non tantum ſtudioſiſſime legiſſe, ſed vix umquam de

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

manibus depoſuiſſe videantur. Itaque mirari ſoleo, cum quidam, qui ſe philoſophos videri cupiunt, & quidem ejuſmodi philoſophos, ut tamquam Atlante coelum, ita philoſophiam ſupercilio ſuo niti putent, ita deſpicatui ducunt poetas, ut eorum ſcripta adſpicere ſe dignari negent. Qui quidem cujuſmodi philoſophi ſint, ipſi viderint; cum eos contemnant, quos philoſophorum coryphaeus Plato, modo ſapientiae patres, ac duces modo deorum interpretes, modo deorum filios vocat. Ariſtoteles autem, cujus iſti ſe germanos eſſe interpretes glorientur, non tantum, ut ante dixi, in omnibus ſcriptis ſuis identidem poëtarum teſtimoniis utitur, verum etiam libro primo de ſapientia, philoſophum omnem, fabularum amatorem eſſe confirmat. Quod igitur Ariſtoteleos eſſe ſe ajunt; fortaſſe verius, ſine dubio quidem verſimilius dicerent, ſi ſe ab Epicuro eſſe affirmarent: hunc enim ex omni memoria unum fuiſſe philoſophum accepimus, qui cum omnem elegantiam doctrinae, tum poëtarum praecipue ſcripta contemneret. Quod quidem ſe, negligendis poëtis, ex Ariſtotelis diſſciplina, ac familia cenſeri volunt; in eo, meo quidem judicio faciunt, & impudenter, & imperite. At enim id mihi hoc tempore propoſitum non eſt, ut de poëtarum laude dicam: quod ſi eſſet; facile oſtenderem, omnia praecepta vitae, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quam a philoſophis ipſis, doceri. Non igitur, cum poëtarum libros interpretamur inanibus fabellis, nutricum more, animos ducimus; ſed ſementem quandam virtutis atque doctrinae facimus: non in levibus, minimeque frugiferis rebus operam ſumimus; ſed praecepta ſapientiae, quo facilius in animos influant, inſatiabili quadam admirabilium rerum varietate condimus. Quid, cum ornate, ac copioſe loquendi praecepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quae ſemper principem locum in omni bene inſtituta civitate tenuerunt? an neſcimus, eloquentiam a graviſſimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? haec enim eſt illa virtus, quae quamlibet in partem arbitratu ſuo flectit audientium animos, eoſque pulchritudinis ſuae ſplendore obſtupefactos, quibuſdam velut habenis numeroſae orationis regit. Haec illa eſt, quae conſolatur maerentes, afflictos excitat, jacentes erigit:

quae

quae ſceleratis exitio eſt, innocentibus praeſidio: improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinae furores, & nefarie in patriam inita conſilia diſſipavit: hac togatus ſuperavit armatos: ut vel inimicorum confeſſione omnibus triumphis majorem adeptus lauream diceretur. Hac inſtructi qui ſunt, majus omnibus tyrannis imperium in homines obtinent. Siquidem tyranni poſſunt illi quidem corpora conſtringere; animis nullam adhibere vim poſſunt: hi vero dominantur in animis. Quaeque ipſis honeſta atque utilia videntur, ea non facere modo alios, ſed etiam velle cogunt: illi invitis imperant; hi volentibus: illi & oderunt omnes, & odioſi ſunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos, perpetua omnium benevolentia comitatur. Neque vero non qui eloquentiam contemnere ſe ſimulant, illius praeſtantiam intelligunt: ſed quod aſſequi non queunt, invidioſe vituperare malunt, quam ingenue de imbecillitate ſuarum virium confiteri. Orationis igitur meae ſumma eo redit denique: etiam ſi nihil aliud a nobis requireretur, quam ut explicaremus poëtarum fabulas; & juventuti quaſi vias, quibus ad dicendi facultatem pervenire poſſet, indicaremus: tamen neque mediocriter reipublicae prodeſſe nos, neque parvis in rebus contemnendiſque verſari. Nunc tantum abeſt, ut ea ſolum requirantur a nobis; ut nulla ſit ars digna hominis liberaliter educati ſtudio, cujus non aliqua cognitione oporteat tinctum eſſe eum, qui munus hoc cum laude ſuſtinere meditetur. Itaque hoc inter nos & alios intereſt, quod alii eos tractant ſcriptores, quorum uno aliquo de genere tota diſputatio eſt. Non enim fere in libris dialecticorum, phyſicorumve, aut in iis quibus medicinae, juris ve civilis ſcientia continetur, quidquam reperias, cujus intelligentiam non ex illis ipſis, de quibus inſcripti ſunt artibus repetere poſſis: at nobis ii quotidie ſunt explicandi libri, qui cum ſcripti ſint a viris omni ſcientia exculti; ipſi quoque innumerabiles locos ex omni diſciplinarum genere depromptos habent. Itaque ceteri etiam ſi eam unam artem teneant, quam docent, aliarum omnium ſint omnino rudes; tamen ſufficere poſſe ſuo muneri exiſtimantur: neque umquam aut medico turpe habitum eſt, neſcire leges; aut juriſperito vel medicinam, vel aſtrorum ſcientiam non tenere.

Nos uni ſumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoſcenda penitus, ſed deguſtanda tamen, & delibanda neceſſario eſt. Non longe abierimus. Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati ſumus. Quam multa ibi nos explicare meminerunt, qui tum aderant, in quibus alios propemodum omnes juris civilis ignorantio fefellerat? libros ejuſdem de finibus nunc ipſum interpretandos ſuſcipimus. Quam multa nobis ex omnibus philoſophiae partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoque libros ignorari neceſſe eſt? quid aſtrorum ratio? quid terrarum ſitus? niſi qui haec utraque utcumque teneat, ſatis ne ſe quiſquam idoneum poëtarum interpretem profiteri poteſt? & tamen uſque eo alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac jocari, & nihil in docendo aliud, quam puerilem voluptatem, aucupari putent? nam illud quoque minime praetermittendum eſt, quod a graviorum artium doctoribus neque ornata, neque elegans, neque multis quidem in locis, latina oratio poſtulatur. Itaque ruant licet in dicendo, & impure, improprie, barbare loquantur: ſuo id eis quodam jure licere creditur. At nobis dicentibus, ſunt, qui quoſdam quaſi laqueos tendant; ut ſi quid exciderit parum expolitum, diem nobis continuo dicant violatae latinitatis. Quodque poſtremae iniquitatis eſt, peccare nos putant, niſi in iis etiam, quae ſubito fundimus, plurimi illigati ſint & verborum & ſententiarum lepores. Quae cum ita ſint, quis eſt, qui non intelligat, ſi hominum expectationi hujus profeſſionis ſatisfacere cupiamus, infinitos eſſe nobis labores exhauriendos? Deſinant igitur, deſinant iſti alienae induſtriae contemptores, gloriae obtrectatores: comprimant vocem ſtultitiae atque invidentiae indicem. Vos vero, patres ampliſſimi, pergite, ut facitis, benignitate veſtra labores noſtros fovere; ut haec florentiſſima, & bonarum artium ſtudiis deditiſſima juventus, exercitationibus hiſce noſtris ad virtutem praeparata atque praeculta, veſtram olim in hac feliciſſima Reipublica gubernanda ſapientiam, facilius imitari queat. DIXI.

De

De Philoſophiae, & Eloquentiae conjunctione.

ORATIO IV.

HABITA VENETIIS MENSE OCTOB. Anno MDLXVII.

SI quis forte veſtrum eſt, auditores cui admirabile videatur, quod cum ceteri ordinis mei homines in orationis fere alicujus, aut poëmatis explicatione verſari ſoleant, eos ſibi libros, quibus abditarum retruſarumque rerum ex uberrimis illis hauſta Philoſophiae fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem cauſsa, vix eſse attingendos putent: ego contra & altero abhinc anno quinque Ciceronis libros, quibus de ſummo bono in contrarias partes copioſiſſime diſputatur, explicaverim, & hoc tempore Tuſculanas mihi potiſſimum diſputationes, in quibus hujus anni curriculum conficerem, elegerim: is, ſi mei conſilii atque inſtituti cauſſam rationemque cognoverit, ſimul & id, quod facio, probabit, & me, ſi aliter feciſſem, juſtam doctorum & intelligentium reprehenſionem nullo pacto effugere potuiſſe exiſtimabit. Ego enim, auditores, ſemper in ea fui ſententia, praeclaram illam minime communium contritarumque rerum ſcientiam, quam Philoſophi & tenere ſe, & aliis tradere profiterentur, ita eſſe cum facultate ornate copioſeque dicendi conjunctam atque copulatam; ut eas qui diſtrahere ac divellere conarentur, & vel rerum cognitionem ſine ullo factae ac politae orationis inſtrumento conſectari ſe dicerent, vel verborum floſculis contenti, ne adſpirarent quidem ad reconditos ſapientiae fructus, peſſime utroſque tum ſuis, tum alienis ſtudiis conſulere, & exitiale quaſi corporis, & animi diſſidium inducere arbitrarer. Igitur & ab ipſo aetatis meae principio ita ſtudiorum meorum rationem comparavi, ut exornandae orationis curam cum rerum inveſtigatione conjungerē: & poſtea omnibus qui ſe in diſciplinam mihi dederunt auctor fui, ut eandem illam

viam,

viam, quam praeſertim praeſtantiſſimorum omnis memoriae hominum ſignatam atque impreſſam veſtigiis viderent, ipſi quoque toto pectore, omnique animi contentione ſequerentur. Animadverteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum, & in verbis tamquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis conſummeretur induſtria, ab iis, quibus cor, ut ajunt, ſaperet, ut leves futileſque contemni: & eos qui ſe ita penitus rerum indagationi tradidiſſent, ut de comparanda lautae orationis ſupellectile non laboraſſent, quaſi agreſtes ac barbaros quoſdam ab omnibus elegantiorum hominum coetibus repudiari. Ergo ſimul atque mihi publice munus illud adſignatum eſt, ut iter vobis ad ea ſtudia praeirem, quibus exculti, reipublicae aliquando uſum aliquem afferre poſſetis: ſtatim id conſilium cepi, ut alternis annis modo Ciceronis orationes, modo ejuſdem ad philoſophiam pertinentes libros interpretarer. Itaque primus, ut meminiſtis, annus in aliquot Verrinae accuſationis librorum explicatione conſumtus eſt. Secundo diſſidentes veterum de ſummo bono ſententias quinque libris expoſitas accurate perſecuti ſumus. Tertium Catilinariae ſibi orationes vindicarunt. Hoc autem quarto, quem nunc felicibus ingredimur auſpiciis, quas vobis, auditores, quam exquiſitas, quamque praeclaras avidarum doctrinae mentium epulas apparavi? decrevi enim animos veſtros ipſa ſui cognitione paſcere, eorumque vim ab omnibus rebus externis avocatam, totam in ſeipſam colligere, & ad naturae ſuae contemplationem traducere, vos denique ipſos vobis oſtendere, & illam divinae aurae particulam, quae in nobis omnibus latet, conſiderandam, cognoſcendamque proponere. Excutiendae nobis erunt omnes veterum philoſophorum bibliothecae: perluſtranda omnis antiquitas: replicanda omnium veterum hiſtoriarum, monumentorumque memoria: ut ſciamus, quid homines ſapientiſſimi de humanis animis ſenſerint, quibus rationibus & argumentis adducti divinos eſſe eos, & interitus expertes cum ſibi, tum aliis perſuaſerint: exagitanda & coarguenda eorum caecitas, amentia, immanitas, qui alia in opinione fuerint: confirmandus, ac muniendus animus adverſus mortis metum: proferenda exempla eorum, qui mortem partim ad-

adventantem deſpicatui habuerint, ac pro nihilo putaverint, partim etiam cunctantem cupide accerſierint. Stulte illi quidem: ſed tamen ut aperte oſtenderent, ſe nullo modo de animorum immortalitate dubitare: ut corporeis vinculis exſuti ac liberi, in illas ſedes, in quibus puros a ſcelerum contagione animos poſt obitum verſari acceperant, evolarent. O praeclaram diſputationem & veſtro omnium concurſu, ſtudio, attentione digniſſimam. Etenim ſi vere ſcripſit Ariſtoteles, magis expetendam eſſe quantulamcumque praeſtantium rerum, & remotarum a captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quam communium, & pervagatarum quamlibet exquiſitam tractationem; quis eſt qui non videat, quantulamcumque cognitionem animi, quo nihil eſt divinae naturae propius aut ſimilius, quamlibet accuratae aliarum rerum cognitioni multis eſſe partibus anteponendam? Et ſi nemo eſt, quem non vel nitido concepta ſpeculo, vel periti artificis expreſſa manu corporis ſui figura delectet; quanto jucundius, quantoque ſuavius eſſe debet, expreſſam doctiſſimorum hominum ingeniis animi ſui quaſi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quod vitam nihil magis conturbet, quam mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur allaturos eſſe profitemur? Non ſine magnis haec meis laboribus, ſudoribus, vigiliis fient, ſed mihi cum rerum ipſarum pulchritudo, tum flagrantiſſima cupiditas ſtudia veſtra modis omnibus adjuvandi, omnem laborem non modo facilem ac tolerabilem, verumetiam dulcem jucundumque reddit. Alios vulgaria atque obſoleta delectent: vos mecum, auditores, ad haec recondita & abſtruſa contendite: illos humilia, nos ſublimia: illos proclivia, nos ardua; illos in promptu poſita, nos a vulgarium oculis remota delectent: illos deterreat & exanimet difficultas, nos exacuat, & exſtimulet: illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor: illi nihil ſibi proponant, quod non quilibet unus e multis conſequi poſſit: nos quidquid ignavi vel ſperare audeant, noſtro indignum ſtudio eſſe ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui, quod vel erroris caligine occaecati, haec philoſophiae cum eloquentia conjunctio quam ſit fructuoſa, non vident; vel invidiae veneno ſuffuſi, ad quae adſpirare ipſi non queunt,

queunt, ea præſtare alios indignantur: vel denique, quod, ſi omnia aliorum conſilia atque inſtituta reprehendant, ita ſe demum ſibi aliquam judicii famam confecturos eſſe confidunt: qua in re nobis laus, ac commendatio debetur, ea in ipſa reprehendere nos atque accuſare non verentur: clamantque regendos eſſe profeſſionum fines, ſuiſque quamque limitibus, ac terminis coërcendam: neque patiendum ut aut philoſophi, quae ſunt eloquentium uſurpent: aut diſerti philoſophica attingant: ejuſque rei rationes quaſdam afferunt, non admodum validas illas quidem, ſed quae tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere poſſe videantur; ſtatui hodierno die, auditores, vobis diſceptatoribus atque arbitris adverſus eos diſſerere, & quidem ea lege diſſerere, ut niſi eos non dicam ego, ſed ipſa philoſophia eloquentiae armis inſtructa fregerit atque abjecerit, cauſſam nullam dicam, quin illi praeclare ſentire, nos deſipere; illi conſiderate ac ſapienter loqui, nos vaticinari atque inſanire; illi ſtudiis adoleſcentum optime conſulere, nos iiſdem vehementiſſime officere judicemur. Intelligitis autem, eſſe mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alii levem & ineruditam loquacitatem, alii inornatam & indiſertam philoſophiam colunt: adverſus quos utroſque dum diſſero, peto a vobis per eas ipſas artes, de quibus dicere inſtitui, quarum utramqe vobis maximopere cordi eſſe novi, ut ſtudium meum attentione veſtra excitetis, attentionem ſilentio indicetis. Primum autem congrediamur cum delicatis iſtis & mollibus, quos perinde, ac parvos puerulos, ſevera & torva quodammodo philoſophiae facies ita deterret, ut ad eam propius accedere non audeant: efficiemus enim de duobus alterum: ut aut fuſi, ac fugati, moleſti nobis eſſe deſinant, aut, quod malim, confirmati, ac bene ſperare juſſi, ſocios ſe nobis honeſtiſſimi laboris adjungant. Vos igitur alloquor, quicumque vocum illecebris tamquam aliqua dulcedine cantuum capti, ad eas, tamquam ad Sirenios ſcopulos adhaereſcendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus conſtare & ex verbis: rerum autem copiam, & ubertatem non aliunde, quam a philoſophis peti poſſe; iccircoque eſſe philoſophiae cognitionem eloquenti futuro neceſſariam? Non enim ut luſciniis canendi, ſic homi-

hominibus loquendi facultatem oblectationis cauſſa natura conceſſit: nec tantum munus ſuum, tamque praeclarum ad aures modo demulcendas voluit adhiberi; ſed cum eos ita fabricata eſſet, ut eis rationis ſocietatem cum diis immortalibus intercedere voluiſſet, aptoſque eos feciſſet ad rerum praeſtantiſſimarum cognitionem adhibito ſtudio conſequendam; inſtrumentum etiam largita eſt, quo de illis rebus inter ſe diſſerere, eaſque alii cum aliis communicare poſſent. Placet autem hoc loco hujus diſputationis principia paullo altius repetere, & ex ipſis philoſophorum libris cauſſae noſtrae firmamenta deſumere, atque iſtis philoſophiae contemptoribus, earum rerum quas contemnunt ſpecimen aliquod exhibere. Interjectum quodammodo & intermedium eſt hominum genus inter animantes conſilii expertes, & inter puriſſimas illas mentes ab omni corporis ſocietate ſecretas: ita ut illis quidem ſuperius perfectiuſque ſit, his autem inferius, minuſque perfectum. Nam illae quidem ſenſibus tantum degentes, nulla prorſus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt: hae vero ſine ullo ſenſuum adminiculo ac miniſterio, ſimpliciſſimis notionibus, quaecumque ipſis ad intelligendum objecta ſunt, apprehendunt. Homines autem poſſunt illi quidem ad rerum intelligentiam provehi, eoque ſunt mutis animantibus ſuperiores: ſed quoniam immortalis ipſorum, & ſimplex, & caeleſtis animus, mortalis, & concreti, & tereſtris domicilio corporis hebetatur, eo fit, ut ad cognitionem & ſcientiam ſine ſenſuum miniſterio pervenire non poſſit. Itaque recte Plato mentis internuncios, quaſique ſatellites ſenſus nominavit, eoſdemque duces ad veritatem eſſe dixit: ejus autem auditor Ariſtoteles pronunciavit, nihil intelligi, niſi prius aliquid ſenſu perceptum fuiſſet, quod quaſi viam ſtraviſſet ad illud intelligendum. Idemque alio loco ſtatuit, ſi cui ſenſum aliquem a primo ortu natura denegaverit, eidem neceſſario aliquam eſſe ſcientiam defuturam. Cum autem duobus tamquam itineribus ad ſcientiam pervenire liceat: quod alia reperimus ipſi per nos, quaſique parimus, alia vero ab aliis accipimus: quorum illam inventionem, hanc diſciplinam vocant: neceſſe erat, ad earum utramque ſenſum aliquem accommodari. Sed cum ceteri ad eam rem minus apti forent,

rent, oculorum quidem ſenſus ad rerum praeſtantiſſimarum indagationem, aurium vero ad earundem, cum ab alio traderentur, perceptionem ab ipſa natura conſtitutus eſt. Inſtrumentum autem communicandarum participandarumque animi notionum eadem natura orationem eſſe voluit: cumque ceteris animantibus ſonos modo quoſdam dediſſet, quibus voluptatem, dolorem, deſideria naturae, affectus denique indicarent; diſtinctam hominibus, articulatamque tribuit vocem, unde eos Homerus μέροπας nominavit: quam cum ipſi arbitratu ſuo flexiſſent atque variaſſent, quaſique compacto ſtatuiſſent, quam cuique voci vim eſſe vellent, tum eo inſtrumento ad ea quae animo concepiſſent patefacienda uterentur. Sic fit, ut res quidem ipſae ſingulares percipiantur ſenſibus: qua ex perceptione exſiſtunt in animis rerum univerſarum notiones: ad eas vero evolvendas & in medium proferendas adhiberi debeat oratio: cujus uſus cum ad eos tantum qui eodem tempore, iiſdemque in locis viverent pertineret, hoc amplius machinata eſt hominum ſollertia, litteras, quae, ut voces notionum, ſic hae vocum ipſarum eſſent notae; efficerentque, ut & abſentes cum abſentibus, & ii, qui multis ante ſaeculis floruiſſent, cum omni poſteritate quaſi colloqui poſſent. Ex hiſce liquido conſtare arbitror id, quod in hujus ſermonis ingreſſione poſueram: orationem non oblectandarum aurium cauſſa nobis eſſe a natura tributam; ſed ut animus, cum ſe rerum cognitione ſaturaſſet, haberet, quo modo alios ad earum communicationem vocare poſſet. Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipſi, niſi loqui didicerint: aut quidquam egregium diſcere, niſi qui philoſophorum monumenta contriverint? Etenim qui ſunt tandem ſcriptores illi, qui diſtincte ordinateque dicendi praecepta tradunt? philoſophi. Qui rerum admirabilium, quae in terris, mundoque fiunt, cauſſas aperiunt? philoſophi. Qui herbarum, qui ſtirpium, qui animantium, ortus, progreſſus, naturas, vires, utilitates proſequuntur? philoſophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione inſtituendae vitae, qui de moderandis affectibus diſputant? philoſophi. A philoſophis omnis doctrina liberalis, a philoſophis omnis hiſtoria, a philoſophis omnis artium varietas ſu-

mi

mi poteſt; ab his oratores, ab his imperatores, ab his rerum publicarum rectores exſtiterunt: neque quiſquam umquam aut in dicendo, aut in rebus gerendis excelluit, qui non prius in philoſophorum officina politus ac limatus fuiſſet. Ac mihi quidem ſaepenumero permirum videri ſolet, reperiri nonnullos uſque eo excordes, ut oratoris munus ab homine philoſophiae ignaro ſuſtineri poſſe credant. Nam cum illi ipſi fateantur, tria eſſe, quae orator dicendo efficere debeat, ut fidem faciat iis qui audiunt, ut eos ſuavitate perfundat, & ut eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id quod vult affectibus concitet; nullum eſt horum, quod mihi ſine philoſophiae auxilio perfici poſſe videatur. An vero faciendae fidei erit idoneus, qui non illos a philoſophis propoſitos fontes animo & memoria contineat, ex quibus ad omnem diſputationem incredibilis argumentorum copia emanat? ratiocinationes autem contexere, & id, quod probandum ſuſceperis, acute circumſcripta concluſione conficere, tum ea quae ab adverſariis allata ſint ſubtiliter diſſolvere, quorum tandem eſt, niſi philoſophorum? Neque vero video, quo modo delectare, niſi forte pueros aut homines puerorum ſimillimos, queat inanis & nullo librata ſententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quod, ut praeclare docet Ariſtoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod movetur ad ſtatum naturae ipſius accommodatum & congruentem. Itaque corpora cum aut exinanita ſunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulſione & ejectione ſuperfluentium rerum laetantur; & in animis idem uſu venire credendum eſt. Quid eſt autem, quod natura duce concupiſcat animus, ad quod feratur, cujus perpetua quaſi fame ſitique teneatur? Doctrina nimirum atque cognitio: hic illi cibus, hic paſtus proprius ac naturalis eſt: eo alitur ac reficitur, eo ſaturatur ac gliſcit. Ergo illi tantum concionis animos inſatiabili oblectatione devinciunt, quorum omnis ſermo cum urbanitatis ſale perſperſus eſt, tum diſtinctus & illuminatus doctrinae notis, quorum ex ore, tanquam ex perenni quodam fonte, numquam intermittente, nuſquam inſiſtente fluxu, novarum uſque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ii demum modo clamores faciunt, modo auditores

res admiratione percuſſos ſilere, & uno in obtutu defixos haerere cogunt. Illud vero, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos ſenſus, & quocumque collibuit flectere, quis umquam niſi philoſophia munitus conſequetur? An vero vel accendere, vel reſtinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad miſericordiam adducere, vel a miſericordia abducere audientes, & eos quaſi gubernaculo quodam linguae impellere arbitratu ſuo poterit is, qui non horum omnium affectuum cauſſas rationeſque pernoverit? Sed increbuit ſermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, ut ne inſpiciantur quidem philoſophorum libri, ſatis magnam tamen earum omnium rerum uberemque notitiam ex ipſis rhetorum ſcriptis poſſe deſumi. Quod ſi ita eſt, quid quaeſo commovit veteres illos, qui dicendi laude ceteris antecelluiſſe perhibentur, ut tantam curam, tantumque ſtudium in audiendis philoſophis & in perſcrutandis penituſque cognoſcendis eorum praeceptis conſumerent? Quid Periclem illum, cujus in labris perſuadendi deam ſeſſitaviſſe dictum eſt, quem fulgurare, quem tonare, quem permiſcere Graeciam comici veteres tradiderunt? quid igitur illum impulit, ut Anaxagorae ſe phyſico erudiendum daret, eumque aſſectaretur, ſi ad illam, ad quam adſpirabat, eloquentiae laudem, nihil in illius doctrina intellexerat eſſe momenti? quid Demoſthenem, quid M. Tullium commemorem? tantam in utroque dicendi copiam fuiſſe cenſeremus, niſi ille Platonem, hic Philonem, Diodotum, Poſidonium, aliosque permultos nobiles philoſophos ſtudioſe ac diligenter audiſſet? qui ſi ea, quae ab illis accipiebant, a dicendi magiſtris accipere potuiſſent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potius, quam domo & a ſuis petere maluiſſent. At queruntur aſperam quodammodo & ſalebroſam eſſe philoſophiam, inamoenumque illius ſtudium, quodque nulla dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos poſſit. O molles ac voluptarios homines. Vos igitur in tanta rerum praeſtantia, ac dignitate etiam delicias quearitis? & quo vobis itinere ad ſapientiam aditus patet, ſuſcipere illud abnuitis, niſi viam videatis tum molliſſimam,

pla-

M. ANTONII MURETI

PRESBYTERI J. C. ET CIVIS ROMANI

ORATIONUM

VOLUMEN SECUNDUM.

Digitized by Google

Digitized by Google

FRANCISCUS BENCIUS S. J.

SCIPIONI GONZAGAE CARD. S. P. D.

Quod facturus fuerat M. Antonius Muretus in edendo poſteriore volumine orationum ſuarum, ſi adhuc viveret: quod poſt ejus obitum fratris filius ſumma ſpe & animi, & ingenii adoleſcens, niſi immatura morte praereptus fuiſſet; id mihi viri optimi tibique addictiſſimi, M. Antonius Lanfrancus, & Ludovicus Rivaldus ab hoc inſtituti heredes ad pias cauſſas, ut facerem, & valde quidem ex mea voluntate perſuaſerunt. Tuae enim amplitudini deſtinatus liber exit in publicum, & velut poſthuma proles te tutorem requirit: hoc profecto juſtius, quo viginti abhinc annis germanum ejus fratrem in tuum patrocinium accepiſti: hoc confidentius, quo a tua dignitate nunc ampliore majus ſperare ornamentum, & praeſidium meritiſſimo poteſt. Neque vero tamdiu diſtuliſſemus expectatam a multis, & expetitam

editionem; niſi in conquirendis orationibus quae partim in Mureti adverſariis erant diſperſae, partim ab amicis fuerunt exprimendae (etſi non repertae omnes & harum aliquot imperfectae) multum fuiſſet elaborandum: hoc dum efficimus, quadriennium effluxit. Et ſequentur deinceps alia divini illius ingenii monumenta. Utinam autem qualis tua erit tutela commendati operis, talis mea eſſet commendantis facultas: oſtenderem profecto Mureti orationes propter ſummam verborum elegantiam, & copiam rerum pulcherrimarum, tibi viro eruditiſſimo, politiſſimoque proprie commendatas, & te propter incredibilem magnitudinem animi, gravitatem, fidem, ſapienter delectum, qui earum comendationem ſuſciperes, fuiſſe. Sed Mureti eloquentia laudationem meam non deſiderat, & laus tua ita vere accurateque eſt a praeſtantiſſimo oratore, viroque ſapientiſſimo in epiſtola ad prius volumen expreſſa, ut ea adducti omnes, etiam qui te non viderunt, ſingulares virtutes tuas admirari, ac ſuſpicere cogantur. Quamquam mihi ſunt & aliae cauſſae tum communes multae cum meis ſodalibus, quorum omnium eximia eſt erga te obſer-

obſervantia, tum propriae aliquot meae: tot enim extiterunt tuae erga me humanitatis argumenta, tamque illuſtria, ut magnopere laetatus ſim extitiſse tempus, quo intelligerent omnes, & tu in primis, Bencium Mureti diſcipulum, hoc etiam a magiſtro didiciſse, ut in Scipione Gonzaga Cardinale amando & colendo nemini concedat. Utriuſque rei indicium erit novum hoc munus, quod tibi, ut renovet memoriam mortui, & declaret voluntatem ſuperſtitis, ipſum vero ſub umbra tui praeſidii numquam intereat, offertur. Vale, e Collegio Romano.

JOAN-

Digitized by Google

JOANNES MATTHEUS TOSCANUS,

AD M. ANTONIUM MURETUM J. C.

Oratorem eloquentiſſimum.

CERTAMEN, MURETE, novum: te Gallia civem
Aſſerit hinc, illinc terra Latina ſuum.
Quem nunc implentem Romana palatia voce
Eloquii priſcum reſtituente decus
Attonitus ſtupuit poſt ter ſibi ſecula quina,
Tybris inauditos dum bibit aure ſonos.
Te mea Roma ſuis dum nuper civibus ultro
Annumerat, gaudens talia verba dedit:
Terra mihi tales Lemovix dum mittat alumnos,
Nil te, ARPINE, moror municipeſque tuòs.

INDEX ORATIONUM SECUNDI VOLUMINIS.

I. DE myſterio, & feſto Circumciſionis Dominicae. 1
II. De S. Joanne Evangeliſta. 6
III. Cum Senecae librum de Providentia interpretaturus eſſet. 11
IV. Cum explicare inciperet libros Platonis de optimo Reipublicae ſtatu. 21
V. Cum in Platone explicando progrederetur. 27
VI. Ingreſſurus explanare M. T. Ciceronis libros de Officiis. 34
VII. Cum Ariſtotelis libros de arte Rhetorica interpretari inciperet. 40
VIII. Cum pergeret in eorundem Ariſtotelis librorum de arte Rhet. interpretatione. 46
IX. Explicaturus libros Ariſtotelis de Rep. 54
X. Interpretaturus C. Salluſtium de Catilinae conjuratione. 60
XI. Cum explanaturus eſſet Aeneida Virgilii. 68
XII. Aggreſſurus Satyram tertiamdecimam Juvenalis. 76
XIII. Cum annales Taciti explicandos ſuſcepiſſet. 79
XIV. Sequitur in eodem argumento. 86
XV. Cum perveniſſet ad Annalium librum tertium. 96
XVI. Cum interpretari inciperet Epiſtolas Ciceronis ad Atticum. 102

XVII.

XVII. Repetiturus libros Ariſt. de Moribus 111
XVIII. In ſtudiorum inſtauratione. De via, ac ratione tradendarum diſciplinarum. 119
XIX. Ad Illuſtriſſimos, & Reverendiſſimos S. R. E. Cardinales, ipſo die Paſchae, cum ſubrogandi Pontificis cauſſa Conclave ingreſſuri eſſent. 124
XX. In funere Hippolyti Cardinalis Eſtenſis, 3. Non. Dec anno 1572. 130
XXI. In funere Joannis Epiſcopii Militiae Melitenſis Magni Magiſtri. 136
XXII. Franciſci Bencii, e Societate Jeſu, in funere M. Antonii Mureti. 143

M. AN-

VITA
M. ANTONII
MURETI
J.C. Presbyteri, & Civis Romani.

Ex ſcriptis ejus, & funebri Oratione Franciſci Bencii, S.J. Sacerdotis, ab Andrea Schotto ejuſdem Societatis Jeſu Sacerdote collecta.

NAtus eſt M. Antonius Muretus anno poſt Chriſtū natum MDXXVI. Menſe Aprili in Gallia Aquitanica in pago ſuburbano Lemovici, cui Muretoto nomen; loco honeſtiſſimo patre, Juriſconſulto, genere perantiquo, & nobili; quippe quod & pagum illum antiquitus poſſederit (unde etiam familiae nomen) & quadringentis abhinc annis tulerit Stephanum Grandimontenſium ordinis antiſtitem, virum ſanctiſſimum atque hominem in corporis adflictatione ſingularem, cujus dies feſtus in Idus Februarias incurrit. Ab ipſa vero pueritia Muretus admirabili fuit ingenii magnitudine, vix ut ullam deſideraverit diſciplinam, & paene puer diſcipulos prius habere coepit quam magiſtros. Nam ut primum imbutus eſt litteris quibus informari ad humanitatem aetas puerilis ſolet Lemovici, in patria ſua, deinde vero Agini (quae Urbs in Aquitania eſt paene princeps) ea docere incoepit cum eſſet adoleſcentulus aut paene puer, quae nunc quidem communi more atque uſitato, ea aetate ſi quis diſceret, in ſumma laude poneremus. Quippe ut ingenio doctrinam, ſic etiam uſu praecurrebat aetatem. Agini vero eodem tempore uſus eſt ſummo duce & adjutore ſtudiorum Julio Caeſare Scaligero, viro in omni

ni eruditionis, atque humanitatis genere perfecto, ac perpolito. Hunc ille ut parentem colebat, a quo etiam ut filius diligebatur. Admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentiſſimum ingenium adoleſcentis, eique volens, ac lubens, rectam ac brevem, quae ad rerum ſcientiam ferret, viam monſtrabat, quo ſua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturae, atque ingenii abundantia tanta utebatur contentione animi utque induſtria, quanta utendum eſt homini, qui quo minus ingenio poteſt, ſubſidio ſibi comparat diligentiam: ut & ingenioſos diligentia vinceret, & ingenio diligentes, totum illud ſibi tempus perire crederet in quo non aut doceret aliquid, aut diſceret. Cum igitur aliquamdiu Agini fuiſſet, ejuſque doctrina atque ingenium omnium fama atque oratione celebraretur, ad doctrinarum domicilium,& orbis terrae Muſaeum Lutetiam profectus eſt: ubi cum itidem explicaret divitias ingenii, nec latere poſſet in tanto orbis ſplendore, tam illuſtre lumen, non magno negotio ad ſe omnium ſtudia, atque ora convertit. Novus videbatur exortus Demoſthenes Chriſtianis Athenis, ita docente Mureto, & quidem adhuc peradoleſcente, concurſus audiendi cauſſa ex tota urbe fiebant, magna hominum frequentia Gymnaſium celebrabatur: loci ipſi in Gymnaſio occupabantur aditus complebantur, ne pes quidem relinquebatur prae maxima audientium multitudine ubi pedem doctor ipſe ponere poſſet, ita per illorum humeros, quaſi per undas gradiebatur ad ſuggeſtum. Nihil ferme aliud erat Lutetiae magis eo tempore in hominum ſermonibus quam Muretus, quem ipſe etiam Rex aliquando & Regina, (ut, quod fama, & auditione acceperant, re ipſa experirentur) audire voluerunt. Pictavienſes, Burdigalenſes, Auſcitani, Toloſani, hic enim Juris civilis docendi primum quidem facultatem, deinde etiam poteſtatem accepit (juvenem tam excellentem omnique laude cumulatum videntes, ejus voce ac doctrina fruebantur, & trajectis litteris, Mercurii filium alii, alii Mercurium audire ſe putabant. Conſequens illud erat, ut poſteaquam omnem prope Galliam illuminarat, ſuam quoque lucem diffunderet in Italiam. Itaque Venetias cum annum ageret duodetrigeſimum venit. Statim praeclara ejus eloquentia, ut Phidiae ſtatua ſimul & perſpecta & probata eſt. Hic apud Laureda-

redanos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios, ceteroſque clariſſimos viros tanto in honore, & pretio fuit, ut dulcis quaedam inter eos contentio naſceretur, qui maxime amarent Muretum, aut admirarentur. Paullo poſt conceſſit Patavium, ut in optimam & vetuſtiſſimam in Italia ingenuarum artium, & diſciplinarum officinam. Neque hic diu verſatus eſt, anno enim MDLX. aetatis ſcilicet quarto & triceſimo, honeſtiſſimis conditionibus invitatus ad ſummum illum doctorum Moecenatem Hippolytum Cardinalem Eſtenſem ſe contulit: in cujus comitatu cum in Galliam rediiſſet, mox etiam legatione obita in Italiam revertit. Romae tandem anno MDLXIII. Ipſius Cardinalis ſuaſu, atque eorum rogatu, quorum conſilio res ibi litteraria regebatur, Ariſtotelis Ethicen docere publice coepit, tanta hominum frequentia, ut Ariſtoteles quidem ipſe Romae docere, Sed Romano ore, & lux quaedam Urbi Romae reddita veteris eloquentiae videretur. Unum vero & viginti annos Romae docuit. Quid docuerit breviter perſtringam. Docuit annos quatuor libros Ariſtotelis de moribus, totidem jus civile: nec vulgari ſane via ſpinoſas illas Juriſconſultorum concertationes cum ſermonis nitore conjungens. Ad annum vero MDLXXXIV. aetatis undeſexageſimum Gregorii XIII. Auctoritate, ac liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non ſolum acuere ſed alere etiam ingenium ſolent, ut Platonis, Senecae Horatii, Taciti, Ciceronis explicatione annos reliquos conſumſit, quo tempore a Stephano Bathoreo Polonorum Rege in Poloniam ampliſſimis praemiis arceſſitus eſt, moremque geſſiſſet optimi Principis voluntati niſi egiſſet idem Gregorius ne diſcederet, cum ſua ſponte, tum magiſtratuum admonitu, qui Mureto ipſi aliquot ante annis ultro Romanae Civitatis jus detuliſſent. Quo factum eſt, ut tantum ei ſtipendium decerneretur, quantum haud ſcio, an umquam antea nemini. Rem ut geſta eſt, ex ipſius ad Joannem Zamoſcium Regni Poloniae Procancellarium epiſtola diſcite. Praeter ſpem & opinionem meam accidit, ut cum me ad iter accingerem, atque iſtic animo, cogitationeque totus eſſem, ſubito oſtenderet Gregorius Pont. Max. profectionem meam ſibi non placere, meque per viros ſumma auctoritate praeditos monendum curaverit, ne ex urbe diſcederem: ſibi curae fore, ut

ne in Urbe deteriori conditione eſſem, quam quae mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum annuorum ſtipendium, quod mihi jam pridem conſtitutum erat, ſtatim ducentos adjici juſſit, mandavitque Datario ſuo primo quoque tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur, ex re factum eſt, ut coactus ſim deponere conſilium quod ceperam: a quo, nec vivam, ſi me alia ulla res, quam ſummi Pontificis voluntas, atque auctoritas abducere potuiſſet. Hactenus ille. Nunc de iis quae ſcripſit dicamus. In quibus ejus ſpirat imago atque ingenium, ſuntque in manibus quaedam, ut variae lectiones, ut inde potiſſimum incipiam, quibus nil elegantius fingi poteſt. Sunt & orationes plurimae Venetiis, & Romae, in conſeſſu purpuratorum habitae. Poëmata item, quae Romae cum eſſet compoſuit: nam quae adoleſcenti annorum circiter viginti exciderunt, & juvenili quodam calore atque impetu in Gallia profudit, atque convenienti nomine juvenilia appellavit, ea ſaepe Franciſco Bencio ceteriſque familaribus dicebat, ſibi adeo non placere, ut ne pro ſuis quidem agnoſceret, tantum abeſt ut probaret. At ſeniles Mureti verſus pii ſunt eruditi, & jucundi, luſitque Graecis & Latinis verſibus primae aetatis inſtitutionem in gratiam M. Mureti fratris filii. Hymnos quoque ſacros Ducis Mantuae rogatu, edidit, & Ferrariae eruditas de jure civili diſputationes, in quattuor libri primi Pandectarum titulos, de origine juris: de legibus & Senatuſconſultis: de conſtitutionibus Principum: de officio ejus cui mandata eſt Jurſdictio. Epiſtolarum item volumen ad familiares: neque enim alias, quas nimis officioſi amici cum nominis aliqua contumelia ediderant, pro ſuis agnovit. Comentarii item varii ſunt & ſcholia in veteres Poëtas Terentium, Horatium, Catullum, Tibullum, & Propertium. In M. Tullii item Catilinarias commentarius extat peregregius, caſtigationes item in Philippicas. Nihil umquam (mirum dictu) bis ſcribebat, vix adeo bis legebat id ipſum quod ſcripſerat, raro interpolabat, non ſaepe mutabat aliquid aut emendabat, rarius demebat, delebatve: ita cum uno quaſi tenore fluerent omnia, nihil niſi aptum, & accommodatum ad manum, mentemque veniebat, ut multo meliora fortuito illi exciderent,

rent,

rent, quam alii, qui eandem adſidue incudem tundunt, excudant labore. Ad ſummum ſingulis noctibus ſomno, quinas horas, quaternas plerumque aut etiam ternas tribuebat. Reſtant ut in adſpectum proferantur in Ariſtotelis Ethicen, Politicen, Rhetoricen, & Platonis de republica ac de Legibus libros notata, quaeque in Juris Civilis inſtitutiones commentabatur.

Duae de multis in illo virtutes enituere, Benignitas, atque Religio. Illa enim gratus, atque acceptus ſummis, mediis, atque infimis vixit; cujus aedes portus quidam oraculum, ac perfugium omnium erant: exteri etiam ab extremis oris ejus viſendi, diſcendique gratia Romam confluebant, qui & ipſi profitebantur majora ſe omnia re ipſa, quam fama comperiſſe. Docebat quae poterat, id eſt, quae diſcere velles omnia. Religione vero, ac pietate in Deum ſingulari fuit, catholicam enim fidem non ſolum ſervavit, ſed & pro virili defendit, cum tamen non deeſſent in Gallia homines ſeditioſi, qui omnibus artibus ad ſuas eum partes traducere conarentur. Novem ipſos annos ſacerdos vixit, quo tempore tam ſancte ſacris operatus eſt, ut inter ſacrificandum & lacrymas effunderet frequenter, & eaſdem aliis excuteret: ſacras quoque quotidianas precationes diligenter obibat: ſaepe de morte ſenex, tamquam de migratione cum familiaribus diſſerebat, ut ex pedibus aeger jam jam ſibi eſſe migrandum domo, cujus fundamenta labarent, praedicaret. Mortuus eſt ornatus omni inſtrumento, & viatico quod Chriſtiana Religio tribuere homini atque impertiri ſolet, quem parat ad mortem, a Xiſto etiam quinto PontificeMaximo privatim veniam peccatis impetravit, & ad eorum expiationem, ejuſdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite uteretur, ei non liberationem ſolum culpae, ſed remiſſionem etiam poene Chriſti Vicarius benigniſſimae concedebat. Triduo ante mortem Sacroſanctum Chriſti Corpus ſuſcepturus, omnibus qui eo convenerant praeſentibus, atque audientibus, ſupplex veniam a familiaribus petiit lacrymantibus omnibus, qui aderant. Dum vox erat, mixtis ſuſpiriis idemtidem iterabat, o JESU, o DEUS, ut aliud nihil in mente habuiſſe conſtet. Elatus honorifice Nonis Juniis, anno hujus ſaeculi quinto & octogeſimo, lau-

datuſ-

datuſque eſt pro funere a Franciſco Bencio Societatis Jeſu presbytero in aede ſacra ſanctae Trinitatis, quae eſt in colle hortulorum ſodalium Minimorum (ubi ad aram maximam Sepulchrum ejus ſpectatur) laudatus inquam coram Cardinalibus ampliſſimis Nicolao de Pelve Senonenſi, & Carolo a Lotharingia de Vaudemon; a grato ſane diſcipulo erga optime de ſe meritum praeceptorē qui & ipſe diſcipulo Bencio multum ſe debere teſtatum reliquit: quod humana contemnere & ad divina pleno gradu properare ſe docuiſſet, faceſque, ac ſtimulos animo ſuo ad pietatem ſubdere numquam deſtitiſſet, (merito igitur te amo,) inquit, (& ut patrem filius, &, ut filium pater; his enim nos quae maxima ſunt caritatis vinculis bonitas divina colligavit,) Poëtae in ejus laudem epicedia varia conſcripſerunt.

RO-

ROMAE
AD S. TRINITATEM
IN COLLE
Hortulorum.

M. *Antonius Muretus Lemovix ad Dei Miſericordiam obtinendam.*
Piorum precibus adjuvari cupiens,
Corpus ſuum poſt mortem hoc
loco ſepeliri juſſit.
Adtributis mille ſcutatis hujus Monaſt.
Sodalibus, impoſitoque onere perpetui
Anniverſarii.
Nicolaus de Pelve Cardinal. Senonen.
Teſtam. execut. Poni Mand.
Vixit Ann. LIX. Men. II obiit Prid. Non.
Jun. MDLXXXV.
M. Antonio Mureto magni hujus Mureti
Fratris Filio, aetate quidem & Nominis
Celebrit. minori, ſpe autem,
Et exſpectatione prope pari
Immatura morte praerepto.
Ludovicus Rualdus Lemovix, & M. Anton.
Lanfrancus Veron. ejus Teſtamento ad
Pias cauſſas facto ſcripti executores poſſ.
Vixit Ann. XVI. Men. V obiit Prid. Non.
Oct. MDLXXXVI.

M. AN-

MARCI ANTONII
MURETI, &c.
TUMULUS.

HIc Marci caros cineres Roma inclyta ſervat.
Quos patria optaſſet Gallia habere ſinu.
Stat colle hortorum tumulus ſtat proximus aſtris.
Quae propius puro contigit ille animo.
Tu ſacros latices lacrumans aſperge viator.
Et dic. Heu linguae hic fulmina fracta jacent.

Obiit anno Domin. MDLXXXV,
Aetatis ſuae, LX.
XV, Kalend. Quintil.

M. AN.

& planiſſimam tum roſis & violis conſtratam, quamque viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comae? At etiam ſi perpetuo per Athonis & Caucaſi nives ſi per ferventes Libyae arenas gradiendum foret, tamen, ſi viri eſſetis, omnem laborem omnemque difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutius in errore verſari. Scitote enim, hoc ſtudium, quod vos aſperum & inamoenum putatis, ita eſſe dulce, itaque jucundum, ut nihil ſuavius, aut jucundius, ne votis quidem conceptis, expeti poſſit. Cui rei vel illud argumento ſit, quod, qui ſe illi ſemel penitus tradiderunt, ii poſtea neque rei familiaris cura, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo avocari queunt. Poſſem hoc loco evagari latius, & id, quod, dixi, tum repetitis e vetere memoria, tum vivis ac ſpirantibus exemplis confirmare, niſi me temporis ratio brevem eſſe admoneret. Nunc igitur, quam poterimus breviſſime, eorum refutemus errorem, qui ſe ita philoſophiae ſtudio contentos eſſe ajunt, ut omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non unum genus eſt. Quidam enim nihil aliud dicunt, niſi verborum elegantiam philoſopho minime neceſſariam eſſe. Quidam etiam indecoram eſſe contendunt: ſunt qui, cum eam non indecoram eſſe fateantur, fieri tamen negant poſſe, ut unus idemque in utroque excellat; & tum rerum ſcientia polleat, tum dicendi facultate praeſtet; iccircoque nolle ſe in ſequendo eo, quod aſſequi numquam poſſint; operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii eſt. Nam ne nos quidem dicimus ita neceſſariam eſſe philoſopho eloquentiam, ut, ea ſi careat, nomen ſuum tueri, ac tetinere non poſſit. Sed profecto ſordida hominum, planeque miſera vita ſit, ſi ſtudia noſtra neceſſitate tantum, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Caſis contectis ſtramine & anguſtis tuguriis, ac gurguſtiis, opertis etiam plauſtris, ut Scythae, aut, ut Cynici, doliis caeli defendere injurias poſſumus; idque ad neceſſitatem ſatis eſt. Num iccirco aedificandi artem repudiemus? In veſtitu cultuque corporis, ſi nihil ſpectemus aliud, niſi ut imbres, ut nives, ut ventos, ut ſolem, ut frigus arceamus; ſatis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire; an quiſquam propterea ho-

neſtior civilem ea in re conſuetudinem negligit? ſic & in hoc genere ſtudiorum non in iis modo, quibus nullo modo carere, verumetiam in iis, quibus ſatis commode carere non poſſumus, elaborandum: neque tantum neceſſitas, verumetiam dignitas & pulchritudo ſpectanda eſt; praecipue cum omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum ſumma utilitate natura ipſa copularit. Hos igitur ſine ulla contumelia dimitamus; tantum moneamus, ut, ſi in omnibus vitae partibus ornatus rationem habendam eſſe ducunt, in ſtudiis quoque eam omittendam non eſſe fateantur. Iſti nobis acrius inſectandi ſunt, vehementiuſque repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter ſe philoſophos viſum iri putant, quam ſi dictione inquinatiſſima utantur, &, ut ſues in luto ac coeno, ſic ipſi in orationis ſordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam ſtultorum genus fuiſſe proditum eſt, qui pedore ac ſqualore horridi, pannis obſiti, ſemper illoti, ſemper intonſi, ſemper impexi, illo ipſo incultu ac neglectu corporis philoſophorum nomen in vulgus aſſequebantur. Non valde diſſimilis eſt eorum amentia, qui orationem nullo ſtudio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam, philoſophiae profeſſoribus convenire ajunt. Atque illi tamen eo tolerabiliores; quod corporis colendi curam multi, ornandae orationis ſtudium nemo olim, qui aliquo inter philoſophos loco haberetur, neglexit. Niſi forte quis Epicurum & eos qui ab eo ſunt objiciat; quos ego vix in hominum, in philoſophorum quidem numero, nullo modo habendos eſſe cenſeo. Eſt autem operaepretium audire, quomodo hanc ſuam tam praepoſteram, tamque abſurdam opinionem confirment. Gravis alicujus & ſeverae matronae philoſophiam ſimilem eſſe ajunt, quam omnis fucus dedeceat: quae nativa pulchritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret. Ut incultos & horrentes ſolitarioſque lucos plus habere majeſtatis ac venerationis, quam nitidas & viridicatas, & digeſtis in quincuncem arboribus conſitas ſilvas, ſic ſqualentem, &, ut ita dixerim, impexam, neſcio quo modo anguſtiorem & majeſtatis pleniorem videri, quam comptam, & quaſi unguentis delibutam orationem. Quibus nos ita reſpon-

ſum

ſum volumus: non ſi calamiſtro intortus capillus, & buccae minio ac ceruſſa fluentes, & vulſa ſupercilia, & quaeſitus arte dentium candor matronam dedecent: continuo illuviem & ſitum, ac ſordes decere. Eſt & ſuus non modo matri familias, verum etiam viro cultus. Et, ut reprehendendus ſit, ſi quis quotidie radatur ad ſpeculum, quod tamen Africanum feciſſe accepimus, & facie feminibuſque laevatis in publicum prodeat: ſic ſi quis Patroclem illum imitari velit, quem cavillans Ariſtophanes, numquam in vita laviſſe dicit, ita ut numquam os, numquam manus abluat, numquam ſudorem detergeat, nemo ſit, qui non foedum illius adſpectum, & taetrum ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neque vero nos a philoſopho exigimus, ut verborum paritatem ac ſimilitudinem aucupetur, neque ut in rotundandis periodis occupetur: neque, ſi agreſtem eſſe illius & inconcinnam locutionem nolumus, effeminatam & canticorum ſimilem volumus: neque tam ut rerum praeſtantiam verborum ſplendore illuminet, quam ut ne illam orationis impuritate contaminet, poſtulamus. Tu mihi cum de rebus cognitu digniſſimis dicere ingreſſus ſis, ex verborum portenta evomas, ut, qui aderunt, non hominem loqui, ſed aſinum rudere exiſtiment: & tamen ea fatuitate atque impudentia ſis, ut homines polite dicendi cupidos deſpicias, & iſtud, quod tu facis, voces philoſophice loqui? Nam quod in eo majeſtatem quandam, & quaſi religionem ineſſe vis; vide ne potius impium ſit, ut vaſa Deo dicata impuris manibus, ita philoſophiam impuro ſermone tractare. Enimvero, ſi ea demum ſacra ac religioſa ſunt, quae ornatu carent; removeatur aurum a templis: gemmae, ſigna, tabulae, donaria denique omnis generis removeantur. Sin hoc vel cogitare nefarium eſt; fateamur id, quod ratio quodam modo ipſa praeſcribit, neque opes uſquam melius, quam in Dei cultu, neque dicendi copiam praeclarius, quam in excolenda exornandaque philoſophia collocari. Supereſt, ut iis ſatisfaciamus, qui negant philoſophiam cum eloquentia poſſe conjungi; neceſſarioque qui alteram ex animo colat, ei eſſe alteram deſerendam: qui ad utramque animum adjecerit, ne utraque excidat, periculum eſſe. Qui cum haec dicunt,

 ſi de

ſi de ſui tantum ingenii imbecillitate loquerentur, ferendi eſſent: nunc, cum ex ſe ipſis alios metiantur, &, quod ſe praeſtare poſſe diffidunt, id univerſe, ac generatim fieri non poſſe pronuncient, in eo quam vehementer errent, admonendi videntur. Uſque eo ne rerum veterum, & ejus ipſius, quam profitemini, philoſophiae imperiti eſtis, ut ſummam in philoſophis veteribus exſtitiſſe dicendi vim, ac copiam neſciatis? Ecquis umquam Platonem, aut philoſophiae ſcientia aut dicendi facultate ſuperavit? de quo Cicero bonus in primis aeſtimator eloquentiae ita magnifice ſentiebat, Jovem ut ipſum, ſi Graece loqui vellet, non alio quam Platonis ſermone uſurum eſſe diceret. Quid Ariſtoteles? non & ipſe dicendi praecepta unus omnium optime tradidit, & ea dicendi copia fuit, ut eum idem Cicero auro fluentem fluvium nominarit? non Xenophontis ſummi philoſophi ore Muſas quaſi locutas ferunt? non Theophraſtus a loquendi divinitate nomen invenit? non poſterioribus ſaeculis eam in Carneade vim fuiſſe proditum eſt, nullam ut umquam rem confirmandam ſuſceperit, quam non probaverit; nullam impugnandam, quam non everterit? Sed quid vetera, & externa exempla conquirimus, cum recentium & domeſticorum copia ſuppetat? haec civitas quam multos & olim protulit, & quotidie profert, qui ut nemini, quin utraque laude praeſtiterint, ita omnibus, utra potius praeſtiterint, ambiguum relinquunt? quorum vos adoleſcentes, per Deum immortalem, exemplum imitamini, neque committite, ut Veneta civitas, quae ſemper toto orbe terrarum habita eſt fecundiſſima virorum omni virtutis, & doctrinae laude praeſtantium parens, per veſtram ignaviam, atque deſidiam iſta tam praeclara laude ſpolietur. An vero vos, illis orti majoribus, qui nihil umquam ſibi dulce praeter virtutem, & eruditionem putarunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum eſſe ducetis? at exterae nationes, non alio potius, quam Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atque inflammari ſolent. Hic ſedem virtutis, hic domicilium litterarum, hic ſeminarium quoddam praeſtantium virorum eſſe omnes uno conſenſu gentes exterae confitentur. Hanc vos tam praeclaram, tamque magnificam laudem, quae ad hunc uſque diem, ſem-

ſemper & crevit & floruit, veſtra culpa decreſcere, ac defloreſcere patiemini? non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, ceteroſque heroas, conſecrata ad omnem poſteritatis memoriam nomina, qui numquam in caelum hominum praedicatione conſcendiſſent, niſi, quamdiu vixere, illam, ad quam mea vos cohortatur oratio, philoſophiae cum eloquentia conjunctionem, poſthabita omni alia cogitatione, coluiſſent. Hos ſpectate adoleſcentes, hos intuemini, horum de gloria dies nocteſque cogitate, & ad eam veſtra induſtria exaequandam contendite. Habetis in hac civitate publice conſtitutos homines erudititiſſimos, qui vobis in illo itinere duces optimi eſſe poſſint. Quorum me in ſocietatem, licet valde ipſis omnibus imparem, quando ipſa Reſpublica vocavit, & eo me collocavit in gradu, unde poſſem in ipſius civitatis oculis voluntatis erga vos meae quotidianas ſignificationes dare; equidem non parcam labori; abjectiſque aliis omnibus curis, quantum conniti atque efficere potero, tantum conferam ad ingenia veſtra omni in genere diſciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda. DIXI.

Pro Franciſco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO V.

HABITA ROMAE POSTRIDIE Kalend. Mai. Anno MDLX.

OMnes quidem Chriſtianos principes, Pie Pont. maxime, credibile eſt, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris ampliſſimi nuncio, admirabili quadam laetitia perfuſos eſſe; nec eorum fuiſſe quemquam, quin, ſublatis in caelum manibus, omnium rerum moderatori Deo ſingularibus verbis gratias egerit, quod ſacroſancto Cardinalium Collegio eam mentem dediſſet, ut te potiſſimum deligerent, quem in iſta dignitatis ſede celſiſſima concordibus ſuffragiis collocarent. Sed quanto noſtri Reges obſervantia erga Romanam Eccleſiam, & inſigni atq; aſſiduo defenden-

dae ornandaeque illius ſtudio ceteros ex omni antiquitate ſuperarunt: tanto Franciſci II. Regis, te Pontifice declarato, majus quam pro virili parte gaudium fuit. Quare, etſi non dubitabat, quin tu de clariſſimo viro, Epiſcopo Engoliſmenſi, Oratore apud te ſuo, cujus fidem & integritatem tibi plane perſpectam eſſe novit, animum ſuum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Eccleſiam, & optime, & libentiſſime cogniturus eſſes; tamen ut illuſtriorem etiam, & expreſſiorem ſignificationem voluntatis ſuae omnibus hominibus daret, judicavit, ſibi faciendum eſſe, ut ad te de ſuis eo proprie nomine ejuſmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas ineſſet ea, quae ad tantum munus obeundum requiritur, & aliae praeterea cauſſae, propter quas eum tibi unum ex omnibus gratiſſimum atque acceptiſſimum fore confideret. Miſit igitur clariſſimum, & nobiliſſimum equitem, Joannem Babonem a Burdeſia, ejus quem modo nominavi Epiſcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium conſiliorum participem, cujus in maximis rebus gerendis virtutem, & fidem exploratam habet, quique praeterea pietate, & obſervantia erga hanc Sedem, neque fratri, neque cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permiſſu, regiae voluntatis hodierno die apud te conſtitutus interpres, gratulor non tam equidem tibi Beatiſſime pater, quam univerſae Chriſtianae reipublicae, quae priſtinum illum ſplendorem ſuum, qui magno bonorum omnium maerore apud pleraſque gentes pravis opinionibus corruptas, magis ac magis in ſingulos dies obſoleſcebat, brevi ſe, tuo ductu atque auſpiciis recuperaturam, non dubitanter ſibi de tua praeſtanti bonitate ac ſapientia pollicetur. Summa plane omnia, ac prope divina in eo requiruntur, qui clavum in Eccleſiae navi teneat: cujus a nutu pendeant leges: cujus ad pedes Reges ipſi ſuppliciter ſe abjiciant: cujus arbitrio pandatur caelum; qui denique, ſupra omne humanae dignitatis faſtigium evectus, Dei perſonam inter homines ſuſtineat. Nam ſi divinae litterae a quolibet Epiſcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus ut in omni ejus vita reprehenſioni pateat locus: neque gravitatem ejus muneris digne a quoquam ſuſtineri poſ-

ſe

ſe tradunt, niſi quem pietas, prudentia, juſtitia, uno verbo, virtus ſuis omnibus numeris abſoluta commendet: quid in eo, qui omni tempore cum ſummo imperio tractare gubernacula Eccleſiae debeat, cujus vita ceteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura ſit, quanto haec omnia requiri majora, & divinitati propria cenſemus? Itaque, ut alia, ſic hoc quoque ſancte ac ſapienter inſtitutum eſt a majoribus, ut quoties de ſummo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur; interea dum ea de re ampliſſimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & privatim & publice precarentur a Deo, ut eum ipſe gregi ſuo praeficeret, quem digniſſimum, quem ad publicam concordiam, & tranquilitatem aut conſtituendam, aut conſervandam aptiſſimum, quem denique, quantum humana conditio fert, ſui ſimillimum judicaret. Quod ſi ejuſmodi Pontificem ulla umquam tempora deſiderarunt, noſtrorum certe is ſtatus eſt, ut numquam magis ex iſtius Sedis auctoritate univerſi orbis ſalus pependiſſe videatur. Non enim Petri navis, ut ſolebat, placido mari, ſecundis conſpirantium ventorum flatibus impulſa fertur. Horribiles eam procellae, & turbinum vis vel exercitatiſſimis metuenda rectoribus agitat; ut, quamquam a naufragio quidem nullum periculum eſt, non mediocris tamen animos teneat metus, ne tam ſaeva tempeſtas multos mortales, novarum opinionum fluctibus involutos, in ea brevia praecipites abripiat, unde poſtea nec enatare ipſi, nec evadere atque emergere alieno auxilio poſſint. Quo nos omnes divinae bonitati majores agere gratias convenit, quae, depoſitis prope jam rebus, certe quidem in ſummum diſcrimen adductis, & extrema ſpe pendentibus, eum gubernatorem dedit, quo meliorem, & ad haec omnia in melius convertenda accommodatiorem, non dicam reperire, ſed ne optare quidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Jam nunc igitur praecipimus mentibus ejus diei laetitiam, quo gentes illae, quae tum fallacibus improborum hominum ſermonibus in laqueos erroris inductae, tum fortaſſis etiam, quorumdam e noſtris licentiori, & diſſolutiori vivendi genere offenſae, abſciderunt ſeipſas a corpore Eccleſiae, & adverſus eam impium ac nefarium bellum ſuſcepe-

ceperunt, mutato conſilio, ad ſanitatem redeant, & erroris ſui veniam petentes, depoſita omni contumacia, ſanctiſſimis pedibus tuis oſculum figant. O praeclarum illum triumphum, & cum omnibus, tum iis praecipue, de quibus agetur, optabilem. Non enim tu illos opprimere, ſed oppreſſos erigere; non in ſervitutem abducere, ſed a taeterrima ſervitute in veram libertatem aſſerere; non perdere, ſed ſervare vis; non eorum ſanguinem fundere, ſed, ne ſanguis JESU CHRISTI fruſtra pro eis fuſus ſit, efficere; non retortis poſt tergum manibus, collo catenis gravato, ante currum ducere, ſed iis ipſis vinculis, quibus impediti tenentur, exſolvere meditaris. Quibus igitur ipſis, niſi in eo ut vincantur, nulla ſpes ſalutis eſt; credimus uſque eo praefractos, ac pervivaces fore, ut ad extremum perire, per obſtinationem animi malint, quam cedendo, & obſequendo ſervari? Immo vero certa ſpes eſt, ceſſuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modo, ſed caelo ipſi hilaritatem allaturus eſt? Nam ſi, cum unus aliquis, qui a recto vivendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones angelorum exultare, ac geſtire gaudio credimus; quid tandem facturas eſſe auguramur, cum tot hominum miſerabiliter nunc in ſuam perniciem ruentium millia reſipuerint, & unde ſatanae inſtigatione diſceſſerant, eo ſe Sancti Spiritus afflatu inſtincta receperint? Age igitur optime maxime Pontifex; praeripe poſteris tuis hanc gloriam: &, quod aliquando fieri neceſſe eſt, id ut te potiſſimum Pontifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annalibus noſtris, ut in eis olim legatur, peſtilentiſſimas opiniones, quae, quaſi contagione quadam paullatim ſerpentes, per omnes propemodum Chriſtiani nominis provincias pervaſerant, auctoritate tua disjectas, diſſipatas, exſtinctas, exterminatas fuiſſe. Damnentur votorum ſuorum per te omnes verae pietatis ſtudioſi, qui multos jam annos nihil ardentius a Deo, quam concordiam, & harum diſſenſionum finem efflagitant. Signetur hoc praecipue titulo Pontificatus tuus; ut, ſi quis quondam non expreſſo nomine Pium quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis, & aegrotis Eccleſiae membris tam ſalubrem medicinam adhibue-

hibuerit; ut etiam ea, quae deſperata videbantur, integra, & incolumia conſervarit. O nos beatos, cum illa, ut ſperamus, evenerint. O te Pontificem modis omnibus maximum, ac beatiſſimum. Quae futura eſt tam barbara, aut tam longinqua natio, quo non, tam divini beneficii a te in totum hominum genus collati, fama perveniat? Quae tam ingratae litterae, quae de tuis laudibus conticeſcant? Quae tam ſurda poſteritas, quae clamores noſtros admiratione virtutis, ac felicitatis tuae excitatos non exaudiat? Magnam vero tam praeclarae rei, & ſuſcipiendae occaſionem, & ex animi ſententia conficiendae ſpem tibi offerre tempus ipſum videtur. Nam ſuperioribus annis, cum duo Chriſtianorum maximi potentiſſimique Reges gravi, & diuturno bello inter ſe contenderent; ceterorum autem Principum non fere quiſquam eſſet, qui non ad alterutram partem aut ſuapte voluntate inclinaret, aut aliqua officii ratione adduceretur, aut etiam neceſſitate traheretur; cum undique armorum fulgor, ſtrepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, praeſtringeret, obtunderet, conſternaret: cum quibuſdam locis, pauciores jam reperirentur, qui fructus ex agris perciperent, quam qui agros ipſos aut ſua, aut aliena caede quotidie cruentando pinguiores efficerent; eveniebat, ut in illa rerum omnium perturbatione, & improbi, ac conſcelerati homines opinionum ſuarum venena per omnes populos fidentius atque impunius ſpargerent, & Principes, aliis cogitationibus occupati, ad coërcendam illorum audaciam animum convertere non ſatis commode poſſent. Habet in ſe bellum cum alia mala plurima, tum illud in primis, quod & male animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumque principibus connivendi neceſſitatem. At nunc, cum, divino numine, atroces illi bellorum impetus reſederint: cum illa tamdiu exoptata pax, caelo demiſſa, eorum animos, qui odiis, ut videbantur, implacabilibus diffidebant, aeterno, ut ſperamus, foedere conjunxerit; quis non intelligit fore, ut Principes, aliis curis ſoluti, ad purgandas provincias ſuas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas omnes radices evellendas, atque excidendas toto pectore incumbant?

bant? Quod quidem Franciſcus Rex Chriſtianiſſimus, & jam nunc diligentiſſime facit, & diligentius atque animoſius in dies facturum ſe eſſe profitetur. Meminit enim, eis ſe majoribus editum, qui, ut ſectas religioni noſtrae inimicas extirparent, ut Chriſtiani nominis fines quam longiſſime propagarent, ut Apoſtolicae Sedis auctoritatem ſanctam atque inviolatam praeſtarent, nullam ſibi umquam difficultatem pertimeſcendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putarunt. An ille cum vetera illa Chriſtiane pietatis columina, Childebertos, Martellos, Pipinos, Carlomannos, alioſque innumerabiles heroas, haereſum exſtinctores, verae fidei aſſertores, Pontificiae dignitatis vindices, ac propugnatores memoria repetat; eorumque ſe ſanguinem, ac progeniem eſſe cogitet, quorum pro Chriſti doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus eſt; & , ut vetera taceantur, cum ſe Franciſco primo prognatum, Errico ſecundo natum recordetur, duobus poſt hominum memoriam praeſtantiſſimis Regibus, quorum utriuſque tanta tamque inſignia exſtiterunt in Eccleſiam promerita, maximo animo majorum ſuorum veſtigia non perſequatur? Ille vero faciet: nec adaequare modo eorum gloriam, verum etiam, ſi fieri poſſit, ſuperare conabitur: quique ſe principem inter Eccleſiae filios locum obtinere intelligat, ut illo ſe honore digniſſimum praeſtet, omni ſtudio elaboravit. Tu modo, Pater Beatiſſime, pro tua ſingulari, & eximia ſapientia, quid ad compeſcendos tumultus, & ad ſtatum Eccleſiae componendum utiliſſimum ſit, ſtatuito. Notum eſt, maximas ſaepe, & perniciosiſſimas in Eccleſia diſſenſiones rite convocato ex omnibus Chriſtianae ditionis partibus Epiſcoporum Concilio ſedatas fuiſſe. Eodem remedio ſi tibi nunc quoque aegrotis exulceratiſque rebus ſubveniendum eſſe videatur; nihil eſt, quod regi gratius, aut optatius poſſit accidere; neque tibi dubium eſſe debet, quin ipſe omnes vires ſuas eo collaturus ſit, ut quaecumque ab ejuſmodi Concilio decreta fuerint, pie inviolateque ſerventur. Omnino autem, Beatiſſime Pater, quaecumque obedientia ab optimo, & obſequentiſſimo filio praeſtari poteſt, eam tibi rex ſumma fide ſummaque conſtantia praeſtiturus eſt, idque ſe ſemper facturum eſſe, per hos clariſſimos,

ſimos, & ornatiſſimos viros, oratores ſuos, ſanctiſſime pollicetur. Tu viciſſim perge, ut facis, & regem ipſum, & univerſum Galliae regnum paterna caritate complecti. Multae ſunt cauſſae, quae te, ut id facias, excitare debent. Primum ipſa muneris ampliſſimi, quod te Deus in terris ſuſtinere voluit, ratio. Deinde ardentiſſimum illud ſtudium, quod ſemper uſque a Clodovaeo viguit in regibus noſtris, adjuvandi Romanam Eccleſiam; ut, quoties ita tempora tulerunt, ſe, regnumque ſuum in apertum diſcrimen objicere maluerint, quam Eccleſiae laboranti deeſſe. Qua ex re illud aſſecuti ſunt, ut, & ipſis, & eorum poſteris primus inter Eccleſiae filios locus, nemine diſſentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis ſanguiniſque conjunctio, quae inter te, & lectiſſimam, omnique laude, ac praedicatione digniſſimam feminam Catharinam regis matrem intercedit. Nam cum ei, neque quidquam umquam optatius fuerit, ut tu ipſe omnium optime noſti, quam ut te tertium e gente ſua Summum Pontificem videret: neque majorem laetitiam attulerit, quam cum intellexit, ſe id, quod tantopere optaverat, conſecutam; aequum eſt, tanto illius erga te ſtudio parem a te voluntatem referri. Poſſemus, & alia eodem pertinentia proferre, niſi ea jam mutuae inter te, & regem voluntatis teſtimonia utrimque data eſſent, quae neminem dubitare patiuntur, quin & ipſe tibi dicto audiens ſuturus ſit, & tu eum paterna benevolentia proſecuturus.

Haec habuimus, Beatiſſime Pater, quae tibi Franciſci II. Chriſtianiſſimi regis nomine exponeremus. Nunc, cum idem Scotie Regnum obtineat, una ipſe cum Maria uxore, a qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi ejus, & opes, & copias deferunt, ſeque omnibus in rebus auctoritati tuae libentiſſime obtemperaturos, omnemque tibi, quae a filiis debetur, obedientiam praeſtituros pollicentur. Nos, ne rurſus orationem a capite accerſere neceſſe ſit, quaecumque de Galliae Regno diximus, eadem, ut de Scotiae quoque regno dicta eſſe exiſtimes, obſecramus. DIXI.

Pro

Pro Antonio Rege Navarrae ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO VI.

HABITA ROMAE POSTRIDIE Id. Decemb. Anno MDLX.

Quo tempore Joanna miſſis ad Summum Pontificem litteris ſua manu ſubſcriptis ſe & Catholicam eſſe profitebatur, & ſe numquam a S.R.E. obedientia deſcituram pollicebatur.

SI quantum laetitiae Pontificatus tuus Antonio Regi Navarrae, & Joannae ipſius uxori attulit, Beatiſſime Pater, tantum eis commoditatis ad eam laetitiam, nulla interjecta mora, tibi ſignificandam tempora tribuiſſent; nihil omnino habuiſſent antiquius, quam ut ad te ſtatim mitterent, qui tibi ſummum honorem, huic ampliſſimo Cardinalium Collegio ſummam prudentiae, ac judicii laudem, univerſae Chriſtianae Reipublicae magnam & prope exploratam antiquae dignitatis recupeandae ſpem ſuo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad ſedandas horum temporum diſcordias aptiſſimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipſorum probitate, ac fide poſitum fuit; quam vacuum tempus, & ad legationem ejus rei cauſſa ſubito decernendam idoneum haberent, non fuit; judicarunt, ſi temporibus ſuis parerent, & quod recenti re facere, cum magnopere cuperent, non ſatis commode poterant, id in diem differrent; nihilo minus ea cauſſa teſtificationem voluntatis ſuae aut ſibi honorificam, aut tibi jucundam, atque acceptam fore. Et vero, Beatiſſime Pater, ſi apud te, & apud hoc ſanctiſſimum, auguſtiſſimumque concilium non ex vulgi opinionibus, ſed ex veritate unaquaeque res penditur; gratulatio paullo ſerius facta non tam propter tarditatem aliquid de illa novitatis ſuavitate, ac dulcedine deperdere, quam propter maturitatem aliquid aucto-

rita-

ritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cum primum ad iſtum caelo proximum in terris locum divino conſilio ſublatus es, gratulabantur, eam tantum gaudii ſui cauſſam afferre poterant, quod certo ſperarent fore, ut qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus digniſſimum praebuiſſes, eum conſecutus, quo nullus amplior exoptari poteſt, tantam dignitatis amplificationem pari virtutis acceſſione cumulares. Magna prorſus illis, & illuſtria ſuppeditabant argumenta, cur ita crederent; neque non firmiſſimis fumdamentis nitebatur incredibilis illa ſpes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum intereſt inter ea quae futura creduntur, & ea quae jam ſunt: quanto experta jam & explorata, quam ſperata, & exſpectata, majorem laetitiam in animis hominum commovent: quanto certius & verius homines praeterita, & preſentia commendare, quam de futuris affirmate pronunciare poſſunt; tanto plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio, quae tibi fit, annum prope jam integrum ex iſta ſanctiſſima Sede univerſum orbem ſapientiſſime gubernanti quam illae, quae tum fiebant, cum homines, qualem eſſe te plus pluſque in dies experiuntur, talem futurum eſſe proſpicerent, quaſique augurarentur. Neque vero haec in eam ſententiam iccirco a me diſputantur, quod non libentiſſime facturi fuerint Antonius Rex & Joanna Regina Navarrae, ut, quemadmodum nulli Chriſtianorum Principum concedebant, qui majus ex tua dignitate gaudium percepiſſet; ita nemini, quantum per locorum intervalla licuiſſet, concederent, qui tibi citius de illius adeptione gratularetur; ſi quam ſolutae ipſis & liberae voluntates, tam ſoluta etiam, & nullis impedita difficultatibus tempora fuiſſent. Sed ita cogitarunt: ſi rerum ſuarum incommodo maturarent id facere; ipſi tibi, cui maxime probare ſtudium ſuum cuperent, pro tua in ſe paterna caritate, ubi rem cognoſſes, inſuavem fore celeritatem ſine ulla neceſſitate cum ipſorum incommodatione ſuſcepiam. Nunc autem miſerunt ad te, clariſſimum, & ſpectatiſſimum virum petrum Albretium, propinquum ſuum, qui genibus tuis ſuppliciter advolutus, tibi, vero JESU CHRISTI in terris Vicario, certiſſimo Petri Apoſtolorum principis ſucceſſori, communi totius

Ec-

Eccleſiae Chriſtianae Paſtori, ac Gubernatori, debitam obedientiam ſuo amborum nomine praeſtaret, atque exhiberet; tibique atque huic Sacroſancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Joannam Reginam Navarrae, uti veros Eccleſiae filios decet, tibi ſemper dicto audientes futuros: neque ullam evenire poſſe rem tantam, quae ipſos ab hujus ſanctae, & Apoſtolicae Sedis obſervantia, & ab ea, quam ſibi per manus a majoribus traditam, ſumma firmitate, ac conſtantia perpetuo retinuerunt, perſuaſione divellat. Hic ego, Beatiſſime Pater, ſi orationis vela pandere, & quaſi aperto invectus mari, per eorum principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere inſtituam; vereor, ne, cum dicendi principium, vel facillime reperero, exitum reperire non poſſim. Nam quae tandem nominari poteſt ullo in genere virtus; quae non in eorum utroque ita emineat, ut ad quamcumque ſe quis animo & cogitatione converterit, ea demum excellere ac praeſtare videatur? Sed quoniam & ipſi nos hoc tempore ſuae modo voluntatis interpretes, non etiam ſuarum laudum explicatores eſſe voluerunt, & eorum virtus excelſo atque illuſtri ſita loco, ſatis ipſa per ſe nullo adhibito alienae praedicationis lumine in oculos omnium incurrit; laudandis ipſis, quod veriſſime, ac copioſiſſime facere poſſem, ſuperſedebo: tantum ex veteribus hiſtoriis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab iis illos ortos eſſe majoribus, & in eorum opes atque imperia ſucceſſiſſe, qui ſibi poſteriſque ſuis ampliſſimam gloriam nulla re magis quam frangendis, ac domandis noſtrae religionis hoſtibus, defendendaque Apoſtolicae Sedis dignitate pepererunt. Quis eſt enim ita veteris memoriae ignarus, ita in ſuperiorum temporum hiſtoriis peregrinus atque hoſpes, qui non Divi Ludovici Gallorum Regis optimi, ac ſanctiſſimi res pro Eccleſia fortiter geſtas, ſi minus e ſcriptorum monumentis cognoverit, at auditione certe aliqua acceperit? Cujus viri per omnem vitam domi foriſque ſpectata virtus, & vivum maxima laude cumulavit, & confecto hujus vitae curriculo in caeleſtium concilio collocatum ad divorum religionem, & ſanctimoniam conſecravit. Ab eo igitur & Antonius Rex, & Joanna Regina Navarrae, duobus quaſi rivis ex eodem capite manantibus originem

ducunt:

ducunt; ut non ſine divino conſilio ſancti Regis ſoboles in plures familias ſparſa atque diducta, poſt trecentos propemodum annos, matrimonii foedere copulata, in unam eandemque domum denuo coaluiſſe videatur. Etenim, & tanti herois progeniem quam latiſſime fundi, ac propagari oportebat, ut a ſtirpe generis, ac ſeminis quamplurimis populorum rectoribus integra illa, & incorrupta religio, quae in eo fuerat, ingeneraretur; & aequum erat, ex ea profectos tandem aliquando ruſſum inter ſe conjungi, ut exſtarent, qui utraque ſtirpe poſſent Divo Ludovico generis ſui auctore, ac principe gloriari. Quod ſi mihi fas eſt, Beatiſſime Pater, audiente te, in hoc auguſtiſſimo religionis antiſtitum conſeſſu res divinas attingere, & de divorum ſenſibus, ac cogitationibus aliquid dicere; credo equidem Divum Ludovicum, pro caritate illa, quae beatos ne tum quidem deſerit, cum ſpes, & fides finem ſuum cõſecutae deficiunt, credo, inquam eum e caelo in ſuos intuentem, horum de quibus loquimur principum conjunctione laetari, & aſſiduis hoc a Deo precibus exorare, ut a ſe orti per ſua veſtigia gradiantur, utque in vero Dei cultu non tantum ipſi ſe populoſque ſuos contineant, verum etiam illius propagationem primam ſibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, ut & Galliarum Reges ejus gloriae, quae conſervanda, & propugnanda religione paritur, principatum ſibi praeter ceteros appetant; & qui eis genere proximi ſunt (arctiori autem eos, quam Navarrae Rex, & Regina, neceſſitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quam ut ſe perpetuo ejuſdem laudis ſocietate digniſſimos praeſtent. Nam quid ego nunc Ludovicum, Philippi, & re & cognomine Animoſi Galliarum Regis filium, Divi Ludovici nepotem, Eburovicum Comitem, Regem Navarrae, a quo per multos gradus numquam interrupto ſucceſſionis ordine, hereditas Regni ad Joannam Reginam pervenit, eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid ejus Philippum filium? qui non tantum regni, verum etiam patritae atque avitae virtutis heres, pro Chriſtianae pietatis defenſione cum Granatae Rege, acerrimo per id tempus Chriſtianorum hoſte, magnum & diuturnum bellum, ſumma & fortitudine & prudentia adminiſtravit. Theobaldi

vero Campaniae Comitis, qui & ipſe Navarris regio imperio praefuit, virtutem quis ſe umquam ſatis pro dignitate laudare poſſe confidat? qui cum totam prope aetatem in oppugnandis CHRISTI adverſariis conſumſiſſet, ejuſque rei cauſſa, uſque in Africam invictum exercitum duxiſſet, multa proelia commiſiſſet, multas victorias reportaſſet, tandem e ſacro bello, ad quod Divum Ludovicum comitatus fuerat, rediens, paucis poſt eum diebus ad ſuperos evolavit. Fuit, fuit illa ſemper, & adhuc eſt, in Navarrorum Regibus virtus, ut religionis defenſioni alia omnia poſthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modo ſuas, verum etiam ſua capita ſine ulla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque vero ita eos animatos eſſe mirabitur quiſquam, qui cognoverit numquam eos ipſa regni ſui inſignia adſpicere poſſe, quin recordentur antiquae majorum ſuorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione noſtra maximos maximeque memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriae proditum eſt, Caſtellae Regnum in Hiſpania quondam a triginta barbarorum Regibus, duce, atque Imperatore Smaragdo, occupatum fuiſſe. Unde cum illi magnum omnibus Chriſtianis terrorem injicerent, brevique ſe tota reliqua Hiſpania, que Chriſtianorum erat, potituros eſſe confiderent; Sanctium Navarrorum Regem, collecto forti magis quam numeroſo exercitu, adverſus eos profectum eſſe, cum prius pulcherrimum clariſſimumque jusjurandum juraſſet, numquam ſe ex eo bello, niſi parta victoria, reverſurum. Excogitaverant barbari cum alia multa ad prohibendas noſtrorum incurſiones aptiſſima, tum catenas quaſdam ferreas, quibus ita vias omnes occluſerant, ut equitatui, quo plurimum valebant noſtri, omnis adempta ſpes faciendae in hoſtem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent adverſus prudentiam ſubdola, & aſtuta conſilia: debiles ſunt omnes adverſus conſtantiam machinae: imbecilla & inutilis adverſus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hoſtes ſibi & ſuis viam ferro faciens Sanctius non prius deſtitit, quam barbaros fuſos, fugatos, caſtris exſutos docuit victoriam non in munitionibus operibuſque bellicis, ſed in cauſſae bonitate poſitam eſſe: qui pro CHRISTI nomine dimicarent, eorum impetum non poſſe ne collatis quidem in unum aliorum omnium viribus

ſuſti-

ſuſtineri. Superatis igitur, & in poteſtatem redactis hoſtibus, omnium noſtrorum & imperatorum & militum incredibilis concurſus ad Sanctium factus eſt: alius amplexari eum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexteram barbarorum domitricem Hiſpaniarum liberatricem, victoriae confectricem, exoſculari: qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quaſcumque poterant, animi ſui ſignificationes dabant: una omnes voce, & bellatorem fortiſſimum, & Imperatorem inviciſſimum conſalutabant. Inde cum de dividenda praeda agi coeptum eſſet: quae tanta erat, quantam triginta potentiſſimorum Regum collatae unum in locum opes coacervare potuerant: nemo erat in univerſo exercitu, qui non ita ſentiret, itaque praedicaret, quantamcumque ſibi partem ex ea vel depoſceret, vel etiam ſuo jure ſumeret Sanctius, numquam tantum ad eum perventurum eſſe, ut non multo plus ipſius virtuti praeclariſque factis deberetur. Erat in caſtris barbarorum auri, argenti facti, infectique permagna vis: gemmarum maximi pretii admirabilis multitudo: multum tapetium, multum conchyliatae veſtis, multum periſtromatum: ut eſt illa etiam in bellis luxurioſa gens: armorum omnis generis optimorum & exquiſitiſſimo artificio fabricatorum infinitus prope numerus: equi praeſtantes permulti: phalerarum, ephippiorum, ceterorumque ornamentorum equeſtrium incredibilis copia: captivi longe plurimi: ex quibus ingens pecunia confici poſſet: quibus omnibus ex rebus, Sanctium, ut quantum vellet ſibi ipſe ſumeret, ſummo omnes conſenſu obſecrabant. Ille, alacri vultu, cum gratam ſibi eſſe illam exercitus voluntatem ſignificaſſet: non me, inquit, barbaricarum opum cupiditas, ut in hoc bellum ingrederer, aut in prima acie ſtans corpus meum telis hoſtium objicerem, induxit. Chriſtianae mihi pietatis ardor, & hujus pulcherrimae regionis ab injuſto immanium belluarum dominatu vindicandae ſtudium, faces ad eam rem, & ſtimulos ſubdiderunt. Nunc, cum id, quod volui, divino beneficio, & veſtra milites virtute conſecutus ſum; non committam, ut majori animo videar armatorum, & ſtantium copias, quam inermium & jacentium ſpolia contemſiſſe. Ornamento ſint iſta primum immor-

peſte ſublata, ſacroſanctum JESU CHRISTI nomen eodem animo, eadem voce, iiſdem ritibus ab omnibus invocetur. Agedum Beatiſſime Pater, ita te Deus ille, cujus tu perſonam in terris ſuſtines, quamdiutiſſime, & quam feliciſſime Eccleſiae ſuae praeeſſe velit, urge conſtanter, ut facias, illud propoſitum: omnemque diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam taetri mali contagio latius ſerpat. Memento, te noſtrum omnium communem patrem, & paſtorem eſſe; noſtram omnium ſalutem ab eo tibi commiſſam, ac creditam, qui cum Deus eſſet, humana natura aſſumta, quin ſanguine ſuo viam nobis in caelum panderet, non recuſavit. Omnia ſperamus a te excitatum iri, quae jacere ſentis, tantis tamque diuturnis diſſenſionibus perculſa atque proſtrata. Videre jam videmur illud tempus, cum per te conſtituatur Eccleſiaſtici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus, pravae opiniones aboleantur, concordia, ne umquam poſtea diſſolvi poſſit, ſeveris legibus vinciatur. Multa perdidit Eccleſiaſticus ordo & ornamenta dignitatis, & praeſidia ſtabilitatis ſuae: quae niſi per te recipiat, a nemine tibi reſtitui poſſe cenſet. Ad ea autem recuperanda cum ceteros Principes Chriſtianos tibi affuturos eſſe credimus; tum Antonius Rex, & Joanna Regina Navarrae, ſe, Regnumque ſuum, & Bearniam, & quaſcumque denique ſummo cum imperio obtinent provincias in tua poteſtate ſemper fore, ſeque, ut par eſt, obſequentiſſimos Eccleſiae filios, auctoritati tuae numquam non libentiſſime obtemperaturos eſſe, ſanctiſſime pollicentur. DIXI.

De Moralis Philoſophiae laudibus.

ORATIO VII.

HABITA ROMAE XVI. KAL. DECEMB. Anno MDLXIII.

VEteri conſuetudine receptum eſt, ut omnes, qui artem aliquam publice docendam ſuſcipiunt, eam pri-

 mam

nam habeant concionem, qua rationem inſtituti ſui cum ejus, quam ſe tradituros eſſe profitentur, artis laude conjungant, eoque quidquid habent in dicendo virium conferant, ut in ea cum utilitatis & emolumenti, tum dignitatis & amplitudinis longe plurimum ineſſe confirment. Quae conſuetudo etſi minime reprehendenda mihi quidem videtur: quod omnia laudanda ſunt, quae ad amplificandam honeſtarum artium dignitatem, & ad excitandum in hominum animis earum ſtudium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dum omnes promiſcue iiſdem fere afficiuntur laudibus, ejuſdemque rei gloriam diverſarum artium homines ad ſuam quiſque traducere, ac transferre conantur; fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas: & ut, quoties aliquis de quacumque arte quippiam honorifice, ac ſplendide dicere ingreſſus eſt, circumfuſa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita ſit, ſed quod eam tunc artem ornandam celebrandamque ſuſceperit, idem de alia dicturus, ſi alia ſibi extollenda, & exageranda eſſet. Ergo, ut qui comoedias aut tragoedias ſpectant, cum hiſtrionem aliquem in proſcenio auro, ac purpura fulgentem viderint, facile intelligunt, illa ornamenta ipſius propria non eſſe: ſed futurum, ut aeque illis indueretur quilibet alius e grege, qui ad tempus eam perſonam ſuſtineret: ita, qui ejuſmodi orationes audiunt, cum hanc aut illam artem magnificis & exquiſitis exornatam laudibus vident, ſtatim judicant nihilo magis eas in hanc, quam in illam, convenire: futurumque ut eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tamquam choragus, eas quaſi partes mandare atque imponere voluiſſet. Quae cum mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me ſententiam adduxerant, ut eam philoſophiae partem, quae ad confirmandos mores, inſtituendaeque vitae rationem pertinet, quotidianis diſputationibus, quantum meae vires ferent illuſtraturus, nihil initio, quo dignitatem ipſius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentem, ne cum ſuis eam modo, ac propriis laudibus extuliſſem, communes tamen illae nonnullis, ac tralaticiae viderentur. Simul autem illud cogitabam, ſi qui nondum pervidiſſent, aſſidua, & diligens harum praeceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateque vivendum, fore, ut brevi eis pro me

me res ipſa loqueretur: ex qua multo id eos melius, multoque perfectius, quam aut ex mea, aut ex cujuſquam oratione cognituros. Sed ab ea me ſententia abduxit amicorum aliter ſentientium auctoritas, qui cum alia multa, tum hoc argumentum attulerunt: cum haec ipſa philoſophia praecipiat, non eſſe cuiquam temere a publica conſuetudine diſcedendum, minime convenire, qui eam ſe traditurum profiteretur, eum in ipſo quaſi veſtibulo illius praecepta migrare. Quo circa dicam hodierno die breviter & modice de moralis philoſophiae laudibus, deque fructibus, quos illa ſuis cultoribus pollicetur: ſed philoſophico magis, quam oratorio more; non ut ei quidquam alieni affingam, aut quae ipſius propria ſunt, amplificandi cauſſa in majus extollam: quorum alterutrum ſi coner, ipſa mihi philoſophia, ut eſt veritatis amans, tamquam Achilli Homerica Pallas, manum injiciat: ſed ut nudo, ac ſimplici orationis genere, quale veritatis proprium eſſe ait Euripides, ea, quae ad rem facere videbuntur, exponam. Primum igitur non artium modo, ſed omnium omnino humanarum rerum dignitatem atque praeſtantiam ex fine, ad quem earum quaeque dirigitur, quemque ſibi proponit, pendi, ac ſpectari arbitror oportere: ut, quanto cujuſque finis praeſtantior, ac divinior eſt, tanto ipſa ceteris excellere judicetur. Quo poſito: eſt enim ita perſpicuum, ut probationis non indigeat: quis umquam reperietur tanta vi praeditus ingenii, tanta eloquentiae copia inſtructus, qui ſe de philoſophia, pro ipſius dignitate, verba facere poſſe confidat? Non enim illa ſibi opes, ac copias, quae & ſaepe poſſeſſoribus ſuis exitio ſunt, & tam multis caſibus eripi poſſunt: non honores & imperia, quae, quod concupiverint, multi; quod aſpernatus ſit, nemo umquam vituperatus eſt; non quidquam denique proponit ejuſmodi, quo & carere ſine probro, & abundare ſine gloria liceat: ſed eam, ad quam omnes adſpirant, quam ſibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes ſuas actiones, omniaque conſilia referunt, felicitatem. Quanto igitur ceteris omnibus bonis antestat felicitas, tanto philoſophia ceteris artibus antecellit. Quod ſi tanto ſtudio coluntur artes quaedam, quae nihil ſibi aliud, quam lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris, ac periculi plenam proponunt; quanto haec ſtudio

digna eſt, qua parantur verae illae opes animi, quae non furto eripi, non incendio abſumi, non naufragio abſorberi poſſunt: quaeque certam rectamque viam commonſtrant ad perſequendum id bonum, quo cetera omnia continentur? Si tanto in honore medicina eſt, quod habere levationem morborum, quibus tentatur corpus, bonaeque valetudinis ac firmitatis tum effectrix eſſe, tum conſervatrix creditur; qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quae ſe in animis idem effecturam eſſe profitetur? Nam & praeſtantior corpore animus eſt; & hujus, quam illius, multo plures morbi, multoque periculoſiores. Quod ſi cui forte dubium eſt, excutiat ille paullisper intelligentiam ſuam, ſecumque reputet, quam ſaepe unius hominis ambitio, avaritia, libido integras funditus everterit civitates. His autem & ſimilibus morbis medetur philoſophia, eamque in ſuis efficit animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebrae, non dolorum faces, non divitiarum ſplendor, non obſcura & contemta paupertas, non honorum ſitis, non ignominiae metus, non vitae cupiditas, non mortis terror convellere, ac labefactare poſſit. Ut enim Olympi cacumen poëtae ſemper quietum eſſe ajunt; propterea quod altius ſit, quam ut eo vis ventorum tempeſtatumque perveniat; ſic philoſophorum animus ſublimior & excelſior eſt, quam ut iſtos flatus ſentiat furentium, & de rebus abjectiſſimis inter ſe humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, ut in medio mari edita & altiſſimis defixa radicibus rupes: cujus ſumma fluctus ne attingunt quidem; infima ſic verberant, non ut eam commoveant, ſed ut ipſi frangantur. Novit philoſophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum ſimiles eſſe, indignas non modo quas conſectentur, ſed quas reſpiciant viri; partim cum dedecore, ac turpitudine conjunctas, ut ſatius ſit, quovis dolore lacerari, quam venenata, ac peſtifera earum ſuavitate mulceri. Habet alias ex ſeſe proprias, ac perpetuas voluptates, eaſdemque ſinceriſſimas, nullaque ne minima quidem permiſtione moleſtiae contaminatas, quas ex ipſa virtute, & ex honeſtis actionibus carpit: iis fruitur, iis mentem paſcit, eis ſe oblectat, eas ſolas caras, ac jucundas habet. Nam ut in beatorum inſulis dicuntur eſſe arbores quaedam aſpectu jucundiſſimae, quarum in ramis toto anni tempore cernere

eſt

eſt alios fructus mites jam, & ad maturitatem perductos, alios matureſcentes, alios pubentes adhuc, & in primum ſe fiorem induentes; ſic in eorum,qui vere ac ſerio philoſophantur, animis, toto vitae tempore aliae actiones honeſtae, ac laudabiles confectae jam ſunt, & abſolutae, aliae in eo ſunt ut abſolvantur, aliae inchoantur adhuc & informantur, primiſque, ut ita dixerim, lineis deſignantur. Itaque aliarum recordatione,ac conſcientia, aliarum tractatione,ac praeſentia, aliarum meditatione & proſpicientia ſic afficiuntur, nihil ut ſibi praeterea jucundum aut amabile exiſtiment. Immenſa etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum aviditas, quam, incertum eſt, copia an inopia magis incedat, radices agere in animo philoſophiae praeceptis conſito & exculto non poteſt. Quid ita? Nimirum quia haec id vel praecipue in ſuorum animis inſerit, naturales opes & terminatas eſſe, & facile parabiles: eas qui adeptus ſit, nihil ei amplius appetendum: non qui plurimum habeat, ſed qui minimum deſideret, ditiſſimum eſſe: nihil magni faciendum, quod aeque peſſimus atque optimus quiſque conſequi poſſit. Neque tamen eorum conſilium probat, qui aut aurum in mare abjeciſſe, aut poſſeſſiones ſuas incultas, ac deſertas reliquiſse memorantur: haec enim aut ignavorum hominum videntur, aut pecunia uti neſcientium: quorum utrumque in vitio, non in laude ponendum eſt. Ac fuere quidem ii, de quibus illa narrantur, philoſophi: ſed rudior illa quaedam, & ſimplicior philoſophia tum fuit: politior noſtra haec,& ad uſum civilem accommodatior: quae docet, opes, ſiquis aut a parentibus acceperit, aut induſtria ſua quaeſierit, aut illa quapiam honeſta ratione ad eas pervenerit, non aſpernandas aut rejiciendas eſſe, ſed ita habendas, ut virtutis, non ut luxuriae, adminiſtras. Nam illud mihi quidem permirum videri ſolet, quid ita veteres illi judicarint, non poſſe ſe ſimul & rem habere, & in ſapientiae ſtudia incumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto ſummam divitiarum contemptionem ſignificare, ac praeſeferre voluerunt, eo ipſo indicaſſe nimiam quandam erga eas naturae ſuae propenſionem, ſi nummos in arcam condere non poterant, ut non omnes cogitationes ſuas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrimonium habebant, imperare ſibi, ut aliis rebus contemplandis ac cognoſcendis vacarent. Equidem numquam

eum militem laudaverim, neque fortem habendum duxerim, qui adverſarium a ſe quam longiſſime amoveat, ne cum eo manus conſerat: ſed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque vero video, qui minus impedimento ſit egeſtas ſtudiis, quam divitiae. Neceſſe eſt enim, qui unde vivat non habet, eum ſibi vitae ſubſidia aliunde quaerere: in quo quantum temporis ponit, tantum de ſapientiae ſtudiis detrahit. Melius igitur Philoſophia, cui qui ſe regendos permittunt, ii opes, ſi non habent non requirunt; ſi habent utuntur ut decet: neque umquam torquentur aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, optimi cujuſque ingenii corruptrice, concitatrice bellorum omnium, ambitione, quam ſemper virere in eorum quos ſemel occupavit animis, neque umquam conſeneſcere, graviſſimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Numquid illius umquam facibus accendi poterit pectus, quod infuſa prius philoſophiae praecepta irrigaverint? Immo vero etiamſi antea ſubjecti ab ea ignis aliquid forte conceperit, id totum inſtillata philoſophia reſtinguet. Ea enim magiſtra, ac praeceptrice cognoſcimus, verum decus, veramque gloriam in ſola virtute poſitam eſſe: eam qui cōſecutus ſit, quid alii de ſe judicent, non admodum laborare oportere: praecipue vero deſpiciendam levis & imperitae multitudinis temeritatem quae ad mandandos honores caeco ſaepius & inconſiderato impetu, quam certo, & explorato judicio fertur. Praeclare & ſapienter Cato: malle ſe dicebat, quaerere homines, cur ſibi poſita non eſſet ſtatua, quam ſi quaererent, cur poſita fuiſſet. Eodem animo ſunt veri omnes philoſophi: eſſe ſe, ut de Amphiarao ait Aeſchylus, quam videri optimos malunt: honores autem & magiſtratus aut non petunt, aut alienae, non ſuae utilitatis cauſſa petunt: neque, ſi adepti ſint, exſultant: neque, ſi repulſam tulerint, anguntur animo, ſed placate id & moderate ferunt: aut, ſi quando dolent, Reipublicae dolent vicem, non ſuam. Caeſarem ferunt, cum pontificatum petiturus ad comitia deſcenderet, matri dixiſſe, illam eo die aut Pontificem habituram filium, aut exſulem. Jam tum praeſagire, ac praecognoſcere licebat, ambitionem illam ingens aliquod malum civitati daturam. Itaque, quid poſtea effecerit, videmus. At Cato, in petitione praeturae etiam Vatinio poſthabitus, aequiſſimo,

ac

ac moderatiſſimo animo tulit: Ita ſunt philoſophi. Maximam voluptatem in praetermittendis voluptatibus, maximas opes in quieto, ac contento ſuis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant eſſe, qui honore dignus ſit: ſatis magnum Regem, qui ſeipſum regere; ſatis potentem Imperatorem, qui cupiditatibus ſuis imperare poſſit: qui vero eis plane domitis, ac ſubactis jugum rationis, quod illae ne conentur quidem umquam excutere, impoſuerit, ab eo omnes aliorum victorias triumphoſque ſuperatos. Quod ſi libidinem, avaritiam, ambitionem peſtes quaſdam, ac furias eſſe novimus, quae funditus humanam vitam conturbent; quantus honos habendus eſt philoſophiae, quae ſe omnes earum conatus repulſuram, omnes igniculos repreſſuram, omnia ſemina eliſuram, non magnificentius, quam verius, pollicetur? videre vos opinor, quam ſe latus orationi meae campus oſtendat, ſi, quaecumque hoc loco ſe offerunt, perſequi, & in ſingulis inſiſtere atque immorari velim. Nam cum virtus nulla ſit, de qua non ſplendide, & ornate dicere; nullum vitium, in quod non graviter, & copioſe invehi liceat; quidquid de eorum utrolibet dici poteſt, idem ad philoſophiam laudandam accommodari poteſt: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem Latinorum omnium eloquentiſſimus vere, ac merito nominavit. Sed non committam, ut cuiquam videar tranſilire eos terminos, quos initio pepigi: potiuſque reprehendi me patiar, quod multa, quae fuſius explicare licuiſſet, compreſſerim, ac coartaverim, quam quod in ulla re dilatanda evectus ſim longius juſto, neque ſatis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam conſiderate: ceterarum omnium artium fines, neque eos modo, ſed omnia prorſus, quae bona putantur in vita, niſi quis philoſophiam vitae ducem habeat, peſtifera, ac pernicioſa eſſe. Da homini non philoſopho opes, ac copias: da honores atque imperia: da firmam valetudinem: da gladiatorium totius corporis robur: da multarum magnarumq; rerum cognitionem, ac ſcientiam: da flexanimam illam, ut poëtae vocant, omnium rerum reginam eloquentiam: da quidquid in filiis parentum votis optari ſolet: quo ejuſmodi plura in talem hominē congeſſeris, eo illum magis & in ſuam & in aliorum perniciem armaveris. Opibus abutetur ad ſuam libidinem explendam:

impe-

imperiis ad alienam libertatem opprimendam: firmitate & robore ad obeunda facinora: ſcientiam copiamque dicendi ad circumveniendos cives ſuos, ad perturbandam rempublicam ad omnia denique tum ſacra, tum profana permiſcenda, & evertenda convertet. Da haec eadem, vero, minimeque fucato philoſopho: Deum quendam ad benefaciendum humano generi e caelo demiſſum eſſe dices. Atque hoc illud eſt, quod in Alcibiade minore, ſive Plato, ſive Xenophon diſputat, ea quae ſuapte natura bona ſunt, ſine ſcientia ejus quod optimum eſt, quam eandem & philoſophiam eſſe ſtatuo, ad perniciem non ad ſalutem valere. O praeclaram laudem philoſophiae, cujus ope ne mala quidem nocere; qua detracta, ne bona quidem prodeſſe poſſunt. Merito dixit Plato, nullum a diis datum eſſe hominibus ea majus aut praeclarius donum. Merito Cicero, unum diem ex ejus praeceptis actum immortalitati anteponendum. Neque vero non illud ad ejus, de qua proprie ſermo nobis inſtitutus eſt, philoſophiae laudem, ac commendationem facit: quod omnia propemodum, quae a veteribus de philoſophia honorifice dicta ſunt, ad hanc pertinent, quae in vitae, ac morum emendatione verſatur. Non enim Plato, cum illam nobiliſſimam vocem, tamquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas civitates fore, cum aut regnarent philoſophi, aut reges philoſopharentur, intellexit, tum id eventurum, cum reges aut in diſſerendi ſubtilitate, aut in perveſtigandis rerum naturalium cauſſis occupati eſſent: quae quamquam praeclara ſunt, longiſſime tamen abſunt ab eo, ut beatas reſpublicas efficere poſſint: ſed, cum virtutis pulchritudine incenſi omnes vires ſuas ad eam non cognoſcendam modo, ſed exercendam, excolendam, propagandam contuliſſent. At contra quidquid inanibus imperitorum, ac maledicorum ſermunculis adverſus philoſophiam jactatum eſt, quoſcumque in eam aculeos ſcurrilis quorundam libido conjecit, quidquid ad minuendam ipſius dignitatem veteris comoediae licentia effutiit, id omne, ſi diligentius excutiatur, ad dialecticos potius, & ad phyſicos, quam ad politicos, pertinere videbitur. Quod ſi ullus in orbe terrarum locus eſt, ubi politicen florere, ſuamque dignitatem obtinere deceat, Romae id; Romae potiſſimum fieri debet: cui urbi a primo ip-

ſius ortu divino permiſſu datum eſt, ut aliis imperaret: unde leges, unde jura, unde religionem ceterae nationes & olim petierunt, & nunc petunt: unde quondam exſtiterunt tam multi clari viri, qui haec praecepta, quae nos tradituri ſumus, exemplo ſuo comprobarunt. Nolite enim putare illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Laelios, ceteroſque praeſtantes viros, quos olim haec urbs innumerabiles tulit, quorum quotidie nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, ſtatuas tanta cum admiratione intuemini, quod de philoſophia neque diſputarunt fere, neque ſcripſerunt, eo minus philoſophos fuiſſe. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non ſermonibus, philoſophabantur: quod pulcherrimum, ac veriſſimum eſt philoſophandi genus. Integritatem, juſtitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipſi, & alios colere jubebant. Eo ad tantam majeſtatem atque amplitudinem pervenerunt, ut pleraeque gentes, quod ipſe olim a talibus viris ſubactae, ac ſuperatae ſint, quam quod ipſae alias devincerint, praeclarius ſibi, ac glorioſius ducant. Quantam oportet gloriam fuiſſe vincentium, cum victi tot poſt ſaeculis glorientur? Eorum ego potiſſimum exemplis, adoleſcentes, incitabo vos quotidie atque exacuam: neque ullum ex Ariſtotele praeceptum proferam, cujus non ex hac urbe plurima maximeque illuſtria exempla repetantur. Conſtitui enim, quando Pius optimus, ac ſanctiſſimus Pontifex, qui ipſe omnis virtutis perfectiſſimum exemplar eſt, eum mihi honorem detulit, ut a me virtutis & officii praecepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, ut ea non arido, & inculto, & moleſtis implicato quaeſtionibus orationis genere proſequar; ſed quantum id quidem in me erit, florido, & ubere, & quaſi ſtellis quibuſdam, ita petitis ex vetere hiſtoria exemplis illuminato atque diſtincto. Peto autem a vobis, ut, ſi & in iis rebus, quas tractare inſtitui, ſummam dignitatem ineſſe cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, ut veſtris commodis conſulam, videbitis, induſtriam meam diligentia, ac benevolentia veſtra adjuvetis. DIXI.

De moralis Philoſophiae neceſſitate.

ORATIO VIII.

HABITA ROMAE VII. ID. NOVEMB. Anno MDLXIV.

SUperiori anno, cum injunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philoſophiae, cohortatuſque vos ſum quam potui diligentiſſime, ſi tranquillitatem vitae, ſi libertatem, ſi dignitatem atque honeſtatem, ſi ſalutem denique & veſtram, & publicam caram haberetis; ut, quae ars tranquillaret animos, quae eos a taeterrima vitiorum ſervitute in juſtam plenamque libertatem aſſertos ad verum decus, quod in virtute poſitum eſt, traduceret, quae denique & ſingulos privatim & publice totas civitates conſervaret, ejus in ſtudium toto pectore, alia omni cogitatione poſthabita, incumberetis. Quam cohortationem meam etſi non praetervectam eſſe aures veſtras, ſed in animis plurimorum penitus inſediſſe, vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quod mihi poſtea ex hoc ipſo loco philoſophiae praecepta tradenti ſatis frequentes aſſiduam operam dediſtis; facere tamen pro meo erga vos amore non poſſum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantum, ſed obſecrem etiam, & obteſter, qui jam iter illud ingreſſi eſtis, ut conſtanter perſequamini: qui nondum, ut id vobis, primo quoque tempore ingrediendum eſſe ſtatuatis. Nulla enim vitae pars, nulla vivendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quae nos quotidie tractamus, cognitione percipitur, ſine maximo incommodo poteſt. Magnum eſt, fateor, rerum naturalium principia cauſſaſque noſſe: ſiderum ceterorumque corporum caeleſtium ſitus, magnitudines, intervalla ſcientia comprehenſa tenere praeclarum: illa vero etiam quam in haec inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos effectura ſint, ſine ullo errore poſſe praedicere, prope divinū. Sed certe, quod ne illi quidem ipſi, qui ea ſe docere profiten-

tur,

tur,negaverint, eorum,in quibus noſtra exercetur induſtria, & fructuoſior cognitio eſt, & pernicioſior ignoratio. Itaque ut nos iis qui abdita illa & retruſa tractant & ingenii acumine, & doctrinae magnitudine, & rerum admirabilitate non inviti cedimus; ita ipſi nobis, niſi valde iniqui ſunt, ea, quae diſputantur a nobis, & magis neceſſaria eſſe, & uberiores hominum generi fructus afferre fateantur neceſſe eſt. Nullus enim umquam, quod illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus utilis patriae civis exiſtimatus eſt: haec aut ignorata aut neglecta, non ſingulos modo perdiderunt homines, ſed integras funditus afflixerunt & everterunt civitates. Nos quae adoleſcentum, quae conſtantis aetatis, quae ſenum officia ſint, quaerimus: nos quid domi, quid militiae, quid a privatis, quid ab iis, qui cum imperio ſunt, praeſtari debeat, diſputamus: ex nobis intelligit pauper, quo modo tolerare inopiam; dives, quomodo uti divitiis debeat: a nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & uxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, cives, quid denique inter omnes homines obſervari par ſit, explicatur: nos fortitudinis, nos temperantiae, nos liberalitatis, nos juſtitiae, ceterarumque virtutum vim atque naturam diſputationibus noſtris patefacere atque illuſtrare conamur. Sine horum praeceptorum cognitione muta contiſceſcet eloquentia, manca & mutila erit juris legumque cognitio: illa ipſa domina & regina artium theologia animos requirit diligenti harum rerum tractatione praeparatos atque praecultos. Quae cum ita ſint, quamcumque quis vitae viam ingredi parat, ita ſtatuere debet, ceterarum philoſophiae partium cognitionem ſibi, & utilem & honorificam, hujus plane neceſſariam eſſe. Sed ſunt quidam perverſo homines ingenio, qui cauſſas, propter quas & ipſi a pulcherrimo ſtudio abſtineant, & ab eodem ceteros avocent, comminiſcuntur. Partim enim communia & contrita eſſe dicunt, quae hic docentur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus ſit: partim non habere eam vim,ut ad virtutis ſtudium excitent. Cujus rei argumentum capiunt ex eo,quod innumerabiles & olim fuerunt & hodie ſunt, qui cum haec omnia ſe ſcire profiteantur,nequiſſime tamen & flagitioſiſſime vivunt. Quibus utriſq; breviter reſpondere inſtitui;& efficere,ſi poſſum,ut ii, qui

qui iſta temere jactant, cognoſcant errorem ſuum: cumque ſe nihil dicere videant, ſententiam mutent: ſin minus, (nihil eſt enim difficilius, quam vincere pertinaces) certe quidem, ut ne alii ſtultitiae & malevolentiae plena eorum oratione moveantur. Primum igitur agamus cum iſtis, qui, ut ad cibos nimium dulces, ita ad diſputationes nimium apertas & faciles nauſeare ſe dicunt. Ex quibus libenter quaeſierim, qui tandem fiat, ut, quibus rebus omnes ad alia ſtudia invitari atque allici ſolent, iiſdem ſe ipſi ab hoc ſtudio averti abſterrerique dicant. Certe enim, cum ea, quae docentur utilia & praeclara ſunt, ſi eodem accedit, ut clara, perſpicua, aperta, cognitu facilia ſint, eo majores concurſus ad eos qui illa docent fieri conſtat. Quid igitur cum illis agas, qui, quae res ad concilianda ceterorum ſtudia plurimum valere conſuevit, ea ſe ipſi tardari, ac retrahi ajunt? Ego vero, etiamſi praecepta virtutis quamlibet multis obſtructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & ſudandum, & numquam, niſi eis cognitis, ac comprehenſis, conquieſcendum putarem: nedum ea, quia, ut iſti volunt, a quolibet non tardiſſimo neque inertiſſimo percipi poſſunt, omittenda aut minoris facienda cenſeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditiſſimos ſumma contentione diſputabitur, in eiſque, quia involutae & prope inenodabiles ſunt opera praeclare collocari videbitur: haec quae vitam omnem continent, ut nimis obvia & in medio poſita, negligentur? Quamquam quid diutius ita diſputamus, quaſi eis concedamus, quod volunt, nihil hic doceri, quod non aut etiam vulgo notum ſit, aut quivis ſine doctoris opera facile conſequi poſſit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, ut creditum eſt, ſapientiſſimus Socrates, qui nulla umquam alia de re, quam de virtutibus & vitiis diſputavit, vulgaribus & ſatis per ſe notis in rebus ſpatium aetatis omne conſumſit? Quid Plato? Quid Xenophon? quid Ariſtoteles? quid ceteri ſuae quiſque aetatis Principes viri? Quid erat cauſſae, cur tam multa in hoc genere ſcripta poſteritati relinquerent, ſi nihil egregium, nihil exquiſitum, nihil excellens, ſed ea tantum, quae quilibet e populo ſatis per ſe intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia juſtitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes aſſidue

in

in ore habent, neque quiſquam eſt, ne ex ima quidem faece vulgi, quin ſe de ejuſmodi rebus optime judicare poſſe confidat, iccirco nullam magnam eruditionem in eis cognoſcendis ſitam eſſe arbitrantur. Quod tamen longe ſecus eſt: intereſtque nimium quantum inter eos, qui tantum tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum ſcriptis, ac ſermonibus de rebus ipſis vere judicare didicerunt. Plena eſt exemplorum vita communis, ex quibus facile intelligi licet, quam ſaepe vulgus hominum in judicandis virtutibus vitiiſque fallatur. Quod ni ita eſt, cedo cauſſam, cur qui mimis, lenonibus, paraſitis, adulatoribus plurima largiuntur, & ſuo & multorum judicio ſint liberales: cur multi reſtricti tenaces, ſordidi, qui facilius patiantur ſibi dentem unum ex ore excuti, quam nummum unum ex arca moveri; parcimoniae, ac frugalitatis nomen ferant: cur tam multi ad audendum projecti & temerarii commendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignavi pro cautis & conſideratis praedicentur. Quid? juriſconſultorum vigiliae in quo conſumuntur: quid ſpectant eorum labores, qua in re eorum acutiſſima exercentur ingenia, niſi ut videre, ac dijudicare poſſint, quid in quaque re juſtum injuſtumve ſit? Non igitur, ut nimium facilis, deſpicienda eſt ars ea, quae virtutum omnium vim naturamque pertractat, cum in una virtute cognoſcenda videamus tamdiu, tanta diligentia, ab hominibus ſummo ingenio praeditis laborari. Informavit quidem natura & impreſſit in animis noſtris adumbratas quaſdam virtutum & vitiorum omnium notiones: ſed illae tantam vim non habent, ut quiſquam eis fretus confidere debeat, ſe ſine diſciplina vere de rebus expetendis fugiendiſque judicaturum. Quod ſi nos nihil aliud, niſi haec tam utilia, tamque ſalutaria quamlibet nudo, & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo nos poſſet, niſi alienae nimis iniquus aeſtimator induſtriae, ut in rebus nimium pervulgatis & facilibus occupatos. Nunc cum & ad ſalubres animorum epulas condimentum ſermonis, quantum in nobis eſt, adhibeamus: & res ſuapte ſponte pulcherrimas, tum praeſtantiſſimorum omnis aevi ſcriptorum teſtimoniis fulcire, ac corroborare, tum inſatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illuſtrare ſoleamus; tamen ne invenientur, qui elevare labores

res noſtros audeant: quaeque praeſtantur a nobis iis ſudoribus, ac vigiliis, quarum ipſi nobis conſcii ſumus, ea quemlibet unum e multis ludibundum perficere poſſe contendant? Qui ſi periculum facerent ipſi, quam non quarumlibet virium ſit munus hoc, ita, ut nos facimus, ſuſtinere & exſequi, fortaſſis, experientia edocti, minus de ſe elate, ac magnifice ſentirent, minus de aliis maledice contumelioſeque loquerentur. Sed omittamus iſtos. Neſcio enim quo modo factum eſt, ut de re dicere ingreſſus, de me plura quam volueram dixerim: quod ipſum ut facerem, quorumdam me hominum, quos nominare nihil neceſſe habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio eſt, qui negant, ſermonibus noſtris quemquam ad virtutem incitari: idque ex eo colligunt, quod ſaepiſſime contingit, ut qui optime loquuntur peſſime vivant. Nos vero ſi diceremus eam in diſputationibus philoſophicis ineſſe vim, ut ex audientium animis vitia radicitus evellere, virtuteſque eiſdem ingenerare poſſent, merito ut vani atque inepte glorioſi reprehenderemur. Multas magnaſque mercedes, ut ait Theognis, ferrent philoſophi, ſi, quemadmodum Circe herbis & cantibus ſuis homines ſtatim convertebat in feras, ita ipſi ſuis ſermonibus ex feris homines facerent, id eſt, homines ferarum ſimillimos ad virtutem a vitio, ad rationem a furore, ad humanitatem ab immanitate revocarent. Et tamen aliquid ſe aliquando ejuſmodi effeciſſe philoſophiae gloriari licet. Producet enim Polemonem ab infami vita moribuſque perditiſſimis ad bonam frugem, & ad ſeveritatem unica Xenocratis diſputatione revocatum. Sed ut non peraeque in omnibus campis agricultura; ita non in omnibus animis philoſophia idem efficit. Illud quidem certe negari non poteſt, aut nullam omnino eſſe artem, quae medeatur animis, quae quanta ſit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quae ab illis avertat, ad hanc incitet; aut eum honorem philoſophiae potiſſimum eſſe tribuendum. Quod autem objiciunt pleroſque philoſophorum factis dogmata ſua evertere, neque ignem aquae magis contrarium eſſe, quam eorum mores orationi: ita enim loqui, ut vitio, ita vivere, ut virtuti bellum indixiſſe videantur: utinam tale eſſet, ut id nobis inficiari liceret. Eſt enim acerbiſſimum negare non poſſe,
quod

quod ſit turpiſſimum confiteri. Sed quoniam iis, quae omnibus nota ſunt, fidem abrogare velle dementiae eſt; non negabimus verum eſſe, quod objicitur: tantum deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipſa in invidiam vocetur, neve, quorum facta merito averſamur, eorumdem ſermonem immerito repudiemus. Ut enim quorumdam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur; ſic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum inſignem ſtatuarum opificem tradunt librum de artificio ſuo edidiſſe, quem Canona, ideſt Regulam inſcripſit: quo libro omnia, quae in ſtatua hominis fingenda obſervari conveniret, quae ſingularum partium, minimarum, maximarum figura eſſet, qui ſitus, quae inter ſe proportio, ſubtiliſſime & accuratiſſime perſecutus eſt. Eodem autem tempore ſtatuam a ſe factam publice propoſuit, in qua ea omnia diligentiſſime obſervata erant: ne quid praecipere aliis videretur, quod non ipſe praeſtaret: quam ſtatuam ipſam quoque Canona nominavit. Vellem eandem rationem philoſophi teneremus: neque tantum traderemus aliis praecepta, ad quae vitam ſuam dirigerent, verum etiam vitam noſtram ad ea conformatam oſtenderemus. Magna ſine ulla dubitatione praeceptis noſtris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quam ſperandum videtur, quod in frugibus, in fetibus arborum, in corporibus animantium, quibus veſcimur, facimus, ut refectis & amputatis iis, quae inutilia ſunt, iis, quae prodeſſe poſſunt, utamur; idem in hoc genere philoſophorum faciendum eſt, ut, rejecta eorum turpi flagitioſaque vita, gravem ſeveramque doctrinam non auribus tantum, ſed multo magis animis combibamus. Non enim, ſi qui ex medicis cibo ſe & potu aliquando ingurgitant, eo illis continentiam praecipientibus, qui ſapiunt, minus parent: ſed, illi quidem quid agant, non laborant: artis autem ipſius placitis & decretis obtemperant. Nam cum alicujus mores & praecepta congruunt, ac concinunt; tunc aut utraque laudanda ſunt, aut utraque vituperanda: cum diſcrepant & diſſident; cauſſa nulla dici poteſt, quin alterum retinendum ſit, alterum rejiciendum, horum a dictis facta ita diſtare conſtat, ut non caelum a terra longius diſtet: ſunt autem facta turpiſſima: igitur ſermones quibus ea ipſa facta damnantur, ac reprehenduntur, digniſſimi qui

audiantur. Atque, ut medici, quo majorem auctoritatem arti ſuae concilient, ſolent interdum enumerare quoſdam e praecipuis auctoribus diſciplinae ſuae, qui, quod ita ſe compararunt, ut praecepta ſua non oſtentationem ſcientiae, ſed legem vitae putarent, diutiſſime ſaluberrimeque vixerunt; ita nos nihil, ſi volumus, impedit, quamlibet multos philoſophos nominare, qui, quod decretis ſuis paruerint; quaſque leges aliis proponebant, ipſi ſervaverint, merito ſunt apud omnes populos numquam intermorituram gloriam conſecuti. Illi fortaſſis nominabunt Hippocratem, Aſclepiadem, Galenum: quorum primus uſque ad annum centeſimum quartum aetate provectus eſt: alter eo proceſſit artis ſuae fiducia, ut auſus ſit cum fortuna ſponſionem facere, ne medicus haberetur, ſi ullo umquam morbo tentatus eſſet: & victor, cum ad extremam ſenectutem ſine ullo morbo perveniſſet, ſcalarum lapſu exanimatus eſt: tertius cum imbecilliori valetudine uſus eſſet adoleſcens, ita eam arte correxit, ut ad ſeptuageſimum annum pervenerit. Nos e philoſophiae caſtris, ad repellendos ipſius vituperatores, primum quidem in aciem educemus, illud honeſtatis, illud modeſtiae, frugalitatis, innocentiae, fortitudinis, omnis denique virtutis ſpecimen & exemplar Socratem: qui ita locutus eſt, ut ex ejus ſermonibus omnes quae poſtea conſecutae ſunt philoſophorum diſciplinae fluxerint: ita vixit, ut hodie quoque nomen illius non hominis, ſed integritatis & innocentiae nomen putetur. Cui ſuccedet par illud nobile in eodem inſtitutum ludo Xenophon & Plato: quorum uterque ſummam in diſſimili genere eloquentiae laudem pari vitae gravitate cumulavit. Proxime hos Xenocrates: de cujus eloquentia dicit Polemon: de continentia Phryne: de frugalitate & contemptione pecuniae Alexander: de fide & juſtitia univerſus populus Athenienſis, qui eum, dicto publice teſtimonio, ad aras jurandi cauſſa accedentem, una voce revocavit, ac jurare vetuit: parum ſibi decorum ratus, tam ſpectatae fidei viro, niſi jurato, non crediddiſſe. Inde aeternum Alexandri crimen Calliſthenes, unoque verbo tota vetus Academia, & Lyceum, & illa non tam Miconis & Polygnoti picturis, quam Zenonis & Chryſippi diſputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quaſi virtutis & doctrinae officinis innumerabi-

rabiles viri incertum doctiores an meliores prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Muſonius, ceterique illi aetati ſuppares, quos ita philoſophatos accepimus, ut iis, quibus cum vivebant, ad omnia recta & laudabilia, non voce magis quam exemplo, praeirent. His copiis facile ſperamus fore, ut eorum, qui philoſophiam maledictis inceſſere audent, retundatur audacia. Qui ſi ita victi erunt, ut deinceps in noſtrum ſe numerum aggregari velint, & in ejus ipſius, quam oppugnabant, caſtris ſtipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longe ei diſſimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuoſa erat, & victo: haec & victoribus erit laetitiae, & victis ſaluti. Sin, cum ſe fractos, ac perculſos videant, permanebunt tamen in eadem pravitate atque obſtinatione animi: &, ut ignavi canes, philoſophiam, ad quam propius accedere non audent, eminus alatrabunt; vos tamen, optimi adoleſcentes, quorum cauſſa hic a me inſtitutus eſt ſermo, quibus mei labores ſerviunt, quorum ad utilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliae, omnia ſtudia referuntur, urgete conſtanter propoſitum: neque patimini vos cujuſquam ſermonibus a ſuſcepto ſtudio abduci. In ea aetatis parte conſtituti eſtis, in qua & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos ſtudiorum labores firmius eſſe conſuevit. Videte, ut eam iis in ſtudiis collocetis, quae vobis olim maximo & uſui & ornamento futura eſſe cognoſcitis. Atque, ut obtrectatoribus noſtris eripiatis omnem anſam maledicentiae, connitimini, quantum poteſtis, ut virtutis & officii praecepta, quae ex me quotidie audietis, non tantum excipiatis animo, verumetiam vita & moribus exprimatis. DIXI.

De juſtitiae laudibus.

ORATIO IX.
HABITA ROMAE POSTRIDIE NON. Mart. Anno MDLXV.

QUod principio me, cum hos libros explicare ingrederer, dicere meminiſtis, accuratam eorum tractationem & in-

intelligentiam cum ad omnes vitae partes utiliſſimam, tum iis, qui in jure civili excellere, locumque aliquem, non inter circumforaneos iſtos clamatores, ſed inter veros & graves, & veterum illorum ſimillimos juriſconſultos obtinere meditarentur, neceſſariam eſſe; id & aliqua jam ex parte, quam verum ſit, judicare potuiſtis, & ex iis praecipue, de quibus in hoc libro diſputabimus, intelligetis: Ingrediendum enim nobis eſt duce & quaſi myſtagogo Ariſtotele in auguſtiſſimum & religioſiſſimum juſtitiae templum: luſtranda oculis omnia illius adyta: contemplanda in primis ipſius deae forma; & tum quae quantaque vis illius poteſtaſque ſit, tum quibus ipſa ſe rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoſcendum eſt. Haec illa eſt, auditores, omnium domina & regina virtutum: a qua in omne hominum genus leges & jura manarunt: quae benefactis honores & praemia, malefactis ignominias & ſupplicia proponens, ſtudia bonorum excitat, malorum improbitatem coercet: qua ſublata, non domus ulla, non civitas, non hominum inter ſe ſocietas, non ipſa denique univerſitas rerum ſtare, ac tueri ſe punctum temporis poſſet. Etenim, quoniam hodiernus dies ceterae diſputationis proluſionem modo quandam habiturus eſt; dabitis mihi hanc veniam, ut, paullo altius hujus ſermonis principia repetens, percurram ea, quae, priſcis temporibus, ſumma ſapientia praediti homines de Juſtitia tradiderunt. Juſtitiae originem a caelo eſſe dicebant: illic eam & vigere, & ex omni aeternitate viguiſſe: certo illic ordine atque immutabili quadam lege gubernari omnia; ideoque aeterna atque immortalia eſſe. In iis autem, quae ſub orbem lunae ſubjecta ſunt, abſolutam quidem illam & omni ex parte perfectam juſtitiam materiae vitio cerni non poſſe: eſſe tamen aliquam caeleſtis illius imaginem, alibi expreſſiorem, alibi minus expreſſam: futurum enim alioqui, ut permiſcerentur, ac confuerent omnia. Atque ut quaeque res plura & certiora illius veſtigia retineret, ita eſſe eam perfectiorem, ſtabiliorem, immortalitati viciniorem: ut pauciora minuſque certa, ita minus perfectam, minuſque conſtantem, pluribuſque caſibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primum notari volebant: eaque dupliciter conſiderabant: quatenus unumquodque eorum totum quiddam atque integrum eſt: & quatenus ad compo-

poſitionem, quaſique coagmentationem ceterorum corporum particulae quaedam illorum aſſidue permiſcentur, ac temperantur. Tota igitur elementa, niſi ſedes, ac regiones ſibi a natura datas atque attributas obtineant, ſi irruere in alienas & migrare conentur: ſi ignis proxime ſibi ſuppoſitam animalem ſpirabilemque naturam depaſcat, & abſumat: ſi aqua non contenta iis terminis, quos pepigit Deus, terram operiat & obruat; quis non intelligit, peritura funditus omnia, & talem quandam confuſionem, qualem poëtae ante orbem conditum fuiſſe fingunt, conſecuturam? Quid cum partes eorum copulari, ac coaleſcere ad alia corpora progignenda, & conſtituenda oportet: nonne juſtitia quadam temperationis illius moderatrice opus eſt; ut tantum cujuſque pro rata portione, quantum ſatis eſt, admiſceatur? In illa etiam quadripertita tempeſtatum varietate, qua diſtinctus eſt annus, idem obſervari poſſe dicebant. Quae cum ita eunt, ut quadam ipſius naturae quaſi lege ſancitum eſt: hoc eſt, cum & tellus conceptis ſeminibus hiberno frigore adſtringitur, & vernis modicis imbribus, ac tempore laxatur; cum & fruges fructuſque arborum aeſtivis caloribus probe percoquuntur, & eodem ſub autumnum remittente ſe paullatim, ac frangente miteſcunt; tum & ſaluberrimus annus eſt, & maxima rerum ad victum neceſſariarum ubertate, ac copia inſignis. Cum contra fit, tum & caritas exſiſtit annonae, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari ſolet. Cumque unuſquiſque noſtrum duabus ex partibus conjunctus concretuſque ſit, corpore & animo: earum partium ex utraque quae juſtitiae injuſtitiaeque vis eſſet, liquido perſpici poſſe adſeverabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnem perniciem & corporibus & animis ex injuſtitia evenire: juſtitia ſalutem, incolumitatem, bona denique omnia effici ac contineri. Nam cum in corporibus quattuor ſint, quae quattuor elementis proportione reſpondeant, igni flava bilis, animae ſanguis, aquae pituita, bilis atra terrae; quamdiu haec cum aequabilitate quadam inter ſe permiſta ſunt, valemus, ac vigemus: cum eorum aliquod aut potentius, aut infirmius, aut plus aut minus juſto eſt, aut ſe a communione ceterorum ſegregavit; conflictamur variis morbis, tandemq; interimus. Qua de re principis medicorum Hippocratis in libel-

 lo

lo de natura hominis haec verba ſunt. Corpus hominis habet in ſe ſanguinem & pituitam & bilem duorum generum, flavam & nigram: ex iis omnibus ipſius corporis natura eſt: eis fit, ut & doleat, & bene valeat. Bene igitur valet, cum ea moderate inter ſe affecta ſunt & temperatione & poteſtate & copia: maximeque ſi permiſta ſint: dolet autem cum eorum aliquod aut plus aut minus eſt, aut in corpore ſecretum, neque cum ceteris omnibus temperatum. Haec Hippocratis verba ipſa expreſſi: ex quibus intelligimus, in aequabilitate, cujus effectrix juſtitia eſt, ſitam eſſe bonam corporis conſtitutionem. Sed ne ali quidem corpus utiliter, ac ſalutariter ſine aliqua imagine juſtitiae poteſt. Niſi enim vis aliqua ſit, quae & ſiccum & humidum alimentum ubi jam coctum atque confectum & in ſuccum, ac ſanguinem converſum eſt, aequabiliter diſtribuat, ac diſpertiat, atque id quod cuique parti aptum & accommodatum eſt, & quantum opus eſt tribuat, neque alias partes tumidas & redundantes, alias exhauſtas & enectas eſſe patiatur; facile intelligimus, haec tam admirabilis fabrica corporis noſtri quantam deformitatem habitura & quam cito ruitura ſit. Atque haec in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum a juſtitia, quantum malorum ab injuſtitia effici creditis? In quibus cum pars una ſit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proxime ad divinam naturam accedimus: altera, quae rationis ipſa quidem per ſe particeps non eſt, ſed obtemperare tamen rationi poteſt: cum quod fieri jus eſt, id fit, hoc eſt, cum pars illa ſuperior imperat, & tamquam habenas tenens, currum regit: paret altera, & quo illa cumque ducit ſequitur; tum omnis honeſtas, omnis dignitas, omnis officii, ac virtutis ſplendor elucet. At cum excuſſo ac depulſo rationis jugo, cupiditas, quaſi ſeditioſus aliquis ac turbulentus civis, faſces arripit, in arcem invadit, mentem de ſua ſede contra jus faſque deturbat; tum, ut navis diſcordibus acta ventis, ſic hominis vita contrariis & inter ſe pugnantibus foediſſimarum libidinum flatibus agitata, in omnem ſcelerum, ac flagitiorum turpitudinem praeceps ruit. Ipſis igitur & animorum & corporum noſtrorum inter ſe partibus, ut utriſque bene, ac beate ſit, juſtitiam quandam intercedere neceſſe eſt. Sed idem in ſocietatibus convictuque hominum multo evidentius multoque illuſtrius, cernitur.

Quo

Quo modo enim patrifamilias cum uxore, cum liberis, cum ſervis, quae primae conjunctiones ſunt, convenire poterit: quae in omnibus vita erit, niſi & ille juſte imperet, & hi juſte pareant? Si vir in uxorem injurius, ac contumelioſus eſſe velit, neque eam pro comite individua vitae, pro divinorum humanorumque omnium ſocia, ſed pro ſcorto aut pro ancilla habere: ſi uxor ſua domeſtica curatione non contenta, implicare ſe aliis rebus, & viri partes praeripere conetur: neque ſe ei morigeram praebeat: ſi uterque liberos in ſervorum, ſervos in pecudum loco, ac numero habeat, duriorique eos quam jus eſt imperio premat: ſi liberi parentum ſervi dominorum imperium detrectent, eiſque obtemperare, ac dicto audientes eſſe abnuant; quis non videt nullam in domo ita inſtituta concordiam, nullam benevolentiam, nullam animorum voluntatumque conſociationem, plena perpetuo omnia rixarum, diſcordiarum, querellarum, contentionum fore? ut in qualibet Solitudine, in quamlibet vaſtis, ac deſertis, & ab omni hominum cultu, ac conſortio remotis locis ſuavior vita, quam in ea domo, unde juſtitia exſulet, eſſe videatur. Ita omnem fructum, omnem dulcitudinem, omnem amabilitatem vitae, vitam denique ipſam tollit e vita, qui juſtitiam tollit. Egrediamur, ſi videtur, domo: & in forum, ac publicum prodeamus. Quis eſt omnium, qui eum, quem injuſtum eſſe opinetur, aditu, congreſſione, ſermone dignum judicet? quin eum, quaſi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, averſetur, odio habeat? quin ejus concurſum dirum ſibi, ac taetrum atque ominoſum putet? Quamvis enim omnia vitia bonis viris odioſa atque inviſa ſunt; tamen injuſtitia praecipue alienat ab iis, in quibus eſt, aliorum animos: omniumque ſibi odia conflat, conciliat, colligit. Ceteris vitiis affectos aliquo modo ferimus: quibuſdam ignoſcimus: quibuſdam non nimis offendimur: quibuſdam in hac vitae, ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant: avaros tolerant: multos aliena intemperantia non offendit: qui voluptates nimis refugiunt, etiam ſeveritatis, ac caſtimoniae laudem ferunt: audacium in bello interdum aliquis uſus eſt: timidis & nimis cupidis vitae ignoſcitur: injuſtus communi omnium mortalium odio flagrat: ſuis, alienis, civibus, peregrinis, notis,

ignotis juxta omnibus inviſus, exoſus, intolerandus eſt. Itaque etſi illud omnibus hominibus a natura tributum eſt, ut raro ſua vitia agnoſcant, eaque modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: ut ſe prodigi pro liberalibus, avari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis, ac conſideratis, audaces pro fortibus haberi & praedicari velint: facilius tamen reperias qui ſe avarum, timidum, audacem, libidinoſum, quam qui injuſtum eſſe fateatur. Quinetiam ceteris vitiis ſuis hanc aut defenſionem, aut excuſationem praetendere, ac praetexere conſveverunt, ſe in neminem injurios eſſe. Avarus ſum, fateor: ſed ita, ut mea conſervem, ſuo neminem fraudem. Prodigus: ſed cui, ut largiar, eripio? in quem contumelioſus ſum? Indulgeo, voluptati, hilare vivo: quidquid animo meo collubitum eſt, facio: ſed quid tum poſtea? meae libidines nemini nocent. Et ita ille apud Terentium homo impuriſſimus.

> Leno inquit, ſum, fateor: pernicies communis adoleſcentium:
>
> Perjurius, peſtis: tamen tibi a me nulla eſt orta injuria.

Videte, quam odioſa, quamque abhorrens a natura ſit injuſtitia: quam turpe atque invidioſum injuriam facere: cum qui negare non poſſunt aliis ſe vitiis implicatos atque illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri ſe non poſſe tantum ſed propemodum etiam debere arbitrentur. Civitates vero & Regna & Imperia quae res alia niſi juſtitia aut initio fundare, ac conſtituere, ac poſtea tam multa ſaecula conſervare ac propagare potuiſſet? Nam & convenerunt homines, & vitam una colere decreverunt, cum ſe aequo jure uſuros, & quod ſuo ſibi labore peperiſſent, eo ſine metu fruituros eſſe, neque moenibus magis, quam legibus a vi atque ab injuria tutos fore confiderent: & quamdiu id obſervatur, tamdiu amice inter ſe ac concorditer vivunt: ſimul atque ab aequitate diſceditur, partes, factiones, receſſiones, ſeditiones, & bella civilia exſiſtunt. Praeclare, ut omnia, Euripides,

> Cuſtodia legum civitates continet.

Idemque alio loco ait, juſtitiae neglectum pleriſque civitatibus exitioſum eſſe. Juſtitia civitates a parvis & humili-

bus

bus profectae principiis brevi tempore ad magnam potentiam pervenerunt: injuſtitia florentiſſimae & opulentiſſimae breviori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quae Dionyſius ſenior crebro in ore habebat, vi atque metu, ſed juſtitia & aequitate magna imperia retinentur. Quare ſapienter Perſae ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat, quique in ſpem regni educabatur, cum alios ad virtutem magiſtros dabant, tum unum in primis, a quo juſtitiam doceretur. Paedalios etiam Indicam gentem litteris proditum eſt in ſacris publicis nihil aliud a diis, quam juſtitiam petere ſolitos eſſe: quod eam ſi conſequerentur, affatim ſibi bonorum omnium putarent fore. Juſtitiam enim & perpetuas illius: ut poëtae loquuntur, ſive comites, ſive ſorores, veritatem & fidem, pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia conſequitur. Eam ſi colerent omnes, nunquam tubae, numquam litui audirentur: arma aut exederentur rubigine, aut in ligones, ac vomeres conflarentur: belli, diſſenſionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita eſſent. Quod ſcite ſane, & ex patriae ſuae conſvetudine Ageſilaus expreſſit: ex quo cum quaeſitum eſſet, utra eſſet virtus praeſtantior, juſtitiane an fortitudo: haec, inquit, ſine illa tantum ad perniciem valet: at, illi ſi pareant omnes, hujus uſus nullus futurus eſt.

Tutus bos etenim rura perambulat,
Nutrit rura Ceres, almaque fauſtitas:
Pacatum volitant per mare navitae:
Culpari metuit fides.
Nullis polluitur caſta domus ſtupris:
Mos & lex maculoſum edomuit neſas:
Laudantur ſimili prole puerperae:
Culpam poena premit comes:

Quemadmodum ſuaviſſime cecinit Horatius: ubicumque juſtitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc perjuria exſultant: non adulteri, non raptores, non fures, non ſicarii, non venefici, non latrones, non teſtamentorum ſubjectores, non obſeſſores itinerum repetiuntur: ea denique propemodum eveniunt, quae aureae aetatis hominibus eveniſſe memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob cauſſam.

Ver

Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant zephyri natos ſine ſemine flores:
Nec renovatus ager gravidis canebat ariſtis, quam quoniam homines.

Sponte ſua ſine lege fidem rectumque colebant. Neque enim debemus illa poëtarum figmenta tamquam inania modo quaedam aurium oblectamenta accipere: ſed ex eis diſcere, Deum ipſum favere hominibus juſtis: eorum labores fortunare: eorum conatus, ac conſilia ad bonos exitus ducere. Nam neque dictu neque cogitatu fas eſt, eum, qui ſumme juſtus eſt, aut ipſa potius juſtitia, non eſſe amicum, benevolum, propitium iis, qui ad juſtitiam omne ſuum ſtudium conferunt, eamque toto pectore ſequuntur. Itaque Heſiodus quoque, non tantum aureus, & ad verbum ediſcendus poëta, verumetiam philoſophus in primis bonus, multis verſibus perſequitur, ac percenſet ea bona, quae a Deo tribuuntur cultoribus juſtitiae, contraque eas, quae ab injuſtitia civitatibus inferuntur, calamitates. Illorum enim urbes laetas florere populis, numquam bello, numquam fame, numquam aliis ejuſmodi peſtibus conflictari: hos & fame, e peſte, & bello, & aliis innumerabilibus malis injuſtitiae ſuae poenas dare. Recitarem verſus ipſos; niſi graeca quidem huic ſermoni admiſcere nollem: latine autem me inaffectatam quandam illorum jucunditatem pari gravitate conjunctam aſſequi poſſe diffiderem. Quod ſi haec non eſſent, ſique injuſti quidem abundarent omnibus copiis, in ſumma opum atque honorum affluentia viverent, fortunam ſibi arbitrio ſuo fingerent, ac temperarent: juſtos autem odium, contemtus, egeſtas, exſilia, orbitates, damna omnia ſequerentur; tenere tamen mordicus deberemus id, quod a Platone divinitus & religioni noſtrae convenienter traditum, ac diſputatum eſt, juſtos, etiamſi omnes fortunae acerbitates excipiant, ſemper beatos; injuſtos etiam in maximis proſperitatibus ſecundiſſimiſque rebus infeliciſſimos eſſe. Dixi de juſtitia, non quaecumque poteram: neque enim id tempus tuliſſet: neque omnia in unum locum congerenda, ac ſemel effundenda erant: ſed ex infinita copia eorum, quae dici poſſunt, quantum ſatis eſſe hodiernae diſputationi judicavi: quotidie autem, ut ſpero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum diſer-

diſertos homines facere animadverti, ut, cum ad clauſulam orationis ventum eſt, illa, de quibus egerunt, breviter, ac ſummatim colligant, quo ea in uno conſpectu poſita altius in audientium animis, ac memoria infigant; id ego quoque facere cupio: ſed qui ejus artis magiſtri ſingularis cujuſdam artificii eam rem indigere ajunt, quod mihi deeſt, ab alio mutuabor, recitaboque vobis verba quaedam Poli Lucani nobilis philoſophi, unius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiae, quae magna Graecia vocabatur. Quibus verbis ſumma eorum omnium, quae a me hodie dicta ſunt, continetur. Juſtitia, inquit, ceterarum omnium virtutum parens & altrix vocanda mihi videtur: neque ſine ea fieri poſſe, ut quiſquam aut temperans ſit aut fortis aut prudens. Eſt enim harmonia quaedam & pax totius animi cum apto & compoſito motu. Illius autem quanta ſit vis, magis e ceterorum habituum inſpectione cognoſci poteſt. Nam ceterorum utilitates ad unum modo pertinent: hujus ad omnia, quae compoſita ſunt & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem providentia vocatur, & harmonia, & judicium, & mens Deorum, qui ita ſtatuerunt. In civitate autem pax & bona legum conſtitutio merito dicitur. In privata domo, viri quidem & uxoris mutua concordia, ſervorum autem in dominos bonus animus, & viciſſim in dominis amica & benevola ſervorum procuratio: in corpore autem & animo, primum quidem ea, quae omnibus cariſſima ſunt, vita, & bona valetudo, & integritas virium: tum autem ſapientia omniſque ſcientia. Quae igitur una & totum & partes ita regit & ſervat, efficiens omnia inter ſe concordia & amica, quid ni communis omnium parens & altrix omnium ſuffragiis praedicetur? Haec ille. Ego autem ad hujus virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Ariſtotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus, qua de agitur, praeſtantiſſima eſt. Qui de ea ſcripſit, philoſophus praeſtantiſſimus. Utinam ex me quoque tertium argumentum ſummi poſſet ad animos veſtros excitandos. Sed quo minus doctrina & ingenio valeo, eo plus laboris, ac diligentiae afferam. Nullus autem eſt, quin adhibito labore efficere aliquid & navare poſſit. Multum a me operae jam-

pridem

pridem in hoc libro poſitum eſt: multae noctes vigilatae, ut ad illius intelligentiam pervenirem; praecipue olim, cum in juris civilis ſtudia incumberem, ad quae hunc librum mirifice utilem eſſe intelligebam. Non puto me uſque adhuc valde feſelliſſe veſtram de me opinionem: neque ſaepe id, quod pollicitus ſim, non praeſtitiſſe. Mihi credite: ſi quantum ego ad docendum, tantum vos ad diſcendum diligentiae afferetis, efficiam, ut multos magnoſque fructus ex hujus libri cognitione capiatis. DIXI.

De ſui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus.

ORATIO X.

HABITA ROMAE VI. ID. NOVEMB. Anno MDLXV.

CRoeſum olim Lydorum regem opulentiſſimum, petendi oraculi cauſſa, Delphos miſiſſe accepimus, qui ſciſcitarentur ex Deo, non leve quiddam & nugatorium, ut antea, cum clam in eodem aheno teſtudinem ſimul & agnum coquens, experiri voluerat, numquid eorum quae agerent homines Deum lateret: neque quid ſe facere oporteret, ut ex ſe procrearet liberos: neque ecquid adverſus Perſas bellum ſuſcipere deberet: neque denique quidquam ſimile eorum, quae prius quaeſiverat; ſed rem omnium multo maximam, multoque digniſſimam, in qua cognoſcenda plurimum ab omnibus operae, ac ſtudii collocetur: quomodo felicitatem conſequi, & quid agens, id quod ſuperetat aetatis beatiſſime tranſigere poſſet. Sapienter hoc quidem, & non pro ea, qua plerique in aliis rebus uſus eſt, inconſiderantia & temeritate: quod de via, quae ad ſummum bonum ferret, neque ſtatuendum ſibi ipſe, neque cujuſquam hominis fidendum conſilio, ſed Deum conſulendum judicavit. Reſponſum autem ei redditum eſt plane praeclarum, & illa, quae tum de Apollinis ſapientia erat, opinione digniſſimum: non ſi maximos auri argentique acervos exſtrueret, non ſi mul-

multos exercitus aleret, non ſi terminos imperii ſui longe lateque proferret, ſed ſi ſe ipſe cognoſceret, ita demum beatum fore. Jam, etſi apud nos, qui vera religione imbuti ſumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas; tamen ejuſmodi oracula, quae praeceptum aliquod utile ad inſtituendam vitam continent, amare & magnifacere debemus. Conſtat enim, ea nihil eſſe aliud, quam inſignes quaſdam & eximias ſapientiſſimorum hominum ſententias, quae quoniam divinitus immiſſae in eorum animos videbantur, ad Deum referebantur auctorem. Quoties igitur audimus, Apollinem reſpondiſſe Croeſo, beatum eum fore, ſi ſe cognoſceret: quoties praeceptum eadem de re in templo Delphico inſcriptum fuiſſe legimus; toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum eſſe cognitionem ſui: cum inter omnes omnium aetatum ſapientes viros convenerit, in eo poſitum eſſe fundamentum felicitatis: neque ulla re unumquemque noſtrum in plura aut graviora mala, quam ſui ipſius ignoratione, prolabi. Quod cum ita ſe habeat, omnibus viribus elaborandum eſt nobis, ut cognitionem noſtri, quando tantum in ea momenti, ac ponderis ad beatam vitam ſitum eſt, conſequamur. Sed in hac re illud primum videndum eſt, quid ſit noſſe ſe: ne, eo ſecus quam oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorſus non poteſt, ut recte id faciamus, quod jubemur, niſi prius, quid jubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quam Plato docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primo multa diſputat, quibus hominem animum eſſe, non corpus oſtendat. Semper enim id, quod aliqua re utitur, ab eo, quo utitur, aliud eſſe. Uti autem homines & partibus corporis ſui, ut manibus pedibuſque, & toto corpore: ex quo effici, ut, quantum inter artificem & inſtrumentum intereſt, tantum inter hominem & corpus interſit: quam ſententiam & Ariſtoteles libro decimo ethicorum comprobavit, & apud Ciceronem libro ſexto de republica his verbis Africanus expreſſit. Mens cujuſque is eſt quiſque: non ea figura, quae digito demonſtrari poteſt. Quod ſi homo non corpus eſt, ſed animus; qui jubet, ut nosipſos noſcamus, illud videlicet jubet, ut noſcamus animum noſtrum. Atque hoc a Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tuſculanarum diſputationum. Eſt illud qui-

dem vel maximum, animo ipſo animum videre: & nimirum hanc habet vim praeceptum Apollinis; quo monet, ut ſe quiſque noſcat. Non enim, credo, id praecipit, ut membra noſtra, aut ſtaturam, figuram ve noſcamus: neque nos corpora ſumus: neque ego, tibi haec dicens, corpori tuo dico. Cum igitur, Noſce te, dicit, hoc dicit, noſce animum tuum: nam corpus quidem quaſi vas eſt aliquod animi aut receptaculum. Duo ſunt, quae hactenus probare ſtuduimus: eximium quoddam bonum eſſe cognitionem ſui, & noſſe ſe nihil eſſe aliud, quam noſſe animum ſuum. Nunc antequam progrediamur ulterius, illud admonendi eſtis, unam eandemque rem non uno eodemque modo a diverſis artificibus conſiderari. Angulum rectum, ajebat Ariſtoteles primo horum librorum, alia ratione conſiderat Geometres, alia faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor; & animum hominis aliter phyſicus conſiderat, aliter politicus. Phyſici, quae ſit animorum natura, quaerunt: ſimplex, an compoſita atque concreta: corporea, an expers corporis: mortalis & caduca, an immortalis & aeterna: ſit ne totus animus in qualibet parte corporis, an unaquaeque illius facultas ſuam in corpore ſedem quaſique domicilium habeat a ceteris ſecretum, ac ſeparatum. Nos quaecumque de iis & talibus ab eis, dumtaxat religioni noſtrae conſentanea, traduntur, tamquam vera & indubitata ponentes, animum ea tantum ratione conſideramus, qua vel depravari & corrumpi vitiis, vel virtutibus perfici & ad Dei ſimilitudinem, quantum natura patitur, perduci poteſt. Quare cum hodie nobis illud propoſitum ſit, ut ex Ariſtotelis, in iis libris qui ad moralem philoſophiam pertinent, ſententia, de animi humani partibus, deque uniuſcujuſque illarum perfectione verba faciamus (hoc enim potiſſimum modo praeparandos eſſe vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum quae in hujus ſexti libri explicatione tradentur) certos quaſi cancellos circumdabimus orationi noſtrae, eamque ſuis regionibus, ac terminis circumſcribemus: ut ab iis quae phyſicorum ſunt abſtinentes, ea tantum quae ad munus noſtrum proprie pertinent explicemus. Hoc loco prope ſupervacaneum eſſe judico, petere a vobis, ut me attente audiatis. Certe enim ea vobis cauſſa huc veniendi fuit. Et ut ridiculus fuerit

rit balneator, ſi, quos lavandi cauſſa in balnea ingreſſos videt, ab eis multis precibus petat, ut lavent; ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc conveniſtis, id ſi, ut faciatis, vos, rogem. Oratorum iſte mos eſt, qui, etiam cum exploratum habent, ſe attentiſſime auditum iri; tamen attentionem petunt: non quod opus eſſe eo putent, ſed quoniam, ſi aliter fecerint, adverſus artis ſuae praecepta feciſſe ſe putant. Meum eſt conari, ut auditu digna adferam; veſtrum, ne ea praetervolare patiamini, ſed ſingula diligenter expendentes, penitus demittatis in animos veſtros. Mihi, ut ne ad id, quod mearum partium eſt, praeſtandum imparatus venirem, proviſum eſt: vos quoque ad me qua ſoletis benignitate & attentione audiendum ſatis veſtrapte ſponte paratos eſſe confido. Animi noſtri ſive partium ſive facultatum bipartita diviſio eſt. Partim enim ipſarum ratione praeditae ſunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem praeditas eas vocamus, quae ex omni animantium genere in ſolis hominibus; rationis autem expertes, quae etiam in beſtiis atque ex aliqua parte in ſtirpibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quaſi per gradus ad ſumma contendere decrevimus) duplicem ipſae quoque habent varietatem. Aliae enim ſunt, quae vitam continent; aliae, quae animal conſtituunt. Quae vitam continent, tres ſunt: quas illa & in rebus inveniendis acutiſſima, & in eiſdem appellandis diſertiſſima Graecorum natio vocat τὸ θρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικόν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus haec exprimamus, non habemus; iis autem, quae poſtea cuſa ſunt, uti, propter quandam, ut verum fatear, ſtultam & ineptam religionem non audemus, uni in plura ſpargere, ac diducere cogimur, dicimuſque vim nutriendi, vim augendi, & vim procreandi. Hae omnes non in animalibus modo ſunt, verumetiam in ſtirpibus. Quae autem conſtituunt animal, duorum ipſae quoque generum ſunt. Partim enim cognitione quadam & apprehenſione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas γνωστικὰς Graeci, has ὀρεκτικὰς vocant. γνωστικαὶ in animalibus ſunt duae ſenſus & phantaſia: utendum enim eſt hoc, quando latino caremus. Senſibus apprehenduntur ſingula tantum, non

etiam

etiam univerſa, niſi quatenus ſunt in ſingulis. Non enim lapidem aut lignum proprie, ac per ſe videmus, ſed hunc lapidem & hoc lignum: aut potius neque hunc lapidem neque hoc lignum, ſed hujus lapidis aut ligni colorem. Senſus enim non percipit eſſentiam, ut Ciceronem locutum eſſe ajunt, ſive, ut poſteriores locuti ſunt, ſubſtantiam; ſed ea tantum, quae ei adjuncta ſunt: neque roſam aut videmus aut olfacimus, ſed roſae odorem olfacimus, colorem videmus. Senſus autem ſunt, ut notum eſt, numero quinque; quorum tactus in omnibus eſt animalibus, ceterum alii in aliis deſiderantur. Phantaſia rerum ſenſu perceptarum formas quaſdam, &, ut Graeci loquuntur, typos recondit, ac continet; ac praeterea judicat de quibuſdam, de quibus ſenſus exteriores judicare non poſſunt: ut hoc flavum eſſe dulce, & hunc, qui accedit, eſſe Socratem. Senſus in eo, ad quod proprie percipiendum aptus eſt, numquam fallitur: dum & intervallum moderatum ſit, & inſtrumentum, & id, quod interjicitur, probe affectum. At phantaſia ſaepe fallitur: ut cum in picturis eminere videntur quae plana ſunt: ut cum remus in aqua inflexus videtur: ut cum cani Aeſopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hanc ineſſe in beſtiis vel ex eo cognoſcimus, quod earum pleraeque & meminerunt & ſomniant: ut equi, ut canes: quorum neutrum ſine ea de qua loquimur facultate facere poſſent. Ex eis naſcuntur illae, quas in perſequendo fugiendoque cerni, & Graece ὀρεκτικὰς vocari diximus. Nam cum omnem ſenſum voluptas aut moleſtia comitetur: quarum altera naturae conſentanea & amica eſt, altera adverſa & inimica: fit, ut nullum animal ſit, in quo non inſit naturalis & appetitio eorum quae jucunda, & fuga eorum quae moleſta eſſe videantur. Ὀρεκτικὰς δυνάμεις Ariſtotelis interpretes Hammonius, Euſtratius, & alii vulgo, duas tantum faciunt, ἐπιθυμίαν, καὶ θυμὸν. Sed intelligendum eſt, in omnibus animalibus exſiſtere, & ex bono praeſenti laetitiam, & ex eo quod nondum adepta ſunt cupiditatem, & aegritudinem ex praeſenti malo, & metum, ac declinationem, ſi mali quid imminere videatur. Haec Stoici, ut me tertio ab hinc anno ex hoc ipſo loco dicere memini, propria hominis, non ei cum ceteris animalibus communia eſſe voluerunt. Neque enim metuere beſtias, ſed quaſi metuere;

Digitized by Google

tuere: nec cupere, ſed quaſi cupere: eodemque modo neque vera ipſas laetitia, neque vera moleſtia affici: ſed utriuſque imaginem modo quandam, ac ſimilitudinem habere. Quam opinionem, ut ſtultam & deliram, exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, àliique. Sed Stoici, ſi dogmatum ſuorum conſtàntiam, ac convenientiam retinere, ac conſervare vellent, ita dicere neceſſe habebant. Haec enim omnia ita definiebant, ut ex opinione naſci dicerent: ex opinione boni praeſentis, laetitiam; ex opinione mali praeſentis, moleſtiam: ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum. Cum igitur opinio in ſolis ſit hominibus, ſequebatur, ut ea quoque hominum propria eſſent. Sed verius eſt haec omnia convenire etiam in beſtias: neque ex opinione tantum exſiſtere, ſed etiam ex ſenſu aut phantaſia boni malive aut praeſentis aut imminentis. Omnes igitur illae facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita ſunt rationis expertes, nullam ut prorſus cum ratione habeant aut communionem aut ſocietatem. In homine eae quae Graecorum lingua ὀρεκτικαὶ nominantur, etſi ratione praeditae non ſunt, rationem tamen audire, & ejus obtemperare imperio poſſunt. Quorum utrumque nobis paullo enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non ineſſe rationem, ex eo quivis facile intelligat, quod ratio ipſa ſecum pugnare non poteſt: at ſaepenumero laetitiam, moleſtiam, cupiditatem, metum rationi adverſari videmus. Rurſus, eſſe iis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio eſt, quod ſuſcepti praeter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur aut mitigantur. Itaque recte ex Ariſtotelis ſententia dicitur, *τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι· τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι, καὶ κατ᾽ οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν, τὸ δὲ ἄλογον μὲν εἶναι φύσει. μεθέξει δέ τινι λογικόν* Haec latine ita expedite, &, ut ita dixerim, rotunde explicari non poſſunt: Sed nihil difficile amanti.

Libenter hoc & omne militabitur
bellum, in veſtre ſpem gratiae. Conabor ſi qua ratione poſſim haec ita latine eloqui, ut intelligantur. Earum animi noſtri facultatum, qaae ratione carere dicuntur, duplex ratio eſt. Quaedam ita ſunt rationis expertes, ut nulla prorſus

ſus eis intercedat cum ratione communio : tales autem ſunt quinque, vis alendi, vis augendi, vis generandi, ſenſus, & phantaſia. Nam hae omnes & communes nobis ſunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi poſſunt. At eae duae, quarum in altera vis eſt concupiſcendi bonum propoſitum, ejuſque adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminens, & eo, cum jam urget, dolendi, ſuapte quidem natura rationis expertes ſunt, ſed quodam modo tamen rationis participes dici queunt. Quibus eas argumentis rationis expertes eſſe cognoſcimus? Primum, quod his omnibus modis afficiuntur etiam beſtiae. Nam & concupiſcunt, & laetantur, & metuunt, & dolent. Deinde quod ſaepenumero cum ratione pugnant: ut cum incontinentem alio ratio, alio cupiditas trahit. Qualis eſt Ovidii Medea, quae ſe ait videre quidem & probare meliora, deteriora autem ſequi. Nullo autem modo fieri poteſt, ut eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cum alio ratio, alio cupiditas trahit, facile intelligitur, aliam a ratione eſſe cupiditatem. Unde igitur colligimus eas eſſe tamen in homine rationis quodammodo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eique parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum iraſcitur Achilles: multa iratus dicit, quae neque eum, cui dicuntur, neque eum, a quo dicuntur, decent. Hinc cognoſcas licet, iram a ratione aliam eſſe. Cum jam eo proceſſiſſet, ut ſtricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quam enim aliam accipiamus Pallada? Atque ibi Achilles divinam illam, & numquam delendam ex animis hominum ſententiam profert:

Χρὴ μὲν σφωϊτερόν γε θεὰ ἔπος ἐρύσαθαι.
καὶ μάλαπερ θυμῷ κεχωλωμένον. ὣς γὰρ ἄμεινον.

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, ſque obſequendum imperio dicit: id enim ſatius eſſe. oteſt igitur irae furentis impetus ratione cohiberi: vereque dictum eſt ab antiquo poëta, morbis hominum rationem mederi. Sic qui gaudent dolentve quibus non oportet, aut plus minuſve quam oportet; eodemque modo qui aut cupidi ſunt aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium, accipere & conformare ſe ad illius prae-

cepta

cepta poſſunt. Atque hoc eſt, quod Ariſtoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem ratione quidem carere, ſed tamen quodammodo participem eſſe rationis. In ea igitur ſunt omnes eae virtutes, de quibus in ſuperioribus libris diſputatum eſt: quae uſitato jam & recepto vocabulo Morales nominantur. Sequitur, nunc ut eam animi partem conſideremus, quae ſuapte natura ratione praedita, & hominum propria eſt: cujus etiam ipſius vires, ac poteſtates antiqui duorum generum eſſe dixerunt. Appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, quam vulgo electionem vocant. Quarum voluntas ſemper tendit ad bonum; προαίρεσις variat, & modo bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa, cum librum tertium explicaremus, & in librum ſeptimum, ubi de continentia incontinentiaque diſputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν id eſt opinionem: διάνοιαν, quam mentis agitationem, Cicerone, niſi fallor, auctore, vocare inſtitui: & νοῦν, quem aut mentem aut intelligentiam vocemus licet. Mentis cum ſenſu, ac praecipue cum ſenſu oculorum magna quaedam ſimilitudo eſt; unde & ſaepe Ariſtoteles oculum mentis vocat: & dictum eſt id eſſe mentem in animo, quod oculum in corpore: &, ut ſuo loco oſtendimus, ſenſum ac mentem interdum confundit. Ut enim ſenſus, ita mens quoque extremorum eſt: ſed ſenſus eorum quae ſunt inferiora demonſtratione, mens eorum quae ſupra omnem demonſtrationem. Mente apprehenditur Deus: apprehenduntur mentes illae ab omni contagione materiae ſeparatae: apprehenduntur mundi, & eorum quae illius ambitu continentur primordia, ceteraque ejuſmodi, quae multis magniſque obſcuritatibus involuta & in intimis rerum omnium parentis naturae receſſibus abdita & retruſa, iis demum perfecte patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo caeleſtem quandam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cum ſe applicuit & admorit διάνοια, in qua ineſt vis ratiocinandi, & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu, ac conjunctione exſiſtit, & exoritur illa omnium virtutum ſuprema, quam magnificentiſſimo vocabulo Sophian Graeci, Latini Sapientiam nominarunt. Ea perfecta cadere in hominem non po-

teſt: recteque judicavit ſive Thales Mileſius, ſive quis alius (non enim inter omnes convenit) ſolum Deum eſſe ſapientem. Sed tamen priſcis temporibus qui de Deo rebuſque divinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum cauſſis diſſerebant, earumque rerum cognitione ceteris excellere videbantur, eos Sapientes vocabant. Sapientiam autem eſſe dicebant cognitionem divinarum humanarumque rerum, & cauſſarum quibus eae continentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non ſophon ſe, id eſt ſapientem, ſed philoſophum, id eſt ſapientiae amantem eſſe profeſſus eſt: ab eoque deinceps qui ſe iiſdem quibus ille ſtudiis dediderunt, philoſophorum appellationem retinuerunt. At mente in rebus tam ſublimibus tamque arduis uti pauciſſimis hominibus datum eſt. Pleraque pars in foediſſimo eodemque tenaciſſimo corporearum cupiditatum coeno haerentes, & quaſi clavis quibuſdam, ut Plato loquitur, terrae affixi, ad divina & caeleſtia ne adſpirare quidem poſſumus. Quod cum ita ſit, in omnibus tamen hominibus lucent quaſi ſcintillae quaedam illius luminis, quibus fit, ut principia diſciplinarum, & communes illas ſententias, quas ἀξιώματα aut κοινὰς ἐννοίας vocant, ita videamus, quaſi ea quae cernuntur oculis, eiſque ſine cauſſa firmius etiam, ac certius, quam iis quorum cauſſam tenemus, aſſentiamur. Ad quas cum ſe admovit ἡ διάνοια, & ex illis alia quaedam neceſſario collegit, efficitur ἐπιστήμη, id eſt ſcientia, quam eſſe ajunt cognitionem rei per primam, propriam, & neceſſariam cauſſam. Quid mens proprie, quidque διάνοια ſit, diximus, ſimulque paucis tum ſapientiae, cum ſcientiae originem oſtendimus. Quarum utraque ad eam vim mentis pertinet, quam Graeci ducto a contemplatione vocabulo τὸν θεωρητικὸν vocant. Eſt enim & altera quae ab eis dicitur ὁ πρακτικὸς νοῦς, aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ὁ ἕνεκά του, quaſi tu dicas mentem, quae non ſimplicem, ut illa, veritatem ſibi propoſitam habeat, in eaque acquieſcat, ſed referatur praeterea alio, ut ad actionem, aut ad operis alicujus molitionem & effectionem. Hac aut videmus duce natura, aut certe facile percipimus communes quaſdam ſententias de rebus bonis & malis, expetendis & fugien-

giendis: cujuſmodi ſunt, tuendam eſſe hominum inter ipſos ſocietatem; colendam eſſe juſtitiam: ab injuria abſtinendum: vim vi repellere jus faſque eſſe: itemque alias quae quaſi principia ſunt, ac ſemina artium ad vitam neceſſariarum. Ad haec principia cum acceſſit primum διάνοια, quae ut dixi alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur, ac provehitur paullatim longius: deinde diuturnus uſus, & experientia cum accurata, & diligenti animadverſione, ac notatione eorum quae eveniunt in vita, exſiſtit illa magiſtra vitae, omnium bonorum conſiliorum praeceptrix, omnium honeſtarum actionum moderatrix, omnium moralium virtutum dux gubernatrixque prudentia. Eademque illa vi excogitatae, auctae, & ad ſummum perductae ſunt artes illae, quibus aut nullo modo, aut certe non ſatis commode carere poteramus. Reliqua eſt opinio, varium & multiforme monſtrum: quoque non Proteus aut Vertumnus plures induerit ſpecies. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus eſt; non tamen eis ſe finibus continet: ſed indomita quadam & effrenata licentia per omne genus rerum temere ruens, omnia permiſcet atque perturbat. Interdum etiam ſeſe pro ſapientia, pro ſcientia, pro prudentia venditans, homines nimium fidentes ſibi, in graviſſimos, ac perniciosiſſimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & inſtabilis eſt, nullius virtutis origo tribuitur: niſi quod bona opinio de iis quae ſciri poſſunt praeparatio quaedam eſt ad ſcientiam: bona opinio de rebus agendis, utiliter ad comparandam prudentiam antecedit. Immo vero, ut in diſciplinis quaedam ponuntur, quibus ſine ulla dubitatione credendum eſt; ita ait Ariſtoteles opinionibus, ac ſententiis ſenum & eorum quos longa & multiplex rerum experientia cautos, ac providos effecit, in conſilio capiendo, & in inſtituenda vita maximam fidem habendam eſſe: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad ſcientiam, obtinere. Dixi breviter, ut propoſueram, de omnibus humani animi facultatibus: & quamquam hanc totam diſputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui, tamen confido eam vobis non minus gratam fuiſſe, quam ſi omnes undique floſculos colligens omnes dicendi lepores, ac feſtivitates aucupans, concin-

no quodam, ac modulato verborum ſono aures veſtras demulcere ſtuduiſſem. Poteſtis autem facile perſpicere ex iis quae dicta ſunt, quibus de rebus in hoc ſexto libro explicando diſputaturi ſimus. Nam cum in ſuperioribus libris, earum virtutum, quae ſunt in illa parte animi, quam per ſe ratione carere, ſed rationi tamen parere poſſe diximus, natura pertractata ſit; in hoc de virtutibus illius ſuperioris ac divinioris partis, hoc eſt de intelligentia, ſapientia, ſcientia, arte, prudentia, ſed potiſſimum de prudentia diſſeremus. Quid igitur? finem ne ſtatim faciam, (id enim a me jam exſpectari video) an priuſquam deſino, ad haec toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego vero ita faciam, neque committam, ut aut ad ineundam aut ad perſequendam pulcherrimam & fructuoſiſſimam ſtudiorum viam, ullo aut loco aut tempore mea vobis cohortatio defuiſſe videatur. Dubitatis igitur, adoleſcentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiſcendam omnis vobis diligentia ſuſcipienda, omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligenda, omnis aliarum rerum cura ex animo ejicienda ſit? Vbi, quaeſo iſtam egregiam indolem, quam in pleriſque veſtrum videmus, ubi iſtud ingenium ad omnia ſumma natum, ubi iſtam partem aetatis ad concipienda doctrinae virtutiſque ſemina omnium aptiſſimam, aut honeſtius, aut ſuavius, aut fructuoſius collocare poteritis? Quid enim eſt, quo quiſquam oblectari; quo ad diſcendum invitari atque allici poſſit; cujus non in hiſce quotidianis diſputationibus noſtris copiam reperire aliquam liceat? Eſt quem arduarum rerum & remotarum a cognitione vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum evolvendis, in patefacienda ſapientiae, ſcientiaeque natura, neceſſario tractanda erunt. Eſt quem non tam ardua & ſublimia, quam in quotidiano uſu poſita, & ad inſtituendam vitam accommodata, delectent? Vtiliſſimis ad vitam praeceptis aures eorum qui me audient quotidie perſonabunt. Eſt cui antiquitatis cognitio & veteris hiſtoriae commemoratio jucunda ſit? At nos quidem ſcitis vix ullum praeceptum tradere ſolitos eſſe, quin ei illuſtrando repetitam ex Graeca Romanaque hiſtoria exemplorum lucem adhibeamus. Poëtarum alius amoenitate ducitur? Nos vero

ex optimis utriuſque linguae poëtis pulcherrima quaeque libantes, perpetuo diſputationes noſtras ejus quaſi ſalis adſperſione condimus. Graecam linguam amat aliquis? Ariſtotelem hic quotidie Graece loquentem audiet: qui ea lingua dictus eſt aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, ut ex optimis Graecis non peſſima Latina faciamus: neu quis a nobis audiendis, tamquam in latine loquendo non ſatis diligentibus, abſterreatur. Omninoque quicumque tantam huc animorum alacritatem tantamque diſcendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perſpicue docendi ſtudium adferam, faxo, numquam eis veniat in mentem, quod docenti mihi aſſiduam operam dederint, poenitere. DIXI.

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariae, &c. ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

NON EST HABITA.

SI quis eſt qui ſcire cupiat, Beatiſſime Pater, quanto gaudio perfuſus ſit Alfonſus II. Ferrariae Dux, poſteaquam te in ſummum iſtum & caelo proximum dignitatis, atque amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate, ac judicio ſublatum eſſe cognovit; is, ſi orationem meam cogitatione ſua ſubſequi, quaſque ille gaudendi cauſſas habuit, earum unaquaeque quantum ponderis, ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, ſimul & id quod cupit intelliget, & mihi, ſi forte illius gaudii magnitudinem verbis exaequare non potuero, ignoſcendum potius, quam ſuccenſendum putabit. Nam cum ea dicendo tractanda ſunt, quae nullo verborum genere ſatis exprimi poſſunt, acris & intelligentis aeſtimatoris eſt, non dicentis imbecillitatem accuſare, ſed eo ipſo potius argumento uti, ut id quod agitur ſingulare quiddam & eximium eſſe judicet, quod ad id exprimendum nulla potuerit ſatis

vehemens, atque illuſtris oratio reperiri. Alfonſus autem ſecundus ut inſignem quandam laetitiam perciperet ex eo, quod ſapientiae tuae ſumma totius Eccleſiae gubernatio delata eſſet, cum iiſdem illis cauſſis adductus eſt, quae ceteros quoque Principes Chriſtianos admirabili ob eam rem voluptate cumularunt, tum aliis etiam quibuſdam ad ſe proprie pertinentibus, quae in communi omnium gaudio gaudium ipſius majus, & inſignius reddunt. Ac primum quidem gratiſſimum ei, atque optatiſſimum accidit, illi potiſſimum ſummam rerum concreditam eſſe, qui per omne anteactae vitae ſpatium talem ſe praeſtitiſſet, ut tamquam perfectum & abſolutum antiquae illius innocentiae, & integritatis exemplum omnium praedicatione commendaretur. Quis enim per illum, cujus locum in terris obtines, rerum omnium praepotentem Deum, multos jam annos ad iſtam ſanctiſſimam ſedem provectus eſt, te uno iis omnibus virtutibus, quas bonum & omni ex parte abſolutum Principem habere decet, ornatior? Qui cum intelligeres, animum humanum duabus praecipue rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus eſt, divinitatis exemplar proxime accedere, cognitione primum, & intelligentia earum rerum quae dignae ſunt in quibus ſtudium collocetur, deinde procurandis hominum commodis, iiſque actionibus ſuſcipiendis, ex quibus quam maximus fructus ad quam plurimos perveniret; jam inde a principio ita vitam inſtituiſti tuam, ut perpetuo ad eos, quos dixi, fines omnia retuliſſe, neque umquam ullum temporis punctum mentis aciem ab eis deflexiſſe videaris. Itaque totum illud adoleſcentiae tempus, cui & communi hominum conſuetudine, & quadam prope ipſius naturae tacita lege major quaedam licentia tribui, ac permitti ſolet, a te, non in remiſſionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus aetas illa plerumque etiam ſine reprehenſione capitur, poſitum, ſed in aſſidua praeſtantium doctrina virorum conſvetudine, diligentiſſimaque cum omnium honeſtarum artium, tum earum praecipue, quae populorum rectoribus neceſſariae ſunt, perveſtigatione conſumtum eſt. Neque vero te ab eo, quod tibi propoſueras, curriculo aut deterrere poſtea laboris aſperitas, aut avocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui ſemel ad ſolidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitus

tus

tus imbibiſſes, omnia tibi, dum eo quo inſtitueras, pervenires, contemnenda, & pro nihilo putanda eſſe duxiſti. Nimirum illam tu virtutis pulchritudinem, quam Plato ſi cerneretur, mirabiles ſui amores exitaturam eſſe dicebat, non corporeis, ſub quos illa non cadit, ſed iis, qui, ſi nulla cupiditatum nubes oppoſita eſt, multo perſpicatius, & acutius cernunt, animi oculis videras: ejuſque deſiderio incenſus, niſi adepta ea, vitam ipſam tibi acerbam, atque inſuavem fore ſtatuebas. Igitur cum Patavii primum, deinde Bononiae, defixus in praeſtantiſſimarum artium ſtudio, primam aetatis partem exegiſſes, iiſque adoleſcens egregie navatae in ſtudiis operae inſignibus atque ornamentis affectus eſſes, quae ampliſſima in eis civitatibus tribui ſolent; judicaſti tibi jam eſſe ex domeſtico illo, & umbratili vitae genere, quod ad illud uſque tempus, flagrantiſſimam illam cognitionis & doctrinae ſitim expelere cupiens, neceſſario colueras, in ſolem, quod dicitur, & in pulverem prodeundum: tempus eſſe, ut praeclara illa ſemina, quae diligenter ſubacto, ac praeparato animo colueras, omni ratione foveras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipſa ſe, & fructus exſpectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla conſequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam eſſe: qui ſe ita ſtudiis abdidiſſent, ut nihil ex eis ad utilitatem publicam protuliſſent, eos numquam magnopere commendatos, ſaepe etiam reprehenſos, ac vituperatos fuiſſe. Quapropter in patriam reverſus, ut, quae te prima urbs naſcentem gremio, & ſinu ſuo exceperat, eadem quoque primos perciperet induſtriae tuae fructus, non tantum magnas controverſias, inter principes civitatis ortas, cum illi te communi conſenſu judicem ſumſiſſent, ſapientiſſime diremiſti, verumetiam ſedatis gravibus illis inter Franciſcum Sfortiam Mediolani ducem, & Joannem Jacobum Medicem fratrem tuum diſcordiis, pacem, pacem inquam, qua nihil optabilius eſt, nihil ſalutarius, civibus tuis inſperantibus reddidiſti. O felix, & auſpicatum principium. O praeclare poſitum rudimentum. Quid non bonorum ab eo ſperare poterant cives, qui primum virtutis ſuae ſpecimen pace, & privatim, & publice componenda dediſſet? Sed videlicet illa tanta virtus majorem

aliquem

aliquem campum in quo excurreret, majus theatrum in quo ſpectaretur, requirebat. Roma te, Roma urbium princeps jam tunc ad ſe vocabat, & ſub cujus olim imperio beata futura erat, ejus praeſentis virtutem tanto ante guſtare, ac cognoſcere cupiebat. Romam igitur veniſti, ubi virtutis tuae tam multa, tamque luculenta teſtimonia, & pace, & bello dediſti, ut Paulus III. Pont. Max. quem & omnes confitentur, & res ipſa loquitur, cum in ceteris rebus rara quadam & exquiſita prudentia, tum miro in pernoſcendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cujuſque meritis judicio praeditum fuiſſe, cum in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus eſſet, primum quidem te Epidaurio Archiepiſcopatu cohoneſtaverit, deinde vero abſentem Reipublicae cauſſa in auguſtiſſimum, & ſanctiſſimum Cardinalium Collegium adſciverit. Hic ego, ſi, quod poëtae ſolent, idem nobis quoque facere liceret, Neſtorium mihi aliquod, aut Ulixeum eloquentiae flumen optarem: ut quemadmodum una cum honoris amplificatione, tua ſemper virtus accrevit, ita mea quoque in explicatione laudum tuarum, quaſi per gradus attolleretur, & ſeipſa grandior, ac ſublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inuſitatiſque rebus dicentem, uſitato, & quotidiano genere ſermonis uti. Sed in hac conſcientia tenuitatis meae una me cogitatio ſublevat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum a te divinitus geſtarum non teſtes modo, ac ſpectatores, ſed exiſtimatores etiam & exornatores fuerunt. Nam quo die tot ampliſſimi & illuſtriſſimi Cardinales, non inconſulto aliquo & ſubito animorum impetu, ſed poſt accuratam in Conclavi aliquot menſium deliberationem, ad deferendam tibi ſummam in Eccleſia poteſtatem conſenſerunt, eodem die apertiſſimum judicium de perſpecta ſibi & explorata tua omnis generis praeſtanti & eximia virtute fecerunt. Quare non eſt mirandum, ſi, te tali Pontifice creato, Alfonſus II. Ferrariae Dux, qui ſtudium quoddam incredibile erga hanc ſacroſanctam Sedem a majoribus ſuis quaſi hereditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus eſt, quantum neque mea, neque cujuſquam oratione exprimi poteſt. Nam ad eas laetitiae cauſſas, quae communes ipſi ſunt cum ceteris omnibus Chriſtianis principibus,

pibus, non parvi quoque ponderis aliae accedunt. Primum quod, Eccleſiae cliens cum ſit, omnes opes, ac facultates ſuas hujus ſacroſanctae Sedis auctoritate nixas & fundatas eſſe non ignorat: ut etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quae ad ejus dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui & patrem habuerit amplitudinis tuae ſtudioſiſſimum, & ipſe non paterni magis imperii quam illius in te obſervantiae hereditatem creverit, ſciatque praeterea e ſuis omnibus neminem eſſe cujuſcumque ordinis, qui non eodem plane animo ſit ſemperque fuerit, quique honori tuo ex animo, atque ex illa ſumma voluntate non faverit, cui dubium eſt, quin is, facta ad gloriam tuam ea, quae maxima fieri potuit, acceſſione, incredibilem quandam ex eo hauſerit voluptatem? Poſtremo, qui ſeſe haud ita pridem cum Illuſtriſſimo Principe Coſmo Florentinorum & Senenſium Duce, gentili tuo, ducta in matrimonium illius filia, affinitate devinxerit, cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipſe uxorem acceperit, ex eadem qui univerſam Eccleſiam cum ſummo imperio regeret exſtitiſſet? Ille vero ſtatim accepto nuncio ſeſe in viam dediſſet, neque ullam moram interponendam putaſſet, quin praeſens tibi gratularetur, pedibuſque tuis ſuppliciter advolutus in tua poteſtate eſſe ſe, ac ſemper fore oſtenderet, niſi prius perculſis & afflictis nec opinata patris ſui, optimi ac praeſtantiſſimi principis morte, ſuorum animis aliquid conſolationis adhibendum eſſe duxiſſet. Quam quidem excuſationem partim inevitabili neceſſitate, partim naturali pietate ſubnixam, a te, Beatiſſime Pater, aequo animo acceptum iri confidit: quodque multo antea, ſi licuiſſet, facturus erat, ad pedes tuos proſtratus, te patrem, ac dominum agnoſcit, tibi ſe ſuaque omnia in fidem & clientelam tradit; & ut una cum ſententia, verborum quoque formulam apud majores hac in re uſitatam retineamus, DEBITAM TIBI OBEDIENTIAM PRAESTAT: ſeq. ſemper non ad fortunas modo ſuas, verum ad ſanguinem quoque & vitam pro hujus ſanctiſſimae Sedis dignitate profundendam paratiſſimum fore, omni aſſeveratione confirmat. DIXI.

Pro Alfonſo II. Duce Ferrariae, &c. ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XII.

HABITA ROMAE V. KALEN. Quinctil. Anno MDLXVI.

IN communi omnium Chriſtianorum principum gaudio, quo eos optatiſſima ſummi honoris ad te concordibus horum ampliſſimorum patrum ſuffragiis delati fama cumulavit, Pie V. Pontifex Maxime, ſi praecipuam quandam, ac prope ſingularem Alfonſi II. Ferrariae Ducis laetitiam exſtitiſſe dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quotidiana omnium conſuetudine, quam quod ipſi praeter ceteros gratum id ac jucundum acciderit, a me dictum arbitretur. Ita enim jam uſitatum eſt, ut omnibus Pontificibus, omnium principum nomine eadem illa dicantur, ut & eos qui audiunt veriſimile ſit ea modo ſibi videri audire, quae cuilibet alii eundem adepto honorem dicerentur: & ii qui dicunt non tam ex ſuo ſenſu orationem depromere, quam ex vetere aliquo libro ſollemnem, & certis conceptam verbis gratulandi ſummis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque vero dubitari poteſt, quin aequiſſimum atque honeſtiſſimum ſit, quemcumque hic ampliſſimus ordo ad Eccleſiae gubernacula admoverit, quando totum illud negotium non humanis conſiliis, ſed divini ſpiritus inſtinctu atque adflatu adminiſtrari certiſſimum eſt, ejus ut ceteri quoque principes libentiſſimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoſcant, leges obſervent, ſe ſuaque omnia ejus poteſtati tradant, ac permittant: eum denique, qui Deo maxime placuit, ſibi quoque gratiſſimum acceptiſſimumque eſſe profiteantur. Sed tamen & longe alia illa eſt animorum alacritas, cum homines eum quicumque ſibi rector divinitus datus eſt libenter accipiunt: alia cum, quem ſemper ipſi eo munere digniſſimum judicarant, quemque ſemper toto pectore optaverant, eum

cum divino quoque judicio probatum vident: & quamquam omnium publice intereſt, qualis ſit Pontifex: non eſt tamen obſcurum eſſe quoſdam populos quoſdamque Principes, quorum id privatim multis de cauſſis maxime interſit. Ex quibus ut unum eſſe Alfonſum ſecundum Ferrariae Ducem omnes homines intelligant: neque vulgarem illam, aut mediocrem laetitiam fuiſſe, quaipſe accepto Pontificatus tui nuncio perfuſus eſt, idque eo dici, non quod ita dici ſoleat, ſed quod veriſſimum ſit; conſtitui, ſi per te liceat, Beatiſſime Pater, primum quidem breviter exponere, cur tibi potiſſimum boni omnes communibus votis iſtum honorem mandari, & optaverint, & optare debuerint; deinde verò quas privatim cauſſas Alfonſus habuerit, propter quas eximiam quandam ex eo perceperit voluptatem. Sed quoniam prior orationis meae pars explicari aliter non poteſt, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idque cum aliqua tua moleſtia fieri neceſſe eſt: propterea quod, ut quiſque laude digniſſimus eſt ita minime libenter laudes ſuas audire conſuevit, ſupplex a te etiam, atque etiam peto hanc veniam, Pater optime, ac ſanctiſſime, ut quae de virtutibus tuis toto orbe jampridem ſparſa, ac diſſeminata ſunt, ea me ſtrictim, ac modice attingere, ac delibare patiaris. Vos autem, patres ampliſſimi, oro, atque obteſtor, ut ſi me ſublimia humiliter, ampla tenuiter, illuſtria inornate tractantem, & ex innumerabilibus, quae ad dicendum ſuppetunt, plurima praetermittentem, pauca proponentem, verius quam exponentem audietis; cogitetis cum animis veſtris, neque poſſe quemquam in tam ubere materia omnia perſequi, neque ea quae ſatis per ſe ſplendida, & magnifica ſunt, ornatu verborum indigere, & mihi eam in primis cautionem adhibendam fuiſſe, ne ſanctiſſimi ejuſdemque modeſtiſſimi Principis patriſque noſtri aures quamquam veriſſimis, & omnium ſermone celebratiſſimis, inuſitatis tamen, & longe multumque ſupra exempla vulgaria poſitis laudibus ſuis offenderentur. Atque equidem, Beatiſſime Pater, ut mea tibi quantum in me ſitum eſt minime moleſta ſit oratio, abducam, & avocabo eam a perſona tua, & de te reticens rem tantum ipſam excutiendam conſiderandamque proponam. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipſo ineuntis aetatis principio illud arduum ac

cum

cum labore ad virtutem dereɛtum iter ingreſſus hoc robore animi, atque hac indole continentiae eſſet, ut omnia blandimenta voluptatum reſpuens, & aſpernans, nihil in vita expetendum, aut magnifaciendum putaret, niſi quod eſſet cum laude, & cum dignitate conjunctum, ſeque jam tum a corpore quam maxime abſtraens ad divinarum rerum cognitionem cura omni ſtudioque raperetur; quis non facile auguraretur ex illa herbeſcentis adhuc, ſeque paullatim exſerentis ingenii teneritate magnas aliquando virtutis, ac ſapientiae fruges exſtituras? Quod ſi idem, cum ſe paullum jam corroboraſſet, ut plane liber ab omnibus impedimentis iter ſibi deſtinatum expeditius conficeret, ſecederet, ſegregaretque ſe a commercio vulgi, & ſolitariam vitam amplexus nomen daret in eam ſodalitatem, quae ex quo primum inſtituta eſt perpetuum quoddam inexhauſtae fecunditatis ſeminarium hominum & doctrina, & virtute praeſtantium fuit, quis non in ea ſpe, quam jam antea concepiſſet, magis, ac magis confirmaretur? Jam vero, ſi multos annos in eodem ordine ita vixiſſet, ut non aequalibus modo ſuis, aut minoribus natu, ſed ipſis ſenioribus exemplum innocentiae, & integritatis eſſet, nullam umquam ullius turpitudinis, aut flagitii ne tenuiſſimam quidem ſuſpicionem dediſſet, neque in caſtigandis aliorum delictis remiſſus eſſet, & tamen aliis omnibus facilius ignoſceret, quam ſibi: pium, ac juſtum bellum indixiſſet cum omnibus vitiis, tum praecipue pravis, & verae, ac catholicae religioni contrariis opinionibus, multos mortales aut errore lapſos aut ab aliis in fraudem inductos revocaſſet in viam: obſtinatos, & pertinaces, ne eorum contagio bonis obeſſet, repreſſiſſet legum habenis, & omnes vires ſuas ad eos exterminandos contuliſſet, ejuſque rei cauſſa nullam offenſionem, nullam ſimultatem, nullum odium, nullam denique capitis dimicationem ſibi umquam defugiendam putaſſet; nemo, ut opinor, inveniretur qui non tantum illud virtutis & conſtantiae lumen in excelſo aliquo, & illuſtri loco collocandum arbitraretur. Ad haec omnia ſi judicium & auctoritas acris alicujus ac ſeveri Pontificis accederet, qui nulla prorſus alia re quam illa praeſtanti virtute commotus eum virum, de quo loquimur, nihil tale ambientem, ac ne cogitantem quidem, in ſacroſanctum Cardinalium Collegium adſciſceret, iſque ſe

in

in illo dignitatis gradu conſtitutus eundem toto decennio praeſtaret, quem in aliis vitae partibus praeſtitiſſet; quis non ei bonus Pontificatum maximum ſpe & votis omnibus deſtinaret? quis non omnes Chriſtiani nominis & animi provincias gaudio triumphaturas, florenteſque, ac beatas futuras, tali ſibi dato gubernatore confideret? Si haec in extremis Galliae, aut Hiſpaniae, aut etiam remotioris alicujus provinciae finibus dicerem, pro certo tamen haberem cognitum iri ab omnibus, te, Pie Quincte, eum eſſe, quem mea jam dudum notaret, ac deſignaret oratio. Nam quae tandem vitae tuae pars non ejuſmodi fuit, ut in ea cum ſemper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire poſſent improbi, quod calumniarentur? Majori tu & tranquilliori animo paupertatem tuliſti, quam ceteri divitias ferunt. Numquam tu honores ſecutus es: ſed recto ſemper itinere gradientem, & de ſola virtute ſollicitum, de aliis rebus non laborantem, ipſi te ultro ſunt honores conſecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutavit; niſi quod ut tua virtus a pluribus cognoſceretur effecit: eandem quam privatus comitatem, atque affabilitatem, eundem cultum, eandem vitae, ac diſciplinae ſeveritatem retinuiſti. Una erat omnium vox, neminem eſſe, qui majori libertate ſententiam diceret, qui minus ad gratiam loqueretur, qui quae vera rectaque erant conſtantius, aut animoſius tueretur. Itaque non in ſermone tantum, ſed in vultu ipſo, ac nutu tuo magna ineſſe putabatur auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium conſenſu Pontifex renunciatus es, ut ſi cui forte adhuc dubium fuerat, hominumne judicio, an divino numine ſummi Pontifices crearentur, quod tamen nemini umquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis ſublata eſſe videatur. Non enim fumoſae majorum imagines, non invidioſa divitiarum magnitudo, non eblandite principum commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt: eadem illa virtus, quae te ab ipſis incunabulis ſuſceptum perpetuo comitata erat, ſerius omnino & votis noſtris, & meritis tuis, ſed tamen in iſto te tandem celſiſſimo dignitatis inter homines Deo proximae ſolio ſuis ipſamet manibus collocavit. At haec quidem omnia omnibus Chriſtianis, & principibus & populis ingentem laetitiam attulerunt: quas autem cauſſas habuerit Alfonſus II.

cur

cur ex eo praecipuum quoddam gaudium caperet, ſequitur ut exponam. Non eſt dubium, quin totius Chriſtianae Reipublicae interſit, quam optimos Pontifices creari, ſed tamen id magis quodammodo pertinet ad eos populos qui reguntur ab ipſo Pontifice, quam ad illos qui procul poſiti, etiamſi in iis, quae ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in ceteris tamen a regibus aliiſve principibus gubernantur: itidemque inter principes, magis ad eos, qui ſunt in fide, ac clientela Eccleſiae, quam ad eos quibus nulla talis intercedit cum hac ſancta, & apoſtolica Sede conjunctio. Cum igitur antiquiſſima, & nobiliſſima principum Eſtenſium familia & antiquitus a Pontificibus Romanis Ferrariam acceperit, & ab eiſdem ducali nomine, atque auctoritate decorata fuerit, ſemperque ex eo in hujus ſanctae Sedis patrocinio permanſerit; conſtat, cujuſmodi Pontifices ſint, quam amantes religionis, ac juſtitiae, eorum magis, quam multorum aliorum principum intereſſe. Deinde cum ex aliis multis & praecipue ex Illuſtriſſimo Cardinali Ferrarienſi patruo ſuo Alfonſus ſecundus de tua praeſtanti virtute cognoſſet: neque neſcius eſſet quanto opere & is, & frater ſuus Illuſtriſſimus Cardinalis Eſtenſis dignitati tuae vere atque ex animo faverent, fieri nullo modo poterat, ut non & ipſe idem evenire cuperet, quod & patruum quem ſemper meritiſſimo plurimi fecit, & fratrem quem aeque amat, ac ſe ipſum, tanto ſtudio procurare intelligebat. Poſtremo, cum ita natura comparatum ſit, ut eos quiſque ornatiſſimos, ac florentiſſimos eſſe cupiat, quorum cauſſa plurimum laboravit, in plurimaque ſe, ac maxima pericula expoſuit, neceſſe eſt inſigniter caram eſſe Alfonſo Ferrariae Duci hujus ſanctae Sedis dignitatem, pro qua majores ipſius tot labores ſuſceperunt, tot diſcrimina adierunt, toties de vita fortuniſque omnibus dimicarunt. Nihil augendi aut amplificandi cauſſa loquar Pater Beatiſſime: ſed id tantum optima fide teſtabor, quod, ſi opus ſit, certiſſimis, ac locupletiſſimis auctoribus probare nullo negotio poſſum: ſi ea minutatim perſequi velim quae a principibus Eſtenſibus pro apoſtolicae Sedis auctoritate, ac totius Italiae ſalute fortiter facta ſunt, non dies modo me, ſed vox ipſa vireſque deficient. Sed ut omittam ea quae nimis antiqua videri poſſunt, (ſi quidem mille jam anni, & eo amplius ſunt, cum

haec

haec nobiliſſima familia floret, alioſque aſſidue ex aliis principes perpetua quadam ſerie propagat) illud certe praetermitti non poteſt, quod cum Fridericus Ahenobarbus a Gregorio nono damnatus atque hoſtis judicatus, ob idque implacabili adverſus Eccleſiam Romanam odio flagrans, per Italiam immaniſſimi latronis more baccharetur, vaſtaret agros, opida diriperet, depopularetur, incenderet, non ſexui, non ordini, non aetati ulli parceret, caede, ac ſanguine compleret omnia, adminiſtrumque, ac ſatellitem crudelitatis ſuae haberet Eccellinum, quem non tam inter ſceleratos tyrannos, quam inter teatras, & immanes belluas numerare merito poſſumus, utriuſque copias non tam numeroſo, quam valido exercitu fudit, ac fugavit Azonus Marchio Eſtenſis. Quinetiam cum Salinguerra Taurellus, qui Eccelini ſororem in matrimonio habebat, eique in omni ſcelere geminus erat, Ferrariam vi & armis occupatam & oppreſſam teneret, miſerorumque civium cervicibus praedo crudeliſſimus incubaret, ejuſdem Azonis virtute, & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata eſt. Cujus rei cauſſa primum quidem univerſus populus Ferrarienſis Azonem ipſum dominum, ac principem ſuum conſalutavit, deinde vero Pontifices, habita ratione & ſumtuum quos ipſe in liberanda Ferraria fecerat, & beneficii quod ab eo Apoſtolica Sedes acceperat, eandem illam urbem ei poſteriſque ejus habendam, ac regendam conceſſerunt. Neque umquam, quoties aliqua ſeſe obtulit occaſio, recuſarunt Principes Eſtenſes, dum pro Eccleſia propugnarent, ſe ſuaque omnia promto animo in diſcrimen opponere. Quae omnia aliaque ejuſdem generis plurima non Ferrarienſium tantum annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortaſſis ſuſpecta eſſe poſſit, ſed optimi cujuſque illorum temporum aut etiam inferiorum ſcriptoris monumentis prodita, & teſtata ſunt. His virtutibus domus Eſtenſis ad tantam gloriam jampridem pervenit, ut ſummi Pontifices, ut Imperatores, ut Hungariae, ut Galliae Reges, aliique potentiſſimi principes pulchram ſibi, ac decoram illius affinitatem judicarint. Hae cauſſae ſunt, Beatiſs. Pater, cur Alfonſus ſecundus, qui neque pietate in Deum, neque obſervantia erga Sedem Apoſtolicam, neq; ulla denique virtute cuiquam ex majoribus ſuis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile

quoddam ex ea re gaudium ceperit. Neque quidquam libentius feciſſet quam ut ad te primo quoque tempore veniret,& ſanctiſſimis pedibus tuis advolutus quantopere tibi, & huic ſanctae Sedi devotus addictuſque ſit, modis omnibus declararet, ac patefaceret, niſi id temporum ratio prohibuiſſet. Sed cum ita eveniſſet ut feliciſſimi Pontificatus tui principium in id tempus incidiſſet, quo ipſe uxorem domum duxerat; judicavit te pro tua ſingulari clementia non iniquo animo laturum, ſi prius coepta nuptiarum ſollemnia celebraret, ac cum uxore unum, aut alterum menſem commoraretur: deinde ad debitum officium tibi praeſtandum veniret. Nunc autem aliud interea multo gravius objectum eſt impedimentum. Nam, cum ſceleratiſſimus ille religionis noſtrae hoſtis Turcarum tyrannus numeroſiſſimo exercitu Hungariae immineat, generoſiſſimus princeps, qui admirabili ſtudio ardeat incedendi aſſidue per veſtigia majorum ſuorum, Maximiliano Imperatori uxoris ſuae fratri ſponte ſe in belli, ac diſcriminis ſocietatem obtulit, eique pollicitus eſt, ſimulatque accerſitus eſſet, ſe ad eum nulla interjecta mora cum quantis poſſet copiis eſſe venturum. O vis virtutis, quid non in pectoribus vere generoſis efficis? Non dulcedine patriae, quam abitu ſuo maeſtam & paventem relinquit, non nuper ductae uxoris caritate, quae ſibi eo diſcedente a viſceribus ſuis diſtrahi, ac divelli videtur, non hoſtis feritate, non periculi magnitudine retineri fortiſſimus Princeps poteſt. Valeant, inquit, valeant alia omnia. Ubi Chriſtianae Reipublicae defenſio agitur, indignus ſim majoribus meis, ſi quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, ſi huc iter cepiſſet, ne interea accideret aliquid, ut ſtatim regredi, atque in Hungariam proficiſci neceſſe haberet: neque dubitabat fore ut haec excuſatio ſua a te quoque, Beatiſſime Pater, non modo acciperetur, verum etiam commendaretur. Sed quod ipſe ſi licuiſſet praeſens facturus erat, idem nunc per hunc Illuſtriſſimum Principem, ac Marchionem Franciſcum Eſtenſem patruum ſuum facit: quo deligere neminem poterat in quo plus ineſſet vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatiſſime Pater, Alfonſus II. Ferrariae Dux eam quam debet tibi, & ſanctae Sedi Apoſtolicae obedientiam praeſtat, ſe ſuaque omnia tibi tradit, ac conſecrat, ſemperque

ſe

ſe in tua, atque hujus ſanctae Sedis poteſtate fore ſanctiſſime pollicetur. Tu eum viciſſim, Beatiſſime Pater, ut ipſe te ſine ulla dubitatione facturum eſſe confidit, paterna benevolentia complectere: & quemadmodum ipſe ſemper omnes vires ſuas ad defendendam tuam, & Apoſtolicae Sedis dignitatem ſtudioſiſſime conferet; ita tu eum totamque una familiam Eſtenſem, eximium nobilitatis Italicae florem, non tuendam modo tibi, ac conſervandam, ſed amplificandam etiam in dies, ac cohoneſtandam judicato. DIXI.

Pro Carolo IX. Rege Chriſtianiſſimo ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

HABITA ROMAE ANNO MDLXVI.

SI eorum, que oratione tractantur, magnitudo, & praeſtantia non aliunde, quam ex ejus, qui de eis diſſerit, ingenio & dicendi copia penderetur; magnopere mihi verendum eſſet, Beatiſſime Pater, ne hodierno die, in hoc auguſtiſſimo & ad dicendum ampliſſimo orbis terrarum loco, ſplendor, ac dignitas maximarum pulcherrimarumque rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum eſt, ingenii mei tenuitate & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, hujus clariſſimi viri Oratoris ad te regii juſſu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum eſſe, ut veteri atque uſitato eorum qui ante me idem munus obierunt, inſtituto, de ſingulari atque eximia pietate, qua Reges noſtri, multis abhinc ſaeculis prae ceteris omnibus perpetuo floruerunt, breviter diſſeram: & non omnia quidem, quod infinitum eſſet, ſed aliqua tamen eorum, quae illi tum pro religione, tum pro hujus ſanctae Sedis defenſione pie fortiterque geſſerunt, commemorem: oſtendam deinde, quanto ſtudio atque ardore animi Rex noſter jam nunc in hoc ineuntis adoleſcētiae flore per illorum veſtigia gradiatur: quamque ſibi hujus praecipue laudis principatum appetat, ac

concupiſcat: quibus expoſitis, illud quoque facile intelligetur, quantae ipſi curae eſſe debeat Eccleſiae ſtatus: qui cum, ſecundum Deum, ex Pontifice potiſſimum pendeat: quamtopere te tali viro his turbulentiſſimis temporibus divinitus Pontifice creato ſibi praeter ceteros gaudendum arbitretur. Quae omnia ſi quis ita ſe tractare poſſe confidat, ut rerum magnitudini orationis pulchritudo reſpondeat; eum oportet aut ita exercitatum eſſe in dicendo, ut facultate ſua fretus, nihil ſibi difficile atque arduum putet; aut ita inexercitatum, ut, errore ductus, rerum pondera & momenta ſatis acute atque intelligenter perſpicere, ac dijudicare non poſſit. Neque mihi nunc alia ulla res perculſum, ac debilitatum hac cogitatione animum erigit, ac confirmat, quam quod apud te dicendum eſt, Beatiſſime Pater, qui & ea ſapientia es, ut, quanti queque res ſit, ex natura ipſius, non ex iis, quae de ea dicuntur, ponderes; & ea lenitate, ac manſuetudine, ut eis, qui, potius quam officium deſerant, ejus onere opprimi malunt, facile, ac libenter ignoſcas. Mihi vero memoria vetera repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum noſtrorum decora circumferenti, non unde incipere, ſed ubi deſinere debeam, ſtatuere difficile videtur. Tanta eſt enim rerum ab eis geſtarum magnitudo, tanta copia, ut neque poſſit quiſquam, ne ſi mentiri quidem velit, majora confingere; neque, vera conſectans, omnia tam brevi temporis ſpatio perſequi: ſed aut ab ipſo multa, aut ipſum a tempore deſeri neceſſe ſit. Nam quae tandem gens toto orbe terrarum nominari poteſt, quae ſemel ſuſceptam JESU CHRISTI ſalvatoris noſtri religionem majore conſtantia puram incorruptamque ſervaverit? quae plures atrociores ve illius hoſtes aut exſtinxerit, aut bellica virtute domitos errorem ſuum deponere, ſeque ad Eccleſiae ſocietatem recipere coëgerit? quae Apoſtolicae Sedi laboranti tam ſaepe ſubvenerit, eamque tyrannorum iniquitate & injuria oppreſſam non in priſtinam modo dignitatem reſtituerit, ſed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis praeſidiis muniverit? Omnia, quae ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere geſta ſunt, ſi unum in locum collata cum iis quae noſtri geſſerunt comparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur. Mille jam anni ſunt, & aliquanto amplius, cum Hlodoveus, qui

poſtea

poſtea Hludovicus vocatus eſt, primus Regum noſtrorum, ſalutari aqua ablutus, nomen in Chriſti militiam dedit. Neque diu cunctatus, ſuſcepto bello in Viſigothos, pertinaciſſimos haereſeos Arianae defenſores, eos commiſſo in Pictonibus proelio vicit, regemque eorum Alaricum manu ſua interfecit. Neque multo poſt haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodie Campus Arianus vocatur. Itaque ob id factum Anaſtaſius Imperator, honoris cauſſa, tunicam ei purpuream, ſive, ut tum loquebantur, blatteam miſit, ſimulque coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretii gemmis unionibuſque collucentem: atque eum per legatos non conſulem modo, ac patricium, ſed defenſorem Chriſtiani nominis, ſed liberatorem imperii, ſed generis humani patrem vocavit: felicem praedicans, cujus potiſſimum manu divina providentia illos urbis Romae everſores, provinciarum vaſtatores, Dei hominumque hoſtes cadere voluiſſet. Ille, ut principem vere magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiavit; ſed illam, quam dixi, coronam auguſtius quiddam & magnificentius eſſe duxit, quam ut cuiquam mortalium conveniret: dignam rem ſacrario, dignam quae non humano uſui, ſed divino cultui addiceretur: itaque eam ſumma cum veneratione, in templum Lateranenſe miſſam, divo Petro Apoſtolorum principi conſecravit. Nimirum ut belli principia ex ſolo divini cultus ſtudio extiterant, ita victoriae inſignia non alibi, quam in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit: ut omnibus ſaeculis in illo nobili munere, non tam illa clariſſimarum gemmarum multitudo, quam Hlodovei regis pietas, religioque fulgeret. Neque ſe tanto patre parum dignum praeſtitit Childebertus: qui Almaricum Alarici filium, cui etiam, ſanciendi foederis cauſſa ſororem Hlotildem in matrimonium dederat, cum in paterna impietate perſtare, ideoque in uxorem, quam abducere a Catholica Religione non poterat, injurium, ac contumelioſum eſſe cognoſſet; bello eum perſequi non prius deſtitit, & tyrannum ipſum obtruncavit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianae opinionis pravitate revocavit. O ſancta bella, quae non ad unius hominis ambi-

tionem, aut avaritiam explendam, ſed ad veram & catholicam religionem latius ſpargendam ſuſcipiebantur. O felices victorias, quae & victoribus immortalem gloriam, & victis aeternam ſalutem afferebant. Sed ita magna & memorabilia ſunt, quae mihi ſe ad dicendum offerunt, ut cum ſingula intueor, nihil eorum ſine flagitio praetermitti poſſe exiſtimem: ita multa rurſus, ut cum univerſa contemplor, plurima mihi neceſſario omittenda eſſe cognoſcam. Dagoberti tamen primi ſingularem eximiamque pietatem tacitus praeterire non poſſum: qui, & edicto propoſito, omnes qui fidem catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliae finibus excedere, aut capitis ſupplicio affici juſſit: & in reliquis vitae partibus ita ſe geſſit, ut, qui honores more noſtro relatis in divos haberi ſolent, eos illi poſt mortem Eccleſia decreverit. De Carolo autem Martello quid primum, quid poſtremum eloquar? Ille Saracenos, ferociſſimam, & Chriſtiano nomini inimiciſſimam gentem profligavit, quorum infinitam quandam multitudinem uno ad Ligerim proelio cecidiſſe, cum e noſtris pauciſſimi deſiderati ſint, hiſtoricorum monumenta teſtantur. Ille Friſios, impio falſorum deorum cultui deditos, & a Chriſtiana religione abhorrentes; repudiata ſuperſtitione, Chriſto initiari coëgit. Ille Viſigothos & Saracenos conjunctis copiis bellum renovare & Narbonenſem provinciam occupare auſos aggreſſus, agros eorum cadaveribus ſtravit, fluvios eorum ſanguine infecit. Ille, cum Gregorius tertius Pont. Maximus, rebus ſuis diffidens, opem ejus imploraſſet, Luitprandum, Longobardorum regem, ab hac urbe obſidenda ſola nominis ſui auctoritate deterruit. Sed non omnia perſequenda ſunt. Vocat enim nos ad ſe Pipinus, neque me diutius de rebus ſuis tacere patitur. Hic ille eſt Pipinus, Beatiſſime Pater, ille inquam Pipinus, Patres ampliſſimi, a quo eſt Pontificum maximorum auctoritas a contemtu vindicata, opes auctae, potentia ſtabilita. Etenim, ut ab optimis auctoribus memoriae proditum eſt, cum Aiſtulphus rex Longobardorum univerſam Italiam ſub imperium ſuum ſubjungere meditaretur, jamque Ravenam, & magnam praeterea Flaminiae partem occupaſſet, Stephanus ſecundus Pontifex, cum prius opem ab Imperatore Conſtantino petiſſet, atque ab eo neglectus eſſet, conſilium cepit

pit eundi in Galliam ad Pipinum: illum unum & ea pietate eſſe, ut auxilium ſibi libentiſſime laturus eſſet; iis viribus, uti facile poſſet. Neque eum ſua fruſtrata eſt opinio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus qui maximi poterant excogitari, uſque eo ut ei obviam profectus, tria millia paſſuum pedibus confecerit, manu frenum equi quo ille vehebatur tenens; & cum Alpes incredibili celeritate ſuperaſſet, tranſportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aiſtulpho, ut, collatis ſignis depugnare non auſus, Ticini ſe moenibus tueretur. Ubi tam diu obſeſſus eſt, dum ſe omnia quae abſtulerat, reſtituturum, neque umquam Pontifici moleſtiam exhibiturum, interpoſito etiam jurejurando, fidem daret. Qua poſtea neglecta, cum, longe lateque omnia populatus, poſtremo hanc ipſam urbem obſidione cinxiſſet, Pipinus, qui tamquam re confecta; in Galliam redierat, in Italiam denuo reverſus, virtute & armis perfecit, ut Aiſtulphus ſupplex eaſdem condiciones denuo acciperet; neque prius pedem ex Italia movit, quam praefectura Ravennatium, finibus longe maximis, utpote quibus & Flaminia & Aemilia tota contineretur, Pontifici reſtituta eſt. Exſtat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiae nomen eſt, in qua haec omnia olim honoris ergo inciſa & perſcripta fuiſſe conſtat. Ita enim in ea adhuc legitur: PIPINUS PIUS PRIMUS AMPLIFICANDAE ECCLESIAE VIAM APERUIT, ET EXARCHATUM RAVENNAE CUM AMPLISSIMIS. Pars tabulae, in qua reliqua ſcripta erant, aut caſu aliquo, aut temporum, aut hominum injuria confracta eſt. At aenea quidem & marmorea monumenta conficere, ac conſumere longinquitas temporis potuit: Pipini certe gloriam nulla umquam delebit vetuſtas, nulla inobſcurabit oblivio. Sentio tantas res multo brevius multoque exilius a me tractari, quam dignitati atque amplitudini ipſarum conveniret. Sed quis modus futurus erat, ſi quae ſic quod [illegible]x a me percurſa ſunt, iis in ſingulis immorari, atque inſiſtere voluiſſem? Nunc quoque ſi de Caroli Magni laudibus diſſerere vellem, quantus ſe mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in qua haereſes denuo efferre ſe & ſubcreſcere coeperant, ab adoleſcentulo perpurgatam. Dicerem immaniſſimam Saxonum gentem, ſemper victam, ſemper re-

pellantem, cum inter ſe conſtantia Caroli, & illorum pervicacia certarent, vix tandem continuo triginta trium annorum bello perdomitam, & abjecto idolorum cultu Chriſti leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam: Deſiderium Aiſtulphi ſucceſſorem, cum eadem, quae ille moliretur, oppreſſum: additam ditioni Pontificiae Corſicam: additos ducatus Spoletanum & Beneventanum, additum quidquid Lucam & Parmam interjacet. Neque praeterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani ſucceſſorem in ſedem ſuam fractis & obtritis hoſtium Eccleſiae viribus, reſtitutum. Illa vero quanto pleniore ore laudarem: relicto ampliſſimo & florentiſſimo regno, ſuſceptum iter impeditiſſimum, & difficultatis, ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validiſſimo exercitu, terram illam quae vagitus JESU CHRISTI naſcentis excepit, quae eum concionantem audiit, admirandis operibus certiſſima divinitatis ſuae ſigna dantem obſtupuit, ſpectavit ſublatum in Crucem, & ſuo ſanguine peccata noſtra expiantem, ex impiorum manibus ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen neceſſario praeterirem, ſumma omnia, & illo nobili Magni cognomine majora. Quod ſi vellem ulterius progredi, & tum quae priſcis temporibus Hludovicus Pius, Philiphus Primus, Hludovicus Craſſus, Philiphus Auguſtus, Divus Hludovicus, alii Reges, tum recenti memoria Franciſcus Primus, Henricus Secundus, Franciſcus Secundus, religionis & Sedis Apoſtolicae cauſſa fecerunt, exponere: commemorarem, quam multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint: quam multi Pontifices laborantibus rebus ſuis in Galliam confugerint: quam multa Concilia, cum alibi nuſquam poſſent, in Gallia tuto, ac libere celebraverint: multorum dierum multorumque voluminum, non unius horae & unius orationis nego[illegible]ſſet. Ob quae omnia ſemper ſummi Pontifices & quoſcumque potuerunt honores habuerunt regibus noſtris, & ex omni antiquitate in ſcriptis ſuis eos omnibus exquiſitiſſimis laudibus extulerunt. Exſtat epiſtola divi
„ Gregorii ad Childebertum Regem, cujus hoc principium
„ eſt. Quanto ceteros homines regia dignitas antecellit, tan-
„ to ceterarum gentium regna, regni veſtri culmen excellit.

Inno-

Innocentius tertius reges Gallorum, prae ceteris totius orbis regibus, ait ſemper Apoſtolicae Sedi, ut ipſius verba ponam, obſequioſos, & devotos exſtitiſſe. Honorius tertius eoſdem oppoſuiſſe ſe tamquam murum inexpugnabilem pro populo Chriſtiano. Gregorius nonus regnum Galliae ait eſſe quaſi pharetram quam Chriſtus ſibi circa femur accinxit, ex qua ſagittas electas extrahens, ipſas, ut ſibi gentes, & regna ſubjiciat, in arcu, ita enim loquitur, brachii potentis emittit. Regem Galliae Gregorius primus regem Catholicum, & praecellentiſſimum filium ſuum; Gregorius nonus Chriſtianiſſimum inter omnes Chriſtianos; Innocentius quartus Catholicum principem, & Chriſtianiſſimum regem; Urbanus quartus principem inclyta devotione praeclarum, principem Chriſtianiſſimum, praecellentium meritorum, athletam Chriſti ſtrenuum, & ſolicitum fidei Chriſtianae defenſorem vocat. Quae omnia honoris & dignitatis pleniſſima nomina, & illum, quem tot ſaeculis obtinuerunt, atque obtinent, inter omnes reges principem locum, reges noſtri, non aut ambitione ſua aut aliena aſſentatione conſecuti ſunt, ſed ipſi ſuis ſibi laboribus, ſuis periculis, ſuo ſudore, ac ſanguine compararunt. Ab iis igitur majoribus ortus Carolus nonus nihil aliud ſibi ſtudio habet, nihil aliud dies noctesque curat, ac cogitat, quam quomodo poſſit eorum quam ſimillimus evadere, & quam nobilitatem a majoribus accepit, eandem tradere poſteris ſuis inſigni aliqua acceſſione cumulatam. Quam ad rem divinus adoleſcens & ipſe per ſe naturali quodam impetu animi fertur, & aſſiduis Catharinae matris, omnium, quas hodie ſol adſpicit, ſapientiſſimae, ac praeſtantiſſimae mulieris vocibus incitatur. Itaque in iis acerbitatibus, quas ſuperioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod ſolatium ex pulcherrimo ſpectaculo, matris omnia recta & ſalutaria ſuadentis, & filii omnibus maternis conſiliis libentiſſime obſequentis. Quam multae ex eo adhuc puerulo auditae ſunt voces, erumpente foras, ſeque jam tum patefaciente natura, quae & excellens acumen ingenii, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla edituraе indicarent? quarum ego ſi nonnullas proferre inſtituam, facile convincam, neque Cyri illius veteris, neque Alexandri Magni dicta quaedam in pueritia, quae in admiratione

tione ſunt, ullo modo eſſe cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus eſt, ubi facta ipſa loqui quodammodo videntur. Quis eſt enim hodie in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gallia procellis, ac tempeſtatibus agitata ſit? Nam cum inaudita quadam ante hoc tempus calamitate multorum ex noſtris hominibus animos nefariae quaedam & exſecrandae opiniones occupaſſent, atque ita in eis inſediſſent, ut ipſi nihil ſibi non tentandum putarent, quo nobiliſſimum Regnum ab Eccleſiae communione & ab hujus ſanctae Sedis obedientia abducerent; tanta ex eo conſecuta eſt rerum omnium perturbatio, ut toti Galliae ultimum, quod impiorum potius capiti ſit, veniſſe exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios a patribus, fratres a fratribus, viros ab uxoribus, propter hanc de religione diſſenſionem, capitali odio diſſidentes. Neque ſe privatis parietibus continuit mali vis. Inita occulta primum, mox etiam aperta adverſus Deum, adverſus Regem, & Reginam adverſus omnes recte ſentientes ſcelerata conſilia. Perditi quidam, ac nefarii homines, quos illa furens turba, quaſi nuper caelo delapſos novi evangelii doctores, ſequebatur, convocatos ſuos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magiſtratus, ad Regium Imperium tollendum, ad occupanda opida, ad caedem & ſanguinem, ad rapinas & ad praedas incitabant. Horum vocibus, quaſi quibuſdam furiarum facibus, cum accenſa impiorum pectora eſſent, itum eſt ad arma: occupatae improviſo opulentiſſimae, ac munitiſſimae urbes: interceptae regiae pecuniae: direptae bonorum fortunae: ipſi aut expulſi, aut occiſi: antiquiſſima & religioſiſſima templa partim ſpoliata, partim inflammata, partim diruta & ſolo aequata: quae dejecta non ſunt, in iis ea patrata, quae commemorrari ſine horrore non poſſunt. O illorum temporum vel memoriam ipſam acerbam, ac luctuoſam, cum de legum auctoritate ſceleratorum audacia triumphabat: cum proſtratae religioni victrix inſultabat impietas: cum tremefactis omnibus bonis, & optimo quoque peſſima omnia metuente, volitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborum voces undique audiebantur. In his tantis malis, ac difficultatibus Carolus Rex plura ſe & difficiliora, propugnandae religionis cauſſa, feciſſe, ac praeſtitiſſe,

quam

quam quemquam alium ex omni memoria principem, vere ac merito gloriari poteſt. Omnes enim alii in externos bella geſſerunt; hic ſuis bellum inferre coactus eſt. Alii & a ſuis, & ab alienis adjuvabantur; hunc & ſui, & alieni oppugnarunt. Aliis, ſi vincerent, propoſita erat, praeter gloriam, imperii ac potentiae ſuae amplificatio; ſin vincerentur, erat, quo ſe reciperent. Huic, ſive vinceret, ſpectanda magna ſtrages ſuorum, cum inſigni virium ſuarum imminutione; ſive caſu aliquo vinceretur, regno fortaſſis carendum fuit. Et haec tamen omnia eum non deterruerunt, quominus urbes ſuas obſideret, earum moenia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obſeſſos commeatibus intercluderet, proelia, in quibus multi fortiſſimi Imperatores militeſque ceciderunt, committeret: omnia denique in ſolo ſuo faceret, quae in hoſtili fieri ſolent. Neque, ut opinor aliud bellum aetate noſtra geſtum eſt, in quo, quidquid ex utraque parte periret, uni periret. Quamquam autem meſſes ſe ſuas, ut dicitur, urere intelligebat; tamen, quoniam integritas religionis aliter conſervari non poterat, omnia ſibi perferenda eſſe ſtatuebat. Reginae autem in illis tumultibus quod ſtudium, quae ſolicitudo, quae concurſationes fuerunt? quid non illa tentavit, quid non molita eſt, ut omnia quam minimo damno componerentur: ut & conſervaretur Catholica religio, quod ſemper ei praecipuum fuit, & quam minimum ſanguinis funderetur? in quo fecit rem gentis ſuae nomini mirifice congruentem. Medicata enim eſt conſilio, ac prudentia ſua communibus totius Galliae malis; & eam ſe difficillimis temporibus praeſtitit, ut non jam verius mater regis, quam mater regni nominari meritiſſimo poſſit. Ejus enim praecipue, & aliorum regni ſui procerum, conſiliis, & virtute fortiſſimorum Imperatorum, ac militum ſuorum, quorum alii occubuerunt, alii adhuc ſuperſtites ſunt, Carolus Rex Galliam ex atrociſſima tempeſtate ſervavit, & in eum, in quo nunc eſt, ſtatum redegit. Quod ſi nondum omnia, quo vellemus plane perducta ſunt; cogitare debemus, bene agi cum iis, qui tam graviter aegrotarunt, cum, etiam ſi nondum recuperarunt priſtinam firmitatem, ſalus tamen eorum in tuto eſt. Etiam prudentes medici ſolent ex male affectis corporibus vitioſos humores paullatim educere: ne, ſi ſemel univer-

ſos

ſos exhaurire voluerint, quos ſanare conantur, occidant? Non eſt verendum, ne faciliora non perficiat is, qui jam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenſes D. Hludovici temporibus concitarunt. Duodecim annos natus erat D. Hludovicus, cum ad regnum vocatus eſt. Carolum, aliquanto etiam minorem natu, fratris mors in regio ſolio collocavit. Tum Blanca Regis Mater, & filium ſanctiſſime educabat, &, propter teneram illius aetatem, ipſa Galliam adminiſtrabat. Horum munerum utroque ita Catharina perfuncta eſt, ut omnes nihil perfectius fieri potuiſſe fateantur. Tum Albigenſes, pueritiam regis occaſionem ſuam rati, omnia in Gallia permiſcere tentarunt. Albigenſibus multo taetriores noſtrorum temporum haeretici, eadem ſpe deluſi, Regem Regno, Regnum religione ſpoliare ſtuduerunt. Illi cum ſaepe victi, neque quieſcere, neque ad ſanitatem redire vellent, exſtincti tandem, deletique ſunt. Non alia hos quoque fortuna, niſi reſipiſcant, conſequetur. Ad errores Albigenſium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos, D. Dominici conciones & vitae ſanctitas incredibiliter profuerunt. Non minus te Beatiſſime Pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & ſingulari in nos Dei beneficio ſummam in terris auctoritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitioſos errores tollendos profuturum eſſe confidit. Novit enim eximiam integritatem vitae tuae: novit perpetuum purgandae Eccleſiae ſtudium: novit labores in extirpandis haereſibus ab ineunte aetate ſuſceptos: novit animum nihil niſi de Deo, & de utilitate publica cogitantem. Neque noſtris ignota ſunt, quae tu ad mores hominum corrigendos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occaſionem, & jam feciſti, & quotidie facis. Refrenatas libidines, repreſſam & cohibitam luxuriam, expulſa nequitiae inſtrumenta, ſublatam penitus omnem Eccleſiaſticarum rerum nundinationem, compoſitos, & juſſu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius urbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & ut quod facias quamdiutiſſime facere poſſis, a Deo Optimo Maximo votis omnibus petit. Quem animum ſuum ut tibi patefaceret, lega-

legavit huc clariſſimum & nobiliſſimum virum Juſtum Turnonium, Comitem Ruſſilionis, magni illius Franciſci Cardinalis Turnonii, cujus memoriam & tibi, Beatiſſime Pater, & vobis omnibus, Patres Ampliſſimi, gratam eſſe, ac jucundam ſcio, fratris nepotem, hominem, ut omnia uno verbo complectar, ſuo genere digniſſimum: cujus egregiam virtutem & ſaepe alias, & proxime in illo memorabili adverſus haereticos proelio ſpectatam, rex ipſe amplis & honorificis praemiis proſecutus eſt, cooptato eo in equites ordinis ſui, & quinquaginta cataphractis equitibus praeeſſe juſſo. Per eum Carolus Rex, Beatiſſime Pater, ſibi, & toti Eccleſiae de tuo Pontificatu gratulatur: te verum JESU CHRISTI vicarium, verum Petri ſucceſſorem, non dubitanter agnoſcit: tibi, & huic ſanctae Sedi vere, atque ex animo quam debet obedientiam praeſtat, ac defert; & ut certo ſperat, ſe, in omnibus quae a te praeſtari poterunt, a te adjutum, atque ornatum iri: ita ſe omnes vires ſuas ad Eccleſiae & Sedis Apoſtolicae defenſionem ſemper promptiſſimo animo collaturum, neque hac in re cuiquam mortalium conceſſurum pollicetur. DIXI.

Pro Sigiſmundo Auguſto Rege Poloniae ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIV.

HABITA ROMAE XIIX. KALEN. FEBR. Anno MDLXVII.

QUantopere gaviſus ſit univerſus orbis Chriſtianus, poſteaquam auditum eſt, ſummum honorem, jam pridem ſummis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi divinitus delatum eſſe, Pie V. Pont. Max., vel ex hoc intelligi poteſt, quod concepti ex ea re gaudii vis non vicinarum ſe regionum, ac provinciarum finibus continuit, ſed ſolis inſtar, omnia, ſimul ut exortus eſt, ſua luce complentis, ad remotiſſimas gentes, & poſita in ipſis Chriſtianae ditionis finibus regna admirabili celeritate penetravit. Neque vero ei contigit, quod ventis ſolet, qui cum, unde oriuntur

tur, ibi vehementiſſimi ſint, ad longinqua fracti fere, debilitatique perveniunt: ſed quod ingentibus, vaſtiſque fluminibus; quae cum ab ortu ipſo magna ſint, perpetuo tamen aucta, & tumefacta progreſſu, eo majores undas volvunt, eo amplioribus, ac capacioribus feruntur alveis, quo a fontibus, ac capitibus ſuis longius receſſerunt. Ut cum aliis permultis nominibus beatiſſimum te omnium mortalium praedicare liceat, tum hoc non minimum ſit, quod ex honore tibi habito, & ad illos qui eum tibi decreverunt, immortalis gloria, & ad omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, incredibilis laetitia redundarit. Ac ceteri quidem viciniores Principes, ac populi quanta omnes animorum allacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi cauſſa, ſuo quiſque tempore miſerunt, cognoſcere potuiſti: hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Chriſtianorum imperium terminatur, quanto gaudio pii omnes exſultaverint, quas inter ſe gratulationes fecerint, quanto conſenſu meliora, & proſperiora omnia ſperare coeperint; cum, quo jam pridem ſanctitatis tuae fama pervenerat, eodem te in iſtam celſiſſimam dignitatis, atque honoris ſedem adſcendiſſe, perlatum eſt. Potentiſſimus enim idemque religioſiſſimus Princeps, Sigiſmundus Auguſtus Rex Poloniae, quam jucundus, & exoptatus ſibi ſuiſque populis ejus rei nuncius acciderit, teſtari cupiens, ea de cauſſa legavit huc Illuſtrem Virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo haec omnia non minus certo cognoſcere, quam ſi Regis ipſius non os modo intueri, & ſermonem audire, verum etiam penitus perſpicere intimos ſenſus animi poſſes. Is cum mihi mandaverit, ut hodie apud te, in hoc dignitatis majeſtatiſque pleniſſimo coetu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis abhinc ſaeculis, Polonorum Reges ad Chriſtiani imperii fines tum tuendos, tum propagandos, ſine ulla propemodum intermiſſione geſſerunt, & de ipſius Sigiſmundi Auguſti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine, ac conſtantia, deque quotidianis pro Chriſtiana Republica laboribus, ac periculis dicerem; quaeſo obteſtorque te, Beatiſſime Pater, tribue mihi hoc beneficium, ut, dum haec ſummatim perſequor, orationis meae curſus aura lenita-

tis, ac facilitatis tuae adjuvetur. Maximas res, memoratuque, ac cognitu digniſſimas afferam, & quamquam notas atque illuſtres, tum ſuopte ſplendore, ac magnitudine, tum propter regiae fortunae ſublimitatem, quae magnorum & potentum regum actiones obſcuras eſſe non patitur; tamen eo minus pervulgatas, quod Polonorum gens ſemper in praeclaris rebus gerendis, quam in iis quae geſſiſſet memoria prodendis, occupatior fuit: ſemperque majorum ſuorum virtutem imitari, quam celebrare, glorioſius duxit. Atque ut, unde propoſui, exordiar, & Poloniae Rex quam longe lateque dominetur, expediam: tota illa Germaniae pars orienti ſoli propior, quae eſt inter fluvios Guttalum, quem hodie Odram vocant, & Viſtulam, qui antiquis temporibus Germaniam a Sarmatia dividebat, & Sarmatiae quantum eſt a Viſtula ad Boryſthenem, & a ponto Euxino uſque ad ſinum Venedicum, inter quos mille Italica paſſuum millia interjecta ſunt, illius imperio continetur. Regio prope tota aequa, & plana, multis magniſque fluminibus & ad fertilitatem & ad mercaturas commodiſſimis irrigua, rebus ad vitam neceſſariis uſque ad abundantiam dives. Habitatorum autem ea multitudo, ut, cum equitatus regius ex ſolis nobilibus conſtet, centum quadraginta equitum millia armare, & in aciem ſecum, ſi res ferat, educere Rex Poloniae poſſit. Homines natura fortes & animoſi, quique non facile aut voluptatibus molliantur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam, immortalitatis inſtar; vitam per dedecus retentam, quavis morte pejorem putant. Ignominiam, ut fugiant, nihil non fecerint: ut mortem, nihil. Haec hominum, haec locorum ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte feroiſſimis gentibus, & partim ab Eccleſiae communione diſſociatis, ac diremtis, partim apertis & capitalibus Chriſtiani nominis hoſtibus, ut in illo confinio, tamquam in communi quadam arce, ac propugnaculo, fortiſſimi viri ad ſuſtinendam, ac propulſandam barbarorum immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Chriſtianis omnibus excubias divino conſilio conſtituti, ac collocati eſſe videantur: quo eſſent ceteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neque mihi videor quidquam a ſuſcepto munere facturus alienum, ſi breviter expoſue-

poſuero, quemadmodum illos Deus, ante ſexcentos abhinc annos, diſcuſſis errorum, quibus involuti erant, tenebris, ad evangelii lucem perduxerit. Quod dum facere ingredior adeſte quaeſo animis, quicumque corporibus adeſtis, & in re maximi momenti divinae bonitatis, ac ſapientiae magnitudinem conſiderate. Omnes fere magnae & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut uno, aut pluribus illuſtribus, ac notabilibus ſignis divinitus portendi, ac praeſignificari ſolent. Cum igitur tempus illud appropinquaret, quo ſe Deus Polonis patefacere, eoſque impia ſuperſtitione purgatos caeleſti doctrina imbuere ſtatuerat; adventantis jam, & inſtantis ſalutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, ſignificationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomiſlus Leſci Filius Princeps (quatenus haec convenire in hominem non Chriſtianum queunt) & juſtitiae, & clementiae, & beneficentiae, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil praeter Chriſti cognitionem deſiderares. Huic, cum multos annos ſine liberis eſſet, graviterque ea re angeretur, tandem natus eſt filius, ſed oculis captus: ita ut non facile dijudicari poſſet, majorem ne dolorem percepiſſet ex orbitate, an perciperet ex unici filii caecitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia eluſit. Jam ad ſeptimum annum pervenerat puer, eique patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenque imponi oportebat; cum praeter omnium ſpem ſubito oculis uti coepit. Incredibili laetitia perfuſus pater convocatos ad ſe hariolos conſulit quid ex tam admirabili ſucceſu filio ſuo, quid toti Poloniae portenderetur. Reſpondent, eo imperante, Poloniam mirabiliter illuſtratum iri. Ex ea ſpe atque omine puero nomen inditum Miecislao, quod gentis lingua ſignificabat eum qui ſibi gloriam gladio pariturus eſſet. Nullo enim alio modo illuſtrari poſſe Poloniam, quam bello, & armis cogitabant. Jam adoleverat Miecislaus: jam ad virilem aetatem pervenerat: jam mortuo patre rerum potiebatur: & ceteris quidem virtutibus patri non abſimilis, nihil ceteroqui bello egregium aut memorabile gerebat: ita ut tota Polonia, & ſe credulitatis, & vanitatis vatum ſuorum reſponſa damnaret. Sed majus quiddam quam quod illi ſuſpicati erant, parabat Deus. Miecislaus, ductis barbarico more ſeptem

uxo-

uxoribus, nullos tamen ex ulla earum liberos procreare poterat. Interea fundente ſe, ac ſpargente quotidie latius Chriſtiana religione, pervenerant & in Poloniam ſancti quidam viri: qui aut ſolitariae vitae, ut quietioris, & ad res divinas ſine ullo impedimento contemplandas aptioris, ſtudio ducti, aut periculorum metu in abditis, & remotis ſilvarum receſſibus deliteſcentes, Chriſto, ut poterant, ſerviebant. Horum quibuſdam in animum immittit Deus, ut ad principem adeant, eique polliceantur & liberos, & alia multo majora, ſi, repudiato falſorum numinum cultu, Chriſtum verum Deum agnoſcere, & traditam ab eo doctrinam ſuſcipere vellet. Ipſe quoque divini ſpiritus repentino tactus adflatu, promtum ſe, ac facilem ſalutaribus illorum monitis praebuit. Neque longius res ducta eſt, quam dum prima, ac praecipua religionis noſtrae capita edoceretur. Quae ut percepit, magna pompa, ac celebritate publice baptizatus, brevi tempore totam Poloniam ad Chriſtianam pietatem & exemplo ſuo incitavit, & cohortationibus, ac premiis allexit; & minis, ac ſuppliciis adverſus pertinaces propoſitis perpulit. Tum demum cognitum eſt, quod Miecislaus totos ſeptem annos caecus fuiſſet, ſignificatam eſſe hoc modo diuturnam Polonae gentis caecitatem: quod omnibus humanis auxiliis fruſtra tentatis, tandem divino beneficio lucem adſpexiſſet, fore ut populi quoque caecitas nulla humana ope ſanabilis divinitus depelleretur. Neque vana fuit ariolorum praedictio. Eo enim rerum potiente, Polonia ſplendore divini luminis illuſtrata eſt. Notum eſt autem, interdum fieri, ut etiam ſuperſtitioſi & impii homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temere inditum nomen. Gladio enim ſibi & ſuis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut ulla ex alia materia confecto, ſed gladio illo utrimque acuto, gladio ſpiritus, quod, ut ait Paulus, eſt verbum Dei. Ut autem ab ea Eccleſia, quae ceterarum omnium mater, ac magiſtra eſt, Chriſtianae vivendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, unde nihil non purum & incorruptum hauriri poteſt, legatos miſerunt ad Joannem Pontificem ejus nominis tertium decimum, per quos & eum, ut communem totius Eccleſiae paſtorem venerarentur, & ab eo ſibi peterent Epiſcopos mitti, a quibus regi, & quae ſibi credenda, queque

facienda eſſent, cognoſcere accuratius poſſent. Miſit ille Italorum hominum ſpectate probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi novellas illas, ac teneras nuper in horto Chriſti depactas, ac conſitas plantas, copioſis ſanctorum praeceptorum imbribus irrigarunt. Hujus Miecislai ſoror Adleida, cum Geiſae Ungarorum Principi nupta eſſet, cohortationibus ſuis perfecit, ut ipſe quoque cum tota Ungaria Chriſti Sacramento adigeretur. Neque vero ejus filius Boleslaus primus Poloniae Rex, aut majoribus ſuis laude bellica, aut patri propagandae religionis ſtudio ceſſit. Qui ſuſcepto adverſus Saxonas bello, & ea, quae illi dudum Polonis ademerant, recuperavit, & cum univerſam illam oram ad Albim & Salam fluvios, & Cherſonneſum Cimbricam, quae hodie Dania vocatur, ſub Imperium ſuum ſubjunxiſſet, ut oſtenderet, eam ſe victoriam Chriſto quaeſiiſſe non ſibi, nihil in victos acerbe, aut crudeliter ſtatuit: ſed cum eos ad accipiendam Chriſti doctrinam compuliſſet, fixis memoriae cauſſa in Sale ripa tribus ferreis columnis, in Poloniam ſe recepit. Numquid igitur, ea laude contentus, otio ſe poſtea tradidit? Immo vero declaravit, numquam deſidem atque ignavam eſſe virtutem: nullas ei eſſe a praeclaris actionibus ferias: fortes & conſtantes viros honeſtorum laborum, ac munerum perfunctione, non ad quietem invitari, ſed ad alia ex aliis aſſidue ſuſcipienda incitari. Nam cum Pruſſi aliquot ante annis Divum Adalbertum interfeciſſent; ejuſque corpus quidem ipſe aequo auri pondere a barbaris redemiſſet (mirum hoc quoque pietatis argumentum: ſed in tanta temporis anguſtia multa neceſſario praetermittenda ſunt) caedis autem ultionem in aliud tempus diſtuliſſet; tunc demum ratus adveniſſe tempus illud, cum & punienda eorum audacia, & armis frangenda pertinacia eſſet, bellum eis intulit, neque magno negotio victor, non aliam eis poenam impoſuit, quam ut erroribus ſuis depoſitis Chriſto initiarentur. Hic mihi, Beatiſſime Pater, venit in mentem, quod olim a quodam Graeco Imperatore dictum eſt, qui a ſuis in exſilium pulſus, cum apud hoſtes, ad quos confugerat, multo lautius, ac magnificentius haberetur quam apud ſuos, Perieramus, inquit, niſi periiſſemus.
Ita

Ita enim & qui ab illo Principe vincebantur dicere poterant, ſe niſi ab eo victi eſſent, perituros fuiſſe. Quid ego jam, ut Pomerani a Boleslao tertio, Pruſſi a Boleslao quarto ad Chriſtum, a quo defecerant, revocati ſint, perſequar? Rerum me copia, Beatiſſime Pater, inopem conſilii reddit. Quod ſi in me ulla dicendi vis, ac facultas eſſet, optarem equidem aliquam mihi non tam uberem, ac copioſam ad dicendum materiam dari; ut in ſingulis ejus partibus accurate percenſendis, copioſe exornandis, artificioſe exaggerandis jactare atque oſtentare me poſſem. Nunc enim, ut pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda eſt, nonnullorum vultus tantum atque ora, multorum ſumma modo capita oſtendit, totum reliquum corpus abſcondit; ita me, cui innumerabilia Polonorum Regum, ac populorum aeternis digniſſima laudibus facta, in anguſtum unius breviſſimae orationis curriculum concludenda ſunt, multaque ſi pandi explicarique poſſent, quaſique ſpectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent ſui; delibare modo, & attingere, multa etiam ſignificare potius, quam oſtendere, neceſſe eſt. Ideoque ne de bello quidem quod Boleslaus quintus cognomento Pudicus adverſus Jazigas, qui hodie partim Valachi, partim Ungari ſunt, geſſit, copioſius dicam: tantum quaſi praeteriens admonebo, eum, cum gentem illam ferociſſimam deviciſſet, illos omnes, quorum virtuti, ut ait vetus poëta, fortuna belli pepercerat, quaſi opima quaedam ſpolia Chriſto conſecraſſe, neque aliud eis, quam ut Chriſtiani fierent, imperaſſe. Ad Jagellonem enim Sigiſmundi Auguſti proavum feſtinat animus, cujus admirabili inuſitataeque virtuti utinam par a me adferri poſſet orationis genus. Sed ita prorſus exiſtimo: omnes qui ubique ſunt eloquentiſſimos homines, ſi communi ſtudio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita ſe habere, eos, qui me attente audire non gravabuntur, facile cognituros eſſe confido. Lituania, Beatiſſime Pater, ampliſſima, & fortium virorum feraciſſima regio, ceteris finitimis populis ad religionem Chriſtianam adductis, in veteri ſuperſtitione perſtabat. Colebant autem ejus Provinciae homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa pone-

 bant,

bant, eum ſumma diligentia in celeberrimis quibuſque oppidis perpetuum aſſervabant. Fulmini quoque divinitatem quandam ineſſe credebant, idque ſua lingua Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & ſelectas quaſdam in ſilvis eximiae proceritatis arbores venerabantur ut Deos. Viperis quoque & aliis ſerpentibus eundem tribuebant honorem. Qui quid horum violaſſet, inexpiabile ab eo ſcelus conceptum putabant. Cum hoc per ſe miſerabile erat, talem tantamque provinciam tanto tempore in tanta errorum foeditate verſari, tum illud accedebat incommodi, quod gens bellicoſa, & ferox finitimos ſibi Chriſtianos quotidianis incurſionibus laceſſens numquam quieſcere patiebatur. Ei genti annos abhinc amplius ducentos viginti imperabat Jagello, idemque praeterea & Samogitiam, & magnam Ruſſiae partem obtinebat, fortis & ſtrenuus Princeps, & quamquam religionis noſtrae miſteriis nondum initiatus, tamen, ut qui Chriſtiana matre genitus eſſet, animo ab ea non prorſus alieno. Cum igitur per id tempus mortuo Hludovico Ungariae & Poloniae Rege, Regni proceres de Heduigi ejus filia, ad quam Regnum delatum erat, in matrimonium collocanda deliberarent, ecce ab Jagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus ſuis velle Chriſtianum fieri, petere ut ſibi Heduigis uxor daretur: hoc ſi fieret, paratum eſſe omnes ditionis ſuae provincias cum Poloniae Regno ea lege conjungere, ut numquam divellerentur. Quam lubentibus animis Poloniae proceres eam legationem audierint, nihil opus eſt dicere. Suſtulerunt manus ad caelum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo, qui tandem illorum populorum miſertus, eam mentem imiſiſſet Jagelloni. Ipſa tamen Heduigis, in qua eximiam formae pulchritudinem ſingularis modeſtia aequabat, nihil de matrimonio ſuo ſine matris auctoritate ſtatuere voluit; totamque rem ad illius voluntatem rejecit. Miſſi ad eam oratores in Ungariam, quo ſe mortuo viro contulerat, quibus illa reſponſum dedit pietatis & prudentiae plenum. Longe a ſe abeſſe eam mentem, ut quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum Regnum Poloniae, & ad religionem latius ſpargendam pertineret. Cogitarent Poloni, & in commune conſulerent, reque mature deliberata id facerent, quod & Deo acceptiſſimum, & Regno utiliſſimum putarent

fore

fore. De procerum igitur ſentenia, conſtituto ad nuptias celebrandas die, Cracoviam magno ſaeptus comitatu venit Jagello: & quia fortaſſis a matre puer acceperat, ſanctos illos Reges, quorum memoriam nuper Eccleſia recolebat, ad adorandum Chriſtum recens natum non ſine muneribus veniſſe, ne ipſe quidem immunis ad Chriſtum venire voluit, eique pro munere non thus, non aurum, non myrrham, ſed fratres ſuos, quos ſecum baptizari voluit, ſed Lituaniam, ſed Samogitiam, ſed Ruſſiam, ſed omnes, uno verbo, quos in poteſtate habebat populos obtulit. Quam jucundum illud non hominibus modo, ſed Angelis ipſis fuiſſe ſpectaculum credimus, cum vir fortiſſimus ad ſacros fontes incredibili alacritate properaret, cum ſe in vas ad eam rem praeparatum cupidiſſime immergeret, cum magna & clara voce Deum & homines teſtaretur, ut in ſe aqua illa ſpargeretur, ita ſe pro Chriſto ſanguinem ſuum ubi res ferret ſparſurum eſſe. Baptizatus igitur & novo nomine, Vuladislaus Jagello dictus, poſtridie idus Februarias, eodem die Reginam in matrimonium duxit, neque multo poſt conſecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniae, totum eum annum in pacando Regno conſumſit. Eo autem anno qui proxime ſecutus eſt, cum ei nihil longius videretur, quam dum populos ſuos in Chriſtianorum numerum aggregatos videret, comitatus uxore & multis principibus viris, multis item Epiſcopis, ac ſacerdotibus in Lituaniam profectus, quam multis, quam, certis, quam inuſitatis documentis pietatis ſuae magnitudinem teſtatus eſt? Nam cum populum aegre ab inveterata ſuperſtitione avelli videret, ipſe omnibus inſpectantibus, manu ſua illis quas aliquando coluerat arboribus magna vi ſecures impingens, eaſque ab radicibus deturbans, tum ingentem vim aquae profundens in illos tamdiu adoratos ignes, non eſt, clamabat, non eſt Deus quod exſcindi, ac dejici, non quod exſtingui poteſt. O mirificos deos, quorum alter alteri pro pabulo eſt, alter alterum abſumit. In venenatis autem & mortiferis animalibus quae poteſt eſſe divinitatis ſimilitudo? Agnoſcite, agnoſcite miſeri errorem veſtrum, & reſipiſcite & tandem aliquando mentis oculos ad Deum omnium rerum effectorem convertite: ne, dum aeternum (ut falſo putatis) ignẽ colitis, in alium ignem vere aeternum incidatis. Simul eis religionis noſtrae principia,

cipia, ut poterat, ediſſerebat: ut eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus extingueretur, & novus ignis divini amoris in eorum pectoribus accenderetur. Cumque neque ſacerdotes, quos ſecum adduxerat, Lituanicam linguam, neque Lituani ullam aliam intelligerent, ipſemet eos ſummam fidei noſtrae ab Apoſtolis traditam, quam ſymbolum vocamus, ipſe formulam precandi a Chriſto Jeſu inſtitutam, ipſe cetera quae diſcere ſolent ii, quos catechumenos vocamus, in Lituanicum ſermonem convertens, neque ullum in ea re laborem ſubterfugiens, edocebat. O regem rari, & ſingularis exempli. O ardorem animi commemorabilem. O pietatem omnibus ſaeculis praedicandam. Ita igitur inflammavit Lituanorum animos, ut ad danda Chriſto nomina, & ad ſacroſanctam illam aquae adſperſionem ſimul omnes facto agmine concurrerent, ſeque longiorem moram pati non poſſe clamarent. Ideoque ſolis nobilibus ſingulatim baptizatis, cetera multitudo idem Sacramentum catervatim diſtributa ſuſcepit. Quid ego nunc exſtructarum ab eo ſacrarum aedium multitudinem, quid divitiarum eccleſiaſtici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid ſuſceptos in Samogitia ad Chriſtum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quae in Lituania obierat? Illud vero minime praetereundum eſt, quod ne regnandi quidem ſuavitas, maxima illecebra peccandi, quae ſaepenumero multos adverſus alia omnia ſatis firmos abſtulit, ullam vim habuit, ad Vuladiſlai fidem, ac conſtantiam labefactandam. Nam cum Bohemi, quorum animis paullo ante Joannes Hus & Hieronymus Pragenſis peſtiferum opinionum ſuarum virus afflaverant, mortuo Vencislao rege ſuo, legatos ad eum miſiſſent, per quos ei regnum deferebant, multiſque precibus obſecrabant, ut id aut ipſe, aut Vitoudus frater ipſius patruelis ſuſciperet, maximo uterque animo eorum preces repudiavit, addita illa nobili, & numquam ſatis celebrata voce. Religionem ſibi eſſe haereticis imperare. Non patitur temporis brevitas, ut aut plura de hoc dicam, aut de ejus filio Vuladiſlao tertio Poloniae, & Ungariae Rege, qui, ut Pontificis Maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexaverat, multiſque proeliis fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato adverſus pactas cum eis indutias bello,

tum

tum quoque magna eorum edita ſtrage, in ipſa tandem acie fortiſſime dimicans interfectus eſt. Eademque me cauſſa cogit, tum alios aliquot Reges ſilentio involvere, tum in Sigiſmundo Primo Sigiſmundi Auguſti patre laudando eſſe breviorem. Cujus pietatem quidem, ac religionem magnificentiſſima templa partim inſtaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam a fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum a regno ſuo novarum opinionum ſtudium: bellicam vero fortitudinem tam multae, tamque memorabiles de Moſchis, Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriae, &, ut cetera taceam, octoginta Tartarorum millia uno ad Boryſtenem proelio profligata teſtantur. Qui cum octoginta duos vixiſſet annos, carus ſuis, metuendus hoſtibus, utriſque venerandus, ſatur vitae, ſatur gloriae, moriens, Sigiſmundum Auguſtum non Regni magis quam virtutum ſuarum heredem reliquit. Hic ſi praeſens adeſſet, Beatiſſime Pater, ſanctiſſimos pedes tuos deoſculatus, hac ad te oratione uteretur. Magno gaudio affectus ſum, Pater Sanctiſſime, cum te ad Eccleſiae gubernacula admotum, & in iſto celſiſſimo inter mortales ſolio collocatum eſſe cognovi. Qualem enim jamdudum certa & conſtanti fama eſſe te acceperam, tali gubernatore navim Eccleſiae in his turbulentiſſimis tempeſtatibus egere intelligebam. Quem in locum Chriſtiana reſpublica deducta ſit, etſi dubitandum non eſt, quin tu ex iſta edita, ac praecelſa ſpecula optime videas, nos tamen qui ab hoſtibus undique circumſeſſi ſumus, certe propius intuemur. Et ab hoſte immaniſſimo, ac potentiſſimo invadimur, & domeſticis ſeditionibus laboramus. Neque ulla res majores ei animos facit, quam quod intelligit, graviori, & implacabiliori odio Chriſtianos a Chriſtianis, quam Chriſtianos a Turcis diſſidere. Ita qui conjuncti, ac conſpirantes terrori eſſemus, diviſi, ac diſſentientes ludibrio & deſpectui ſumus. Jamque mali vis, invitiſſimis, & nequidquam retinentibus nobis, non obſcure per partes uſque adhuc integras ſerpit. Et alia hoc Regna nuper magno bonorum omnium moerore ſenſerunt; & nos, quamquam omnia prohibendi cauſſa facimus, pervincere tamen non poſſumus, ut nihil populis noſtris vicinitate, ac contagione noceatur. Em, numquamne his tot, tam gravibus, tam diuturnis calamitatibus

remedium aliquod reperietur? At tu, Beatiſſime Pater, cujus & apud Deum preces, propter ſanctitatem, & apud homines juſſa, propter auctoritatem plurimam valent, per illam qua genus humanum complecteris caritatem, per illam curam, quam Chriſtianis omnibus & debes & praeſtas, per illum ipſum, cujus in terris vice fungeris, Jeſum Chriſtum, ſuccurre ac ſubveni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia conſilia, omnem auctoritatem, ac potentiam tuam confer ad Chriſtianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac ſtabili concordia inter ſe devinciendos. Quod igitur rex ipſe per ſe facere propter locorum diſtantiam non poteſt, id per hunc clariſſimum virum oratorem ad te ſuum facit: per eum tibi gratulatur: per eum ad te omnes vires, ac copias ſuas defert: per eum tibi & huic ſanctae Sedi obedientiam praeſtat: quamque laudem a majoribus ſuis hereditariam accepit excubandi aſſidue pro Chriſtianis, & quicumque hoſtes Chriſti atque Eccleſiae fuerint, eoſdem ſemper habendi pro ſuis, eam ſe diligentiſſime, ut ſemper fecit, conſarvaturum, neque umquam ab eorum virtute degeneraturum eſſe promittit. Tibi autem, Beatiſſime Pater, cum omnia fauſta & proſpera precatur, tum quo facilius ea quae a te expectantur perficere poſſis, illud a Deo votis omnibus petit, ut publico Eccleſiae bono non minus diu Pontifex vivas, quam te Pontificatu dignum vixiſſe, omnes, qui vere & incorrupte judicant, confitentur. DIXI.

De toto ſtudiorum ſuorum curſu, deque Eloquentia, ac ceteris diſciplinis cum Juriſprudentia conjungendis.

ORATIO XV.

HABITA ROMAE ANNO MDLXVII.

NOn eram neſcius, cum hanc Pandectarum interpretandarum provinciam ſuſciperem, fore, ut multis ſermonem darem, quibus mirum, ac novum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita conſumſiſſem, ut eos modo libros attingerem, qui aut ad eloquentiam aut ad philo-

philoſophiam pertinerent, mutata ſubito voluntate, ad tractationem juris civilis tam longo intervallo redire: a quo me plerique jampridem animum omnino avocaſſe, & ad mitiora ſtudia, tamquam ad Sirenum ſcopulos, adhaeſiſſe, aut quaſi loti cujuſdam Homericae, ita illorum dulcedine, ac ſuavitate captum, hujus jam ne per ſomnum quidem meminiſſe arbitrarentur. Quibus ut ſatisfaciam, ſimulque vobis omnibus hujus conſilii atque inſtituti mei rationem reddam; etſi non libenter facio, ut de me loquar, tamen antequam progrediar longius, pauca quaedam de toto ſtudiorum meorum curſu breviter commemorare conſtitui: quae ſi audire, ac cognoſcere grave non erit, ſpero fore, ut graviſſimi quidem & eruditiſſimi homines, quos hic adeſſe video, factum meum non improbent: vos autem optimi & ſtudioſiſſimi adoleſcentes etiam fructum aliquem ex hac narratione capiatis. Cum enim, quae praecipue res progreſſus meos retardaverit, meque decurſo jam ſpatio a calce ad carceres, ut dicitur, revocaverit, cognoſcetis forſitan, exemplo meo edocti, melius ipſi veſtris rationibus conſuletis. Ego igitur, ut primum puer grammaticorum, & rhetorum praeceptis viſus ſum utcumque imbutus eſſe, leviter guſtatis dialecticae principiis, ceteris autem philoſophiae partibus ne a limine quidem ſalutatis, nulla Graecae linguae intelligentia, nullo rerum uſu, nulla antiquitatis cognitione inſtructus, animum ad jus civile appuli: & iis doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Jamque eo proceſſeram, ut, quae tum praecipuae laudes habebantur, & in argumentando ſatis acutus, & in reſpondendo non incautus, &, quacumque de re ageretur, abunde loquax eſſem: &, quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia uno ſpiritu citare, multorum interpretum nomina recenſere, multos verſus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, ut opinor, & periſtylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa poſſem. Cum ipſe me eo nomine circumſpiciebam, meque pulchrum, ac beatum putabam, tum uno ore omnes, ut ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qui tantula aetate tantam mihi, ut ipſi putabant, ſapientiae; ut res ipſa docuit, ſtultitiae & inanium opinio-
num

num ſupellectilem compararem. Jam omnes me mei foro & cancellis & ſubſelliis deſtinabant: magnamque in ſpem venerant, rabulam me aliquem non in poſtremis fore, confidentem, acrem, contentioſum, praeſertim cum & natura eſſem firmis lateribus, & voce magna, &, quod caput eſt, illi me quos dixi magiſtri, ſi non multum ſapere, at certe, quod apud eos pro eodem erat, multum audere multumque clamare docuiſſent. Quid verbis opus eſt? Inibi jam erat, ut illud vitae genus ingrederer, cum Deus (Deus enim fuit: neque hoc mihi ex animo excuti poteſt) Deus igitur effecit, ut quaedam Budaei & Alciati & aliorum ejuſdem notae hominum ſcripta, quae numquam ante illud tempus adſpexeram, in manus meas venirent. Quae cum evolvere coepiſſem, paſſimque in eis multa reperirem, quae de magiſtris meis numquam audiſſem: multas ſententias, quas illi me ratas, ac firmas eſſe docuiſſent, graviſſimis argumentis convulſas, ac labefactatas, multa ex Graecis ſcriptoribus depromta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebrae eſſent; nolite quaerere, quid mihi animi fuerit. Viſus mihi ſum de caelo decidiſſe; aut in alium quendam orbem delatus eſſe: neque aliter affectus ſum, quam egeni & inopes homines interdum ſolent, qui cum totam noctem ſomniarunt ſe divites repente factos eſſe, ubi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectarunt, experrecti, omnia domi ſuae obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? ego ille paullo ante tumidus & ferox, cum mihi de repente vultus, animus, verba cecidiſſent: jamque ſuffuſus pudore, verecundarer inter eos verſari, qui de me ita magnifice ſenſerant: ſubduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, caſtris, & in Graeciam navigavi: id eſt, ad Graecarum litterarum & diſciplinarum magiſtros me contuli: eademque opera perluſtravi etiam vetus illud Latium: id eſt, omnes ad unum veteres linguae Latinae ſcriptores diligenter & accurate pervolutavi, ſedulo undecumque omnia colligens, quibus mihi juriſprudentia inſtructior & ornatior fieri poſſe videretur. Atque in hac peregrinatione, tum in Lycei ambulationibus, tum in Academiae ſpatiis ſaepe me exercui: neque aut illius e Gargetto delicati atque otioſi ſenis hortos inviſos praeterii, quam-

quamquam venenorum, quam ſalubrium herbarum feraciores, neque disjectas veteris illius Poeciles, non tam Polygnoti manu, quam Zenonis ingenio nobilitatae, reliquias neglexi. Et ut magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum, ac nobilium fluminum, Euphratis puta aut Nili, fontes, ac capita ipſa venerunt; ita juvit me incredibiliter, cum apud illos ſapientiſſimos ſenes cernerem, quibus ex fontibus manaſſent ampliſſima illa juris civilis flumina, per quae, toto orbe ſparſa atque diffuſa, tam multi aſſidue ſummo homines ingenio navigarent. Interea, ut paterfamilias, qui, mercaturae cauſſa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximieque animo caram domi uxorem reliquit, ſaepe de ea cogitans, ſicubi aut gemmam aliquam, aut ſcite tornatum anulum, aut monile bacatum, aut ſegmentatam veſtem, aut talia mundi muliebris ornamenta conſpexit; ſtudioſe omnia comparat, ac ſeponit, quibus eam, domum reverſus, muneretur; ſic me per omne ſcriptorum genus vagantem numquam ea cura, ac cogitatio deſerebat, ecquid decerpere, ac delibare ex eorum unoquoque poſſem, quod, cum ad juriſprudentiam reverterer, ad eam expoliendam, & exornandam accommodatum eſſet. Sciebam enim quam turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait, Ulixem in illo diuturno errore crebro ſpectare ſolitum Ithacam verſus; itidem ego ad juriſprudentiam identidem reflectebam oculos: & ab ea tamdiu abeſſe me, vix ſatis aequo animo ferebam. Quinetiam, ne me amoeniores illae diſciplinae uſu quodammodo ſuum facerent, multa ſaepenumero faciebam uſucapionis interrumpendae gratia: quod & mea qualiacumque ſcripta declarant crebris juriſconſultorum adſperſa ſententiis, & quotidianae diſputationes, quibus, quoties erat occaſio, aliquid ex hac diſciplina petitum intexebatur, non obſcure indicabant. Nunc, cum mihi videar non ea quidem omnia, quae animo conceperam, perfeciſſe, ſed uſque eo tamen progreſſus eſſe, ut iis, qui juris civilis cognitionem ex ipſis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre poſſim; putavi tempus jam ipſum poſtulare, ut prodirem, & navatae in hoc genere ſtudiorum operae ſpecimen aliquod darem. Cur autem Pandectas potiſſimum extra ordinem interpre-

terpretari voluerim, cauſſa haec fuit. Videbam eruditiſſimos in hac ſchola viros, quibus docendi juris munus mandatum eſt, ita ſe in eo gerere, ut, ipſa ſi loqui poſſet jurisprudentia, non certius, aut copioſius, aut majori cum dignitate videatur explicatura ſenſus ſuos, quam ab illis quotidie explicantur. Omnia ex eorum ore profluunt, quae in hac arte, aut cogitari prudenter, aut diſputari acute, aut certo definiri, ac ſtatui poſſunt. Itaque cum in omnibus habeam quod admirer, in nullo habeo quod deſiderem. Sed illi tamen, quid dignitati ſuae, eique, quam meritiſſimo obtinent, auctoritati conſentaneum ſit, intelligentes, perpetuo in gravium & arduarum quaeſtionum tractatione verſantur: exquiſitam ſingularum vocum explicationem, ut humile quiddam, neque ſatis dignum, in quo tempus conterant, aut praetermittunt, aut modice attingunt. Planeque ſi ad eos audiendos ii tantum accederent, quos oporteret, id eſt, qui prius in grammaticorum, rhetorum, philoſophorum ſcholis diu multumque exercitati eſſent; nihil amplius, quam quod ipſi cumulatiſſime praeſtant, requireretur. Nunc, quod ego me principio feciſſe dixi, ut ad jus audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor ne etiam hodie a pleriſque peccetur. Cogitavi igitur, ſi pro mea virili parte huic incommodo mederi ſtuderem, neque invidioſum id mihi, neque inutile aliis fore. Nam neque invidiam habet ullam, quod ab aliis neglectum jaceat, id ſumere; & in exercitu non tantum Imperatorum & tribunorum, ac centurionum, ſed & gregariorum militum, & calonum quoque, ac lixarum aliquis uſus eſt. Neque, ſi gubernatorum in navi regenda praecipuum eſt munus, non ii quoque utiles ſunt, quorum in ſentina exhaurienda omnis conſumitur labor. Quamquam, ſi id quod res eſt fateri, ſi recta & vera ſpecioſis, ac fucatis anteponere, ſi, quanti res quaeque ſit, non quanti vulgo fiat, ſpectare volumus; multo plus eſt in hac pura & ſimplici verborum explicatione momenti, quam plerique fortaſſe ſuſpicarentur. Nam cum verba, ut ait Ariſtoteles, ſint eorum, quae animo concepimus, notae; fieri nullo modo poteſt, ut, qui vim verborum non percipit, eam ſententiam, quae illis verbis expreſſa eſt, aſſequatur. Itaque & idem Ariſtoteles alibi ait, eos, qui, quid quoquo

verbo

verbo proprie indicetur, non ſatis intelligunt, in rebus judicandis ſaepenumero falli: & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem eſt, qui neſciat, patrum avorumque noſtrorum memoria, cum perverſa quaedam, ac peſtifera opinio invaluiſſet, nihil cultum orationis, nihil hiſtoriae veteris notitiam, ad eos, qui graves, ac ſerias diſciplinas tractarent, pertinere, Graecas vero litteras etiam impedimento eſſe, quanta & quam denſa caligo univerſum prope terrarum orbem obtexerit? quantaque verborum neglectum, rerum ignoratio conſecuta ſit? Sed, quid neceſſe eſt huic rei aliunde argumenta petere? Illi ipſi, quorum libros quotidie terimus, veteres juriſconſulti, in explicandis legibus, ſenatuſconſultis, edictis praetorum aut aedilium, conſtitutionibus, decretis, epiſtolis principum, quam quaeſo viam rationemque tenuerunt? Nempe in patefacienda ſingularum vocum vi, ac proprietate tam multi tamque aſſidui ſunt, ut magnam induſtriae ſuae partem in eo conſumere videantur. Quod prolatis, ac productis ipſorum locis probarem, ſi, quam facile, tam neceſſarium eſſet. Antiſtium Labeonem juriſconſultum nobiliſſimum cum alicubi valde commendaſſet Gellius, ad poſtremum addit. Latinarum vocum origines rationeſque percalluerat: eaque praecipue ſcientia ad enodandos juris laqueos utebatur. Hos me ſequentem duces, nemo, ut opinor, merito culpaverit. Quam igitur interpretandi viam nobis Ulpianus, Paullus, Gajus, Marcellus, ceterique juris antiſtites praeiverunt, eam ſequemur, & eorum veſtigiis, quantum vires noſtrae ferent, inſiſtentes, ſumma ope conabimur, efficere, ut neque praetermittamus neceſſaria, neque inutilia conſectemur; & quotidie tamen aliquid minime vulgare minimeque contritum adferamus. Quod ut jam nunc perſpicere poſſitis, dum ad titulum de juſtitia & jure interpretandum accedo, quaeſo, diligenter attendite. DIXI.

Cur-

Cur ad munus docendi quo ſe ſponte abdicaverat, revocatus ſit.

ORATIO XVI.

HABITA ROMAE PRID. KAL. MART. Anno MDLXIX.

QUod antiquitus a ſapientiſſimis viris dictum eſt, non licere cuiquam mortalium, quid facturus, aut non facturus ſit, certo pronunciare: quod in vita multa eveniunt, tum ut ea ne facias, quae facere decreveris; tum ea ut facias, quae numquam facere conſtitueris: id ego & ſaepe antehac in aliis, & in meipſo nuper veriſſimum eſſe cognovi. Nam in hoc publice docendi munere quinquennium jam cum aliqua hominum approbatione verſatus, eo me, ut ſcitis ſuperioribus menſibus ſponte abdicaveram: idque eo animo, ut, quod ex me ſaepe auditum eſt, numquam me poſtea eandem provinciam ſuſcepturum, numquam eoſdem labores denuo ſubiturum putarem. Cogitabam, ſatius eſſe deſinere quam deficere: me, ſive placuiſſem, ſatis jam ſpectatum eſſe; ſive diſplicuiſſem, plus ſatis: ſatius eſſe cum deſiderio, quam cum ſatietate diſcedere: utcumque eſſet, tradendam quaſi curſu aliis lampada, qui & laboris patientiores & doctrinae copia inſtructiores, inſtitutam hic & inchoatam a nobis, majore animo, quam viribus, juriſprudentiae cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione conjunctionem exaedificarent, ad ſummumque perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abunde videbatur, tanti, ac tam praeclari operis aliqua ſaltem fundamenta jeciſſe, & praeſtando, quod poſſem, alios qui plus poſſent, ut experiri vellent exemplo meo excitaſſe. Jamque totus in eo eram, non ut me languori quidem, ac deſidiae dederem: qui ſemper ignavorum vitam mortemque juxta aeſtimaſſem: ſed ad eas artes mecum recolendas, ac celebrandas referrem, quibus uſque a puero deditus fui: & ad mandandas litteris cogitationes quaſdam meas, quibus efficerē, conarer quidem certe, ut quod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrarienſis ſtudio-

ſtudiorum, ac fortunarum mearum patroni ſumma liberalitate conceditur, ejus aliquis fructus non ad praeſentes modo & eos qui nunc ſunt, ſed & nunc ad exteros, & olim ad poſteros perveniret. In hac me cogitatione defixum, & tamquam in portu, complicatis velis, ceteriſque armamentis omnibus compoſitis, quieſcentem, veſtra, Cardinales ampliſſimi, auctoritas expergiſci denuo, & ſubductam jam navim, mutato conſilio, deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quae mihi res eo mirabilior viſa eſt, quod non deerant homines & ingenioſi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum ultro ſtudium atque operam profiterentur ſuam: quorum etiam unum a me ipſo vere atque ex animo commendatum eſſe memini. Itaque ut in hiſtoriis eſt, eos, qui M. Catonem in praeturae petitione ſuperarant, ipſoſmet mirari ſolitos, quod ſe tali viro Populus Romanus praetuliſſet; ſic fateor, mihi mirum viſum eſſe, quid ita vobis potius libuerit, me alia jam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium acceſſione revocare, quam in locum meum aliquem ex iis ſufficere, ac ſubſtituere, qui id, in beneficii loco, petebant. Quod ego neque ita me ignoro, ut mihi tribuam, ac non veſtrae potius humanitati, quam ulli merito meo acceptum feram; & tamen non debeo eſſe aut adverſus dignitatem meam, aut adverſus veſtra judicia improbe curioſus. Nam, ſive aliquid eſſe in me, cur hic honos mihi habendus eſſet, judicaſtis, potius eniti, ac contendere debeo, ut veſtram de me opinionem rebus confirmem, quam ut verbis refellam: ſive, quod magis credo, veſtra tantum in eo humanitas, & quaedam erga me voluntatis propenſio valuit non minus optabile aut honorificum duco, a vobis amari, quam magna aliqua ſive eruditione, ſive eloquentia praeditum judicari. Illud quidem neque reticere, neque diſſimulare poſſum, recentem iſtam veſtrae erga me voluntatis ſignificationem magnum mihi onus impoſuiſſe, magnam curam & ſollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes induſtriae meae nervos neceſſitatem attuliſſe. Non enim mihi tantum elaborandum eſt, ut, ſiquam mihi exiſtimationem ſuperiorum annorum labores vigiliaeque pepererunt, eam conſervem, ac tuear; ſed multo magis, ut veſtra de me

me judicia ſuſtineam, & aliqua ſaltem ex parte reſpondeam illi exſpectationi, quam de me, ut veriſimile eſt, in multorum animis pondus auctoritatis veſtrae concitavit. Quod quidem me ſtudioſiſſime conſtantiſſimeque facturum vobis omni adſeveratione confirmo, daturumque operam, ut haec, qua nunc cincti, ac circumfuſi eſtis, ſtudioſorum adoleſcentium miltitudo, ſi nulla alia re, at certe induſtria & adſiduitate vix alium quemquam a vobis ad rationes ſuas accommodatiorem huic muneri praefici potuiſſe fateatur. Sed jam tempus eſſe videtur, ut ſpecimen vobis aliquod exhibeam ejus rationis, ac viae, quam & uſque adhuc in docendo tenui, &, niſi vos aliud jubeatis, deinceps perpetuo tenere decrevi. Quod dum facio, date mihi obſecro hanc veniam, ut avertam a vobis orationem, atque ita diſſeram, quaſi ii tantum adeſſent, quorum cauſſa me, rude jam, ut arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuo revocandum cenſuiſtis. DIXI.

De Doctoris officio, deque modo juris prudentiam docendi.

O R A T I O XVII.

HABITA ROMAE PRID. NON. NOV. Anno MDLXIX.

MAjorem in dies fructum capio ex hoc conſilio atque inſtituto meo, exornandi juris civilis, neque lautius modo, ac nitidius, ſed diſtinctius etiam, & ad rudiorum captum accommodatius, quam plerique vulgo ſolent, explicandi. Nam etſi ſatis intelligo, non tantum mihi eſſe vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc, quod animo concepi, quodque omnibus votis expeto, plane perficiendum, requireretur; juvat tamen, tanti ac tam praeclari operis qualiacumque fundamenta jacere, experiri ſi forte alios rebus omnibus inſtructiores commovere & ad eandem cogitationem ſuſcipiendam excitare poſſim: efficere denique ut quicumque olim de hoc meo conatu vere judicare & poterunt & volent, quidvis mihi potius, quam aut in deligen-

ligenda recte docendi ratione, ac via judicium, aut in eadem aliis commonſtranda voluntatem defuiſſe fateantur. Quibus enim rebus ejus, qui quamcumque artem docere inſtituit, officium contineri arbitror, eas ut praeſtarem, & alias ſemper, & praecipue ex quo libros Pandectarum explicare ingreſſus ſum, magno mihi ſtudio elaboratum eſt. Ac ne quis forte quaerat, quae tandem illa ſint, in quibus & multum operae poſuiſſe me dico, & multum ponendum eſſe omnibus, qui docendi munus ita ut oportet obire, ac ſuſtinere meditantur; exponam ea, ut potero, breviter, vobiſque poteſtatem faciam, ex iis quae hodierno die de doctoris officio dicam, exiſtimandi quid a me in poſterum non expectare tantum, ſed etiam exigere debeatis. Exiſtimo igitur duobus verbis comprehendi poſſe munus ejus qui docet: videndum enim ei eſſe, quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum eſſe ei, primum ut vera doceat; tum ut propria ejus artis, in qua verſatur aut certe cum eo quod agitur conjuncta & cohaerentia. Modus autem docendi is eſt, ut perſpicue doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine, & genere ſermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato. Haec omnia qui praeſtet, ut in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem quam docet, & ea ita diſtinguat, ut ſuo quidque loco digerat, ac collocet, & verbis propriis, ſignificantibus, ab eorum qui pure, ac nitide loquuntur conſvetudine non abhorrentibus efferat, atque eloquatur, ei ego nihil omnino ad ſummi, ac perfecti doctoris laudem deeſſe ſtatuo: qui autem cum ea plene quidem & abſolute praeſtare non poſſe ſe agnoſcat, eo tamen quidquid habet virium confert, ut ad eas laudes quam poteſt proxime accedat, digniſſimum eſſe, cujus honeſtiſſimos conatus, & induſtriam ad praeclara tendentem bonorum omnium perpetuus applauſus approbatioque comitetur. In his omnibus varie peccatum eſſe video a multis eorum, qui quadringentos fere abhinc annos jus civile tractarunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in praetio ſunt, ut, quaſi Atlantis humeris caelum, ita eorum auctoritate hujus artis dignitas ſuſtineri putetur. Nam & multa ſaepe pro veris falſa docuerunt: & referſerunt libros ſuos alieniſſimis quaeſtionibus: & ſine ullo ordine omnia tradiderunt: & cum latine loqui ne-

ſcirent, novum quoddam & monſtroſum ſibi confixerunt loquendi genus, ut ſi veteres illi Pauli, & Ulpiani, & Papiniani & ceteri juris antiſtites reviviſcant, multis interpretibus eis opus futurum ſit, ad eos qui ſcripta ſua interpretati ſunt intelligendos. Ac cur falſa quidem pro veris tradiderint, non negaverim alias quoque fuiſſe cauſſas: duas tamen praecipuas fuiſſe arbitror: ignorationem antiquitatis, & perverſum quoddam ſtudium contradicendi. Etenim cum tota Reipublicae atque Imperii Romani facies ita verſa atque immutata eſſet, ut nullum retineret veteris formae veſtigium, aliae conſuetudines eſſent, aliae leges, alia religio, alii magiſtratus, alia judicia: exſtincto autem lumine latinarum & graecarum litterarum, omnia denſiſſimis ignorantiae tenebris ſepulta atque obruta tenerentur; fieri nullo modo potuit, quin homines ejus Reipublicae ignari, cujus leges & jura tractabant, tamquam in illuni nocte ſine lumine errantes, ſaepe offenderent, ſaepe laberentur, ſaepe quovis potius, quam quo inſtituerant, pervenirent. Ad quod incommodum cum aliud acceſſiſſet ex prava quadam ambitione, quae multorum ex illis animos occuparat, ut indecorum putarent, cuiquam adſentiri, ac tum demum ſibi pulchri, ac beati viderentur, ſi ſuperiorum placita labefactare, ac ſubvertere, ipſi autem aliquid, quod ante ſe nemo dixiſſet, adferre potuiſſent: quaſi clavum clavo, ſic opinionem opinione trudentes; eo tandem rem perduxerunt, ut, cum receptum ſit, in rebus judicandis communem interpretum ſententiam ſequendam eſſe, ſaepenumero, quae in plures probata ſit, in tanta diſcrepantia, ac varietate dubitetur. Scitum autem eſt quod ait Plato, ſemper inter ſe conſentire eos qui aliquid ſciunt: nam neque ſciri poteſt niſi quod verum eſt; neque in quaque re verum eſſe amplius uno poteſt. Jam, quod ſecundo loco poſui, multas ſaepe ab eis inculcatas quaeſtiones, neque juris civilis proprias, neque ad id quod in manibus erat ullo modo pertinentes, id quin verum ſit, dubium nemini umquam futurum eſt, qui eorum ſcripta, vel per tranſennam, ut dici ſolet, adſpexerit. Niſi forte quaerere, quae ſit poteſtas ablativi, ut loquuntur, abſoluti, aut gerundii, aut relativi, Qui, Quae, Quod, & ſimilia, quae vel referre piget, grammaticorum non eſt potius quam juriſconſultorum;

torum; aut quae ſit ratio definiendi, quid interſit inter definitionem & notationem vocabuli, quando liceat argumentari ab enumeratione partium, non dialectici potius, quam juris civilis profeſſores, docere debent; aut denique innumerabilia, quae eorum commentarios legentibus paſſim occurrunt, non melius & verius ab iis artificibus quorum propria ſunt explicantur. Nam de ordine quid dicam? quem ſemper ſapientiſſimus quiſque plurimi fecit: cui tantum tribuerunt quidam ex veteribus philoſophis ut ſummum, ac ſupremum hujus univerſitatis parentem atque opificem Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud praeſtitiſſe, quam quod confuſas & permiſtas inter ſe rudis materiae partes diſcreviſſet, certoque ordine ſuis quamque in ſedibus collocaſſet. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantum digeſſit, ac diſpoſuit, ſed ex nihilo effecit, ac procreavit Deus. Sed tamen ex eo intelligi poteſt, quae illorum de ordine opinio fuerit, quantamque vim in eo ineſſe crediderint; cum a quo nihil amplius quam confuſas mundi partes in ordinem adductas eſſe dicebant, eum tamen ipſi quoque cum ceteris veriſſimo nomine parentem, ac conditorem omnium rerum vocarent. Exſtat praeclara ſententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil eſſe aut pulchrius, aut ad uſum commodius quam ordinem: nihil contra aut adſpectu foedius, ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incommoda adferat, quam confuſionem, ac perturbationem. At noſtri illi cum dialecticen aut non didiciſſent, aut ita didiciſſent, ut non didiciſſe praeſtaret; quibus, quaeſo, modis omnia miſcuerunt? qualem nobis cujuſque generis praeceptorum farraginem reliquerunt? Ut ſi quis ruſticus hordeum, triticum, viciam, legumina in unum acervum conferat, non illius acervum horum commentariis exiſtimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, cum in eos inſpicio, ſaepiſſime Ovidiana illa de Chao in mentem veniunt.

Quaque erat & tellus, illic & pontus & aër.

Non aliter enim apud hos, ubi verbi cauſſa, de auctoritate magiſtratuum agitur, dicetur etiam aliquid de teſtamentis; ubi de emptione & venditione diſſeritur, aliquid de poenis, aut de auctoritate tutorum inſeretur: nihil eſt denique quod certam ſedem, ac domicilium habeat: nihil quod non alieniſſimo aeque facile, ac ſuo loco pertractatum reperiatur.

Inde illae crebrae ex uno in alium locum rejectiones, cum te, quod hic agendum, ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, numquam, niſi admonitus, divinare potuiſſes. Prorſus ut ſi quis paterfamilias veſtem non in veſtiario, ſed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret, piſces in nemore, lepores in piſcina incluſos haberet. Apud Ariſtotelem primo Phiſicorum recenſetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet ineſſe dicebant: idque exprimebant hemiſtichio quodam, ut opinor, Empedoclis, *πᾶν ἐν παντὶ μέμικται*. Hoc an in phiſicis vere dicatur, viderint qui illa tractant: in talium certe interpretum commentariis veriſſime dici poteſt. Atque hoc ſunt etiam qui eos de induſtria feciſſe dicant, ut artem juris obſcuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad ceteros labores illum quoque adderent, quo excarnificarent diſcentium ingenia, pervolutandi ſaepe illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quaerendi quam ſuo. Quod ſi verum eſt, nam ego quidem aliam potius fuiſſe cauſſam ſuſpicor, neque ita de eis male ſentio, ut, cum melius poſſent, noluiſſe credam; ſed tamen ſi ita eſt, non obſcurum eſt, quam eis pro tam ſancto atque honeſto propoſito gratiam debeamus. Ultimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, qui quid docent, uti debere nitido, perſpicuo, uſitato, tali denique ut ſine ullis falebris, ſine ulla aſperitate influat in aures animoſque diſcentium, eiſque ſe non adſcita fuciſque, ac pigmentis quaeſita, ſed naturali pulchritudine, ac ſuavitate commendet. A quo ii quos dico quam longe omnes abſuerint, quis non videt? Et ſunt tamen qui eos defendant: ut nulla eſt tam mala cauſſa quae patronos non inveniat: dicuntque eloquentiam in eo qui jus docet, non requiri: ſatis eſſe ſi artem ſuam teneat: ejus praecepta dum tradat, quibus ea verbis pronunciet, nihil intereſſe. Citant etiam in eam rem verba quaedam Ciceronis, quibus ait ſe in philoſopho eloquentiam, ſi adferat, non adſpernari; ſi careat, non admodum requirere. Nimium delicatos eſſe, qui in tanta praeclariſſimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere, ac ſi optimos & ſaluberrimos cibos faſtidirent, niſi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum praeterea facilius intelligi,

ac

ac percipi quae qualibuſcumque verbis ſine delectu afferuntur, quam ſi quis in eiſdem pura, ac latina oratione exprimendis elaboraret. Poſtremo, uſu hoc jam & experientia, compertum eſſe, quibus verborum cura eſt, eos exſuccos fere, & aridos, & exangues, & grammaticos potius aut ludi magiſtros, quam veros & ſolidos juriſconſultos evadere: cum contra, qui magno & forti animo contemſerunt ſermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreſte ruſticanum dicendi genus adamarunt, ii demum juris, ac legum cognitione impleant pectus, in conſultationibus, in foris, in ſubſelliis regnent, in omnium majoris momenti controverſiarum diſceptatione, ac dijudicatione dominentur. Quibus ut reſpondeam, primum dico, non exiſtimare me eloquentiam, neque ad jus, neque ad ullam omnino artem tractandam, neceſſario requiri: ne ad illam quidem ipſam, qua fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus, cum ipſi eloquentes non eſſent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces, ac magiſtros fuiſſe: qualem in Graecia Hermogenem, in hac urbe Quintilianum fuiſſe ajunt. Et Ariſtoteles, ſi ſe ad dicendum contuliſſet, fortaſſe multos habuiſſet ſuperiores, quo tamen eloquentiae praecepta nemo umquam melius aut perfectius tradidit. Munditiam quidem ſermonis non in artibus modo docendis, ſed etiam in congreſſibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paullo liberalius inſtitutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus aequo animo cenare poſſum: praeſertim ſi epulae ſint, ut ais, exquiſitae: ſed illa ipſa fictilia terſa ſint, niteant, appetentiam potius quam vomitum concitent. An tu convivatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vaſis coeno, ac luto conſpurcatis apponat? Nam quod ajunt facilius intelligi quae ita dicuntur; credo equidem hoc inter ipſos verum eſſe. Balbi enim balbos, ut eſt in proverbio, melius intelligunt. Ingenui quidem adoleſcentes, in Ciceronis, Caeſaris, Plauti, Terentii & ſimilium libris exercitati, & Latinae linguae intelligentes, novos ſibi de verborum ſignificatione commentarios conquirant oportet, cum acceſſuri ſunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque enim una ſaltem lingua eſt qua loquuntur, ſed taeterrimus quidam cinnus ex foediſſima bar-

barbarum, peregrinarum, inauditarum vocum colluvione, olens, ut ſervus ille Plautinus ait, alium, hircum, haram, ſuem, canem, capram commiſtam: ut quemadmodum odor qui ex Averno adflabatur, ſupervolantes aves necare ſolitus dicitur, ita illud pus, illa ſanies, illud virus optima quaeque ingenia exanimet. Ego quidem certe multos novi optimo adoleſcentes & acutiſſimo ingenio praeditos, qui cum in aliis diſciplinis exercitati, ad artem ſe juris accingerent, talium magiſtrorum inconditaa voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem:

Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſque repente refugit.

Quod autem quaſi firmamentum defenſionis ſuae ponunt, non poſſe quemquam magnum juriſconſultum evadere, cui ulla faciendae, ac poliendae orationis cura ſit, pro Deum immortalem, etiamne hoc tam erudito ſaeculo, in hac tanta luce, ac ſplendore diſciplinarum omnium cuiquam ſe perſuaſuros putant? Quemquamne ex illo ſuo grege inquinate, ac contaminate balbutientium potius quam loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano comparare audeant? Sed hoc omitto: ad id, quod inſtitueram redeo. Dixi quattuor eſſe, quae qui jus docent praeſtare debeant: ut vera doceant, ut ad rem pertinentia, ut ordine, ut genere dicendi apto ad docendum. Id qui non praeſtarent, culpavi. Dicet aliquis: quid tu te igitur ea praeſtaturum eſſe profiteris? Non auſim tantum de me, aut mihi aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter adfirmo, neque plane imparatum eſſe me ab iis, quae ad id efficiendum neceſſaria ſunt, & ut aliquid olim praeſtitiſſe dicar ſummam diligentiam adhibiturum. Sed, ut diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis. Diecraſtino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis agatur hoc loco: tum quid ſit pactum, quae pactorum diviſiones: qui quibus paciſci poſſint; quique ſint pactorum effectus. Haec craſtinae diſputationis capita futura ſunt. Inde ad ea juriſconſultorum veterum fragmenta, quae in hunc titulum relata ſunt, ſigillatim interpretanda veniemus. DIXI.

De auctoritate & officio Judicum.

ORATIO XVIII.

HABITA ROMAE POSTID: NON. NOV. Anno MDLXXI.

COnſtitueram hodie, nulla, ut Gajus noſter loquitur, praefatione facta, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere inſtitui, accedere: idque & vobis utilius, & mihi convenientius fore arbitrabar, niſi me amici quidam, quorum & judicio, & auctoritati plurimum tribuo, de fixa jam ſtatutaque ſententia deductum, ſibi potius quam mihi, hac in re morem gerere coëgiſſent. Neque tamen eis plane adſenſus ſum: ſed, ut Homericus Juppiter, partem ejus quod petebant conceſſi, partem negavi. Nam quod a me contendebant, ne ſtatim in ea quae hujus artis propria ſunt ingrederer, ſed hoc anniverſarii laboris quaſi veſtibulum populari aliqua & magis ad omnium ſenſus accommodata diſputatione exornarem, in eo non gravate ipſorum voluntati acquievi.; quod auctores erant, ut aliquod mihi undecumque argumentum ſumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, populare modo, & plauſibile, & in quo oſtentare vim, ac copiam dicendi liceret, id ut ipſos a me obtinere ſinerem, ipſe a me non potui obtinere. Vix iſta faciebam adoleſcens, cum & omnes vias perveniendi ad aliquam eloquentiae famam ſtudioſe conquirerem, & iis in artibuss exercerer, quas qui tractant, in eis haec non ferri modo, ſed & requiri ſolent. Hac vero aetate, & hac qualicumque hominum opinione de me, & hoc ſuſcepto munere, quod ab omni vanitate longiſsime abeſſe debet; ſi puerorum aut ſophiſtarum in morem de comenda, ac pingenda oratione ſolicitus ſim, & ſine ulla neceſſitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quibus belle, ac commode aliquid dicere poſſe videar, ineptis fortaſſe gratum faciam, quos ſemper fucata, & inania omnia, magis quam vera & ſolida delectant: gravium certe, ac

cordatorum hominum non effugiam juſtam, ac meritam reprehenſionem. Obſequamur igitur amicorum petitioni: ſed ita, ut ne obliviſcamur, quid deceat. Explicaturus ſum eam partem Digeſtorum, in qua de judiciis diſſeritur. Sed prius dicam nonulla de ipſo munere judicandi, quantum in eo ſit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius reipublicae felicitatem: tum qualem eſſe eum oporteat, qui ei muneri recte & pro dignitate praeſuturus ſit: quae in judicando ſervanda, quaeque fugienda videantur: quae omnia a noſtris quidem partim modice attinguntur, partim, ut certa & indubitata ponuntur: a philoſophis autem, unde noſtra fluxerunt, accurate, ac copioſe pertractari ſolent. Dicam autem non oratorio more; ſed hoc noſtro ſcholaſtico, & umbratili, & ſedato, non ad permovendos animos ſed ad docendos, non ad faciendos clamores, ſed ad ſilentium potius & attentionem obtinendam idoneo. Ita me duas res conſecuturum eſſe confido, ut & amicorum petitioni, ſi minus plene, at certe aliqua ex parte ſatisfiat: & hoc quamvis ex alia arte accerſitum diſputationum mearum caput cum cetero corpore ſatis apte, ac concinne cohaerere videatur. Tanta igitur eſt, ut hinc potiſſimum exordiar, in omni civitate eorum qui judiciis praeſunt auctoritas, ut ex eis potiſſimum reipublicae felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim vere dixerunt veteres, legem eſſe animam civitatis, & perinde felicem aut infelicem evadere unamquamque civitatem, ut bonis maliſve legibus temperata eſt. Utor hic legis nomine magis ad populi conſvetudinem, quam ad veritatem: ſcio enim, ſi qua mala lex ſit, eam ne legis quidem nomine dignam eſſe. Sed ſi tantum poſitum eſt in legibus: legum autem ipſarum nullus eſt uſus, niſi ſint qui eas exſequantur, ac cuſtodiant: & legum miniſtri, ac cuſtodes magiſtratus, unde eos nomophylicas Plato vocat: magiſtatum porro praecipua vis in exercendis judiciis cernitur; conſtare opinor, qualia in civitate judicia ſint, talem eſſe totius civitatis ſtatum. Immo vero ea prima fuit antiquiſſimis temporibus cauſſa congregandarum civitatum; ut eſſent, qui vim coërcerent, tenuiores a potentiorum injuriis defenderent, ſuum cuique tribuerent, juris aequabilitatem inter omnes pro portione tuerentur. Hanc originem creandorum Regum fuiſſe, quod vetuſtiſſimum in ter-

terris imperii nomen eſt, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero, tradunt. Itaque Reges ipſi antiquitus judicabant, ut Minos, cujus ſingularis juſtitia judicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit: ut Tenes, cultus apud Tenedios pro Deo: quem cum ſecuri inſulam ex ſe dictam obambulare ſolitum tradunt: eaque percutere, quos, cauſſa diſcuſſa, injuriam feciſſe cognoſſet: ut Philippus Macedo, quem etiam patienter tulliſſe accepimus, objurgatum ab anicula, cui audiendae ſibi eſſe otium negaverat: cum illa retuliſſet, ne regnaret igitur, ſi audiendis, ac dijudicandis cauſſis vacare nollet. Et perdiu, qui Hebraeorum populo ſummo cum imperio praeerant, non Reges, ſed judices vocabantur; ut intelligamus nihil eſſe tam Regium quam judicare. Sive enim privata judicia inſpiciamus; vere ait Cicero, omnes omnium pecunias poſitas eſſe in poteſtate eorum qui judicant: ſive publica, omnium civium non fortunae modo, ſed dignitas, exiſtimatio, ſalus; eorum, qui judicia publica exercent, fidei, religionique commiſſa eſt. Sapientiſſimus homo Democritus duabus rebus rempublicam contineri dicebat, poena & proemio: earum autem rerum utraque in eorum manu eſt, qui munus ſuſtinent judicandi. Magna igitur adhibenda cautio eſt in judicibus deligendis: eorumque & ſingularis quaedam prudentia, & ſpectata probitas eſſe debet: ne ſi, aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permiſſa ſibi poteſtate ſecus quam decet utantur, ipſa civitatis fundamenta ſubvertant. Ac veteres quidem illi pauciſſimis verbis judicis officium concludebant; cum ita dicerent, legem eſſe mutum judicem, judicem autem legem loquentem. A bono enim judice ita prorſus omnia judicari oportet, ut lex ipſa, ſi loqui poſſet, judicaret: atque ita legem, & judicem inter ſe conſpirare, ut ſit lex quaſi anima judicis; judex, quaſi vox legis. Et, quemadmodum Ariſtoteles ait, legem eſſe mentem cupiditatis expertem, ita optandum eſſet, ut ejuſmodi judices reperirentur, qui, omni cupiditate ſpoliati, mente tantum, ac ratione in diſceptandis controverſiis uterentur. Sed talia optare licet, ſperare non licet. Nimis enim verum eſt, quod in quodam cantico poſuit Simonides, perdifficile reperiri hominem τετράγωνον ἄνευ ψόγου. Huic incommodo ſapientiſſimi quique veterum quaecumque

potue-

potuerunt remedia compararunt. Inter quos Ariſtoteles cenſuit, in bene inſtituta civitate, omnia, quoad ejus fieri poſſet, legibus comprehendenda, ac definienda: quam pauciſſima autem in poteſtate atque arbitrio judicum relinquenda. Cujus rei tres ab eo ſane graves cauſſae adferuntur. Una, quod multo major numerus neceſſarius eſt judicum, quam eorum qui leges ferant. Facilius autem eſt paucos bonos & prudentes viros reperire, quam multos. Altera, quod longius tempus datur legem aliquam laturis, quam de certo aliquo negotio, ac controverſia cognituris. In majori autem temporis diuturnitate major eſt penitus pervidendi veri facultas.. Tertia, quae omnium potentiſſima eſt, quod leges & in futurum proſpiciunt, & univerſe, ac generatim feruntur, ut neque gratiae, neque odio locus eſſe poſſit. At judicia & de praeſentibus negotiis, & de certis perſonis exercentur; ut & gratia, & odio, & invidia, & miſeratione, & ratione proprii alicujus commodi, aut incommodi, facillime abduci a vero judicis animus queat. In judicibus autem deligendis illud praecipue obſervandum eſt, ut boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, ut ſaepe in libris noſtris viri boni nomine non alius quam judex intelligatur. Et Horatius narrat patrem ſuum, cum ſibi virtutis & officii praecepta traderet, laudandarum actionum exempla ex judicibus potiſſimum ſumere ſolitum eſſe. Sic me, inquit,

Formabat puerum dictis: & ſive jubebat,
Ut facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc.

Unum ex judicibus ſelectis objiciebat. Et alibi cum viri boni quaſdam quaſi notas enumerando percenſeret, hanc inter praecipuas ponit.

Quo multae magneque ſecantur judice lites.

Ac videte, quantopere veteres illi Romani, eos qui res judicabāt ab omni improbitatis ſuſpicione puros eſſe voluerint. Notationi atque animadverſioni cenſoriae non tribuebant auctoritatem rei judicatae: neque ſiquis a cenſoribus ſenatu motus eſſet, propterea ei aditum ad honores denegabant. Quinimo quoſdam a cenſoribus e ſenatu ejectos, ipſos poſtea cenſores fuiſſe legimus. Sed tamen, ut omnis etiam leviſſima ſuſpicio abeſſet a judicium moribus, lege Julia repetundarum qui Senatu moti eſſent judices

dices non poterant dari. Aetas etiam in judicibus conſideranda eſt; neque enim idonei ſunt adoleſcentes ad tantum munus ſuſtinendum. Cujus rei tres fere cauſſae adferri ſolent. Una, quod de moribus adoleſcentum nihil adhuc certo ſcire poteſt. Mutantur enim, ut ait Horatius, in horas. Et improbum quidem eſse aliquem ut cognoſcas, vel unus dies ſufficit, uc ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cujus probitate certum judicium fiat. Altera, quod in juvenibus magnae & vehementes ſunt animi commotiones, quas illi ſaepius quam rationem ſequuntur. Poſtrema, quod longus rerum uſus in judice requiritur, qui cadere in adoleſcentem non poteſt. οὐ νέον, ait Plato libro tertio de Repub. ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neque vero quilibet ſenex ad judicandum aptus eſt. Non enim ut prudentia neceſsario aetatem requirit; ita aetas neceſſario prudentiam adfert. Sed is demum, cui anteactae vitae curſus & integritatis & prudentiae opinionem comparavit. Obſervabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhauſti homines facile ad judicandum admitterentur. Cum enim plerique a Theognidis ſententia non abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent, verendum videbatur, ne ſaepe tales judices non tam rationem muneris ſui, quam magnitudinem munerum alienorum conſiderarent: neve libentius in nummerorum quam in argumentotum quae utriumque adferrentur ponderibus expendendis occuparentur: &, utrius gravior eſſet manus, ejus cauſſam quoque meliorem videri pronunciarent. Atque ob eam cauſſam judices non tantum ex moribus & ex aetate, ſed etiam ex cenſu legebantur: quod Romanis alicubi objicit Tertullianus. Cumque juris jurandi religio maximum & ſanctiſſimum fidei vinculum merito apud omnes exiſtimetur, judicaturi prius jurabant ſe ex legum praeſcripto judicaturos: cujus rei frequens apud Demoſthenem, & alios mentio eſt. Ne vero legum verbis callide, & ſubdole interpretandis ab earum ſententia & voluntate diſcederent, addebant, τῇ γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ, ut apud Demonſthenem, aut, quod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, ut apud Atiſtotelem in rhetoricis, & apud Julium Pollucem libro octavo relatum eſt: quo ſigniſi-

gnificabant, ſe ita leges interpretaturos, ut rationi & aequitati maxime conſentaneum videretur. Quin etiam, ut majori divini numinis metu perfunderentur, judicabant in loco ſacro. Quamvis enim Deus omnibus locis praeſens eſt, ejuſque ut ait Aratus, omnia plena ſunt; in conſecratis tamen locis magis omnes neſcio quo modo illius praeſentia commovemur. Atque hanc conſuetudinem antiquiſſimam fuiſſe, Homerus oſtendit, qui judices in Achillis clypeo ſculptos & ſenes fuiſſe ait, & in ſedilibus lapides ſacro in loco conſediſſe. οἱ δὲ γέροντες, inquit, εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Summa autem in eo adhibenda diligentia eſt, ut tollantur omnes occaſiones, quae poſſunt efficere aliquem animi motum, quo judex abducatur a vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulchra ei videri, quae pulchra non ſunt, idem abſolute de toto talium commotionum genere dici poteſt: prout quiſque affectus eſt, ita res eis alias atque alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternoſis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quae dulcia: aliter omnibus de rebus ebrii, aliter ſobrii judicant. Idem putandum eſt evenire iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut invidia, aut denique aliquo πάθει occupatus eſt. Docent philoſophi, ſi ſenſus de rebus ſibi objectis vere judicaturus ſit, oportere ipſum ſentiendi inſtrumentum, quod illi αἰσθητήριον ἄποιον ideſt omni qualitate, earum ſaltem, de quibus judicandum eſt, vacuum eſſe. Sic & judicis animum in ſola veritate defixum ab omni perturbatione purum, ac liberum eſſe oportet. Male verum examinat omnis corruptus judex, ait Horatius. Quoniam ergo nemo, ut omnia moliatur, exſuere ac deponere inſitum atque ingeneratum omnibus ſui amorem poteſt; ideo veteres neminem rei ſuae idoneum judicem eſſe voluerunt: quod & apud juris noſtri auctores ſaepe legitur; & ante eos ab Ariſtotele, & in ethicis, & in politicis dictum erat. Ne de filii quidem negotio idoneus judex eſt pater. Amat enim eum ut partem ſui. Et quamvis reperiuntur patres quidam, qui de filiis ſeveriſſime judicarunt, ut in externa hiſtoria Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alii; uſitatius tamen eſt, patres in filiorum peccatis connivere. Sed hac

de

de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur judices etiam donis; & ea cauſſa fuit, cur iis legibus, quae de pecuniis repetundis latae ſunt, punirentur, qui ob rem judicandam pecuniam accepiſſent. Narrat Plutarchus, Thebis olim poſitas in publico fuiſſe judicum ſtatuas, easque ſine manibus: quod indicio eſſet, nihil eos a quoquam accipere debere: ejus autem, qui judicio praeſideret, etiam ſine oculis: quod ipſo perſonarum adſpectu judices interdum a recto abduci arbitrarentur. Antonius certe apud Ciceronem gloriatur, M. Aquillium, in manifeſto repetundarum crimine, hoc potiſſimum a ſe artificio liberatum, cum eum maeſtum, ac ſordidatum produxiſſet, tunicamque ejus a pectore diſcidiſſet, & cicatrices adverſorum vulnerum, quae ille pro Republica acceperat, oſtendiſſet. Ita judices, quem abſentem forte damnaſſent, eum, adſpectu ipſius commoti, liberarunt. Eodem artificio multis ante annis uſus erat Hyperides, qui, ut narrat Athenaeus, cum Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atque ita teneretur, ut argumentis purgari non poſſet: cum multa pro ea dixiſſet, ad poſtremum ſtatuit eam in conſpectu judicum, & pectus ejus papillaſque nudavit: qui adſpectus tantum potuit, ut, quam omnium ſententiis damnatum iri opinio erat, omnium ſuffragiis abſoluta diſceſſerit. Ex quo inſtitutum eſt, ut Ariopagitae noctu judicarent. Cujus rei praeter ceteros auctor eſt Lucianus. Sed & quo judicia integriora & incorruptiora eſſent, nomina ipſa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reticeri ſolita, quidam tradiderunt. Ut, nulla prorſus perſonarum ratione habita, de rebus tantum ipſis judicaretur. Multum etiam in judiciis pervertendis poteſt eloquentia: neque prorſus mentiebantur veteres illi magiſtri, qui ſe docere profitebantur, quo modo cauſſa inferior, dicendo ſuperior fieri poſſet. Cui enim nota non ſunt verba Ciceronis in cauſſa Cluentiana, objectas a ſe judicibus tenebras gloriantis? Ideoque rectum erat illud eorundem Ariopagitarum inſtitutum, apud quos oratores praeconis voce nihil verborum extra rem facere, & neque proëmiis uti, neque epilogis jubebantur. Sapienter quoque Anaſtaſius, & alii poſteriores Imperatores conſtituerunt, ne cuiquam adminiſtratio patriae ſuae ſine ſpeciali juſſu principis permit-

tere-

teretur. Arbitrati enim ſunt id, quod eſt, unumquemque neceſſario in patria ſua multis cognationibus, adfinitatibus, neceſſitudinibus implicatum teneri, iiſque omnibus rebus judiciorum religionem, ac ſeveritatem impediri. Eodem pertinebant permiſſae antiquo more alternae judicum rejectiones; ut e judiciis omnis omnino ſuſpicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem ait Cicero pro Cluentio voluerunt majores noſtri non modo de exiſtimatione cujuſquam ſed ne pecuniaria quidem de re minima, eſſe judicem, niſi qui inter adverſarios conveniſſet. Expediret etiam in eos judices, qui ſe corrumpi ſiviſſent, graviſſimas poenas conſtitui: ut feciſſe Cambyſen ait Herodotus, qui, utinam non ſingulari, ſed in omnem poſteritatem duraturo exemplo, ſupra injuſti judicis corium in lora diſſectum, ejus filium, ac ſucceſſorem ſedere juſſit; ut eum a paternae improbitatis imitatione paterni ſupplicii memoria revocaret. Omnino autem judicibus tria in animo perpetuo habenda eſſe arbitror. Unum, ut cogitent, quemadmodum ipſi de aliis judicant, ita de ſe non alios tantum homines, ſed ipſum Deum judicaturum. Alterum, ne prius ſententiam ferant, quam diligentiſſime utriuſque partis jura cognoverint. Merito laudatur a Platone illud Heſiodi, Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. Et elegans eſt illud Philippi, ut opinor, Macedonis, qui cum altera aure occluſa accuſatorem audiret: interrogatus, cur id faceret, dixit ſe eam ſervare integram reo. Poſtremum illud eſt, debere quidem judicem plane medium eſſe; ideo enim μεσῖται, ut ait Ariſtoteles, vocantur. Sed tamen, ſi in alterutram partem inclinandum ſit, ut Circe dicebat minus periculi eſſe, ſi navis ad Scyllam potius paullum inclinaret, quam ſi ad Charybdim; ita in hominibus puniendis minus mali eſſe in clementia, ac lenitate, quam in ſaevitia, & acerbitate. Nam etſi laudata eſt apud veteres praetoris cujuſdam ſeveritas, cujus tribunal ſcopulum reorum vocabant, multo tamen majorem laudem haberet illa vox Neronis, ſi ex animo prolata eſſet, aut ſi ipſe in eadem manſuetudine perſtitiſſet, qui ſubſcripturus ſententiae capitis in quendam, utinam, inquit numquam didiciſſem litteras. Et M. Antonini illud praecipue commenda-

tur,

tur, quod poenas legibus definitas ſemper uſque ad aliquem modum mitigabat. Pleni ſunt libri noſtri talium ſententiarum. Benignius interpretandae ſunt leges, quo voluntas earum conſervetur. Et interpretatione molliendae ſunt poenae potius, quam exaſperandae. Non poſſum hoc loco praeterire dictum quoddam vetuſtiſſimi oratoris Antiphontis. Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολοῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως πολίσαι τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκταῖναι, ἀσέ ημα. Cujus ſententiae ſimilem quandam ex libris noſtris ſuo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio judicum, non quaecumque poteram: neque enim id aut res poſtulabat, aut tempus patiebatur: ſed ea tamen, quae dixi, neque aliena, neque inutilia fuiſſe confido. Quid praeſtiterim, vos ipſi judices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuiſſe ſtatim ad ea, quae juris civilis propria erant, accedere; ab eo peto, ne mihi veniam neget, quod ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: neve ſit ita difficilis creditor, ut in craſtinum exſpectare nolit: cum praeſertim ipſi juriſconſulti ſub eo quem explicaturi ſumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum ineſſe cenſeri. DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATU S. P. Q. R.

HABITA IN AEDE SACRA B. MARIAE VIRGINIS

Quae eſt in Capitolio in reditu ad Urbem.

M. Antonii Columnae poſt Turcas navali proelio victos

IDID. DECEMB. Anno MDLXXI.

SI ulla poſt hominum memoriam parta victoria eſt, in qua & admirabilis ſe divini numinis potentia oſtenderit;

rit;

rit; & quid fortium virorum virtus, quid ſingularis ducorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum ſit; in hac certe, quam ſuperioribus diebus Imperatores, ac milites noſtri ex immaniſſimo, ac taeterrimo Chriſtiani nominis hoſte retulerunt, ita haec omnia patefacta ſunt, ut numquam majoribus, aut illuſtrioribus argumentis aut illuſtrata eſſe, aut in poſterum illuſtrari poſſe videantur. Quare & immortali, ac praepotenti Deo, hujus tanti boni, ut aliorum omnium, auctori, gratiae, quantas maximas animus noſter capit, agendae ſunt; & fortiſſimis, ac clariſſimis viris, qui periculum a nobis omnibus vitae ſuae periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus ſuis occluſerunt, qui peſtem, ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipſorum capita converterunt, qui illorum temeritatem conſilio, furorem fortitudine, audaciam virtute ſuperarunt, novi atque inuſitati honores pro nova ipſorum atque inuſitata virtute tribuendi. Quod enim tantum, ac tam ſingulare honoris genus reperiri, aut excogitari poteſt, quod non & aliis, qui egregiam in hoc bello Reipublicae Chriſtianae operam navarunt, & tuae in primis M. Antoni Columna virtuti rebuſque geſtis, & ab aliis Chriſtianis populis, & praecipue a Populo Romano debeatur? Cujus univerſi quod ſit erga te ſtudium, quae voluntas, neque tibi umquam aut dubium, aut obſcurum fuit; & tamen nuper apertiſſime cognoſcere potuiſti, cum, tuo in urbem ingreſſu, tantus ad te omnium aetatum atque ordinum concurſus factus eſt, tanta effuſa omnis generis multitudo, ut ipſi ſeptem colles, ipſa urbis moenia, ſi natura pateretur, ſedibus ſuis relictis, obviam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque inceſſeras, fauſtis acclamationibus omnia perſonabant: omnes redundantem, & foras erumpere geſtientem laetitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te uno figebatur obtutus: omnes te, non ut unum ex principibus civitatis, ſed ut firmiſſimam, ac ſolidiſſimam Romani nominis, ac dignitatis columnam intuebantur. Caelum ipſum manifeſto favit honori tuo; cum quod, aliquot dies antea triſte, ac nubilum fuerat, ingreſſuro te, ita derepente nitere coepit, ut illa ſubita ſerenitas facile omnibus indicarit, honores, qui tibi haberentur, etiam caeleſtium

judicio

judicio comprobari. Nunc quoque, quanta hoc auguſtiſſimum templum frequentia hominum compleverit vides: qui omnes eo animo huc convenerunt, ut Chriſto Jeſu victori & victoriarum datori, ut Beatiſſimae Virgini, ut ceteris caelitibus, quorum auxilio hanc victoriam ſine ulla dubitatione acceptam ferre debemus, tum propter fuſos, ac fugatos hoſtes, tum propter te ſalvum, ac ſoſpitem in patriam reductum, rite, ac pie, ut debent gratias agant. Beatum te M. Antoni, propter cujus & abeuntis periculum & redeuntis ſalutem templa complentur. Meminimus omnes, ſuperioribus menſibus, te ad bellum profecto, quae tota urbe fuerit trepidatio, quae ſollicitudo, qui pavor. Quamvis enim & duces delecti erant fortiſſimi, ac ſapientiſſimi, & ex toto propemodum orbe Chriſtiano flos ipſe nobilitatis convenerat, & praecipua Italiae atque hujus urbis ornamenta, ac columina in exercitu verſabantur; tamen eo magis metuebantur varii bellorum & ancipites caſus, quod ſi quid aut propter vim tempeſtatum, aut propter hoſtilium copiarum magnitudinem, aut quo alio eventu gravius accidiſſet; nulla reliqua ſpes erat, ullum amplius aetate noſtra talem exercitum poſſe denuo comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quaedam latronum multitudo noſtro ſanguine cruenta, noſtris ſpoliis onuſta; qui & ſemper alias ſuopte ingenio feroces,& tum maxime propter recentes victorias ſpe atque animis inflati,tantos ſibi ſpiritus, tantam arrogantiam ſumſerant, ut claſſem quidem noſtram a ſe ſpiritu ipſo difflatum iri: ea vero disjecta,quaſi janua quadam effracta, ac revulſa, omnes ſibi Chriſtianorum portus,omnes inſulas, omnem oram maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem noſtrum, quod anno ſuperiori eas Deus alienatae a nobis propter peccata noſtra voluntatis ſuae ſignificationes dederat, ut non injuria trepidaremus, ne ille merito nobis iratus,per hoſtes nominis ſui a populo ſuo poenas repetere decreviſſet.Sed o caeca hominum judicia. O abſtruſa & recondita Dei conſilia. O bonitatem, ac clementiam ipſius perpetuo praedicandam. * Vere Dominus eſt qui vulnerat & medetur:percutit & manus ejus ſanabunt: qui mortificat & vivificat:qui deducit ad

K infe-

* *Job. 5. 1. Reg. 2.*

inferos & reducit. * Pro paterna ſua miſericordia,caſtigans caſtigavit nos: ſed morti non tradidit nos. Reſpexit ad lacrymas,ad jejunia,ad eleemoſynas, ad preces Eccleſiae ſuae: ad quae omnia Pius V. & nomine & re Sanctiſ. Pontifex, toto illo tempore, alios omnes & praecepto & exemplo ſuo incitabat. En Senex Sanctiſſime & veterum illorum Pontificum ſimillime, ſcelerum ultor, juſtitiae cultor, veteris diſciplinae reſtitutor, cui, bono publico, his miſeris, ac turbulentis temporibus,Eccleſiam ſuam gubernandam commiſit Deus: hic eſt fructus lacrymarum atque obſecrationum tuarum: tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium: tua quotidiana ſacrificia hanc nobis a Deo victoriam impetrarunt. Metis exſultans, quod lacrymans ſeminaſti. ** Te novo Moyſe manus in caelum tollente, novus hic Joſve ſuperabat Amalechitas. *** Tu mentem in Deo, noſtri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuae, & hoſtilium gladiorum cuſpidem retundebant. Itaque quanto plus nobis dedit Deus quam petebamus? Nos timidi vota faciebamus,ut hoſtium claſſis, cum, adventare noſtram, auditum eſſet, quam celerrime ſe ad ſuos reciperet; quo poſt tot editas ſtrages, timuiſſe tamen, & expectare auſa non eſſe noſtrorum impetum videretur. Nam illud prope immodicum videbatur optare,ut & congrederentur, & ſe barbari, noſtrorum virtute cognita, in fugam darent. Quod ſi ad efficiendam aliquam imaginem ſpeciemque victoriae, aliquot illorum naves depreſſae, aliquot captae, numerus aliquis captivorum liberatus eſſet; abunde omnes non exſpectationi modo, ſed optatis quoque noſtris ſatisfactum fore arbitrabamur. Ut autem ſine magna noſtrorum clade,amplius quadraginta hoſtium millia caederentur: ut decem & eo amplius millia caperentur: ut centum nonaginta quinque illorum triremes, aliaque complura navigiorum genera in noſtrorum poteſtatem venirent: ut plus quindecim captivorum noſtrorum millia liberarentur: ut ex tanta illorum multitudine vix unus perfidus pirata, & unus item ſaeviſſimi praedonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad ſuperbas immanis illius tyranni aures acerbiſſimum minimeque ab ipſo exſpectatum tantae cladis nuncium adfer-

* *Pſ.* 117. ** *Pſ.* 125. *** *Exo.* 17.

ferrent, quis umquam noſtrum, non dicam ſperare, ſed propemodum optare auſus eſt? Praecucurrit fortitudo veſtra ſpes noſtras: quaeque nos ne fruſtra optaremus verebamur, ut ea fruſtra hoſtis optaret, admirabili Dei beneficio & veſtra ſingulari virtute perfectum eſt. Illud vero memorabile & animadvertendum, neque fortuito accidiſſe, ſed juſtiſſimo Dei judicio effectum eſſe credendum eſt: quod qui duo ex illa impura foediſſimorum mancipiorum colluvie maximas minas jactare, qui uni ex omnibus Chriſtianorum vires maxime deſpicere ſoliti erant: ut etiam apud illum ſtolidum, ac furentem dominum ſuum auſi eſſent gloriari, ſe centum triremibus, quidquid uſquam Chriſtianorum eſſet, undique exterminaturos: ii potiſſimum, cum ad manus ventum eſt, ita ſubito perterrefacti ſunt, ut mare ipſum anguſtum eis eſſe ad fugam videretur. O nonae octobres, quam fauſtam, ac felicem nobis poſteriſque noſtris veſtri memoriam reliquiſtis. Quis non eorum, qui proelio non interfuerunt, ut ſibi liceret ſpectaſſe quae illo die geſta ſunt, annum unum de conſequentis vitae ſuae ſpatio, ſi fieri poſſet, adeptum velit? Solem ego ipſum, ita vivam, in tam pulchro ſpectaculo, ut Joſve olim adverſus Amorraeos pugnante, ſubſtiturum fuiſſe arbitror: niſi tanta fuiſſet vincendi celeritas, ut, qui nihil metuebant, id unum metuere viderentur, ne prius adveſperaſceret, quam omnes hoſtes aut caeſi, aut capti, aut fugari eſſent. Quaenam igitur ſtatuae, qui arcus, quae columnae, quae trophaea vobis excitari poterunt, viri fortiſſimi, quae non dico paria eſſe meritis veſtris, ſed eorum partem adumbrare aliquam poſſint? Qui futuri ſunt uſque eo diſerti, ac copioſi hiſtoriarum ſcriptores, qui, cum ad Naupacteam victoriam ventum erit, non potius metuant, ne quid de illius magnitudine deterant, quam eam ſe verbis exaequare poſſe confidant? Semper enim juſtum minuendi metum faciunt ea, quae amplificandi ſpem ſua magnitudine ſuſtulerunt. Vos exſultantem barbarorum audaciam compreſſiſtis: vos maria illis clauſiſtis, noſtris aperuiſtis: vos flammam atque ferrum, vos caedem, incendia, rapinas, libidinem, a Chriſtianorum vita, tectis, fortunis, corporibus arcuiſtis: vos a templis ſacrilegia, ab opidis direptionem, ab agris vaſtitatem depuliſtis: per vos cruentata, ac tepefacta maria illorum ſanguine redundarunt:

runt: per vos vicina littora illorum, aut fauciorum, aut morientium inconditis ululatibus perſonarunt: vobis magiſtris didicit noſter miles vincere, barbarus vinci: vobis Chriſtianorum alii vitam debent, alii libertatem, omnes ſecuritatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tam multa oppida a nefariis latronibus capta, tam multa incenſa: tam multas regiones vaſtatas: adducta in ſervitutem tam multa hominum millia: ſed, ſi Chriſti potentia, ſi Chriſtianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illuſtrari, quam poſt tot acceptas calamitates, non poterat, prope eſt, ut exclamem, tanti fuiſſe. Certe quidem ut verni temporis clementia & amoenitas minus hilararet animos noſtros, niſi eam hiemis rigor & aſperitas anteceſſiſſet; ita minus omnes hujus victoriae jucunditatem, ac dulcedinem ſentiremus, niſi eam cum ſuperiorum temporum triſtitia, & acerbitate compararemus. Neque vero eos tantum, qui ex illo nobis omnibus ſalutari proelio, re bene geſta, incolumes reverterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere; ſed eorum quoque memoriam grato animo ampliſſimi que laudibus proſequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hoſtium perculit, quam ille ipſe, pro quo pugnabant, ſibi pignoratus eſt Chriſtus. Qui ſi, ut credibile eſt, prius Chriſtiano ritu expiati, ac culpis omnibus ſoluti, tunc vero in Deum tantum intuentes, & in eo mente, ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloria projecerunt, eodem illo temporis puncto, Angelorum legionibus ſtipati, triumphantes in caelum evolarunt. O vos Beatiſſimos, qui ſanguinem veſtrum pro eo fudiſtis, qui prior ipſe pro vobis ſuum ſanguinem fuderat: qui mortem naturae debitam, pro vitae auctore potiſſimum reddidiſtis. Illi impii, quos tum concidebatis, cum concidiſtis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui poenas nunc ad inferos luunt: vos vero & extremum ſpiritum victores cum gloria effudiſtis, & mortali conditione vitae in immortalitatem commutata, piorum eſtis aeternam ſedem & locum conſecuti. Beata vita, quae tali morte concluſa eſt: beata mors, quae tali vitae principium dedit. Sed ut ad te Marce Antoni mea jam revertatur oratio, neque Popolus Romanus ignorat, neque umquam ulla ignoratura eſt aut gens, aut aetas, hujus immortalis gloriae multo tibi plus quam pro

viri-

virili parte deberi. Tu jam inde a principio, cum a ſanctiſſimo Pontifice Pio Quinto hujus ſaluberrimae Principum Chriſtianorum conjunctionis fundamenta jacerentur, ad eam rem ex ipſius ſententia conficiendam, plurimum laboris, operae, auctoritatis contuliſti. Tu cum claſſi Pontificiae ſummo cum imperio praefectus eſſes, in Ciciliam profectus, interea dum Joannes Auſtrius non mea tantum, ſed omni omnium praedicatione major adoleſcens, cujus in totam Chriſtianorum claſſem ſumma erat auctoritas, ac poteſtas, eodem perveniret, & milites & claſſiarios ſtudioſiſſime exercuiſti, & ut omnium rerum ad maritimum bellum neceſſariarum copia ſuppeteret, perfeciſti. Tu, quoties de ſumma re deliberatum eſt, eas ſententias dixiſti, quae ſummam prudentiam cum ſumma animi excelſitate conjunctam indicarent. Tu cum offenſiones quaedam intervenirent, quae rem in ſummum periculum adduxerant; iratorum animis, ſapientiſſime capto conſilio, & gravi, atque accommodata ad tempus oratione mitigatis, ac compoſitis, naſcentis mali occaſionem ſuſtuliſti. Tua cohortatione inflammati milites ad pugnam exarſerunt: tuum in ipſa pugna exemplum ſecuti, omnia pro Chriſto pericula contemſerunt. Pervenit, ac perlatus eſt uſque huc tuarum immortalitate dignarum vocum ſonus: optimis auſpiciis geri quaecumque pro Chriſtiana religione gererentur: barbaricam audaciam cedentibus inſtare, inſtantibus cedere: noſtrorum & victoriae & morti immortalem gloriam propoſitam eſſe: illo duce atque auſpice, cujus bracchia in Cruce pendentis effigies, e ſummo regiae triremis eminens, noſtros animaret, terreret hoſtes, de ſecundo proelii exitu nemini eſſe dubitandum. Audivi, audivi ipſe de fortiſſimo viro, cujus eximia virtus & ſaepe alias, & in hoc bello vel maxime ſpectata eſt, quique tuorum in hac expeditione conſiliorum ac laborum particeps fuit, quam praeclarum tibi, quamque honorificum teſtimonium tribuerit divinus adoleſcens Joannes Auſtrius poſtridie ejus diei quo debellatum eſt: cum aperte praedicaret, tuum in hac ſancta belli ſocietate conflanda praeter ceteros laborem, ac ſtudium; in deliberando, prudentiam & altitudinem animi; in re gerenda, fortitudinem & alacritatem exſtitiſſe: te & committendi proelii conſuaſorem & comparandae victoriae adjutorem ſibi praecipuum fuiſſe.

Quaae cum omnia magna & praeclara ſint, multo tamen a te majora, & praeclariora Populus Romanus exſpectat. Properant M. Antoni noſtra omnium vota; quique animis praeſentis gaudii magnitudinem capere vix poſſumus, rerum a te geſtarum praeſtantia, quaſi quibuſdam alis, ſublati, cogitatione & ſpe multo jam ulterius provolamus. Non ſatis eſt impuliſſe hoſtem: proſternendus & opprimendus eſt, antequam ſe novis opibus copiiſque renovarit. Extorquenda ſunt vobis ex illius belluae faucibus impioque dominatu ampla illa & opima regna, in quae, a Romano Imperio diſtracta atque divulſa, nullo jure, injuſtiſſimus poſſeſſor invaſit. Tendit vobis Judaea ſupplices manus; & palmas, quarum feraciſſima eſt, veſtris victoriis triumphiſque deſpondet: obteſtaturque vos per eum quem ex puriſſimae matris utero mirabiliter exeuntem excepit; cujus veſtigiis impreſſa, cujus admirandis operibus nobilitata, cujus ſparſo pro nobis omnibus ſanguine irrigata eſt, ne ſe diutius patiamini indigna Chriſti hoſtium ſervitute oppreſſam teneri. Duce olim columna Judaei ex dura, ac diuturna ſervitute extracti ſunt. Utinam noſtris quoque temporibus Judaea ipſa duce Columna ex multo duriori multoqua diuturniori ſervitute extrahatur. Proditum eſt litterarum monumentis, imperante Conſtantio, Conſtantini Magni filio, viſam eſſe in caelo ſub ſpecie crucis ingentem columnam coronatam, quae longe lateque collucens, a monte olivarum uſque ad eum montem ubi Chriſtus pro nobis omnibus morte affectus eſt pertineret. Declarandum eſt tibi M. Antoni rebus, ac factis, tam inſigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An vero gentes quaedam antiquis temporibus propter violata majorum ſuorum ſepulcra graviſſima bella ſuſceperunt: nos Jeſu Chriſti Domini, ac Dei noſtri ſepulchrum, monumentum ſalutis noſtrae, pignus reſurrectionis noſtrae, ab immundis canibus tamdiu teneri, eiſque ludibrio eſſe patiemur? Ite potius optimis omnibus generoſae, ac fortes animae: ite accenſa divinae gloriae ſtudio pectora: continuate victorias: connectite triumphos: invidete poſteris veſtris gloriam ejus terrae, ex qua ſalus noſtra prodiit, ab immanibus belluis receptae, ac recuperatae. Ubi melius ſanguis ſpargi poteſt? ubi melius vita deponi? ubi verior,

ac

ac ſolidior gloria comparari? O Chriſte, te appello. In tua manu bellum & pax; in tua manu victoriae; in tua manu regum, ac populorum corda ſunt. Inſpira noſtris ardorem pugnandi: da eiſdem vim facultatemque vincendi: immitte eam mentem principibus, ac populis, qui nondum in hanc ſanctam ſocietatem nomina dederunt, ut id primo quoque tempore facere maturent: non quod tu, qui omnia potes, aut eorum opera aut noſtra ad hoſtes tuos obterendos egeas: ſed ut omnes, qui tuo nomine gloriantur, in partem aliquam veniant ejus gloriae, quae ex nominis, ac cultus tui propagatione capietur; & quando urbem Romam imperii ſedem, ac domicilium, Eccleſiam Romanam religionis firmamentum eſſe voluiſti; da Pio Quincto Pontifici, da Populo Romano hoc munus, ut in hanc potiſſimum urbem, & ad hunc potiſſimum Pontificem partae tam nobilis victoriae aliquando nuncius adferatur. DIXI.

ORATIO XX.

HABITA ROMAE IN AEDE D. PETRI IN VATICANO V ID MAI. Anno MDLXXII.

In funere Pii V. Pont. Max. qui obiit Kal. Majis ejuſdem anni.

DIcturus ex veteri conſuetudine de Pii Quincti ſanctiſſimi & in omni virtutum genere Summi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum auguſtiſſimo nobiliſſimoque conſeſſu, Patres ampliſſimi, maximopere commoverer, ac conturbarer animo, tum ob virium mearum imbecillitatem, tum ob brevitatem temporis mihi ad me comparandum dati; ſi exiſtimarem aut ullam in quoquam vim dicendi meritis ipſius parem poſſe reperiri, aut ullam longitudinem temporis ſuffecturam ei, qui tam copioſi, ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare, ac perſequi vellet. Sed cum & omnibus, & vobis praecipue, qui propius illum

cognoviſtis, notum exploratumque ſit, iis illum ſupra ceteros mortales virtutibus floruiſſe, quarum praeſtantiam, non dicam exaequare dicendo, ſed aſſequi cogitando difficile atque arduum ſit. Ipſa me animoſiorem, atque alacriorem facit ſuſcepti muneris difficultas, cogitantem, quod mihi neceſſario eveniet, ut & multa memoratu digniſſima praetermittam, & ea ipſa, quae attingam, jejunius multo, atque exſilius, quam pro ipſorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato, & omnibus rebus addicendum inſtructo homini eventurum fuiſſe. Ac quoniam auguratur animus, eum jam in aeternas illas beatorum ſedes evectum, & cum Deo conjunctum, quae hoc tempore a nobis dicuntur, quaeque fiunt, audire atque intueri; eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quem tenerem, ſi ipſe, mortali adhuc corpore indutus, praeſens adeſſet: ut & eo genere orationis utar, quo ipſum praecipue oblectari ſolitum novimus, non pigmentis, ac fucis oblito, ſed ſevero, ac ſolido; & ea ſola in ipſo commendem, quae ipſe in rebus humanis ſola commendanda ducebat. Qui ethnicorum more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego tam ſancto, tamque Chriſtiano principi nullam laudem convenire arbitror, niſi vere, ac proprie Chriſtianam. Itaque in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & a quibus fere hujus generis orationum principia ducebant, patriae claritatem, quam etiam quidam ex illis primam partem felicitatis eſſe dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiam ſi vere, ac copioſe id facere poſſemus, in talis tamen viri laudibus numeranda non duceremus. * Quanti haec ſint, declaravit ipſe Chriſtus, qui, totius orbis Dominus, obſcurum & ante id tempus ignobilem pagum, in quo naſceretur, elegit: ** Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit: *** Rex omnium, in paupere tugurio natus, non habuit ubi reclinaret caput. **** Immo vero ii demum glorioſi mihi praeter ceteros, atque illuſtres videntur, etiam ſi haec humanarum rationum momentis expendere libeat, qui Deo tantum freti, ea, quae inter homines ſumma habentur, ſine ullis hujuſmodi praeſidiis, ſua ſibi virtute pepererunt.

---

* *Matth*. 13. ** *Marc*. 16. *** *Matth*. 8. **** *Luc*.

rerunt. Pulchrum eſt enim ita abundare, ut nemini quidquam debeas: ita illuſtrare alios, ut nihil ipſe ſplendoris, ac claritatis ab aliis mutuatus eſſe dicaris. Sed, his omiſſis, quae ſemper ſapientiſſimus quiſque contemſit, jam quaſi theſaurum quendam rerum pulcherrimarum, ac pretioſiſſimarum aperiens, ſpectandumque proponens, evolvam & explicabo vera illa & divina bona, quae ſemper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, utriſque admirabilem reddiderunt. Qui ſtatim ab ipſo ineuntis aetatis principio, cum, & divino lumine colluſtratus, & domeſtica, ut credibile eſt, inſtitutione commonefactus, iis qui in ſaeculo viverent, difficilem eſſe in caelum viam judicaſſet, impulſu Spiritus Sancti fugit e patria inferiori ac terreſtri, ut Abraham; * iterque illud arripuit, quod ad illam ſuperiorem, ac caeleſtem tendenti tutius, atque expeditius eſſe intelligebat. ** Fugit ut Loth: neque poſt tergum reſpexit; cum ſciret, eos, qui manu ad aratrum appoſita reſpiciunt retro, aptos non eſſe ad regnum Dei. *** Fugit ut Jacob: & in ea demum terra conquievit, in qua vidit ſcalas per quas itur in caelum. Dedit enim nomen in laudatiſſimam illam D. Dominici ſodalitatem, in qua, ut primum inſtituta eſt, tamquam in optimo, ac fertili agro, eodemque bene, ac diligenter ſubacto, & exculto, viri & doctrinae magnitudine, & vitae ſanctitate, preſtantes, numquam alii aliis ſuccreſcere, alii ex aliis continenter propagari, ac proſeminari deſierunt. In ea ita vixit, ut juvenis ſenibus, tiro veteranis, novitius exercitatis, tamquam exemplum continentiae, tolerantiae, frugalitatis obedientiae, omnis denique virtutis proponeretur. Neque vero coepit quidem ita vivere, ſed in eo non perſtitit: neq; perſtitit quidem, ſed non longius progreſſus eſt: neque progreſſus quidem, ſed in medio curſu deſatigatus. Immo vero totum vitae ſpatium ita tranſegit, ut, cum jampridem ad ſummam virtutis perfectionem perveniſſe judicaretur, ipſe tamen quotidie ſeipſo melior, ac perfectior cerneretur. Cum autem alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tum ſingulare ſtudium conſervandae verae, ac Catholicae religionis, & adverſus eos, qui illam ulla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium ſemper eluxit.

Qui-

* *Gen.* 12. ** *Gen.* 19. *** *Luc. Gen.* 20.

Quibus cum ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquievit. In aliis erratis condonandis atque ignoſcendis quamquam, & ſui & aliorum ſeveriſſimus cenſor, non ita ſe durum atque inexorabilem praebebat: qui ab Eccleſia deſciviſſent, niſi aut ipſos erroribus, aut ipſis orbem purgaret, vitam ſibi acerbam atque inſuavem eſſe ducebat. Exedebat animum ipſius zelus Eccleſiae; neque quiſquam umquam verius idem, quod olim David, dicere potuit. Non ne qui oderunt te Domine oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderam illos. Ergo cum ei munus in eos inquirendi publice mandatum eſſet, quas ille potentum inimicitias, quas minas, quae pericula, quas vitae, ac càpitis dimicationes ſibi, dum illos modis omnibus perſequitur, deſugiendas putavit? quas non potius ultro, ac cupide appetiit? quam ſaepe ab illis petitus, a Deo mirabiliter ſervatus eſt? ut de eo dici poſſit, quod alicui ait Cyprianus, non animum martyrio, ſed martyrium animo defuiſſe. Ob haec tanta, ac tam praeclara in Chriſtianam Rempublicam merita primum creatus Epiſcopus Neſinus, deinde a Paulo IV. in veſtrum, Patres ampliſſimi, Collegium adſcitus, atque aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam ſuſtinuerit, quid opus eſt, praeſertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiae &. acuminis ad videnda ea, quae vera, & recta eſſent, quantum animi, & libertatis ad eadem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda ſemper fuit? Nihil umquam ille in dicenda ſententia aut metui aut gratiae dedit: numquam ad cujuſquam voluntatem orationem ſuam accommodavit: numquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaque vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neque ad juſta impetranda neceſſarias eſſe, neque ad injuſta extorquenda efficaces. Quod ſi quidam ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus eſt, quod ab eo nemo ullam rem improbam petere auderet; quid hunc dicemus, quem omnes qui quid petituri erant, in quo vel minimum turpitudinis ineſſet, tamquam ſcopulum quendam refugiebant? Ut autem divino conſilio veſtris ſuffragiis, in Pii Quarti locum ſuffectus eſt, tanta ſubito exſtitit

tit

tit bonorum alacritas, & exſultatio, tanta improborum fuga, & trepidatio, ut neque illi quidquam ſibi optatius potuiſſe contingere, neque hi uſpiam ſe jam tuto poſſe conſiſtere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos, triſtes improbos & abjectos. Illos gaudio triumphantes, hos de conſciſcendo ſibi voluntario exſilio conſilia inter ſe communicantes: illi gratulatum ad templa convolabant, hi adſpectum hominum lucemque vitabant: illos ſublatos in caelum, hos amandatos infra terram putares. Neque vero multis edictis aut programmatis opus fuit ad peſtes quaſdam hominum ex urbe pellendas. Ut ſol exoriens nebulas disjicit, ut ventus aream purgat, ita nomen ipſum novi Pontificis diſſipavit improbos, & urbem taetra illa impurorum hominum colluvione purgavit. Jam in ipſo Pontificatu qualis fuerit ſi quis ſubtilius requirere inſtituat, ita reperiet, multis ſaeculis nullum Pontificem fuiſſe qui ad veteres illos Silveſtrum, Gregorium, Leonem, ejuſdemque generis alios vivendi ratione, & conſuetudine propius acceſſerit. Primum enim, ſi privata & domeſtica ſpectemus, eandem in victu cultuque parcimoniam retinuit, quibus a principio ſe, cum adhuc in monaſterio eſſet, aſſueſecerat. Eadem jejunia erant, eaedem preces, eadem ſtatis anni temporibus a certis ciborum generibus abſtinentia, eadem interioris veſtitus aſperitas: neque quiſquam umquam intemperans tanto ſtudio voluptates corporis conſectatus eſt, quanto ille eas perpetuo repudiavit. Immo vero, quarum Eccleſiae conſtitutionum propter ſenectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumque petentibus fieri ſolet, iis ut ipſe ſe ſolveret, quamquam, & affecta aetate, & corpore admodum imbecillo, numquam tamen adduci potuit. Quotidie fere ſacrificabat; ſi id non poterat, omnino tamen ſacroſancto Miſſae Sacrificio intererat. Numquam ex ejus ore verbum unum prodiit, quod non aut ad Dei laudem, aut ad eorum qui aderant emendationem pertineret. Sic quamquam adhuc in terra poſitus, verſabatur in caelo, & cum hic nobiſcum viveret, jam tamen civis erat ſanctorum & domeſticus Dei. Tota quoque ejus familia ad exemplum Domini compoſita erat: cumque multis in locis familiares principum ſumtuoſo veſtis genere, arrogantia & contemtu ceterorum, licentia & dicendi & faciendi

ciendi quidquid collibuit, diſtingui ab aliis ſoleant, hic ſuos ita inſtituerat, ut nulla re magis quam modeſtia ſingulari, & praecipua quadam ſanctimonia vitae a vulgaribus diſcernerentur. Atque haec privatim, publice autem quot quantaque beneficia & in hanc urbem, & in totam Chriſtianam Rempublicam contulit? Revocavit veterem Eccleſiaſticam diſciplinam, quae ita jam obſoleverat, vix ut ejus imaginem in veterum ſcriptis agnoſceremus. Judiciorum ſeveritatem, quam jam improbiſſimus quiſque, aut eludere, aut perrumpere ſolebat, renovavit: cumque acrioribus remediis egere hoc ſaeculum judicaret, propoſitis etiam acerbioribus ſuppliciis hominum libidinem audaciamque frenavit. In quo ſi qui ſunt, qui eum ut nimis ſeverum, ac rigidum culpare audeant, & , ut molles aegroti de medicamentorum amaritie conquerantur, facere id non poſſunt, quin eadem opera de ſua nequitia & levitate fateantur. Nam ſi adverſus extraneos tantum, ſeveritatem adhibuit, in ſe autem, & in ſuos remiſſus, atque indulgens fuit, tum ſane hos reprehenſores audiamus: ſin & domi, & foris, & in ſuos, & in alienos, ſui ſe ſimilem praebuit, neque quemquam uſque eo carum habuit, ut ad ejus peccata connivendum duxerit; fateamur, id quod res eſt, ſeveritatem illam ab eximio quodam juſtitiae ſtudio profectam his temporibus neceſſariam, ac ſalutarem fuiſſe. Jam eum & ab omni avaritia, ac ſordibus longiſſime abfuiſſe, & liberalitate, ac magnificentia excelluiſſe, & res ipſa loquitur, & ii quoque, qui propter eas quas dixi cauſſas parum ejus gloriae favent, confitentur. Cui rei argumento eſt, & innumerabilium privatorum inopia ſublevata, & infinita illa vis pecuniarum, qua omnibus prope Orbis Chriſtiani partibus aliqua difficultate preſſis, ac laborantibus ſine ulla cunctatione ſubvenit. Illud vero immortale, & omnium gentium omniumque ſaeculorum praedicatione celebrandum beneficium, quo univerſam Chriſtianam Rempublicam affecit, inita & conſtituta cum Philippo Rege vere Catholico & cum Venetis belli adverſus Turcas gerendi ſocietate, quis umquam ſatis pro dignitate laudaverit? Quam in ſocietatem, ut ceteros quoque principes Chriſtianos perduceret, cum alia multa molitus eſt; tum anno ſuperiori, periculoſiſſimo tempore, maxi-

maximis caloribus, eum quem ſemper meritiſſimo unice dilexit, ſororis ſuae nepotem, Michaëlem Cardinalem Alexandrinum, ſibi ſanguinis quidem conjunctione proximum ſed virtutis imitatione propiorem, in cujus adſpectu, ac colloquio acquieſcebat, cum quo cogitationes, ac conſilia ſua communicabat, in quo maximum poſteritati ſuae praeſidium collocarat, eum igitur legatum in Hiſpaniam, in Luſitaniam, in Galliam miſit: neque ejus, quem tantopere amabat, vitam in apertum diſcrimen exponere veritus eſt, dum ne quid intentatum relinqueret, quod ad Chriſti Gloriam, & ad Chriſtianorum utilitatem pertineret. Haec ego cum laudo, Patres Ampliſſimi, vos laudo. Magna enim veſtra Laus eſt, aliorum quidem, quod ex corpore veſtro talem Principem elegiſtis; aliorum vero, quod vos talis Princeps in ampliſſimum ordinem adlegit. Singulares Principis Noſtri virtutes Deus Optimus Maximus ſingulari felicitate cumulavit, datis ei de duplici genere hoſtium duabus maximis pulcherrimiſque victoriis, altera terreſtri de iis, qui in Gallia, & a Chriſto, & a Rege defecerant; altera navali, cujus recens adhuc memoria eſt, de ſempiterno Chriſtiani nominis hoſte, Turcarum Tyranno. Sed & haec, & alia plurima, quae ſciens prudenſque, ne longior ſim, praetereo, hiſtoriarum ſcriptores monumentis ſuis commendabunt aeternitati; mihi autem breviter de ipſius exitu, ac migratione ex hac vita dicendum eſt: ut intelligant omnes, vitam ita laudabiliter actam non minus laudabili fine eſſe concluſam. Duo ſunt, quae, cum ad extremum vitae ventum eſt, etiam ſpectatae virtutis viros de gradu dejicere interdum ſolent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et ſunt tamen, qui quamdiu a ſe mortis periculum abeſſe confidunt, dolorem ſatis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne gravi, & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis neceſſitatem ſatis aequo animo exſpectant. Qui autem utrumque praeſtet, ut neque doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neque adventantis, atque imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum eſſe, ac munitum neceſſe eſt. Quae laus ſi cui umquam merito tributa eſt, huic certe omnium confeſſione tribuenda eſt. Qui cum quadragin-

ta totos dies tantam vim doloris perpeſſus ſit, quanta maxima cadere in hominem poteſt, numquam tamen ullam vocem parum ſe dignam emiſit; ſed illud in ore frequentiſſime habuit, Domine adde ſane ad dolorem, dum addas & ad patientiam. Mortem autem ſibi ab ipſo morbi principio certam, atque exploratam ita non exhorruit, ut de ea ſine ulla prorſus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur: planeque oſtenderet eam a ſe, ut D. Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubium ſit, praeſciviſſe eum, ſibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illuſtres ejus rei ſignificationes dedit. Unam, quod Cardinalem Alexandrinum pridie paraſceves, hoc eſt viceſimo nono ante ipſius obitum die, ſacroſanctam Euchariſtiam ſibi porrigentem, & uſitata verborum formula utentem, juſſit inſiſtere, & ita verba concipere, ut in iis tantum ſit, qui ſanctiſſimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, ut paullo poſt ad aliam vitam commigraturi. Alteram quod cum, ob quandam morbi levationem, depulſum ab eo eſſe mortis periculum, conſtans opinio eſſet, ſeptem illa praecipua urbis templa inviſere voluit, ejuſque itineris, quamquam viribus morbi gravitate & longinquitate dejectis, magnam partem pedibus confecit, aperte profitens, velle ſe eorum reliquias poſtremum videre, quos ſe non multo poſt viſurum eſſe ſperaret in caelo. Mortem autem illius & praeceſſerunt multa prodigia, terrae fremitus, terraemotus, fluminum inundationes, crebri fulminum jactus, & ſecuta eſt tanta populi conſternatio, ut ejus deſiderium vix longo tempore mitigari poſſe videatur. Sed nos quidem alieniſſimo Reipublicae tempore, optimo & praeſtantiſſimo principe orbati ſumus: ille autem, ut confidimus, e tenebris, ac vinculis corporis in lucem libertatemque productus, promiſſam piis omnibus poſſidet hereditatem; ita ut mors ipſius, ſi ſortem noſtram reſpicimus, luctu & lamentationibus: ſin ipſum, cultu & gratulationibus perſequenda ſit. Vos vero, Patres ampliſſimi, quos jam unos maeſta tanti gubernatoris obitu intuetur Eccleſia, quorum ex auctoritate, ac ſuffragiis, ſecundum Deum, tranquillitas temporum & ſalus Reipublicae pendet, conſulite quam primum rebus afflictis, & ex veſtro nobiliſſimo corpore, ac Collegio aliquem ejuſmodi Eccleſiae Recto-

rem deligite, qui & ſedare poſſit maerorem ex hujus morte conceptum, & voluntate, prudentia, uſu rerum, auctoritate, aptiſſimus ſit ad perficienda pulcherrima, ac praeſtantiſſima opera, quae praepropera hujus morte imperfecta atque inchoata manſerunt. DIXI.

De via & ratione ad eloquentiae laudem perveniendi.

ORATIO XXI.

HABITA ROMAE PRID. NON. NOV. Anno MDLXXII.

JUs civile me non vulgari via, ſed nova quadam, & ante me in his quidem ſcholis inuſitata ratione tradere ingreſſum, & in opere inſtitutoque pulcherrimo quartum jam annum, magna auditorum frequentia, magna animi contentione verſantem, veſtra, Cardinales ampliſſimi, in medio curſu inſiſtere, aliudque munus ſuſcipere coëgit auctoritas. Nam, cum homo eruditiſſimus, qui tradendis eloquentiae praeceptis in hac urbe conſenuerat, & adflicta valetudine, & ipſa jam aetate otium, ac quietem poſtulante, miſſionem a vobis honeſtiſſimam impetraſſet, nec ei facile ſucceſſor idoneus reperiri poſſe videretur, mihi potiſſimum mandandam eſſe ab eo derelictam provinciam cenſuiſtis. Parebo libens, ut debeo, auctoritati veſtrae: neque mihi quidquam umquam a vobis imponetur aut laboris aut oneris, quod non ego promto atque alacri animo ſubeam; quaeque mihi a vobis imperata erunt, numquam aut adſpernabor ut nimis humilia, aut ut nimis ardua extimeſcam. Veſtrum eſt, decernere, ac ſtatuere, quam a quoque noſtrum hujus quaſi Reipublicae litterariae partem adminiſtrari, ac procurari velitis: noſtrum, parere, & mandata veſtra ſubſequi, neque umquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, ut de veſtro judicio judicemus. Equidem quod ad me attinet, neque ullam artem, quae quidem hominis ingenui ſtudio digna ſit, ſordidam & ab-

& abjectam eſſe duco ; & hanc, ad quam tradendam nunc vocor, ſemper nobiliſſimam exiſtimavi : &, ſi aliter ſentirem, fortaſſis tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in convivio, extremo loco juſſus accumbere, convivatoris ingenium, ac judicium commendavit, qui rationem excogitaſſet, qua illi quoque loco dignitatem compararet. Non enim tantum, ut vulgo dicitur, magiſtratus virum oſtendit, & in luce hominum collocat; ſed etiam ſaepe magiſtratum is qui eum gerit exornat. Epaminondam ferunt, cum a civibus ſuis telearchus creatus eſſet : erat is apud Thebanos non magni momenti magiſtratus : non detrectaſſe, ſed dixiſſe ita geſturum, ut deinceps telearchia honoratior haberetur. Atque ita effectum eſt. Tantum enim Epaminondae valuit auctoritas, ut poſt eum telearchi perpetuo creati ſint ex principibus civitatis. Haec & talia dicerem, ſi in eloquentiae profeſſione parum ineſſe dignitatis exiſtimarem. Sed & de re ipſa, & de me longe mihi alia opinio eſt. Quamvis enim non infitior, magnum me ſemper amatorem atque admiratorem diſertae atque ornatae orationis fuiſſe, ſtudioſeque in eam rem operam dediſſe ; etiam, ſi vultis, aliquando impoſuiſſe populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis neque indiſerti hominis opinionem veniſſe ; vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris ſcriptores, etiam veteranos milites pro tironibus habendos, cum diu a pugnando ceſſarunt. Sed quoniam id tantum a me exſpectari, ac requiri puto, primum ut vobis, adoleſcentes, indicem, ac commonſtrem eas vias, quibus ad eloquentiam poſſe arbitror perveniri ; deinde ut ad ſuperandam earum difficultatem, quantum in me erit, ſi quid modo erit, neque autem multo, neque tamen nihil omnino fore confido, auxilio ſim ; ſuſcipiam, ac ſubibo paullo majore cum fiducia onus id, quod mihi, ſi meum perpetuum publicae utilitatis ſtudium divinae benignitatis aura comitetur, utcumque poſſe videor ſuſtinere. Ut enim, ſi quis homo egens, ac tenuis, alios ſe collocupletaturum eſſe profiteatur, ridiculus ſit ; ſin id tantum polliceatur, oſtenſurum ſe quam viam inſiſtere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atque abhorrens a fortuna

tuna ſua ſuſcipere videatur; ſic ego, ſi ea me traditurum dicere auſim, quibus eloquentes fieri poſſint, merito irridear, cum ipſi mihi eorum perexigua pars ſuppetat; ſin id tantum dicam, poſſe me iis, qui eloquentiae ſtudio tenentur, vias quae ad illam ferant oſtendere, & ad id quod adamarunt conſequendam aliquid opis adſerre; cauſſae, ut opinor nihil ſit, cur me quiſquam aut nimium mihi adſumere, atque arrogare dicat, aut ea polliceri quae praeſtare non poſſim. Nolite autem auditores exiſtimare me vulgare aliquid vobis & in medio poſitum polliceri, cum polliceor me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiae nomen accipite, ut vulgo accipi conſuevit. Hodie enim ut quis vulgaria rhetorum praecepta utcumqte didicit & in Ciceronis ſcriptis tantum poſuit operae, ut, adhibito Nizolii libro, poſſit orationem aut epiſtolam ſcribere, cujus tum ſingulae voces, tum ipſa etiam ſtructura & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum conſenſu, qui nihil altius aut ſublimius cogitant, eloquentis nomen adſumit. Itaque, ſi de quopiam iſtorum percunctere, num Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtum legerit, denique num philoſophiam attigerit, negabit: ſe enim, relicto aliis philoſophiae ſtudio eloquentiae gloria contentum fuiſſe. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quam diligenter, ſtudioſeque verſaverit? Aliquid ſe fortaſſe ex eis libaſſe dicet, ſed properantem & aliud agentem & qui unam modo ſpectaret eloquentiam. Certe igitur Homerum, quem ut ceterarum ingenuarum artium, ita eloquentiae quaſi fontem quendam eſſe dicunt, Sophoclem, Euripidem, a quo optime ali eloquentiam, ipſi eloquentiae magiſtri prodiderunt, ceteros denique Graecos & Latinos poëtas accurate pervolutaſti. Quem tu mihi, inquit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas? quaſi ego poëta, non orator, eſſe voluerim. Nimirum igitur, cum a te omne aliud ſcriptorum genus abdicaſſes, in illis eloquentiae luminibus Lyſia, Hyperide, Andocide, Iſaeo, Iſocrate, Demoſthene, quamplurimum olei conſumſiſti, in eis egregium aliquod ſtudium collocaſti, eos ſaepe relegens in ſuccum, ac ſanguinem convertiſti tuum. Immo, inquit, quorundam ex iſtis vix ipſa nomina agnoſco: alios a Cicerone meo commendari memini, qui

mihi ſolus in amoribus, ac deliciis fuit, quem ego, admirabili quodam eloquentiae ſtudio inflammatus, numquam ex oculis, ex manibus, ex ſinu depoſui: cujus in ſcriptis ita diligens, ac ſollicitus fui, ut, quemadmodum nummi aurei aut argentei a plumbeis tinnitu ipſo dignoſcuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quae Ciceronis non ſunt ſono ipſo diſcernere, ac dijudicare poſſim. Bene ſit, inquam, iſtis auribus tuis tam delicatis, tamque eruditis: ſed cur, quaeſo, cum Ciceronem tanti facias, eos, quos tantopere ab eo laudari videbas, non attigiſti. Iſtos, inquit, legiſſem, ſi Graece eloquens eſſe voluiſſem. Latinae quidem eloquentiae laudem affectanti ſatis eſſe unus Cicero viſus eſt. Quae iſta, malum, Latina eloquentia eſt, aut quando quiſquam veterum iſtud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quiſquam eloquentiam vocat, cum genera cauſſarum, & nomina figurarum, & vulgaria quaedam praecepta de conformandis orationis partibus, & hujuſmodi naenias didiceris, voculas ex Cicerone collectas conjungere, & ex eis quaſi teſſelis jejunam, ac famelicam orationem contexere, ſedulo caventem nequid dicatur, quod non ante Cicero dixerit? Picarum & pſittacorum iſta eloquentia eſt, auditas voces iterare, ac reddere, neque quidquam umquam dicere quod ſit vere, ac proprie tuum. Aliud antiqui vocabant eloquentiam: qui niſi qui de civilibus negotiis ornate, ac copioſe loqui poſſet, qui dicendo animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modo clamores faceret, modo circumfuſam multitudinem ſtupore defigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaque qui ſe dicendi magiſtros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus, ac vitiis multa de remotionibus animi, multa de veterum inſtitutis, ac legibus, multa de ratione inſtituendarum, ac gubernandarum civitatum diſputabant: ſeque propterea non rhetoras, aut, quae tum uſitata erat ipſorum appellatio, ſophiſtas, ſed glorioſiore, ac magnificentiore nomine politicos nominabant. In quo etſi eos Ariſtoteles coarguit, ipſe tamen docet rethoricen quiddam eſſe ex dialectica, & ex politica conflatum atque commiſtum; & opus rhetorices eſſe ait iis in rebus omnibus, quae in conſultationem cadunt omnia videre, quae ad fidem faciendam, ac commodata ſunt. Tribus autem praecipuis capitibus hoc contineri ait, ſi ita dicamus, ut, qui

qui audiunt, bonos viros eſſe nos opinentur. Si eorum animi motus quoſdam concipiant ad id quod volumus efficiendum atque obtinendum, accommodatos: ſi id quod probare volumus, aut demonſtremus, aut demonſtrare videamur. Ut autem dialecticus, non illo ex ſcholaſtico pulvere clamator odioſus, ac moleſtus, ſed verus, ac germanus dialecticus duobus ad probandum inſtrumentis utitur, ſyllogiſmo & inductione; ſic ei compar, ac geminus & in diſſimili genere ſimillimus orator duo alia habet, quae duobus illis ex altera parte reſpondeant; enthymema, quod ſyllogiſmo: exemplum, quod inductioni. His duobus armatus eſt, his pugnat, his & ſuam & aliorum dignitatem tuetur: neque ſine magna copia enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi materiam comparata, eloquentis nomen ſuſtinere quiſquam poteſt. Enthymematum ~~copia~~ a philoſophis, exemplorum a poëtis & hiſtoriarum ſcriptoribus petitur: neque quiſquam oratoris, aut eloquentis nomine dignus evaſerit, qui non prius omnia philoſophorum ſcripta, quae quidem ad formandos mores & ad tractandam rempublicam pertinent, omnem hiſtoriam veterem, omnes antiquos & Graecos & Latinos poëtas diligenter & accurate pervolutarit. Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: ſed magnum & id, quod hoc labore petitur. Et verum eſt, quod ait Horatius: nil ſine magno vita labore dedit mortalibus. Ad hanc facultatem conſequendam ego me vobis auditores, quantum vires meae ferent, ducem, ac comitem profiteor. Veſtra res agitur: vobis, ut ille ait comicus ſenex, feritis, vobis occatis, vobis eiſdem metitis, vobis denique iſte pariet laetitiam labos. Videbitis me quotidie cauſſa veſtra efficientem, quaecumque potero; conantem etiam ea quae non potero. Alite vos quoque ſtudium meum attentione veſtra: &, dum aetas apta eſt ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cetera, quae ad capiendum ingenii cultum requiruntur, affatim ſuppetunt, nolite committere ut utilitas veſtra, quae & Gregorio Pontifici Maximo, & Ampliſſimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandavit, & nobis omnibus tantae curae eſt, a vobis, a quibus minime decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, inſtabo, urgebo, excitabo, nonnum-

quam etiam, ſi res ita poſcere videbitur, objurgabo atque increpabo. Nolite exſpectare, dum vobis aduler. Contemnam vos, ſi vos litteras contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipſe commoda veſtra ex animo, &, ut vos me viciſſim merito ametis, operam dabo. Sed, ut diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis. Secundum librum Tuſculanarum diſputationum explicare decrevi. Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attente audient, curaturum me, ut eis operae ſuae ratio conſtet. DIXI.

Pro Carolo IX. Galliarum Rege Chriſtianiſſimo ad Gregorium XIII. Pont. Max.

ORATIO XXII.

HABITA ROMAE V. KAL. JANUAR. Anno MDLXXII.

SI pro cujus quiſque propugnatione, ac defenſione plura pericula ſubjit, plus excepit acerbitatum, pluribus quaſi procellis, ac tempeſtatibus agitatus eſt; eo plus gaudii ex iis quae ad retinendam atque amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum pervenire credendum eſt; dubitare non potes, Beatiſſime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto ceteros reges eximia quadam percepti ex ea re gaudii magnitudine ſuperaverit, quanto non hujus modo memoriae, ſed omnium aetatum, ac ſaeculorum reges gravi, ac diuturna ſuſceptorum pro Sedis Apoſtolicae auctoritate laborum, ac diſcriminum perpeſſione ſuperavit. Quo tibi gratior eſſe debet, ac jucundior gratulatio, quae tibi hodierno die fit ejus regis nomine, qui cum, pro incredibili ſtudio atque obſervantia erga te ſua, primus omnium hoc officio fungi cuperet; iis tamen difficultatibus, quae omnibus notae ſunt, impeditus, non prius tibi gratulari potuit, quam divino conſilio contigit, ut poſſis tu quoque ei viciſſim vere, ac merito gratulari. Etſi autem, quae proxime in Gallia pro religione geſta ſunt, propter ſummam illius regni nobilitatem atque amplitudinem toto jam orbe celebrantur: neque locus, neque regio in terris ulla

eſt,

eſt, quae non plena ſit & laborum, ac miſeriarum, quas Galli ſuperioribus annis pertulerunt, & virtutis, ac felicitatis, qua nuper uſus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem ſtatum vindicavit: quia tamen neque Regis noſtri & nomine & re Chriſtianiſſimi pietas in Deum, quam ipſe omnibus notam, ac teſtatam eſſe vult, ulla ex re melius cognoſci, neque ullum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri poteſt, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis ineſſe videatur; peto a te, Beatiſſime Pater, ut hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harum potiſſimum rerum tractatione conſumi collocarique patiaris. Quis igitur in Gallia rerum ſtatus fuerit, quo tempore Carolus nonus ad Regni gubernacula morte fratris admotus eſt, omnes facile recordamur. Nam, quae mali vis jam tum Henrico Regnante, in venis, ac viſceribus Galliae concepta, ac concluſa latuerat: cuique Optimus ille Rex, ob perpetuo deplorandum inopinatae mortis eventum, remedium adhibere, cum maxime cuperet, non potuerat: eadem cum ſe ſub Franciſco ſecundo commovere coepiſſet: & ab eo quoque intempeſtiva morte praerepto, compreſſa modo & cohibita, non etiam extincta & ſublata eſſet: ad extremum univerſa ſe, ingreſſo regnare Carolo, effudit. Ut autem aquae impetus ſaxorum lignorumve oppoſitu diu retentus, ac retardatus, ſi forte tandem ea quae obſtabant, aut ſublata, aut perrupta & disjecta ſunt, multo major, ac vehementior eſſe conſuevit; ita illi hominum omnia turbare cupientium coetus, quos ad id tempus legum, ac regum terror tamquam vinctos infrenatoſque tenuerat, fractis poſtremo repagulis furere, ac bacchari per nobiliſſimum Regnum, & in ſumma impietate ſummam licentiam nacti, divina humanaque omnia coedibus & incendiis miſcere coeperunt. Atque ut antiqui fictis fabulis memoriae prodiderunt, Hercule recens nato, duos ad eum inuſitatae magnitudinis angues ſuperne lapſos eſſe, qui jacentem adhuc in cunis opprimerent; ita hoc novo Hercule (qui enim adhuc adoleſcens tot jam monſtra perdomuerit, meritiſſimo hujus Nominis honore affici poteſt) Regni habenas tractare aggreſſo, infinita quaedam non e ſuperiore loco demiſſa, ſed ex inferis emerſa extitit angvium vis, qui & peſtilenti adflatu ſuo omnia

contaminare, & taeterrimum virus ſuum longe lateque ſpargentes, non ipſi modo regi adhuc puero & regnum & vitam adimere, ſed & ex toto regno verum Dei cultum, quo uno aeternae vitae ſpes continetur, exterminare conarentur. Qui divini quidem numinis metu jam pridem projecto, legum autem & judiciorum auctoritate tum maxime propter infirmam regis aetatem contemta, ac conculcata, quam ſtragem, quas calamitates, quam vaſtitatem, quot inaudita crudeliſſimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret, ac refugit animus ea memorare, quae poſt illas peſtes, ac furias ab humani generis hoſte immiſſas contigerunt: profanata, everſa, incenſa templa: aras ſacerdotum caede maculatas: abſtractas ex ſedibus ſuis virgines Deo ſacras, direptas urbes, campos manantes ſanguine, fluviorum curſus humanis corporibus impeditos: ludentem excarnificandis hominibus ſaevitiam, feritatem ne conditis quidem mortuorum oſſibus, ac cineribus abſtinentem. Quis uſque eo Gallici, aut potius Chriſtiani nominis hoſtis eſt, qui illa ſine lacrymis adſpicere potuiſſet? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot ſummorum Pontificum, qui tanta cum laude Eccleſiae Dei praefuerunt, parens. Tu ne illa es, quae ſuſceptam a Chriſti & Apoſtolorum Diſcipulis fidem numquam poſtea deſerueras? quae non a tuis tantum, ſed ab aliorum quoque finibus haereticos alioſque hoſtes nominis Chriſtiani tam ſaepe depuleras? quae Europam, Africam, Aſiam geſtis pro Chriſti fide bellis nobilitaveras? quae violatam ab aliis Sedis Apoſtolicae dignitatem tam ſaepe reſtitueras? tam firmis praeſidiis ſaepſeras? tam multis ornamentis affeceras? quae urbem Romam ab imminenti direptionis, & excidii periculo tam ſaepe liberaveras? Vere enim hoc, Beatiſſime Pater, vere & ſine cujuſquam injuria gloriari poſſumus, duabus praecipue laudibus homines noſtros, poſt Chriſtum natum, ſupra ceteras gentes perpetuo floruiſſe, quod & Chriſtianae religionis non conſervandae tantum, ſed etiam propagandae ſtudioſiſſimi, & ad accipienda omnia regum ſuorum imperia paratiſſimi ſemper fuerunt. Omnes autem illarum peſtium conatus eo dirigebantur, ut & a Deo, & a Rege abductam Galliam, earum, quas dixi, laudum utroque ſpoliarent. Quod ſi utrumque con-

conſequi, ac perficere non poſſent, certe quidem ut eam a ſummorum Pontificum cultu, & a Romanae, ac Catholicae Eccleſie communione divellerent. Hoc praecipue imbiberant; hoc ſpectabant: haec eis a principio mens, hoc conſilium, ac propoſitum fuit. Neque vero diſſimulanter ferebant, conquieturos ſe, &, ut prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas e Gallia tolleretur. Quinetiam ſi ſe rex ab hac ſancta Sede diſſociare vellet, promtam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas provincias ſub imperium ſuum ſubjungendas oſtentabant. Sed magnus & a natura ipſa ad honeſtatem conformatus animus nec aſperitatibus terreri, nec ulla utilitatis ſpecie a recto avocari poteſt. Rex fortiſſimus & majoribus ſuis digniſſimus, qui Pietatis, ac Juſtitiae gloriam ita etiam puer adamaſſet, ut ipſis earum virtutum nominibus quaſi pro ſymbolo utatur, omnia ſibi prius perferenda ſtatuit, quam quidquam committendum, quo earum alterutra vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum conſiliis, ac ſvaſionibus, magno ille quidem cum dolore, ac cruciatu animi, ſed tamen, ut qui corruptas, ac vitiatas corporis ſui partes, aliis omnibus fruſtra tentatis, urunt poſtremo, aut ſecant, ne earum contagio ceteris obſit; cum jam in lenioribus remediis nulla ſpes eſſet, ad acriora deſcendere, & vim quodammodo viſceribus ſuis inferre coactus eſt. Inteſtinum, ac domeſticum bellum, in quo omnia, quae cogitari poſſunt miſerrima, inſunt, neceſſario ei adverſus ſuos ſuſcipiendum, ac regendum fuit; & ruina reſtinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagaret. Commiſſa multa proelia: multa caeſa hominum millia: ſaepe fuſi, ac profligati hoſtes: rex tamen clementiſſimus, & ſuos, ſi qua ratione poſſet, prolatando potius ad ſanitatem perducere, quam delere, ac perdere cupiens, eis condicionibus acquieverat, quas aequiſſimas etiam iniquiſſimi judicarant. Pacata, ac compoſita omnia videbantur: jamque ſpes erat, pleroſque ex illis miſeris agnituros errorem ſuum, & ad Eccleſiae gremium ſuapte ſponte redituros; cum illi patriae praedones, ac parricidae, qui totam prope Galliam inſepultis ſuorum corporibus obruerant, quaſique ſepelierant, quorum ipſi gladii aſſuefacti trucidandis

inſontibus, aſſidue caedem ſanguinemque ſitiebant, parum ſe anteactae vitae reſponſuros judicarunt, niſi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, novi ſceleris acceſſione cumularent. Agebant illos praecipites, & ad ſupplicium rapiebant poenae eorum, quae tam multa adverſus Deum & homines impie neſarieque commiſerant: iis illi agitati, & a mente conſilioque deducti, veriti non ſunt adverſus illius regis caput, ac ſalutem conjurare, a quo poſt tot atrocia facinora non modo veniam conſecuti erant, ſed etiam benigne & amanter excepti. Qua conjuratione ſub id ipſum tempus, quod patrando ſceleri dictum, ac conſtitutum erat, divinitus detecta atque patefacta, converſum eſt in illorum ſceleratorum, ac foedifragorum capita id, quod ipſi in regem & in totam prope domum, ac ſtirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem & in faſtis eximiae alicujus notae adjectione ſignandam, quae paucorum ſeditioſorum interitu regem a praeſenti caedis periculo, regnum a perpetua civilium bellorum formidine liberavit. Qua quidem nocte ſtellas equidem ipſas luxiſſe ſolito nitidius arbitror: & flumen Sequanam majores undas volviſſe, quo citius illa impurorum hominum cadavera evolveret & exoneraret in mare. O feliciſſimam mulierem Catharinam regis matrem, quae cum tot annos admirabili prudentia parique ſollicitudine regnum filio, filium regno conſervaſſet, tum demum ſecura regnantem filium adſpexit. O regis fratres ipſos quoque beatos, quorum alter, cum, qua aetate ceteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipſe quater commiſſo proelio fraternos hoſtes fregiſſet, ac fugaſſet, hujus quoque pulcherrimi facti praecipuam gloriam ad ſe potiſſimum voluit pertinere; alter, quamquam aetate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen eſt ad virtutem indole, ut neminem niſi fratrem in his rebus gerendis aequo animo ſibi paſſurus fuerit anteponi. O diem denique illum plenum laetitiae & hilaritatis, quo tu, Beatiſſime Pater, hoc ad te nuncio adlato, Deo immortali, & D. Hludovico regi, cujus haec in ipſo pervigilio evenerant, gratias acturus, indictas a te ſupplicationes pedes objiſti. Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipſi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quam ut primis illis menſibus

taetram

taetram illam caliginem, quaſi exorto ſole, diſcuſſam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat, ac praeſignificabat diſſectus draco, gentis tuae, Beatiſſime Pater, nobiliſſimum, ac pulcherrimum inſigne; fore, ut immanis ille draco, aut illa potius multorum capitum hydra, quae non paludem aliquam Lernaeam, ſed potentiſſimum & opulentiſſimum regnum tamdiu obſederat, te Pontifice diſſecaretur. Nunc igitur contemplare quaeſo animo novum illum Davidem, caeſi ac proſtrati gygantis ſpoliis, ac ſanguine decorum; eumque hilari vultu ad genua tua provolutum, ita tecum loqui exiſtimato. Ego Pater Sanctiſſime atque optime, cum majores meos, maximos & potentiſſimos reges, accepiſſem omnes uſque a Hlodoveo in ſinceritate atque integritate religionis Chriſtianae, ne uno quidem excepto, plus mille annos firme, ac conſtanter perſtitiſſe: eoſdemque praecipua quadam erga Sedem Apoſtolicam obſervantia, periculiſque, ac laboribus pro illius defenſione aditis, & illud, quo nullum pulchrius eſt, Chriſtianiſſimorum nomen, & primarium inter reges Eccleſiae filios locum conſecutos; ſtatim a puero illud mihi propoſui, ut eos potius, aut adaequare, aut etiam, ſi fieri poſſet, ſuperare contenderem, quam committerem, ut non ſatis reſpondere traditae mihi ab illis gloriae judicarer. Itaque & Pium Quintum dum inter homines fuit ſanctiſſime, ac religioſiſſime colui; &, eo ad meliorem vitam vocato, cumprimum audivi te in locum illius eſſe ſuffectum, tanto gaudio affectus ſum, quantum percipi, aut cogitari maximum poteſt. Multa enim jampridem de tuis in omni genere praeclaris virtutibus audiveram, quae te iſto honoris ampliſſimi faſtigio digniſſimum reddidiſſent. Prudentiam, quam nihil fallere; juſtitiam, quam nihil inflectere; fidem & conſtantiam erga amicos, quam nulla temporum aſperitas imminuere, aut labefactare potuiſſet. In colendo Deo pietatem ſine ſimulatione; in regendis hominibus ſeveritatem ſine ſuperbia; in adminiſtrandis negotiis, & ſine feſtinatione diligentiam, & ſine tarditate gravitatem. Movit etiam me ſubita illa totius Cardinalium Collegii in decernenda tibi ſumma poteſtate conſenſio, quae neque ſine certa & explorata opinione virtutis tuae, neque ſine ſingulari divinae providentiae adſlatu potuit contigiſſe. Magna

me

me ſpes tenet, fore, ut ſub tali Pontifice in ovile Chriſti gentes, & quae veram religionem nondum acceperunt, aggregentur; & quae ab ea deſciverunt, denuo congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentiſſime defero, ea fide, quam rebus in regno meo geſtis ſatis jam & tibi & univerſo orbi, ut arbitror, approbavi: ſimulque tibi & Apoſtolicae Sedi, quam debeo obedientiam praeſto atque exhibeo, & praeſtiturum atque exhibiturum in perpetuum ſpondeo. Neque dubito fore, ut a te viciſſim quaecumque ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantum intacta & inviolata conſerventur; ſed etiam, ubi occaſio tulerit, augeatur. Haec, quae tibi rex ipſe, Beatiſſime Pater, praeſens dicere cuperet; quia id non poterat, per hunc illuſtrem virum Nicolaum Rambolleti dominum, equitem ordinis regii, unum ex intimis conſiliariis ſuis, cuſtodiarum ſuarum praefectum, Caroli Cardinalis Rambolletii fratrem & natura & virtute germanum, ſignificanda cenſuit. Quamquam enim facile intelligebat, haec eadem te ex praeſtanti viro, parique dignitate praedito Franciſco Barone Feralio oratore apud te ſuo cogniturum; non tamen ſibi viſus eſt ſuam in te colendo pietatem ſatis declaraturus, niſi hujus rei cauſſa propriam ad te legationem deſtinaſſet. DIXI.

De utilitate, jucunditate, ac praeſtantia litterarum.

ORATIO XXIII.

HABITA ROMAE XV. KAL. NOVEMB. Anno MDLXXIII.

CUm mihi a ſummis viris, quorum auctoritate, atque imperio noſtra omnium ſtudia diriguntur, mandatum eſſet, ut hodierno die, quo, ut ſcitis, more majorum, noſter hic quaſi Muſarum exercitus quotannis luſtrari ſolet, de praeſtantia litterarum, & earum artium quae litteris continentur, aliquid publice dicerem, quo juve-

num animi ad earum amorem incitarentur; quod prius facere debueram, ſed inconſulto quodam obſequendi ſtudio abreptus non feceram, coepi oneris ſuſcepti magnitudinem cum viribus meis ſollicite comparare. Atque interdum quidem ita ratiocinabar, ut mihi nihil arduum, aut difficile impoſitum crederem. Nam, ut Cyreneus poëta facile ait eſſe omnibus Apollinem laudare, in quo tot, tantaque laudum argumenta ſint; ita facile videbatur homini quamlibet infanti atque indiſerto laudare eas artes, quas vere, ac merito bonorum fontes nominare poſſumus. Neque enim dubitabam, quin omnium conceſſu multo juſtius artibus noſtris, quam illis, de quibus id Xenophon dixit, honos hujus nominis tribueretur. Cogitabam etiam tum demum in ſumma me difficultate verſaturum fuiſſe, ſi eas aut, quod nefas eſt, vituperare juſſus eſſem, aut earum dignitatem abjicere & extenuare dicendo: nullum enim ſane argumentum, quod quidem alicujus momenti eſſet, ad eam rem reperire potuiſſem. Quod ſi Socrates praeſente Phaedro amorem vituperaturus, facere id non audet, niſi ſibi prius pallio caput obnupſerit; multo me magis verecundari par fuiſſet, in tanto erudiſſimorum hominum coetu declamantem adverſus eas artes, quarum omnes dignitate, ac pulchritudine, ita incenſi eſtis, ut ſine earum tractatione ne vitam quidem ipſam jucundam putetis. Nunc, ut idem ille ſapientiſſimus ſenex factu facile eſſe ait Athenienſes Athenis laudare, quod, que quiſque amat, ea libentiſſime laudari audit; ſic & ipſe mihi videbar facilem & expeditam provinciam ſuſcepiſſe commendandi, ac celebrandi apud vos ea, quae vobis omnibus in amoribus, ac deliciis eſſe conſtaret. Sed interdum occurrebant alia, quae me commoverent, nec quieto eſſe, ac ſecuro animo ſinerent. Nam & in tam ubere, ac copioſa materia neceſſe eſt, unicuique audientium multa in mentem venire, quae commode dici queant: neque fieri poteſt, ut, quidquid omnes cogitant, dicat unus: & ea eſt hominum natura, ut, cum quis, quod ipſe dixiſſet, id ab eo, qui dicit, omiſſum videt; non hoc quoque dici potuiſſe, ſed hoc potiſſimum dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo quiſque captu quid ipſe dicturus fuerit cogitat, & alia prope omnia faſtidiens, dum id unum dicatur, avide exſpectat; quidquid dixeris, ſemper videberis

beris omiſiſſe praecipua: & omnia communia, ac contrita dixiſſe, quod ea non dixeris, quae ſi dixiſſes, ipſa quoque aliis obſoleta & vulgaria viderentur. Ut melior hac in parte ſit eorum conditio, qui aridis, ac ſterilibus in argumentis verſantur: quorum, ſive abundarunt, laudatur ingenium; ſive defecerunt, materiae jejunitas accuſatur: cum contra, ubi ampla dicendi ſeges eſt, quidquid allatum eſt, ubertati materiae adſcribatur, quidquid omiſſum eſt, tibi. Ego vero quomodo aut quidquam allaturum eſſe me ſperem, quod novitate audientium animos teneat, cum iis in rebus mea verſatura ſit oratio, in quibus praeſtantiſſima ſe omnium aetatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, ut non innumerabiles alii iiſdem de rebus ornatius, ac copiosius dixerint? Sed mihi neque valde laborandum eſt, ut nova conquiram: non enim cantilenae ſunt hae, quibus novitas, ut ait Telemachus, conciliat gratiam: ſed praecepta, quibus vetuſtas addit auctoritatem; & ſi vera, utilia, apta ad id quod mihi propoſitum eſt, digna hujus loci auctoritate, digna veſtris auribus attulero, quibus eacumque verbis extulero, hoc ipſo me ſatis ornate dixiſſe arbitrabor. Agite igitur, viri praeſtantes, & cum aliis nominibus, tum praecipue harum de quibus dicere ingredior artium cultu & tractatione clariſſimi: agite ſtudioſi adoleſcentes, quorum mollis adhuc, & tenera aetas in ejuſdem gloriae ſpem eodem quaſi lacte Muſarum educatur, cognoſcite mecum felicitatem veſtram, qui inſtinctu quodam, adflatuque divino ad eas potiſſimum artes animum appuliſtis, quibus, ſive quis utilitatem ſequatur, nihil fructuoſius; ſive oblectationem, nihil ſuavius, ac jucundius; ſive ſplendorem, ac pulchritudinem, nihil illuſtrius, aut ad ſtruendam nominis immortalitatem firmius, ac ſtabilius reperiri poteſt. Nam ſi veteres illi, qui errore ducti plures eſſe Deos opinabantur, quem cuique eorum diem conſecrarant, eo laudes ipſius commemorare, ac concinere ſolebant; multo nobis juſtior cauſſa eſt, quicumque iiſdem honeſtiſſimarum artium ſtudiis, quaſi quibuſdam ſacris initiati ſumus, cum hic nobis anniverſarius dies, majorum ſapientia & auctoritate, ad intermiſſam per aliquot menſes earum exercitationem deintegro repetendam conſtitutus ſit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, eaſque celebrare, quas

quas nobis viciſſim aliquid celebritatis allaturas eſſe confidimus. Meminiſſe autem debemus iccirco hunc ſanctum, atque auguſtum locum ad hanc rem delectum eſſe, ut & in laudandis artibus Deum ipſum laudemus, qui, ut alia omnia bona, ita eas quoque hominum generi dedit: & publice conteſtemur, ac profiteamur ſtudia omnia, laboreſque noſtros & Deo auctore, atque auſpice ſuſcipi, & ad ipſius gloriam, tamquam ad finem nobis omnibus praecipue propoſitum, referri. Unde igitur, in tanta eorum quae ſe ad dicendum offerunt copia, potiſſimum exordiar? An ab eo, quod ſemper apud graviſſimos quoſque graviſſimum fuit, antiquitatis teſtimonio? Quae cum artes omnes bonae ſint: nam ſi quae malae artes dicuntur, immerito eis artium nomen tribuitur, has tamen noſtras proprio, ac peculiari nomine bonas artes vocavit: eaſdemque artes ingenuas, artes liberales, quod alias aut a ſervis, aut ab hominibus ſervili praeditis ingenio exerceri, has unas ab ingenuis, ac liberis excoli conſentaneum judicaret. Quinetiam cum Graeci earum cognitionem, ſua lingua, tali quodam vocabulo adfeciſſent, ex quo id modo intelligeretur, ſtatim a pueritia dandam eis operam eſſe; majores noſtri hoc, ut pleraque melius, ac ſapientius, qui totum hoc artium genus humanitatem vocarunt; credo, indicantes, non multo minus inter homines talibus diſciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quam inter ceteros & pecudes intereſſe. Homines enim duabus praecipue rebus a ceteris animantibus diſcernimur, ratione, & rationis interprete oratione: quarum utraque in eis, qui harum artium expertes ſunt, rudis quodammodo & inchoata: qui eas bene penitus combiberunt, perfecta in illis, atque abſoluta eſt. Ariſtippus quidem, cum quaeſiiſſet quidam ex eo, quid boni filio ſuo allatura eruditio eſſet. Si nihil aliud, hoc certe, inquit, quod in theatro lapis in lapide non ſedebit. Idemque alteri, qui cum ſibi nimium magnam mercedem poſci pro inſtitutione filii videretur, dixerat. Iſta pecunia ſervum mihi emere poſſum. Tu vero inquit jocans, etiam hoc amplius: ſi unum emeris, duos habebis Significavit videlicet, quorum colluſtratus doctrinarum luce non eſſet animus, eos lapidum, non hominum, aut, ſi forte inter homines ſervorum, non ingenuorum, loco, ac numero eſſe habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti,

qua-

quatuor omnino eſſe viae videntur, quarum unam aliquam a principio aetatis capeſſere, ac poſtea perſequi prope neceſſe ſit: ex quibus ne dubium quidem eſſe poteſt, quin ea quam ipſi ingreſſi eſtis, longe multumque aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qui iſta aetate ſunt, partim otio ſe atque ignaviae dedunt, mollemque vitam, ac voluptariam ſequuntur, ii praeſertim quibus amplum patrimonium eſt: partim ſi anguſtior ſit res, quam ut nihil agentes ferat, dant ſe ad artem aliquam factitandam: alii, qui excelſiore ſunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam ſibi proponunt: alii denique animum ad litteras & ad haec mitiora ſtudia appellunt. Quid igitur iſtis turpius aut abjectius, qui, torporem, ac deſidiam amplexi, vitam luxu atque inertia tranſigunt, nihil agentes, quo ſe homines eſſe teſtentur? Qui, ut Phaeaces illi Homerici,

Non pugnis, durave exercent membra paleſtra:
Sed menſam & citharae ſtrepitum, dulceſque choreas,
Stragulaque & molles curant poſt balnea lectos:

Margitae illius ſimillimi, de quo idem Homerus:

Non fodere ille bonus, duriſve ligonibus arva
Vertere, non ulli vivebat idoneus arti.

Sic enim & hi neque domi, neque militiae, neque privatim neque publice, neque ſibi, neque aliis utiles, ita vitae curriculum conficiunt, ut, veluti naves, nullum ſui veſtigium relinquant. Qui mihi, ſi diis placet, quod nihil agant, quaſi non pudere parum ſit, etiam gloriantur. Alii, inquiunt, in opere occupati ſint: nobis majorum noſtrorum virtute eſt, unde otioſi laute ſplendideque vivamus. Quid majores veſtros nominatis? qui ſi veſtri ſimiles fuiſſent, vos hodie in poſtremis jaceretis. Si quales vos eſtis, tales ipſi fuerunt, indigni ſunt, qui nominentur: ſin alii, vos indigni, qui eos nominetis. At videte, quantopere a ſapientiſſimi poëtae Heſiodi judicio veſtra ratio diſcrepet. Laborem ille & induſtriam nemini, languorem & ignaviam omnibus turpem eſſe confirmat. Praeclare Cicero. Mihi quidem, inquit, qui nihil agit, eſſe omnino non videtur. Nam & phyſici docent, quae cuique rei cauſſa eſt, ut ſit, eandem ei eſſe cauſſam, ut aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neque eos ex ſomno, cui tam libenter indulgent, excitemus; teneamuſque id quod a ſapientiſſimis

mis viris proditum eſt, nihil eſſe inertia foedius: otio ali vitia: otium, ut non graviſſimus poëta graviſſime tamen cecinit Catullus, non privatis modo hominibus, ſed & regibus, & prius beatis urbibus exitii cauſſam fuiſſe. Cum igitur otioſa & ignava vita ne vita quidem habenda ſit, videamus, num ad aliquam potius aliarum artium, quam ad litteras, animum adjicere praeſtet. Equidem cum mente, ac cogitatione perluſtro eas artes, quibus cum hiſce ſtudiis noſtris, aut nulla, aut non magna communio eſt, ex iis quidem quae ita neceſſariae ſunt, ut eis civitas nullo modo carere poſſit, duas praecipuas judico, agriculturam, & mercaturam: ex iis autem, quae ad ornamentum civitatis, & ad animos honeſta voluptate perſundendos pertinent, duas minime ſordidas, minimeque illiberales, picturam, & ſtatuariam. Nam quod boni unaquaeque civitas percipere ex ſuo & patrio ſolo poteſt, id agricultura educit, atque elicit; quo eget, id aliunde mercatura comportat. Ita civitas ſine alterius ope ne ſuis quidem opibus fruitur; alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem, & ſtatuariorum opera, & voluptatis atque admirationis habent plurimum, &, quae liberalium artium nota eſt, ingenii, non corporis viribus conſtant; & ad conſervandam clarorum virorum memoriam, ceteroſque ad eorum imitationem incitandos non immerito magnam vim habere creduntur. Sed tamen quis auſit harum artium ullam cum litterarum ſtudio comparare? Niſi forte majus eſt agrum, quam ingenium, colere, aut jacta in terram ſemina, depactive ſurculi, quam ingenia praeceptis philoſophiae conſita, ampliores, aut uberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel ſi tenuis eſt, ſordida eſt; vel ſi ampla, tot expoſita periculis, ut merito ille olim Laco negaverit, optabilem ſibi videri fortunam, quae rudentibus apta eſſet: cujuſmodi autem ſit, tota fere ad quaeſtum, & ad lucrum refertur. At litterarum tractatio & dignitatis pleniſſima eſt, & quietis; & eas opes conſectatur, quae nec furem, nec praedonem timent, nec incendiis, ruinis, naufragiis obnoxiae ſunt, nec ullis denique caſibus eripi poſſunt. Jam vero quae Apellis aut Protogenis tabulae, cum Homeri pictura; quae Phidiae, aut Praxitelis ſtatuae, cum litterarum monumentis conferri queant? Quos ipſos

hodie

hodie ignoraremus, niſi ſolidiorem, ac diuturniorem gloriam eſſent commendatione ſcriptorum, quam artis ſuae operibus, conſecuti. Nam quae illi artificio ſuo elaborarant, & ſolius corporis effigiem exprimebant, & uno tantum ſpectabantur in loco, & eam naturam habebant, ut ea, ſi nihil aliud, ipſa certe longinquitas temporis confectura, ac conſumtura eſſet. At eruditorum hominum lucubrationes & clarorum virorum non formam modo corporis, ſed ingenia, mores, conſilia, res geſtas, ſubjiciunt oculis, & iiſdem, quibus orbis ipſe terrarum, terminis, ac regionibus continentur, & tantam vim habent, ut illa ipſa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetuſtas his unis non modo nihil detrahat, ſed majorem in dies comparet, ac conciliet dignitatem. Trecentas ſexaginta Demetrio Phalereo ſtatuas aereas populus Athenienſis anno uno, eoque non toto poſuerat; quibus omnibus Demetrius ipſe ſuperſtes fuit. At quae ipſe ſibi monumenta ingenii, ac doctrinae magnitudine exſtruxerat, ea & multis poſt ipſum ſaeculis viguerunt; &, cum poſtea denſa quaedam & opaca nox omnem prope diſciplinarum lucem exſtinxiſſet, & oculis erepta, incredibile deſiderium ſui in omnium eruditorum animis reliquerunt. Elate & magnifice de ſe, ut ſolet, Pindarus, ſed tamen vere. Statuarium eſſe ſe negat, qui mutas ſtatuas edolet una defixas in baſi: ſed quos ipſe cantibus ſuis celebret, eorum famam, terra marique ſpargi, ac diſſeminari. Sed erunt fortaſſe qui vitam militarem huic noſtrae pacatae, atque umbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortium virorum virtutem detrectare, aut conari, ut quidquam ex eorum gloria deteram, neque propoſitum eſt, neque fas videtur. Potius omnibus, qui dicendo aliquid poſſunt, omnem induſtriam ad eos celebrandos conferendam cenſeo; & hoc ipſum numero inter praecipua bona, quae ab artibus noſtris in vitam hominum manat, quod earum ope praeclara illorum facinora ad immortalem poſteritatis memoriam conſecrantur. Sed tamen ſi quis ſecum in animo reputet, quae vita ſit ejus hominis, qui, modicis opibus inſtructus, in litterarum ſtudio molliter, ac placide conſeneſcat, & quae ejus, qui ab adoleſcentia armis tractandis aſſuetus, ſub dio ſaepius, quam ſub tecto, ſub pellibus ſaepius, quam

domi

domi ſomnum capiat, vix dubium fore arbitror, utra melior & magis expetenda ſit. Alterius aures tubarum & lituorum, & cornuum clangore, alterius Muſarum concentu & Apollinis fidibus adſidue perſonant: illius oculi caede & ſanguine, & incendiis; hujus admirabilium naturae operum adſpectu & contemplatione paſcuntur. Ille aut in ipſo aetatis flore hoſtili gladio tranſverberatur, aut mancos, ac debiles artus & inſignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic ut animo ita & corpore integer, vultum niſi quantum rugae, canique venerationis addiderunt etiam nutrici agnoſcendum, perfert ad ultimam ſenectutem. Neque vero minus glorioſa, aut minus hominum generi fructuoſa hujus quam illius opera. Occupatur ille in finibus imperii proferendis, hic in finibus cupiditatum regendis, ac coërcendis: novit ille quemadmodum urbes expugnentur, hic quemadmodum gubernentur: ille quemadmodum injuria aut repellatur, aut reponatur, hic quemadmodum & accipiatur, aequo animo, & negligatur: dicet ille, quam multos homines manibus ſuis trucidaverit, hic quam multos a caede facienda, oratione ſua revocaverit: ille quam multos in ſervitutem abduxerit, hic quam multos a ſervitute vitiorum in veram libertatem perduxerit: illius uſus niſi in bello nullus eſt, hujus opera, & in bello, & in pace ſalutaris. Itaque ſi homines inter ſe amice, ac concorditer viverent, ſi Dei, ac naturae juſſa ſequerentur, ſi denique ii eſſent, qui eſſe deberent, jacerent omnes artes belli, ut quarum inter juſtos juſtus uſus eſſe non poſſit: noſtrae vero tum demum florerent, ac vigerent: tum demum eas optimus quiſque ſumma corporis & animi contentione ſequeretur. Neque vero quemquam ita eſſe arbitror ſanguinarium, cui non praeoptanda videatur nullius emta lacrymis gloria, neque ullo, niſi puro illo, ac limpido Aganippes rore irrigata, quam tabo & cruore oblita, & multa ſtrage, ac cladibus comparata. Multa conſulto praetereo: quod mihi, non tam, ut copiam & varietatem conſecter, laborandum eſt, quam ut effugiam ſatietatem. Quis enim umquam tanta ubertate ingenii, tanta dicendi copia praeditus reperietur, qui litteras ita laudare poſſit, ut non ſemper, cum plurima dixerit, plura tamen omiſiſſe videatur? Omnia, quae homines in vita expetunt,

cujuſcumque tandem generis illa ſint, nulla re certius, aut facilius, quam eruditione ac litteris, acquiri, conſervari, amplificari queunt. Eſt qui rei familiaris anguſtia preſſus, ex ea expedire ſe,& ad moderatas opes ſine ulla turpitudine pervenire cupiat? Quae ad id conficiendum via aut honeſtior, aut expeditior, aut facilior eſt? Quam multos ex tenui & exſili patrimonio, aut juris ſcientia, aut medendi arte fretos, ut eas potiſſimum nominemus, paucis annis ad maximas divitias pervenire vidiſtis? Nam quod plerique vulgato jam proverbio dictitant, ex omni noſtrarum artium numero duas modo illas frugiferas eſſe, ac fructuoſas, ceteras cultoribus ſuis decoquere, ac decollare; in eo vanitatis illos, ac mendacii facile res ipſa coarguit. Nota eſt hiſtoria de Thalete Mileſio, qui cum a propinquis objurgaretur, quod omne tempus in ſapientiae ſtudio poneret, quod ad faciendam pecuniam, in qua illi poſita putabant omnia, nulli uſui eſſet. Vultis, inquit, oſtendam vobis, poſſe hominem huic ſtudio deditum, ſi ei commodum ſit, divitem fieri, & hanc eſſe, ſi quis velit, ad quaeſtum, ac compendium vel maxime compendiariam viam? Cum illi ſe velle dixiſſent, homo, qui ex aſtrorum ſcientia, magnam eo anno olearum ubertatem praevideret fore, multo ante, exiguo pretio, cum contra licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Mileſiorum praela, ac trapeta conduxit; quae cum poſtea ſuo tempore, quanti voluit, elocaſſet, magnamque ex eo vim pecuniae collegiſſet, oſtendit, philoſophos non tam rem facere non poſſe, quam majoribus, ac praeſtantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda non laborare. Quid Leontinus Gorgias? non ne rhetorices profeſſione, & maximas ſibi divitias peperit & tantam gloriam, ut ei vivo, ac videnti honoris ergo aurea ſtatua in Apollinis Pythii templo conſtituta ſit? Quid ille qui eloquentiae quaſi mercator, atque opifex quidam habitus eſt Iſocrates? non & ſumma gloria fuit, & iis opibus, ut ter ad trierarchiam vocatus, cum eam bis effugiſſet, ad poſtremum ſplendidiſſime, ac magnificentiſſime objerit? ad eam autem non fere niſi opulentiſſimus quiſque, ac locupletiſſimus adigebatur. Neque medicus erat, optimus peſſimi principis magiſter Seneca, neque de jure conſulebatur. Et tamen quantam ſibi opum vim homo externus, & alienigena eloquentia & erudi-

tione

tione confecit? Scio, hoc, quod dicam quibuſdam incredibile viſum iri. Sed tamen, ſi vera ſunt, quae litteris prodita ſunt, haud ſcio an nullus hodie tota Italia princeps tantas opes hebeat, quantas in Senecam quadriennio Nero congeſſit. Nam cum ex veteribus illis Romanis M. Craſſus opulentiſſimus fuiſſe dicatur; Senecae opes Craſſi opibus duplo majores fuerunt. Prope eſt ut pigeat, in hac parte tamdiu immoratum eſſe: ſed tamen dicendum fuit aliquid adverſus ſtultitiam eorum, qui ajunt, ſi quis juris ſcientiam, & artem medendi excipiat, ceterarum artium noſtrarum ſterilem eſſe culturam. Qui error ex eo potiſſimum natus eſt, quod doctrinae mediocritas magnos efferre fructus non poteſt. Itaque excellendum eſt iis, qui magna & praeclara concupiverunt. At nos ſimul atque paullum ultra prima elementa progreſſi ſumus, falſa de nobis opinione tumefacti, quia non in nos continuo opes, & honores congeruntur, jacere litteras clamitamus. Non jacent litterae: non jacent: neque jacuerunt umquam: &, ſi antea jacuiſſent, Gregorio XIII Pontifice non jacebunt. An ille, cum & omni doctrina inſtructiſſimus ſit, & ad illos veteres atque uſitatos noſtros & litterarum patronos, Jo. Moronum Sacroſancti Collegii Decanum, priſcae majeſtatis abſolutiſſimum exemplar, cujus in ipſo nutu plurimum auctoritatis reſidet, cujus e vultu ipſo, atque oculis elucet gravitas humanitate condita: Aloyſium Cornelium Camerarium, hominem plenum officii, & ad omnium animos, ac voluntates devinciendas ipſis Gratiarum manibus factum: & illa duo ornamenta ſaeculi, firmamenta litterarum, domicilia virtutis, & eruditionis, Gulielmum Sirletum, & Franciſcum Alciatum, ad eos igitut, quorum jampridem in fide, ac clientela eramus, cum proxime eum, quem pleno gradu per ſua veſtigia incedentem videt, quemque optimo jure cordi ſuo cariſſimum habet, fratris filium Philippum S. Sixti Cardinalem addiderit, eumque florentis aetatis commendationem á litterarum patrocinio ducere voluerit: qui tali argumento declararit voluntatem erga nos ſuam, is, metuimus, ne litteras aut egere, aut jacere patiatur? Sed ut unde digreſſus ſum redeam, atque id quod inſtituti abſolvam: & ad facultates, ac copias ſine dedecore parandas accommodatae

M 2 ſunt

ſunt litterae, & multo magis colendae iis, qui opibus abundant; ne, ſi id facere neglexerint, inſtrumentis ſibi a Deo ad virtutem datis per inertiam abuſi eſſe dicantur. Eademque ratio eſt & eorum quibus clari, & eorum quibus obſcuri parentes obtigerunt. Nam neque illi ullo majori, aut illuſtriori ornamento condecorare, &, ut Homeri verbo utar, coronare poſſunt nobilitatem a majoribus acceptam: neque hi ex tenebris ulla ratione facilius emergere, ſeque in luce, atque in oculis omnium collocatos, a contemtu, atque ab oblivione in perpetuum vindicare. Rex erat, ac regis filius Alexander Macedo: & viam ſibi ad ſummam claritatem, ac potentiam armis quotidie muniebat. At is & plus ſe debere Ariſtoteli, a quo eruditus, quam Philippo, a quo genitus fuerat, & cujus in regnum ſucceſſerat, praedicabat: &, cum ab illo divulgatos eſſe libros quoſdam arduis de rebus ſcriptos accepiſſet, aegre tulit; ac generoſa quadam indignatione motus, epiſtolam ad eum ſcripſit, in qua haec verba ſunt. Nam qua re poſthac ceteris praeſtabimus, ſi quae a te edocti ſumus, ea omnium communia erunt? Ego autem malim optimarum rerum ſcientia, quam opibus & potentia ceteris anteire. Haec igitur ille regum ſtirpe, ac ſanguine editus. Obſcuriſſimo autem genere ortos quam multos nominare poſſumus, quos ſupra omnes omnium fumoſas imagines litterae collocarunt? Obſtetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrem vendendis oleribus vitam toleraſſe accepimus. At ipſe & regum familiaritae uſus eſt, & ita clarus fuit, ut hodie magis Archelaus ex Euripidis, quam Euripides ex Archelai familiaritate noſcatur. Tympaniſtria fuit Aeſcinis mater, etiam, ſi Demoſtheni credimus, vulgati corporis. At eum Rex Macedonum Philippus quantopere coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? quanta in gratia apud Syracuſarum Regem Hieronem fuit? Sed quid hujus rei plura exempla conquiram? Signantur eruditorum hominum nominibus tempora;ut minus ſaepe, quibus illi regnantibus vixerint, quam qui eis florentibus regnaverint, quaerere ſoleamus. Neque tamen haec precipua ſunt eorum bonorum, quae percipiuntur ex litteris: ſunt alia longe majora, longeque diviniora. Litterae inditos nobis a natura honeſtatis igniculos excitant: luxu-

luxuriantes, quaſique fruticantes cupiditates ſtringunt, ac coërcent, eaſque rationis finibus regunt: abducunt a vitiis, duces & magiſtrae ſunt ad virtutem: proſperis rebus ornamento ſunt, ſolatio adverſis, neque illis exſultare atque efferri ſuos, neque his frangi, ac deprimi ſinunt: eam denique tranquillitatem animi efficiunt, quam multi finem bonorum eſſe dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, quid ſibi ſupereſſet ex philoſophiae ſtudio, notiſſimo verſu reſpondiſſe dicitur. Choenix lupinum, & mentis a curis quies. O magnum & excelſo animo praeditum virum. Quod aliis regna & imperia non adferunt, ut ſoluto, ac libero animo ſint, id ipſi, propter litterarum, & philoſophiae commercium, choenix lupinorum adferebat. Quod ſi tam multa, tamque praeclara bona litteris, ac diſciplinis continentur: ſi ipſis nominibus, ac vocabulis teſtata eſt vetuſtas, earum cognitionem & hominibus, & liberis atque ingenuis hominibus digniſſimam eſſe: ſi & ignava vita homine indigna eſt: & nullo in ſtudio melius, quam in litteris, induſtria collocari poteſt: ſi ad opes, ac potentiam, ſi ad honores, ac dignitates via optime litteris ſternitur: ſi eiſdem & animi tranquillitas, & nominis aeternitas comparatur; quid ſtatis adoleſcentes, aut cur oblatam vobis tanti boni conſequendi occaſionem effugere atque evolare patimini? Cur non, aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abjectis atque abdicatis, in hanc unam toto pectore incumbitis? Non hoc ſedendi, ut ait Bacchylides, ac cunctandi tempus eſt. Non enim ex plano, ac facili gloria haec petitur: neque lata, ut ait Propertius, via currere ad Muſas datur. Non fruſtra eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt. Laborem & ſudorem & vigilias in earum atrio, ac veſtibulo excubare voluit Deus; qui, ut dicebat Epicharmus, labore omnia prope bona hominibus venalia propoſuit. Ego autem, ut libere vobiſcum agam, valde vereor, ne, cum pleriſque veſtrum alia omnia abunde ſint, mollitia multi & laboris odio a ſtudiis avocentur. Itaque quibus verbis Homerica Pallas Nauſicaan e ſomno excitat, quam ſegnem, & ignavam vocat, quod veſtes magni pretii, ſibi emtas a parentibus, neglectui habeat, eaſque illotas, ac ſordidas jacere patiatur: ſurgere igitur eam jubet, & ad eas abluendas cum prima

Digitized by Google

luce proficiſci, praeſertim cum inſtet tempus nuptiarum; iiſdem merito multos e vobis aliquis quotidie objurgaverit. Surge quamprimum miſer, & ex animo torporem atque ignaviam excute. Quid tu iſtud ingenium, quod tibi a communi omnium parente Deo, multo qualibet veſte pretioſius datum eſt, ſitu ac ſordibus obſoleſcere quaſique rubigine obduci pateris? cur non potius diluculo ad illos proficiſceris omnibus obvios & expoſitos doctrinarum fontes, quibus te merſans, ex quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa praeclariſſimarum rerum cognitione madidum referas? praeſertim cum puerulus amplius non ſis, ſed ea jam appropinquet aetas, qua tibi in lucem atque in conſpectum hominum prodeundum eſt. Hinc enim demum, multo magis quam unde illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio laetitiaque complebis. Sed jam longior, quam par erat, fui. Cogitate, obſecro vos, languidis, ac remiſſis omnia difficilia, navis & induſtriis omnia pervia, ac facilia eſſe. Deus Optimus Maximus, cui quaecumque hic acta dictaque ſunt, grata & accepta eſſe cupio, vobis omnibus eum animum inſpiret, ut haec, ad quae vos hortatus ſum, tam ſequi velitis, quam conſequi poteſtis.

ORATIO XXIV.

HABITA ROMAE ANNO MDLXXIV.

In funere Caroli IX. Gallorum Regis.

HOc igitur unum reſtabat afflictis, ac paene proſtratis infelicis Galliae rebus, ut Carolus Rex, quo ſe illa recreabat, ac ſolabatur uno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cum bonorum animos ad aliquam ſpem quietis erigere coepiſſet, in ipſo ineuntis adoleſcentiae flore, acerba atque immatura morte raperetur? O fallaces hominum ſpes, o incerta vota, o lubrica & ancipitia humanae vitae curri-

curricula. Merito lacrymis oculi omnium madent: merito omnia planctibus gemitibuſque circumſonant: merito undique querellae & lamentationes exaudiuntur. Tu ipſe, Beatiſſime Pater, cujus & in proſperis rebus ſpectata moderatio eſt, & in adverſis animi magnitudo, in tanto caſu cohibere dolorem non potes: quaſque lacrymas gravitas & conſtantia retinere, ac frenare conſueverat, eas nobiliſſimi omnium Regni miſeratio, & paterna caritas elicit. Planeque aliis in rebus quaerenda eſt fortitudinis, ac conſtantiae laus; in tam gravi vulnere, tam dubiis, ac formidoloſis Chriſtianae Reip. temporibus accepto, immanis quaedam duritia eſſet, non flere, non ingemiſcere, non commoveri. Qualem enim, quantumque Regem, & quanta, non dicam indole, quod tamen in homine adoleſcente ſatis eſſe videretur, ſed quanta omnium regiarum virtutum copia praeditum amiſimus? Quem cum divina providentia, annos natum non amplius decem, in illo celſiſſimo majorum ſuorum ſolio collocaſſet; quantas ille jam tum, quamque crebras, in illa aetate, quae nihil cogitare, nihil loqui, niſi leve, ac ludricum, ſolet, inuſitatae cujuſdam & inauditae prudentiae ſignificationes dedit? Incredibile dictu eſt, quam ſaepe ille in deliberationibus publicis ſapientiſſimorum ſenum ſententias puerulus anteverterit, quaeque illi dicere in animo habebant, ea prior ipſe protulerit: nemo ut eſſet, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis, & conſilii maturitas divinum potius quiddam, quam humanum, videretur. Eſt certe, eſt aliqua vis originis, ac ſanguinis; quoſque magnis, ac nobilibus populis rectores deſtinavit praepotens ille rerum omnium moderator Deus, in eis plerumque virtus non exſpectat annos; ſapientiaeque ſemina in eorum animis & comprehenduntur facilius, & tempeſtivius adoleſcunt. Jam quae laus in filiis praecipua eſt, reverentia adverſus parentes, & eorum praeceptis, ac monitis obtemperatio, ea ille ita praeſtitit, ut numquam omnino neque privatis, neque publicis in rebus voluntas ipſius a ſapientiſſimae matris conſilio diſcreparit. Quid? in fratres quanta, quamque ſe omni ex parte prodens caritas? Quod & ſemper alias cognitum eſt, & proxime cum ab Henrici Regis in Poloniam proficiſcentis amplexu avelli non poterat, ſeque a vita relinqui, quod ab eo relinqueretur, puta-

bat. De pietate autem in Deum, & de ardentiſſimo ſtudio, quod ſemper habuit conſervandae, ac propagandae Catholicae religionis, quid ego nunc plura praedicem, aut quid res in omne aevum omnium ſcriptorum ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenii,& in his temporis anguſtiis coner? Cui enim ignotum eſt, aut cui notius, quam tibi, Beatiſſime Pater, vobiſque omnibus Patres ampliſſimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatibus conflictatus ſit, quae pericula ſubjerit, quibus damnis ſe Regnumque ſuum ſponte mulctaverit, dum quidvis ſatius eſſe ducit, quam ut quidquam in Gallia, ſe vivo, de Chriſtianae religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnavit, totidem continenter pro fidei defenſione pugnavit. Etenim taetra illa natio perditorum, ac profligatorum hominum, qui fraudibus, ac mendaciis ſuis nuper delapſae de caelo & ſibi ſolis patefactae veritatis nomen obtendunt: qui, quod ad legem Dei cupiditates ſuas dirigere gravantur, legem Dei ad cupiditates ſuas detorquere conantur: quorum conſpirationes ſub Henrico II. initae, ſub Franciſco II. leviter patefactae, ſuſceptis a Carolo Regni habenis, aperte ſe, ac propalam effundentes, florentiſſimum, dum per illos licuit, Galliae Regnum omni ſcelere, ac crudelitate lacerarunt, non tam id agebat, quamquam id quoque, ut Regiam auctoritatem convelleret, quam ut Regnum ab Eccleſiae communione divelleret. At ille generoſi ſeminis adoleſcens, qui amorem Dei & Eccleſiae cum ipſo nutricis lacte ſuxiſſet, totaque mente penitus combibiſſet, articulatim ſe prius concidi, ac comminui paſſus eſſet, quam a recta illa regula patriae & avitae religionis abduci. Itaque dum purgare Regnum ſuum illis peſtibus nititur, dum illius hydrae & in ſuam & aliorum perniciem contumacis adſidue renaſcentia capita amputare conatur; quattuordecim, tot enim regnavit, annos in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetua Regni, ac vitae ſuae dimicatione tranſegit. Ut, niſi pulcherrimum illud Chriſtianiſſimi cognomen a majoribus ſuis hereditarium accepiſſet, id ipſe ſibi poſteriſque ſuis ſua virtute peperiſſet. Quinetiam, cum capitales quidam, ac nefarii homines dicerent, facilem ei eſſe & expeditam viam non modo ad pacandum Regnum ſuum, ſed etiam ad fines illius ſine ullo labore amplificandos,

ac

ac proferendos, ſi remittere aliquid de tanto illo vetuſtae religionis conſervandae ſtudio vellet; magno animo averſatus, ac deteſtatus illorum conſilia, omnes ſibi coronas, omnia regna, omnia imperia ſordere dixit prae illa immortalitatis corona, quam ſibi in caelo repoſitam eſſe confideret. Cumque eum exaggeranda hoſtium multitudine, ac viribus perterrefacere vellent. Dominus, inquit, dominus ipſe eos interficiet ſpiritu oris ſui. Prope ſupervacaneum videri poteſt, cum de tam Chriſtiano Principe verba faciam, quanta illius erga Sedem Apoſtolicam obſervantia fuerit, dicere. Quo enim quiſque Chriſtum ipſum ſanctius & religioſius colit, eo ſtudioſius & magis ex animo Vicarios ipſius colat, neceſſe eſt. Quo modo ille de Pio V. cujus memoria in benedictione eſt, & ſentiebat, & loquebatur? Quem ſibi non hominem, ſed angelum quendam humana inter mortales ſpecie verſantem videri dicebat; cujus monita tamquam caeleſtia quaedam oracula reverebatur. Nam de te, Beatiſſime Pater, qui ſucceſſor illius omnium votis expetitus, divino conſilio delectus, tam ſubita tamque admirabili totius ſacroſancti Collegii conſenſione declaratus es, quam magnifice in omni ſermone praedicare ſolitus eſſet, dicerem; ſi, quam facile praeſtas, ut ab omnibus uno ore lauderis, tam libenter eos, a quibus laudaris, audires. His ille artibus ita ſibi bonorum omnium animos voluntateſque devinxerat, ut, quamquam ex ejus aetate & temperatione corporis probabiliter ſperare poterant, diu ſe illius virtute fruituros, cuperent tamen omnes, ſi fieri potuiſſet, partem aliquam vitae ſuae conferre, ac contribuere, & annis ſuis vitam illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil ſtabile, nihil diuturnum reperiri poteſt. Dum condocefacere nos vult Deus, terram nobis, non pro domicilio, ſed pro diverſorio datam: hanc, quae vita dicitur, non tam vitam eſſe, quam iter ad vitam: in caelo, non in terra, nobis eſſe ſpem defigendam, ac collocandam; agitat omnia arbitratu ſuo, &, quae ſolida, ac firmis nixa radicibus putantur, ea momento temporis vertit. Cum vexata tot calamitatibus Gallia paullum tolleret oculos, & Dei, ac Regis ſui perduellibus partim fractis, ac domitis, partim captis, ac comprehenſis, tandem aliquando ſe poſt tot mala reſpiraturam ſperare inciperet; ecce tibi lenta, & omnem fallens medicorum induſtriam

febris,

febris, vires adoleſcentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum deſiderium ſui, ita paullatim attrivit, ac labefactavit, ut ad poſtremum inevitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi neceſſitatem. Quod ubi percrebuit, qui tum plangor omnium, quae complorationes, quae lamentationes fuerunt? Alius ſibi ſciendebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alii interire amores, ac delicias Galliae, alii cadere columen religionis, alii Catholicorum praeſidium dejici, alii alia, quae diverſis diverſa non diverſus ſuggerebat dolor, miſerabiliter querebantur. Ipſe unus interritus, & aequiſſimo animo exitum divinae voluntatis exſpectans, cum matrem, uxorem, fratrem, ceteroſque propinquos ad ſe convocari juſſiſſet; primum quidem ſacramenta, quibus morituri praemuniri & Deo conciliari ſolent, omnia & popoſcit, & magnâ cum animi ſummiſſione, ac divinae majeſtatis veneratione ſuſcepit; deinde vero conteſtatus, eo tantum ſibi moleſtam eſſe mortem, quod fratrem ſuum, tum Poloniae, mox etiam Galliae Regem futurum, moriens complecti non poſſet; ceteroqui gaudere ſe, quod tantum ſucceſſorem habiturus eſſet, cujus ſingulari & tot jam documentis comprobata virtute, non dubitaret fore, ut res Gallicae feliciter componerentur: interea obteſtari, atque obſecrare matrem, ut Regni gubernacula ſuſciperet, quaque prudentia Regnum ſibi tot annos conſervaſſet, eadem fratri ſuo conſervaret: ſeſe jam tunc omnem poteſtatem regiam in eam, uſque ad fratris reditum, transferre: hortari ceteros, ut ipſius primum, deinde fratris, cum revertiſſet, imperio amanter, ac fideliter obtemperarent: praecipue, autem, ne quid umquam prius, aut antiquius haberent conſervatione Catholicae religionis: ex ea bona omnia fluere; ea neglecta, collabi, ac concidere omnia. Sed jam valete, inquit, & mei memores eſte. Ego enim ad Deum vocor; quem ut aequiorem, ac placabiliorem peccatis meis judicem experiar, veſtris me omnium adjuvari precibus poſtulo. Haec fatus, deficiente jam, & moribunda voce, tuum Chriſte Jeſu nomen invocans, tuam ſanctiſſima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, ut confidimus evolavit. Ac, ſi quidem ipſum ſpectamus, gratulari ei potius quam lugere debemus. Regnum enim terreſtre caeleſti, laborem quiete, mortalitatem

tem immortalitate mutavit. Quod mortuus eſt, humanae fragilitatis eſt; quod ita mortuus divinae cujuſdam felicitatis. Bonum certamen certavit, curſum conſummavit, fidem ſervavit. Aut jam coronavit eum Deus, aut brevi, tuis Beatiſſime Pater, & totius Eccleſiae precibus adductus, coronabit corona juſtitiae, quam promiſit diligentibus ſe. At illam tot Regum Matrem, toties jam cuſtodem, ac conſervatricem Regni, ipſa ſua felicitate miſerandam, quo nunc, quo tandem eſſe animo creditis? Quae ex ſummis honoribus ſummos dolores conſecuta, ter jam, & in viro & in duobus filiis mortua, vitae ſuae ſuperſtes, toties ore ſuo eorum clauſit oculos, a quibus claudi cupiebat ſuos: tam ſaepe eis officia praeſtitit, quae ſibi ab eis praeſtari maluiſſet. Quid illa fortiſſimarum domina gentium Gallia? quae ſibi eodem funere cum Rege ſuo efferri viſa eſt: quae jacet adhuc perculſa & attonita tanto vulnere, metuens, ne, illius atrocitate, etiam illa, quae conſanuiſſe videbantur, recrudeſcant. Pro Deus optime maxime, etiam cum ulciſceris, benefice; etiam cum poenas exigis, miſericors: quibus tam gravibus culpis tam diuturnam in ſe iram tuam Gallia provocavit? Quattuordecim jam anni ſunt, & eo amplius, cum illud potentiſſimum & memoria noſtra florentiſſimum Regnum perpetua bellorum civilium ſerie ita & ab alienis & a ſuis vexatur, ac diripitur, ut de eo jam dici poſſit, quod ſcriptum eſt apud prophetam. Reſiduum erucae comedit locuſta: & reſiduum locuſtae comedit bruchus: & reſiduum bruchi comedit rubigo. Atque ut magis intelligatur, id divina ultione fieri, quoties inibi eſſe videtur, ut jam jamque componantur, ac tranquillentur omnia, in ipſo ut ita dicam, portu frangitur navis. Properarat Henricus II. Pacem cum Philippo Rege Catholico quibuslibet condicionibus facere, ut, expeditus belli curis, hujus mali naſcentis ſemina eliderent. In ipſo ejus rei conatu, ac molitione, inopinata morte ſublatus eſt. Sub Franciſco II. Conſpiratione detecta, ſpes objecta erat fore, ut, paucorum ſupplicio, ceterorum audacia in perpetuum reprimeretur. Ante ipſe mortuus eſt, quam de ſontibus comprehenſis ſupplicium ſumeretur. Nunc nuper eo rem perduxerat Carolus IX. Ut omnes inſtare finem malorum exiſtimarent. Aliter Deo viſum eſt; qui Henrico III. Galliae & Poloniae Re-

gi,

gi, quem tam multis tamque illuſtribus argumentis ſibi cariſſimum eſſe declaravit, hanc felicitatem, ut ſperamus, reſervare maluit. Neque dubium eſt, hoc ita eventurum, ſi omnes nos a vitiis noſtris averſi, quae Dei placandi certiſſima ratio eſt, tota mente convertamur ad Deum, eumque adſidue obſecremus, ut compeſcat iram ſuam; &, quando Carolum in ſinum, ut ſperamus, ſuum excepit, Henrici III. ductu, ſub Gregorio XIII. raptores quidem lupos interfici, oves autem, quae aberrarunt, in ovile ſuum reduci velit. Ita eveniat, ita eveniat, Domine Jeſu, cui laus omnis & gloria debetur in omnem aeternitatem.

ORATIO XXV.

AD S.D. GREGORIUM XIII. PONT. MAXIMUM

Nomine Henrici III. Galliae, & Poloniae Regis, habita Romae in Conſiſtorio publico. Ludovico Caſtanaeo Ruſpipozaeo, Equite Ordinis Regii, viro illuſtri, ejuſdem Regis nomine obedientiam praeſtante, XIII. Kal. *Quintil. Anno MDLXXVI.*

GRatus quidem, ac jucundus tibi eſſe debet, Beatiſſime Pater, eorum omnium Legatorum adventus, qui huc a Chriſtianiſſimis Principibus mittuntur, tum ut tibi ſummum in terris honorem gratulentur, tum multo magis, ut ſe Chriſto, ac tibi ut par eſt, obedire, manere in officio, perſtare in fide, & vires, & copias ſuas ad Apoſtolicae Sedis defenſionem ſemper promtas, ac paratas & eſſe & fore profiteantur. Nam & ex illa ipſa divinitus tibi delata dignitate, majorem a te capi jucunditatis fructum neceſſe eſt, cum ea caeteros quoque laetari perſpicis: neque tibi, qui communis Chriſtianorum omnium Pater es, ulla ex re verius, ac ſolidius gaudium objici poteſt, quam cum filios

filios dignitatis tuae ſtudioſos, auctoritati tuae deditos praeceptis, ac monitis tuis obtemperandi cupidos videas. Sed tamen omnibus ſeculis ea Gallorum Regum in Pontifice Maximo aſperrimis, ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, ut multis nominibus eorum, & ſtudium atque obſequium praecipua quadam caritate complectendum, & legati aequiſſimis animis audiendi, & dicta factaque omnia ſingulari quadam paternae voluntatis propenſione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc ampliſſimo nobiliſſimoque conſeſſu Reges Galliae nominantur, toties in omnium animis memoria renovatur, & officiorum, quae illi longe plurima, longeque maxima in hanc ſanctam Sedem contulerunt:& honorum quos ab ea viciſſim eximios pro ſua in eam eximia pietate retulerunt. Si quis autem Rex umquam fuit qui propter virtutis, ac rerum geſtarum magnitudinem exquiſitiſſimis honoribus afficiendus eſſet; eum ſe jam nunc in ipſo adoleſcentiae flore Henricus Tertius Galliae & Poloniae Rex praebuit, nihil ut de eo tā honorifice dici poſſit, quin id jam pridem virtus ipſius in omni genere ſpectata ſuperarit. Quo te libentius accepturum eſſe confidimus eam fidem, venerationem, obedientiam, quam talis tantuſque Rex hodierno die per clariſſimum & omni laude cumulatiſſimum virum Ludovicum Caſtanaeum Ruſpipozaeum, Equitem ordinis Regii, Oratorem ad te ſuum, tibi, Beatiſſimae Pater, & Sedi Apoſtolicae praeſtat. Cujus enim Regis nomen a ſummo Eccleſiae Paſtore & gubernatore, audire libentius debet, quam ejus qui cum hereditario jure principem inter Chriſtianos Reges locum majorum ſuorum virtute partum obtineat, ita per eorum veſtigia graditur, ut quantum ab eis omnibus ſplendoris accepit, tantundem ipſe unus facile afferat univerſis? qui cum adhuc adoleſcentulus, ac prope puer eſſet, ita ſaepe, ita fortiter, ita feliciter adverſus hoſtes Eccleſiae dimicavit, ut eorum aſtus conſilio eluſerit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam conſtantia fregerit. Quam ſaepe eo ſibi per hoſtiles cuneos omnia ferro pervia faciente, ex hoſtium ipſorum tantae, tamque praematurae virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Quam ſaepe cominus ab eis petitus, ita mirabiliter ſervatus eſt, ut Deus ipſe ſua manu ictus in eum directos depellere, &

telis,

Digitized by Google

telis, ac tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis & gloriae cupidus, vitae, ac ſanguinis prodigus, Dei memor, immemor ſui, in victoria ſalutem, in virtute victoriam, in vita ob talem cauſſam in omne diſcrimen exponenda virtutem poſitam judicabat. Itaque cum generoſiſſimi adoleſcentis non jam proelia, ſed victoriae, ac triumphi numerarentur, jamque totum terrarum orbem tam inuſitatae tamque inauditae virtutis fama peragraſſet; fortiſſima, ac bellicoſiſſima Polonorum gens eum ſibi Regem concordibus ſuffragiis adoptavit. Quo ille nuncio abſtractus ab ingentibus, ac pene ad exitum perductis, liberandae, ac purgandae Galliae coeptis, in Regnum virtuti ſuae ultro delatum proficiſcens, quacunque iter fecit, omnes & Principes & populos ſui amore & admiratione complevit. Vix dum novi & a ſe expetiti Regis ſuavitatem Polonia guſtaverat, cum ſecuta Caroli Noni Regis acerba, & perpetuis lacrymis proſequenda mors, res in Gallia componi coeptas, majoribus denuo procellis involvens, totius Regni ſtatum in ultimum diſcrimen adduxit. Celeriter igitur e Polonia periclitantis & Regem ſuum implorantis Patriae voce revocatus, cum eaſdem illas diſſenſiones, quae Galliae Regnum prope ſubverterant, non modo non ſedatas, aut mitigatas, ſed auctas etiam, ac corroboratas offendiſſet: corruptos, ac depravatos ob bellorum longitudinem mores: multorum animos, etiam ex iis, qui ſe Catholicos eſſe profitebantur, ſtudio partium infectos: plena omnia licentiae, plena rapinarum, plena ſcelerum, plena hoſtium, & externorum & domeſticorum; eadem tamen qua ſemper fuerat animi praeſentia, ac magnitudine: tuo etiam Beatiſſime Pater, & conſilio & auxilio fretus, bellum repetiit, ac redintegravit: diuque viris equiſque ut dicitur, tentavit efficere, ut vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum ſuperbia, pax & quies tandem aliquando feſſae tot calamitatibus Galliae rederetur. Sed ut animadvertit, nihil ea ratione quam tamdiu tenuerat profici, ac potius & Regno & Religioni vehementer offici, quae jam multis in Galliae locis labaſceret, a pleriſque etiam penitus exularet: interea uri, ac vaſtari agros: oppida diripi: omnia itinera latronum, ac praedatorum cohortibus obſideri: Regni vires quotidianis caedibus, ac ſtragibus enervari:

vari: opes immenſis ſumtibus exhauriri: innumerabilem vim taeterrimorum facinorum in utroque exercitu quotidie perpetrari: extremam cladem, ac perniciem imminere, niſi mature ſubveniretur; aliud ſibi conſilium neceſſario capiendum judicavit. Optimus, ac mitiſſimus Princeps, qui ſanare vellet ſuos, non perdere, idem fecit quod prudentes medici ſolent; qui cum uſtionibus, ſectionibus, inedia, detractione ſanguinis, non morbum, ſed aegrotum ipſum confici, ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis, ac remediis mollioribus & victu paullo copioſiore indulgentes, malunt aegrotum cum aliqua parte morbi alere, quam utrumque ſimul e medio tollere. Maluit igitur & ipſe in tanto tamque manifeſto interitus periculo, ei parti ſuorum quae adhuc ſupereſſet ignoſcere, quã committere ut brevi ne ſupereſſent quidem quibus ignoſceret. Cumque cogitaret, illum ipſum rerum omnium praepotentem Deum multa tolerare, quae non probet; ipſe quoque in tantis anguſtiis multa a quibus animo & voluntate longiſſime abhorret, interea tamen ſibi toleranda eſſe ſtatuit, dum aliquid melius eveniret. Certe enim, Beatiſſime Pater, fretus ea ſpe, quam in Deo primum, deinde ex omnibus mortalibus in te potiſſimum collocavit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quae ferro numquam confici poſſent. Saepe quos ſeveritas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi adverſus frenum contumaces, interdum ſeſſore habenas remittente conſiſtunt. Multi qui terrore & malo domari non poſſunt, indulgentia & facilitate miteſcunt. Pugnabitur adverſus eos qui a nobis diffident precibus aſſiduis, & privatim & publice ad Deum fuſis. Piorum & eruditorum concionatorum vox, praecipuum inſtrumentum Dei ad inferendam in animis hominum fidem, quae in pleriſque Galliae partibus armis oppreſſa conticuerat, libere jam toto Regno audietur. Licebit impia & peſtifera dogmata rationibus & argumentis confutare, ac redarguere: vera, ac ſalutaria confirmare & conſtituere. Catholicae Religionis uſus & exercitatio, quae multis ex locis indigniſſime ſublata & expulſa erat, reſtituetur, ac renovabitur. Dabitur a noſtris opera, ut vitae, ac morum ſuorum exemplo ad bonas partes alliciant & ad ſanitatem perducant eos, quos armorum vis magis,

ac

ac magis uſque adhuc effrenavit. Rex ipſe una cum Fratre, forti, ac ſtrenuo, ac Catholicae Religionis Studioſiſſimo Principe, concordibus, ac conſociatis animis enixe omnia facient, quae ad errores ex animis ſuorum evellendos accommodata eſſe arbitrabuntur. Catharina Regum mater, ſumma prudentia & conſilio praedita mulier, & liberorum amans ultra conſuetum matribus modum, cujus e ſinu pax haec prodiit, cujus praecipue opera & laboribus conflata & conciliata eſt, omne ingenium, quo plurimum valet, omnemque auctoritatem ſuam conferet ad filios in fraterna concordia perpetuo continendos & ad populos ejuſdem Religionis communione devinciendos. Rex quidem ipſe, quod maximi momenti eſt, non tam nomine, quam re & animo, & tota vivendi ratione Chriſtianiſſimus, vitam ſibi potius eripi patietur quam fidem: neque umquam degenerabit a majorum ſuorum nota teſtataque virtute, & quam tibi Beatiſſime Pater, ac Sedi Apoſtolicae, vere atque ex animo obedientiam praeſtat, eam ſe conſtantiſſime praeſtiturum uſque ad extremum ſpiritum pollicetur. DIXI.

ORATIO XXVI.

In funere Pauli Foxii Archiepiſcopi Toloſani, Regis Galliarum Oratoris.

AD GREGORIUM XIII. PONT. MAX. & ad Sedem Apoſtolicam; habita Romae, in aede S. Ludovici, IV. Kal. Juni. Anno MDXXCIV.

SI ut opum ac potentiae, ſic eruditionis, ac ſapientiae heredes a magnis, ac praeclaris viris inſtitui poſſent, is demum Paulo Foxio idoneus laudator reperiretur, quemcumque ipſe ſibi earum virtutum ſucceſſorem eſſe voluiſſet. Nam nec in quo amplior, & uberior omnium laudandarum artium ſeges eſſloruerit, nec in quo vis & copia dicendi major, quam in eo, exſtiterit, ex omni memoriae

ria noſtra deligi quiſquam poteſt. Quo mihi majus, ac difficilius onus impoſitum eſſe video, in hoc ornatiſſimo conſeſſu de laudibus ipſius verba faciendi: quod neque umquam ſubire auſſus eſſem, niſi & mea me multis abhinc annis ſuſcepta adverſus eum obſervantia, ut id facerem, adduxiſſet, & eorum, quorum imperium detrectare non poteram, auctoritas coëgiſſet: neque nunc ei me ferendo parem fore confiderem, niſi mihi, quod vix dictu credibile eſt, ipſa levamento, ac ſolatio eſſet difficultas. Nam ſi quemquam alium de Paulo Foxio pro ipſius dignitate dicere poſſe exiſtimaſſem, valde me puderet in eum locum conſcendiſſe, unde nihil aliud viderer praeſtitiſse, quam ut ſummi viri laudes inopia dicendi detererem, nunc cum ſatis intelligam, quod mihi eventurum eſt, ut oratio mea longe multumque infra ipſius dignitatem jaceat, idem cuilibet quamlibet copioſo & exercitato homini eventurum fuiſse, facile patior delectum potiſſimum eſse me, cujus praedicatione quaſique praeconio, admirabilium ipſius in omni genere virtutum, ad eos quibus illae forte minus notae fuiſent, qualiſcumque cognitio perveniret. Sed quoniam & multa mihi, ac praeclara dicenda, & in unius ſemihorae curriculum omnia concludenda ſunt, ad res ipſas veniam, neque committam, ut ex tam brevi tempore pars a me ulla in rebus non neceſsariis conſumta videatur. Primum igitur ſi generis nobilitas quidquam ad commendationem pertinet, vere hoc adfirmare poſsumus, non multas gentes in univerſo terrarum orbe reperiri, quae cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum geſtarum gloria comparari queant. Quae cum ipſa per ſe nobiliſſima eſt, tum hoc nobilior, quod cum potentiſſimis Regibus & Imperatoribus multiplici ſe jam pridẽ adfinitate devinxit. Nam ut vetuſtiora taceam, neque illa repetam, quae quingentos fere abhinc annos a Comitibus Foxiis geſta, & nobilium ſcriptorum conſignata monumentis, nulla umquam oblitterabit eatas, his certe centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles, ac potentes reginae exſtiterunt. Earum prima eſt Anna, Joannis Foxii Candalae Comitis filia, quae Ladiſlao Bohemiae & Ungariae Regi in matrimonium collocata, filiam ex eo ſibi cognominem ſuſtulit, uxorem poſtea Imperatoris Ferdinandi, matrem Imperatoris Maximiliani, aviam ejus qui nunc feliciter imperat **Rodulphi. Secundo loco nominabo Catharinam, Ga-**

 ſtonis

ſtonis quinti filiam, Reginam Navarrae, quae id regnum, in quod Franciſco Phoebo fratri ſuo ſucceſserat, dotale ad Joannem Albretium detulit; quo ex matrimonio natus eſt Henricus Rex, avus Henrici a quo hodieque idem Regnum haereditario jure obtinetur. Sed & illius invicti Gaſtonis, ducis Nemorenſis, qui dum vixit, terror hoſtium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hoſtiles turmas disjicere, qui quacumque incedebat, victoriam in manibus geſtare videbatur, qui ſemper vincere aſsvetus, poſtremo ad Ravennam, dum pro Ludovico XII. avunculo ſuo fortiſſimae dimicat, etiam moriens vicit, ejus igitur Gaſtonis ſororem, Germanam nomine, Ferdinandi Caſtellae Regis matrimonium tenuiſse, notiſſimum eſt. Neque hoc loco reticenda eſt Margarita Foxià Gaſtonis quarti filia, quae Franciſco Duci Britanniae nupta, Annam ex eo ſuſcepit, Caroli octavi primum, deinde etiam Ludovici duodecimi uxorem, ex qua nata eſt Claudia uxor Franciſci primi, mater Henrici ſecundi, avia ejus, qui hodie regnat, &, ut ſperamus, ac cupimus, diutiſſime, ac feliciſſime regnabit Henrici. Sed aut haec ſatis ſunt ad oſtendendam ſummam nobilitatem gentis Foxiae, aut non video, quid ſatis eſſe poſſit. Ex hac tam illuſtri gente natus eſt Paulus Foxius anno Chriſti MDXXVIII. Patre Joanne Carmanii Comite, matre Magdalena Caupenia, nobiliſſimus quidem utraque ſtirpe, ſed ingentem virtute ſua cumulum ad veterem ſuorum gloriam additurus. Natus autem eſt ea non oris modo, ac vultus, ſed totius corporis pulchritudine, ut ex ipſo adſpectu imago quaedam ingenitae virtutis atque honeſtatis emicaret. Vidi equidem illum & adoleſcens adoleſcentulum, & vir virum, & ſenex ſenem: mea enim, quam illius, biennio fere grandior erat aetas: neque quemquam umquam videre memini, in quem verius conveniret id quod Graeci de Alcibiade praedicant, in omnibus aetatis partibus aeque gratam, ac jucundam ipſius formam fuiſſe. Ingenium ad omnes honeſtas diſciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, ut quae diſcebat, non tam accipere a magiſtris, quam ipſe ex ſe parere, & eorum reminiſci quodammodo, ac recordari, ex illa vetere Platonis ſententia, videretur. Mores, & jam tum in illa aetatis teneritate graves, ſeveri, compoſiti, & humanitatis tamen, ac facilitatis condimento temperati: ut eos quibuſcum una erat, & in-

& incredibili quadam jucunditate conciliaret ſibi, & exemplo ſuo, ab omni improbitate revocaret. Denique ut in herbeſcenti ſegetum viriditate certa prope ſpes futurae meſſis apparet, ſic nemo tunc erat, qui non eum a puero, qualis poſtea fuit, talem facile auguraretur fore: juſtum, integrum, continentem, abſtinentem, amantem pacis ac concordiae, veracem, apertum, ſimplicem, ad omnium potius peccata, quam ad ſua, conniventem. Litterarum ſtudia ita puerulus adamavit, itaque in eo poſtea conſtanter perſtitit, ut id unum a publicis negotiis diverticulum perpetuo habuerit, ut quidquid ab eis dabatur otii, ſemper in litteris omne conſumſerit. Graecis igitur & Latinis litteris Lutetiae diligenter excultus, ibidemque in Philoſophiae ſtudio magna cum cura exercitatus, Toloſam ſe ad percipiendam juriſprudentiam contulit, quo in ſtudio tantos brevi tempore progreſſus fecit, ut adhuc adoleſcens publice de utroque jure magna cum omnium admiratione reſponderit, eoſque honores conſecutus, qui ampliſſimi, confecto ſtudiorum curriculo decerni ſolent, incredibili hominum concurſu jus civile docuerit: cum ad eum inuſitata quadam dicendi facultate, de obſcuris dilucide, de confuſis ac perturbatis ordinatim ac diſpoſite, de dubiis enucleate differentem, etiam ii qui diu magna cum laude docuerant, diſcendi cauſſa quotidie convenirent. Inde cum in aulam Regiam veniſſet, ita ſtatim Henrico Secundo Regi, acri ac perſpicaci ingeniorum exiſtimatori, ita ceteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix ut quiſquam unus uni carior foret, quam unus hic univerſis. Ipſe vero & officia obibat diligentiſſime, neque ullum diem abire patiebatur quo non & regem & ceteros principes ſalutaret, & cum eis ſermonem conſereret, & eos quo opus erat deduceret, ac reduceret: neque tamen, quod plerique omnes aulici faciunt, reliquum tempus otioſe & inutiliter abſumebat: ſed repetitis de integro ſtudiis, Platonis praecipue & Ariſtotelis & Xenophontis, ac Plutarchi, & ceterorum ejuſdem notae libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandae Reipublicae pertinentes ita ſtudioſe pervolutabat, ut eos in ſuccum, ac ſanguinem ſuum converteret, omniaque eorum praecepta in numeraro haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, ſed ad danda capiendaque de rebus maximis conſilia tempeſtive uteretur. Hi-

ſtoriae quoque multum operae, ac ſtudii dedit, gnarus illuſtria praecepta nulla re magis, quam exemplis illuſtribus confirmari. Itaque tum ſacram, tum profanam, tum veterem, tum novam, tum domeſticam, tum externam ita pertractaverat, ut quacumque de re dicere ingreſſus eſſet, optimis & accommodatiſſimis exemplis ad confirmandum id quod volebat, numquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum ſitu, quid de populorum inſtitutis, ingeniis, moribus, foederibus, quid de quarundam gentium inter ſe aut naturali conſenſione, aut odio vetere & ingenito loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitiam habuit, ut id unum tota vita egiſſe videretur. His omnibus artibus inſtructus, cum jam ad obeundas legationes eſſet aptiſſimus, antequam tamen ullam earum ſuſciperet, ex uſu ſuo fore ratus eſt, ſi in ampliſſimo Senatu Pariſienſi per tempus aliquod verſaretur, ibique diſceptandis quotidie maximi momenti negotiis, firmiora & ſolidiora ſapientiae fundamenta jaceret, ſeque illi praeſtantium virorum coetui quaſi recoquendum, & expoliendum daret. Qua ipſius voluntate cognita, confeſtim Rex Henricus eum in Conſiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam praecipuus honos habitus eſt, quod cum in eo ſenatu plura ſint inter ſe diſtincta auditoria, quorum ad ſupremum non niſi gradatim pervenitur, Paulo Foxio jus inter primos adſidendi, dicendaeque ſententiae ſtatim a principio tributum eſt. Ibi vero partam ſibi antea juris intelligentiam adſiduo tractandorum negotiorum uſu ita perfecit, ac perpoliit, ut brevi tempore principem inter Juriſconſultos locum obtinuerit, cum eos quidem qui in libris conſenuerant, ſeque uni cognitioni dediderant, uſu & exercitatione rerum forenſium: eos autem qui ſe magis ad uſum forenſem applicuerant, eruditionis copia & magnitudine: aut potius, ſi aperte id quod res eſt, extincta jam invidia, profiteri volumus; utroſque utraque laude ſuperaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit, ſub id tempus, quo Maria Regina Scotiae, mortuo Franciſco II. viro ſuo in regnum ſuum reverterat. Ubi Foxius ea fundamenta jecit & tuendi regni & conſervandae religionis, in quibus ſi poſtea pari fide, ac conſilio aedificatum eſſet; fortaſſis hodie neque Regina miſerabiliter captiva teneretur, neque ſtatus religionis laboraret. Illinc cum rediiſſet, anno MDLXI. Legatus

tus in Angliam miſſus eſt, ubi quadriennium integrum, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate, ac prudentia, tanta perſpicacitate ac ſolertia in munere ſuo verſatus eſt, ut magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliae Regina ſtruere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum qui a Deo & a Rege rebellaverant adjuvandos, quod non ipſe detexerit, ac patefecerit, Regique indicaverit, eique viam, ac rationem oſtenderit, qua perniciosa Jezabelae conſilia mature praeverteret, & occuparet. Foxii praecipue conſilio, occultiſque monitis, inita eſt, a Rege ratio extorquendi ex Anglorum manibus celeberrimi, ac munitiſſimi portus Gratiarum, quo illi ſibi haereticorum opera tradito Galliam ab ea parte obſeſſam tenebant. Foxii conſilio repertum eſt, quomodo Rex ea pactione, quam Henricus II. fecerat, de reſtituendo Anglis intra certum tempus Calitio ſolveretur: utque obſides eo nomine dati, dimidio ejus pecuniae qua Rex depaciſcendi facultatem dederat, redimerentur. Illud vero commemoratione digniſſimum, quod quamdiu in Anglia fuit, nullum umquam diem intermiſit, quin, quamlibet fremente Regina ſacroſanctum Miſſae ſacrificium domi ſuae celebrari juſſerit: ad quod clam avide conveniebat, ac concurrebat, magna & Anglorum & exterorum Catholicorum multitudo, quos ille fovebat, conſolabatur, protegebat, quorum omnium arx, portus, praeſidium, perfugium erat: a quibus non tantum mala multa imminentia depulit, ſed effecit etiam, ut multa damna, quae eis data erant, reſtituerentur. Ob quae merita ubi primum ex Anglia revertit, in ſanctius atque interius Regis conſilium adlectus eſt. Secuta legatio Veneta; in qua non tantum Regi cumulatiſſime ſatisfecit, ſed etiam illis ſapientiſſimis Patribus, univerſaeque Venetae civitati jucundiſſimam virtutum ſuarum memoriam reliquit. Cujus legationis expleto tempore, cum in aulam rediiſſet, inter togatos Regis conſiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, unus ſemper e principibus fuit: cum & doctrina & uſu rerum, & prudentia excelleret: neque ſibi quidquam, praeter ſincerum Dei cultum, dignitatem & utilitatem regiam, adlevationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda ſententia propoſitum haberet. Inde ſub finem anni MDLXXIII. legatus de rebus graviſſimis & ad Summum Pontificem, & ad pleroſque Italiae

liae

liae Principes quae ſibi mandata erant, illa toties experta fide, ac dexteritate tranſegit. Interea, cum Gallici tumultus utcumque compoſiti viderentur, miſſus eſt a Rege ad Henricum Regem Navarrae, qui tunc in Aquitania erat, ut eum auctoritate, ac praeſentia ſua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno poſt novae turbae concitarentur, tantum tamen Pauli Foxii virtute perfectum eſt, ut, cum quibuſcumqne aliis in locis haereticorum factio potentior erat, divini cultus ne veſtigia quidem relinquerentur, everterentur templa, ſacerdotes crudeliſſime contrucidarentur. Agini, quae urbs, ſecundum Burdegalam, Aquitaniae principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus divinis libere opera daretur, ſtarent ſarta tecta templa, ſacerdotes ab omni contumelia & injuria tuti forent: ſacrae & Catholicae conciones numquam intermitterentur: cum & publice & privatim Foxius Catholicis animos faceret, eoſque ad bene ſperandum excitaret; ita ut eorum protector, conſervator, parens uno omnium conſenſu haberetur. Scripſit ea de re Clerus Aginenſis ad virum ſumma dignitate praeditum Carolnm Rambolietum Cardinalem, petens ab eo, ut haec omnia ſummo Pontifici diligenter exponeret, eique omni adſeveratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid ſacerdotum ceterorumque divino cultui mancipatorum hominum in ea provincia maneret, id omne ſecundum Deum, unius Pauli Foxii virtuti auctoritatique deberi. Saepe igitur in magnum vitae diſcrimen adductus eſt, cum iniquo animo ferrent milites a templis depraedandis cupiditatem, a ſacerdotibus mactandis crudelitatem ſuam unius hominis auctoritate prohiberi. Multa praetereo memoratu digniſſima: ſed mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quam veſtra ſatietas refugienda. Decernitur ei a Rege legatio ad ſummum Pontificem: ita tamen, ut priuſquam in eam proficiſceretur, una cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam Narbonenſem Provinciam, Allobroges obire, in ſingulis oppidis conſiſtere, ac conventus agere, reſque perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optime, ac commodiſſime componere juberetur. Quid ego nunc dicam, quam ſalutare iter illud fuerit, aut quantam adflictis rebus levationem attulerit? Catholica religio multis in locis, a quibus exulabat, reſtituta. Bona ſua, & exer-

exercendorum munerum ſuorum facultas Eccleſiae miniſtris reddita. Multorum animi, qui nutabant, confirmati. Multa munita loca in Regis poteſtatem redacta. Auditae populi quaerimoniae. Adhibita remedia multis malis quae ſuperiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus Deo primum, deinde Pauli Foxii prudentiae magna ex parte tribuenda eſt. Regina Regis matre Lugdunum uſque deducta, Romam iter cepit: ubi ita ſe moreſque ſuos, totamque anteactam vitam Pontifici probavit, ut ab eo decoratus ſit Archiepiſ. Toloſano, ad quem ipſe multis ante annis miro bonorum ſtudio efflagitabatur. Neque dici poteſt in obeundi Legati munere quantopere, & Pontifici, & Regi, & omnibus ſummis pariter, ac infimis gratus acceptuſque fuerit, integritate vitae, ſumma vultus, ac ſermonis comitate, promtiſſimo ad opem ferendam animo, ſive quis auxilio, ſive conſilio indigeret. Quamquam autem nulla ei pars aetatis a magnis memorabilibuſque rebus vacaverat, exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quae agitabat animo, ſi quando in Galliam redire, & Eccleſiam ſibi creditam praeſens gubernare potuiſſet. Imbiberat enim penitus in mandata ſibi provincia ad Tridentini Concilii praeſcriptum omnia revocare & exigere omnem munerum Eccleſiaſticorum nundinationem, foedaſque illas, ſed nimis uſitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, diſſolutos, ac diffluentes Eccleſiaſticorum mores ſeveris legibus coërcere, ac conſtringere, clericorum ſeminaria inſtituere, templa everſa erigere, ruinoſa fulcire, redditus Eccleſiaſticos injuſtis poſſeſſoribus eripere, Xenodochiorum, ac collegiorum praecipuam curam ſuſcipere, & perficere ut eorum, qui illa fundaſſent atque inſtituiſſent, mens, ac voluntas diligenter, ac religioſe obſervaretur, omnia denique ſummo ſtudio facere, quae ad boni & inculpati praeſulis officium pertinerent. Sed o ſpes hominum fragiles, o fallacia conſilia. Haec eum tum maxime meditantem, & ea una in cogitatione noctes dieſque defixum, morbus gravis & mortifer occupavit. Cujus primam impreſſionem expertus eſt adſtans ad aram, cum ſolenni die quamquam principium quoddam leviter commotae valetudinis ſentiens, abſtinere tamen a re divina facienda noluiſſet. Quem cum & medicorum cura, & ſingulari victus temperantia depuliſſe jam videretur, haud ita multo

poſt,

poſt, cum ad hominis Galli de magna re ſua periclitantis cauſſam adjuvandam, ut erat in omnes officioſiſſimus, iniquo & alieno tempore accuriſſet, domum ut rediit laſſus, denuo decubuit: nec alius ei poſtea morbi quam vitae finis fuit. Quo autem ille animo morbum ſaevientem, quo mortem certam jam & imminentem tulit? quot quantaſque moribundus animi vere Chriſtiani ſignificationes dedit? Qua ſubmiſſione animi peccata ſua confeſſus, eorum ſibi veniam a Deo & a Pontifice dari petiit? Qua veneratione ſacroſanctum Chriſti Corpus excepit? Quam placide, ac patienter ſacro oleo perunctus, ac delibutus eſt? Quibus omnibus Sacramentis armatus, ac munitus, cum toto morbi tempopore, non tantum quamdiu ſui compos erat, ſed etiam cum propter vim morbi in capite graſſantem aliquo mentis errore adficeretur, ſic quoque tamen nihil aliud quam Chriſtum, Chriſtum Deum ſuum, in ore perpetuo habuiſſet, ad eum quem ſpirabat unum, quo fidebat uno, ut quidem ſperamus, ac cupimus, evolavit. Hem Paule Foxi, quantam quamque juſtam multis moerendi occaſionem morte tua obtuliſti. Et ſi tua quidem cauſſa, nihil eſt quod lugeamus. Tu praeclare, ac laudabiliter vitae curſum cõfeciſti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, ut te ſemper homines majoribus dignum judicarent. Tu auſam laceſſere te invidiam virtute conſtantiaque ſuperaſti. Tu, quod ii, qui olim habiti ſunt ſapientiſſimi, in aliqua felicitatis parte poſuerunt, in ipſo ſenectutis limine ereptus, impendentia deterioris aetatis incommoda morte vitaſti. Is cujus tu judicium maximi faciebas Gregorius Pontifex Max. & vitam tuam ſumme probavit, & mortem non modo honorificentiſſimis verbis, ſed etiam lacrymis proſecutus eſt. Omnium erga te ordinum caritatem ſatis haec ipſa principum virorum, quae ad cohoneſtandum funus tuum convenit, multitudo declarat. At Toloſae dolendum, quae ſimilem tui paſtorem numquam fortaſſis habitura, prius te ſpoliata eſt, quam vigilantiae tuae fructum ullum perciperé poſſet. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia praeditum Conſiliarium amiſerit. Dolendum Eccleſiae, quae labantibus in Gallia rebus ſuis magnam auxilii ſpem in auctoritate tua collocarat. Sed omnibus in rebus divinae voluntati acquieſcendum eſt. Nos, quod unum tibi praeſtare poſſumus, & colemus memoriam tui, & te fuſis ex animo precibus adjuvare conabimur, ſperantes fore, ut ipſi viciſſim tuis precibus adjuvemur. DIXI.

FINIS.